

MAYER EDINA ZSUZSANNA

A BUDAKESZI NÉMET NYELVJÁRÁS
NÉHÁNY MORFOSZINTAKTIKAI JELENSÉGE

Doktori értekezés

Témavezető:

DR. GERSTNER KÁROLY

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

Nyelvtudományi Doktori Iskola (DR. É. KISS KATALIN)

Magyar nyelvészeti műhely (DR. HEGEDŰS ATTILA)

2016

Tartalomjegyzék:**I.**

	Köszönetnyilvánítás	6
1.	Bevezetés	7
2.	A nyelvszigetek	8
3.	A magyarországi német nyelvjárások kutatása	10
4.	A németek betelepítése	12
5.	Budakeszi település	15
5.1.	Budakeszi betelepítése	15
5.2.	Az iskolai képzés	16
5.3.	A nemzetiségi öntudat	18
5.4.	A polgárosodás és a kulturális élet	19
5.5..	A budakeszi németiség viszonya a nyelvjáráshoz	21
6.	A magyarországi német nyelvjárások	23
7.	A magyar nyelv hatása a magyarországi német nyelvjárásokra	25

II. – A vizsgált jelenségek

1	Bevezetés	27
2.	Kutatási módszerek	27
3.	Az értekezés korpusza	30
4.	A határozott névelő	32
4.1	Bevezetés	32
4.2.	A standard német nyelv determinánsai	32
4.2.1.	A határozott névelő kialakulása a német nyelvben	33
4.2.2	A német nyelv határozott névelői	35
4.3.	A budakeszi német nyelvjárás (BNNY) határozott névelőinek rendszere	36
4.3.1.	A határozott névelők	36
4.3.1.1.	A hímnem	37
4.3.1.2.	A nőnem	40
4.3.1.3.	A semlegesnem	43
4.3.1.2.	A többes szám	45
4.3.2.	A határozott névelők gyenge alakjai	48
4.3.2.1.	A gyenge alakok kialakulása	50

4.3.2.2.	A gyenge alakok kötött használata	52
4.3.2.3.	A szabad használat	52
4.3.2.3.1.	A hímnem	53
4.3.2.3.2.	A semlegesnem	55
4.4.	A standard és a budakeszi határozott névelők szerepének összehasonlítása	58
4.4.1.	A budakeszi határozott névelők sajátosságai	59
4.5.	A standard nyelvtől eltérő főnévi nemek	63
4.6.	Összefoglalás	63
5.	A határozatlan névelők	65
5.1	Bevezetés	65
5.2.	A határozatlan névelő a standard nyelvben	65
5.2.1.	A határozatlan névelő kialakulása a német nyelvben	65
5.2.2.	A határozatlan névelő használata a standard nyelvben	66
5.3.	A budakeszi német nyelvjárás (BNNY) határozatlan névelőinek rendszere	67
5.3.1.	A hímnem	67
5.3.2.	A nőnem	71
5.3.3.	A semlegesnem	74
5.4.	A standard nyelv és a budakeszi német nyelvjárás (BNNY) határozatlan névelőinek funkciója	78
5.4.1.	A budakeszi német nyelvjárás (BNNY) határozatlan névelős funkciónak a standard nyelvtől való eltérései	80
5.4.2.	A standard nyelvtől eltérő jelenségek	80
5.5.	Összefoglalás	85
6.	A részeshatározós főnévvel kifejezett birtokviszony (RKB)	87
6.1.	Bevezetés	87
6.2.	A részeshatározós főnévvel kifejezett birtokviszony (RKB)	87
6.2.1	A részeshatározós főnévvel kifejezett birtokviszony (RKB) történeti változásai	88
6.2.2.	A részeshatározós főnévvel kifejezett birtokviszony (RKB) három típusa	89
6.2.3.	Az A)-típus igéi	91
6.2.3.1.	A kötelezően érintett argumentumot vonzó igék	91

	A ditranzitív igék	91
6.2.3.2.	A szabad határozós szerkezetek	93
6.2.4.	A C) csoport szerkezetei	98
6.2.4.1.	A szerkezet felépítése	102
6.3.	A budakeszi német nyelvjárás (BNNY) részeshatározós főnévvel kifejezett (belső) birtokos szerkezetei (RKB)	104
6.4.	Összefoglalás	123
7.	Az előljárószók	127
7.1.	Bevezetés	127
7.2.	Az előljárószók	127
7.3.	Az előljárószók kialakulása és változási tendenciái	130
7.4.	A budakeszi német nyelvjárás (BNNY) előljárószói	132
7.4.1.	Eltérések az esetek használatában	133
7.4.1.1.	A standard nyelvben akkuzatívuszi esetet vonzó előljárószók a budakeszi német (BNNY) nyelvjárásban	134
7.4.1.2.	A standard nyelvben datívuszi esetet vonzó előljárószók a budakeszi német (BNNY) nyelvjárásban	140
7.4.1.3.	A standard nyelv két esettel álló előljárószói a budakeszi német (BNNY) nyelvjárásban	152
7.5.	Az előljárószók gyakorisága	178
7.6.	Összefoglalás	180
8.	A klitikumok	182
8.1.	Bevezető	182
8.2.	Terminológiai problémák	182
8.3.	A klitikumok keletkezése	183
8.4.	A klitikumok fajtái	183
8.5.	A budakeszi német nyelvjárás (BNNY) klitikumai	187
8.5.1.	Az egyszerű klitikumok	187
8.5.1.1.	Igék és személyes névmások kliticizálódása	188
8.5.1.2.	Egyéb szófajú elemek kliticizálódása	189
8.5.1.3.	A több szóból álló klitikumok	190
8.5.1.4.	Az állandósult szókapcsolatok	192
8.5.2.	A speciális klitikumok	193
8.5.2.1.	A kliticizált mondatbevezetők	193

8.5.2.1.1.	A konjunkciók	194
8.5.2.2	Az előjárósók kliticizálódási folyamata	203
8.5.2.3.	A speciális előjárósós klitikumok hatókörei	204
8.5.2.4.	Az előjárósókkal képzett klitikumok	205
8.5.2.4.1.	A részeshatározós esettel álló előjárósók	205
8.5.2.4.2.	Az akkuzatívuszi esettel járó előjárósók	224
8.6..	A kliticizált névelők alkalmazási területei NÜBLING (2005: 109–111) csoportosításában	227
8.7.	Összefoglalás	235
9.	Összegzés	236
9.	Summary	240
9.	Zusammenfassung	242
	Irodalom	244
	Melléklet	256

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik segítségemre voltak kutatásaim során.

Köszönettel tartozom témavezetőmnek, Dr. Gerstner Károlynak a biztatásért és a szakmai segítségért.

Köszönetemet szeretném kifejezni a Budakeszin és Németországban élő adatközlőimnek, akik kutatásaim során időt nem kímélve bármikor rendelkezésemre álltak.

Végül hálás köszönetem családtagjaimnak, akik mindvégig biztattak és támogattak.

1. Bevezetés

Jelen értekezés témája a budakeszi német nyelvjárás néhány fontosabb morfoszintaktikai jelenségének leírása funkcionális nyelvészeti keretben, illetőleg a dolgozat két fejezetében (birtokviszonyok alakulása és a mondatbevezetők speciális klitikumai), generatív keretben, amelyben ez utóbbiakat jobban lehet ábrázolni. A budakeszi német nyelvjárás (a továbbiakban BNNY) szintaxisának szintjén felmerülő problémák összességének tárgyalása meghaladná ezen értekezés kereteinek lehetőségét, ezért csupán néhány területre összpontosítottam. Dolgozatom fő céljai a BNNY határozott és határozatlan névelőinek, a nyelvtani eseteknek, az előljárószók összefüggéseinek vizsgálata, valamint ezek standard nyelvi jelenségektől való eltéréseinek bemutatása és értelmezése.

A BNNY-t korábban is kutatták: 1929-ben jelent meg ESZTERLE M. Editnek: A budakeszi német nyelvjárás hangtana című magyar nyelvű fonetikai tanulmánya, 1941-ben pedig FOLLÁTH Ferenc szintén magyar nyelvű tanulmánya Szóképzés a budakörnyéki német nyelvjárásban címmel. Az újabb kutatások közül meg kell említeni MÁRKUS Éva Deutsche Mundarten im Ofner Bergland című fonetikai elemzését (2003), mely a Buda környéki falvak, többek között Budakeszi hangtanával és a hangtani változások leírásával foglalkozik.

Számos egyéb gyűjtemény és helyörténeti leírás is készült Budakesziről: például FOLLATH (1986) Budakeszi-Wudigess című helyörténeti munkája a Budakesser Gemenischaft kiadásában, JAUTZ (1939) Budakeszi című földrajzi tanulmánya, és KŐRÖSINÉ MERKL (szerk. 2001) Budakeszi évszázadai. A harmadik évezred kezdetéig címmel. Ezek ugyan nem nyelvészeti leírások, de történeti szempontból igen hasznos tanulmányokat tartalmaznak. Mivel a BNNY általam megfigyelt morfoszintaktikai jelenségeit egyetlen tudományos munka sem tartalmazza, disszertációm ezt az űrt pótolná.

Dolgozatom első felében az 2. témakörben ismertetem a nyelvshigetek fogalmát, a 3. témakörben az eddigi magyarországi kutatások eredményeit, majd a 4. témakörben a német kisebbség betelepülésének körülményeit tárgyalom. Az 5. témakörben pedig ismertetem a kutatott nyelvjáráshoz tartozó település történetét és a nyelvhasználat alakulását. A 6. témakör a magyarországi német nyelvjárásokat rendszerezi, majd a 7. témakörben a magyar nyelv magyarországi német nyelvjárásokra gyakorolt lehetséges hatásait tárgyalom. A dolgozat második felében a 2. témakörben bemutatom a kutatás módszereit, a 3. témakörben pedig a korpusz felépítését. A 4.-8. témakörben tárgyalom a nyelvjárás jelenségeit. A jelenségek leírása öt témakört ölel fel. A 4. témakörben a határozott névelők jelenségeit dolgozom fel, melyeket megjelenési formájuk és alkalmazási területeik szerint tárgyalok. A 5. témakörben

rátérek a határozatlan névelők jelenségének tisztázására. A 6. témakörben tárgyalom a standard nyelvre nem jellemző részeshatározóval kifejezett külső és belső birtokos szerkezeteket, majd az 7. témakörben az előljárószóknak standardtól eltérő tulajdonságait és használatát mutatom be. Ezt követően a 8. témakörben a BNNY-ban lehetséges kliticizálódási folyamatról értekezem.

2. A nyelvszigetek

A Magyarországon élő németiség nyelve nyelvszigetként él a többségi magyar nyelvi közösségben. A *Sprachinsel* 'nyelvsziget' kifejezés 1847-ben, egy Königsberg környékén létező szláv nyelvsziget vonatkozásában már megjelent (FÖLDES 2006: 323).

Az idők folyamán a nyelvszigetek megfogalmazására többféle definíció született. Kuhn (1934: 13) megállapította, hogy a valódi nyelvszigetek olyan települések, melyek egy nép más idegen népek által lakott területén belüli zárt közösségét alkotják.

MATTHEIER (1994: 334) definíciója szerint: „Eine Sprachinsel ist eine durch verhinderte oder verzögerte sprachkulturelle Assimilation entstandene Sprachgemeinschaft, die- als Sprachminderheit von ihrem Hauptgebiet getrennt – durch eine sprachlich/ethnisch differente Mehrheitsgesellschaft umschlossen und/oder überdacht wird, und die sich von der Kontaktgesellschaft durch eine die Sonderheit motivierende soziopsychische Disposition – eine Sprachinselmentalität - abgrenzt bzw. von ihr abgegrenzt wird.” [A nyelvszigetek akadályozott vagy késleltetett nyelvi kulturális asszimiláció alapján létrejött nyelvi közösségek, melyeket nyelvi kisebbségként az anyanyelvi területtől elszakadva – más nyelvi/etnikai környezet vesz körül, és/vagy fed le., és a velük kontaktusban élő közösségtől a köztük lévő különbözőség által motivált szociálpszichikai meghatározottság miatt elkülönül – ez a nyelvszigetek mentalitása.]

WIESINGER (1980: 491) úgy véli, hogy: „Sprachinsel sind punktuell oder areal aufzutretende relativ kleinere geschlossene Sprach- und Siedlungsgemeinschaften in einem anderssprachigen relativ größeren Gebiet” [a nyelvszigetek pontszerűen vagy egybefüggően megjelenő viszonylag kisméretű zárt nyelvi- és települési közösségek egy viszonylag nagy kiterjedésű más nyelvű területen belül].

HUTTERER (1982: 178) definíciója szerint „Sprachinseln sind räumlich abgrenzbare und intern strukturierte Siedlungsräume einer sprachlichen Minderheit inmitten einer anderssprachlichen Mehrheit” [a nyelvszigetek egy nyelvi kisebbség térben jól elhatárolható és belsőleg tagolt területei, egy másik, eltérő nyelvet beszélő többségi közösségben.].

HUTTERER (1982: 178) szerint a nyelvszigetekről nem csak nyelvészeti értelemben beszélhetünk, hanem a nyelvszigeten élő közösség bármely megnyilvánulását értjük alatta.

A Lexikon der Sprachwissenschaft következőképpen határozza meg a fogalmat: „Durch Abwanderung von kleinen Gruppen in anderssprachiges Gebiet entstandene Siedlung“ [kisebb csoportok más nyelvű területekre történő elvándorlása során keletkezett települések] (BUBMANN 1990: 212).

A meghatározások mindegyike olyan nyelveket jelöl meg a kifejezéssel, melyeket más nyelvű többségi közösségen belül bensőséges vagy hétköznapi szituációkban használnak. A fenti definíciók a nyelvi kisebbségeket zárt közösségeknek feltételezik.

A nyelvszigetek általában úgy keletkeznek, hogy vagy idegen népcsoportok települnek egy adott nyelvi közösség köré, ezáltal a közösség elszakad az anyaországtól, vagy egy népcsoport része elvándorol egy más nyelvi környezetbe (HUTTERER 1982: 178). A nyelvi szigetek estében mindig található egy anyaország, ahol a nyelvsziget által beszélt nyelv a hivatalos nyelv (MATTHEIER 2002: 135). A nyelvszigetek közösségei egyaránt kötődnek az anyaországhoz, amelynek a nyelvét beszélik és a befogadó országhoz, melyhez tartoznak. (HUTTERER 1982: 178). BEREND – KNIPF (2006: 7-11) megállapítják, hogy a nyelvszigetek közösségei speciális szociokulturális és nyelvi helyzetben vannak, és érzékenyen reagálnak a nagyfokú változásokra. A nyelvszigetekeken belül sokkal gyorsabban folynak le a nyelvi fejlődési folyamatok, mint az anyaországban (Wild 2011: 152). A mai nyelvszigetek már nincsenek teljesen elzárva a környezetüktől (ezt FÖLDES 2005: 41 is megjegyzi). Ez egyre több változást hoz a nyelvhasználatban. A nyelvi változásokkal, mint nyelvcsere, vagy nyelvvesztés az identitástudat is változik (BEREND – KNIPF (2006: 7-11).

ERB (2006: 107) megállapítja, hogy a mai német nyelvszigeteket 2 fő folyamat jellemzi, a nyelvcsere és a nyelvváltoztatsere. A nyelvcsere gyorsabban zajlik, mint a nyelvváltoztatsere, mert a nyelvjárásnak nincs standard megfelelője az országban. A magyar nyelv térhódítása szükségszerűen együtt jár a nyelvjárás visszaszorulásával, mert az nem tudott a standard szintjére emelkedni (ERB 2006: 109).

A nyelvátadás problémái között a legnagyobb, hogy egyre több szülő csak magyarul tud. Ha a szocializációban a magyar nyelv az elsődleges, akkor a nyelvjárás ismerete már nem fejleszthető tovább a későbbiek folyamán (ERB 2006: 111).

A nyelvtudás tekintetében két kommunikációs eszköz létezik a nyelvjárás és a hivatalos magyar nyelv. A képzés során elsajátítják a standard német nyelvet. A három nyelv használatában funkcionális megosztás jelentkezik: a nyelvjárás a privát és családi informális

szinten, a magyar nyelv használata a nyilvánosság előtti formális nyelvhasználat szintjén jelenik meg, míg a standard német nyelv a kisebbségi közélet nyelve (ERB 2006: 117).

3. A magyarországi német nyelvjárások kutatása

A nyelvszigetek kutatása elsősorban TEUCHERT (1915), KUHN (1934) és SCHIRMUNSKI (1930) nevéhez fűződik (HUTTERER 1982: 178 és KNIPF–KOMLÓSI 2005: 209). A kutatások középpontjában az első időszakban történeti szempontok álltak, mint például a bevándorlások idejének meghatározása, vagy a nyelvi szigetek kialakulásának körülményei történeti és területi dialektológiai szempontból, vagy a nyelvjárások nyelvi jellegzetességei (MANHERZ 1997: 9-10, KNIPF–KOMLÓSI 2005: 212-14).

Jelentős áttörést jelentettek SCHIRMUNSKI (1930) kutatásai, melyeknek középpontjában már a nyelvi keveredések folyamatai álltak. SCHIRMUNSKI (1930) megkülönböztetett elsődleges és másodlagos dialektológiai jellemzőket, melyek a keveredések folytán a hatások intenzitásának mértékében változhatnak (KNIPF–KOMLÓSI 2005: 14).

Magyarországon a 19. század végén, a 20. század elején indultak meg a magyarországi németek vonatkozásában kutatások, melyeket elsősorban németországi tudósok végeztek, de akadtak a nyelvi szigetekben belül élő kutatók is. Fontos megkülönböztetni a régebbi (török idők előtti) nyelvszigeteket – mint az erdélyi szász területek és a Szepesség – az újabban keletkezettektől, mint amelyek Magyarország területén találhatóak. (MANHERZ–WILD 1997: 5) Dolgozatomban a középkori keletkezésű nyelvszigetekkel nem foglalkozom.

Az első időszakban a kutatások fő célja az itt élő németiség pontos származási helyének meghatározása volt. Ez a tendencia a második világháború utánig fennállt. Ebben csupán eszközként jelent meg a nyelv kutatása, melynek segítségével megpróbálták azonosítani a származási területet. Jelentős képviselője volt ennek a korszaknak PETZ (1898 és 1905) főbb kutatási területei a hangtan és a nyelvi kapcsolatok voltak (MANHERZ–WILD 1997: 9-10), valamint SCHWARTZ Elemér (1905), aki a hazai német nyelvjárásokkal és azok hangtanával foglalkozott (MANHERZ–WILD 1997: 9-10).

Az első világháború idején a kutatások szüneteltek, de az azt követő időszakban nagy számban jelentek meg dialektológiai és néprajzi dolgozatok, de csak magyar nyelven. Ezek a kutatások azonban általában az anyaggyűjtésen nem mutattak túl, megelégedtek azzal, hogy az adott tájnyelvet elhelyezzék a német dialektológiai rendszerben. A cél továbbra is az őshaza kutatása volt (MANHERZ–WILD 1997: 9). Ebben az időben készült ESZTERLE (1929) a műve, melyben a budakeszi hangtant dolgozta fel. RIEDL (1933) A budaörsi német (középbajor) nyelvjárás alaktana és SCHLÉGL (1935) Az alsógallai német nyelvjárás című

monográfiája is. A korszak hiányossága, hogy a második világháború végéig a nagyszámú munka ellenére mégsem készült átfogó szintetizáló mű (MANHERZ–WILD 1997: 10).

Új irányt jelentett a SCHMIDT (1911) munkássága által meghatározott szegedi iskolának a nyelvföldrajz módszereit alkalmazó irányvonala. Mégis ekkor még az összefüggő nyelvterületeket csupán az egyes települések történetével magyarázhatták, a nyelvjárások belső változásait még nem kutatták. A nyelvjárási és történeti kutatások 1945-ig jelentős számban hozzájárultak a magyarországi németiség kutatásához. (MANHERZ 1981). 1941-ben íródott FOLLATH Szóképzés a budakörnyéki német nyelvjárásban című monográfiája

A második világháború után csupán egyetlen monográfia jelent meg, melyet SCHWEIGHOFFER Gyula készített Nagytevel község nyelvjárásáról és néprajzáról 1947-ben. A kutatások történetében jelentős változások HUTTERER és MOLLAY nevéhez fűződnek, akik az őshazakutatás szempontjából addig fontos diakrón leírások helyett szinkrón vizsgálatokat is folytattak, melyek már szociolingvisztikai eljárásokat is magukba foglaltak (REIN: 1994: 114).

Az 1950-es években új célokat tűztek ki: egy magyarországi német nyelvatlaszt, melynek első két kötete 2008-ra készült el, valamint tájszótár elkészítését, mely KOMLÓSINÉ KNIPF Erzsébet és MÜLLER Márta nevéhez fűződik.

1959-ben készült el HUTTERER *Das Ungarische Mittelgebirge als Sprachraum* című értekezése, mely 1963-ban könyv alakban is megjelent. Rövidesen megindult a magyarországi német névkutatás is, melynek jelentősebb képviselői MOLLAY (1942) és POGÁNY (1968) voltak, illetőlegesen az utóbbi években MÜLLER (2013) és SZILÁGYI-KÓSA (2011) játszottak kiemelkedő szerepet.

A 60-as 70-es években a marburgi és bécsi dialektológiai iskolák elméleti és módszertani irányvonalait követték (MANHERZ 2014: 1)

Az 1970-es és 1980-as években paradigmaváltás figyelhető meg a kutatásokban. Előtérbe kerültek a nyelvi kapcsolatok és a nyelvkeveredés kérdései. Több projekt is indult a szókincs és a hangtan kutatására.

A dialektológiai kutatások központja a pécsi és a budapesti egyetem lett (MANHERZ 1981, HESSKY 1997: 1730). A kutatások elsősorban a nyelvjárások fonetikai és morfológiai leírására törekedtek. Szintaktikai leírások csak csekély mértékben készültek, a kutatások jelentős képviselőjeként említhető WILD (1994).

Bár kontaktológiai kutatások már korábban is léteztek, ennek ellenére számuk csak az 1970-es években növekedett. Jelentős képviselőik lettek HUTTERER és tanítványai, (HESSKY 1997: 1730).

A 1992-ben megalakult az ELTE BTK-n a Germanisztikai Intézet és a Magyarországi Németek Kutatási és Tanárképzési Központja. Az intézet feladati közé tartozott a Magyarországi német nyelvatlasz (UDSA) I. (BRENNER – ERB – MANHERZ 2008) és II. (ERB Hrg. 2012) kötetének elkészítése (MANHERZ 2014: 6). 2012-ben elkészült a magyarországi német nyelvjárások szótára. (WUM – Wörterbuch der ungarndeutschen Mundarten ERB - KNIPF – MÜLLER 2012 és Müller 2015).

Új kutatási irányok jelentek meg, elsősorban a kontaktológia területén. Ezek a morfológia és nyelvjárási szóképzés (KNIPF 2003, 2011 és 2012), a nyelvcsere, a nyelvmegtartás, a nyelvváltoztatás, a nyelvváltoztatvesztés, a nyelvhasználat, valamint a nyelvélénkítés (ERB 2006) területeit érintették.

Az újabb német nyelvszigetek kölcsönszavait vizsgálja ERB (1997, 2002, és 2012) szociopragmatikai szempontokkal kiegészítve. A nyelvi kontaktusok kutatásában lényeges eredményeket hoztak KNIPFnek a (2011) a nyelvszigetek nyelvhasználatát, és a szókincs megváltozását vizsgáló valamint a ZDL sorozatban megjelent kisebbségi német nyelvváltozatról megjelent monográfiái, és a Bácskai német kisebbség szókincsének szociolingvisztikai elemzése. Újszerű megközelítésnek tekinthető, hogy a nyelvi rendszer és a nyelvhasználat változásának okait csak makro- és mikroszociológia tényezők ismeretében lehet feltárni. Munkájában a dialektológia, a szocio- és kontaktusnyelvészet, valamint a pragmatika elméleti módszertani meglátásait ötvözi. Itt kell megemlíteni FÖLDESnek (2005) nyelvi kölcsönhatások vizsgálatát célzó munkáit és MÜLLER (2011) lexikális szemantikai vizsgálatait a pilisvörösvári kézműves szakszavak terén. Fontos megemlíteni még a morfológiai és szóképzési szintet vizsgáló munkák közül KNÁB (1994) és KNIPF (2003) munkáit. A fonetika-fonológia nyelvjárásleírásban BRENNER (2004) és MÁRKUS (2003, 2013) monográfiái jelentősek. A szintaxis területén meg kell említeni WILD (1993 és 1994) valamint Márkus – BALOGNÉ NAGY (2014) munkáit. Az identitást célzó vizsgálatok KNIPF (2011), GERNER (2003 és 2015), GÁL (1993): BINDORFFER (2005, 2007, 2008 és 2008a) és HUBER (2011) nevéhez fűződnek.

4. A németek betelepítése

A 150 éves török uralom az ország gazdaságát évszázadokkal vetette vissza. A török uralom alatt a mezőgazdaság és az ipar gyorsan hanyatlásnak indult. Ehhez hozzájárult a magyar lakosság elhurcolása, illetve elbujdosása és ezáltal a munkaerő jelentős csökkenése. Mindez az ország teljes kulturális és gazdasági hanyatlásához vezetett. Ezt tovább fokozták a harcok

közbeni fosztogatások és gyűjtogatások, nemcsak a török csapatok, hanem a felvonuló császári seregek részéről is (SZABÓ 2006: 10).

A pusztítás és elnéptelenedés különösen a déli területeket érintette. Az elnéptelenedett területekre spontán betelepülők érkeztek a 17. században, például szerbek, oláhok és tervszerűen telepített horvátok. Lassanként visszatértek az elbujdosott magyarok is az elhagyott területekre, és megjelentek más népek is, mint a rutének és izraeliták (SZABÓ 2006: 10).

A török kiűzése után 1686-ban a Habsburg-párti magyar főurak és az egyház, illetve mindazok, akik okirattal tudták igazolni, hogy a birtok valójában az övék, és fegyverváltság címén megfizették a föld értékének 10%-át, visszakapták korábbi területeiket. A császár azokat a személyeket is jutalmazta földbirtokkal, akik az ország felszabadításában közvetlenül részt vettek, illetve különleges szolgálatot teljesítettek: például Claudius Florimund Mercy gróf (1666–1734) olasz és francia földesurak, mint Veterani, Caprara és Souches. A földesuraknak a földjeiken munkaerőre volt szükségük (WASSERTHEURER Reg.Nr. 84128: 12-13). Az országnak még így is igen csekély volt a népsűrűsége, ezért szükség volt szervezett telepítésre, de szükségesnek mutatkozott katonai megfontolások alapján az ország új határainak védelme is. A határok mentén letelepített lakosság, elsősorban a szerbek, védelmi szerepet tölthettek be.

A telepéseket Európa túlnépesedett, hatalmas adókkal sújtott területeiről, főleg Délnyugat-Németország területeiről hívták az országba. Fontos szempont volt, hogy nem alkalmi munkásokat, hanem itt letelepedő telepéseket hívjának, akik szakértelmükkel hozzájárulhatnak az ország fejlődéséhez (SZABÓ 2006: 10).

A szervezett telepítésre Kollonich Lipót gróf egy 500 oldalas telepítési tervet dolgozott ki *Einrichtungswerk* címmel. Tervei szerint a telepések engedményeket kapnak. A kereskedelem és az ipar megerősödését várja a telepítéstől, amely nemcsak munkaerőt, de szakértelmet is hozna az országba. Javaslatra szerint meghívólevelek szétküldésével toboroznák a telepéseket. A külföldi telepések számára öt év adókedvezményt biztosítanak, a magyarok számára hármat. A telepéseket föld, ház és szabad költözködési jog illetné meg (SZABÓ 2006: 15).

A telepítések megszervezésére a magyar főurak is kidolgoztak egy tervet Esterházy Pál és Széchényi György vezetésével, mely a magyar udvari kamarát erősítené, és megakadályozná azt a folyamatot, hogy a magyar kamarát a bécsi udvar irányítsa. Ezért feltehetően nem szívesen adták volna meg a kedvezményeket. 1686-ban Budán kamarai

felügyelőséget és hivatalt rendeztek be a telepítések lebonyolításának megszervezésére (SZABÓ 2006: 15).

1689. augusztus 11-én I. Lipót császár kibocsátotta az első Habsburg népesedési pátenst (TAFFERNER 1974: 53–55), mely kedvezményeket ígért a betelepülőknek, mint például 5 év adómentesség külföldi telepesek, 3 év a magyar telepesek részére. További kedvezmények: erősen redukált szőlőtelekárak, a házat és földbirtokot érintő örökösödési jog és több, az ipart és a bányászatot segítő intézkedés. A telepítés állami vagy magán kezdeményezés is lehetett, és elsősorban a következő területekre koncentrált:

- a) A Dunántúli-középhegység, különösen a Bakony, a Vértes, és a Budai-hegység, fontos területek voltak még Buda, Pest, Székesfehérvár és Esztergom
- b) Tolna, Baranya és Somogy megye
- c) Szatmár
- d) Szlavónia és Szerémség
- e) Bácska
- f) Bánát

(WASSTHEURER Reg.Nr. 84128: 12).

Mivel a Habsburgok katolikus vallásúak voltak, az osztrák császár igyekezett kizárólag katolikus lakosságot letelepíteni, ezzel is erősítve pozícióját. A telepítések kétféleképpen zajlottak. Az első szervezett telepítések állami telepítések, ezek I. Lipót, III. Károly, Mária Terézia és II. József szervezésében történtek, melyek mintául szolgáltak a földesurak által kezdeményezett magántelepítések számára. A császári és földesúri telepítések párhuzamosan zajlottak. A telepítési formát a birtok nagysága és szervezettsége határozta meg.

Elsőként a városok újratelepítését indították el, mivel a városok a császári seregek fontos ellátó- és támaszpontjai voltak. A városokba települő kézművesek polgári jogokat kaptak. A telepítés következtében megduplázódott a városlakók száma.

A telepítéseket három nagy hullámra oszthatjuk. Az első telepítési hullám (1722–1726) során került sor a Bánát betelepítésre, Claudius Florimund von Mercy gróf 1719-es tervei alapján a telepeseket a már meglévő településeken szállásolták el. Irányítása alatt az általa betelepített falvak virágzásnak indultak, iparilag kiépültek (WASSTHEURER Reg.Nr. 84128: 14).

Az 1756–1763-ig tartó osztrák örökösödési, (vagy hétéves) háború miatt nem kerülhetett sor azonnal a második telepítés megvalósítására. A háborút követően azonban Mária Terézia felkérte Friedrich Alois Kolowrat tábornokot, hogy folytassa Mercy gróf

tevékenységét. 1766 óta a Bánátban külön népesedési bizottság működött a telepítések szervezésére. A második telepítési hullám a Bácskára koncentrálódott. A telepítést ezúttal a területen élő egyházi és világi nagybirtokosok végezték, akik a török uralom után visszakapták birtokaikat a bécsi udvartól. A telepítések 1773-ig zajlottak, melyek során Lotaringia, Trier, Svájc, a Svábföld és Tirol területéről érkeztek telepesek. Anton Cothmann vezetése alatt a telepítés sikeresen folyt, de 1771-ben a bécsi udvar megvonta a támogatást. (WASSTHEURER Reg.Nr. 84128: 15)

A harmadik telepítési hullám (1782–1787) a II. József által 1782. szeptember 21-én kiadott telepítési pátenst értelmében folytatódott, és a királyi Magyarország teljes területét lefedte. 7600 német telepes érkezett az országba, melynek nagyobbik része, 6000 fő, a Bánátban telepedett le (WASSTHEURER Reg. Nr. 84128: 15-16).

Az első telepítéseknek voltak rossz tapasztalatai, mivel a letelepített németesség nem rendelkezett tartalékokkal, a rossz időjárási viszonyok és betegségek megtizedelték a letelepített lakosságot. A telepesek ellenőrzés nélkül érkezhettek, és gyakran vegyültek el közöttük az osztrák területen nemkívánatos elemek is. Ebből okulva több előírás is született a telepítés menetére vonatkozóan. Ilyen előírás volt, hogy kizárólag házasok érkezhettek, akik az életben maradáshoz szükséges tartalékokat fel tudják mutatni (SZABÓ 2006: 17). HACKER (1977) *Auswanderungen aus Oberschwaben* című művében, mely földesúri bejegyzések gyűjteménye, gyakran szerepel, hogy a röghöz kötésből való megváltást az eltávozottak testvérei vagy szülei fizették meg. Igen sok esetben azonban a budakeszi anyakönyvben feltüntetett származási helyen földesúri bejegyzést nem találunk, mivel az ott élők egyszerűen „megszöktek”. Egy, a budakesziek népi emlékezetében élő legenda szerint az érkező telepesek útközben házasodtak, hogy megfeleljenek az előírásoknak. Azok számára, akik az ország határához érve hajadonok, illetve legények maradtak, esketési lehetőséget szerveztek a határon. A férfiak és nők két sorban álltak fel, és az esketés véletlenszerűen a soron következő partnerrel történt (forrás: egyik német adatközlő szóbeli közlése által).

5. Budakeszi település

5.1. Budakeszi német betelepítése

Budakeszi betelepítésének története 1659-ben kezdődik, amikor Lipót császár 1659. július 30-án Zichy István grófnak birtokot ajándékoz óbudai székhellyel. 1689. augusztus 11-én megjelenik az első Habsburg népesedési pátenst, és már 1690 és 1696 között megkezdődik a birtok betelepítése. 1689. június 10-én jön létre az első okirat, mely Zichy Péter gróf szervezésében az év elejétől zajló néhány német nemzetiségű sváb telepítéséről tudósít

(FOLLATH 1986: 55–56). Az 1698-as alapító oklevélben az első telepesek 22 névvel képviseltetik magukat. A katolikus anyakönyvi bejegyzések már 1699-ben tanúskodnak az első keresztelesekről. Gyakran találkozhatunk más idegen, olasz, francia, horvát vagy az Eszterházy seregből letelepedett katonák neveivel. Magyar neveket is találhatunk, mint *Szeles*, *Csöndes*, *Erdőfy* és *Almásy* (JAUTZ 1939: 17). Mára ezek a nevek szinte teljesen eltűntek, beolvadtak a svábságba, utódaik német névvel élnek a településen.

Az 1715-ös adóösszeírás már 55 telkes jobbágy nevét tartalmazza. A második, harmadik generáció idején lejártak az adókedvezmények, mely nehezítette a telepesek életét. Ezt fokozták a szélsőséges időjárási viszonyok és a javak csökkenése. 1739-ben a falut is eléri az Európa szerte pusztító pestisjárvány. Az áldozatok száma 354-re tehető. (FOLLATH 1986: 63 534 áldozatot említ, ez az adat feltehetőleg elírás). A pestisben elhunytaknak minden faluban külön temetőt nyitottak, Budakeszin ez a Kálváriadomb aljában volt található. Az elhunytak ruháit elégették (BONOMI 1941: 503).

A pestisjárvány után a megcsappant lakosságnak ugyanúgy el kellett látnia a munkát, mint eddig, ez a földesúrral való kisebb összetűzéshez vezetett, de a falu akkori bírójának, Josef Weckermannnak sikerült tisztáznia a félreértéseket. Ezt követően a földesúr, gróf Zichy Miklós igen intenzív telepítésbe kezdett. 1744-re a telkes jobbágyok száma már elérte a 66-ot, a teljes lakosság száma pedig 900 körülire tehető. Két évvel később már 920 lakója volt a településnek (A Székesfehérvári Püspöki Levéltár Budakeszi anyagában: SZPL 117AB/E Canonica Visitatio 1745 Budakeszi). Az új telepesek igen különböző helyekről érkeztek, legtöbbször Württembergből. Sokan érkeztek azonban bajor nyelvterületről és Ausztriából is. Egyes bejegyzések hesseni, fuldai vagy szász és cseh területről érkező telepesekről (ESZTERLE 1929: 14) tanúskodnak.

Budakeszi lakossága az 1910-es népszámlálás szerint 5.233 lakos, ebből 1.712 magyar, 3.501 német, 7 tót, 5 oláh, 1 rutén 2 szerb és 5 egyéb nemzetiségűnek vallotta magát (MKKSH 1910: 130). Mintegy 100 évvel később 2011-ben 11.748 magyar, 5 bolgár, 36 roma, 5 görög, 16 horvát, 8 lengyel, 625 német, 16 örmény 62 román, 8 ruszin, és 8 szerb lakost számláltak (KSH 2013: 170).

5.2. Az iskolai képzés

Az iskolai képzés a budakeszi németek betelepülése előtt és után is az egyház feladata volt. Azokon a helyeken, ahol plébánia is volt, iskolát kellett fenntartani az egyházi rendelkezések értelmében. 1770 körül Magyarországon majdnem minden második faluban állt iskola, ez összesen 4000 kisiskolát jelentett (KÖRÖSINÉ MERKL 2001: 363).

1775-ben Mária Terézia császárnő elrendelte a tanügyi reform kidolgozását, és 1776 elején összeíratta az országban található iskolákat. Még abban az évben sor került a tankerületek megszervezésére is. Budakeszi a budai tankerülethez került. 1777-ben megszületett az egységes állami oktatást biztosító *Ratio Educationis* rendelet. Általános tankötelezettséget ugyan nem állapítottak meg, de törekedtek arra, hogy lehetőleg minden gyermek járjon iskolába (KÖRÖSINÉ MERKL 2001: 363).

1778-ban a törvényt úgy értelmezték, hogy egy gyermeknek 6-10 éves koráig iskolába kell járnia. A tanév november 1-től szeptember 20-ig tartott. A rendelkezések értelmében a tankönyveket magyarul és németül írták, mivel a német nyelvnek „különös haszna” miatt nagy jelentőséget tulajdonítottak. A gyermekeket nemzetiségüknek megfelelően anyanyelven oktatták. A közép- és felsőoktatásban azonban már csak német nyelven folyhatott az oktatás. Ennek feltehetőleg az is oka lehetett, hogy a magyar urak nem tartották fontosnak anyanyelvük ápolását. Az 1806-ban meghozott Ratio II. rendelet már egynemű, könnyebben okítható tananyagot követelt meg a tanítóktól, és a magyar nyelv tanítását is megengedte. 1868-ban Eötvös József rendelete alapján maximálták az osztálylétszámot, és maximálisan 80 tanuló alkothatott egy osztályt (KÖRÖSINÉ MERKL 2001: 364).

Budakeszin az iskolai oktatás már 1715-ben megkezdődött, akkor még német nyelven folyt az oktatás. Az első kántortanító a biberachi származású Kaspar Raittenbacher. Az iskola 12-14 évig működött, helye ismeretlen. 1788-ban, feltehetőleg a megnövekedett lélekszám miatt új tervek váltak szükségessé, és így elkészültek az akkori viszonyok között modernnek tekinthető *trivial Schull* típusú, német tannyelvű népi iskola tervei (KÖRÖSINÉ MERKL 2001: 364).

Az iskolamester egyházi feladatokat is ellátott, ő volt a kántor és a sekrestyés is egy személyben. A püspöki látogatásokról szóló jegyzőkönyvek (*canonica visitatio*)--beszámolnak a tanítókkal kapcsolatban szerzett pozitív tapasztalatokról (KÖRÖSINÉ MERKL 2001: 364).

Budakeszin létezett a vasárnapi iskola intézménye is, azok számára, akik hét közben a munkák miatt nem tudtak iskolába járni. Az iskolában lányokat és fiúkat is oktattak (KÖRÖSINÉ MERKL 2001: 364).

1868-ban rendelet született a tankötelezettségről, melynek hatására a tanulók száma jelentősen megnőtt. Ezzel egy időben elrendelték, hogy az oktatásnak állami szinten kell folynia, az már nem az egyház feladata (KÖRÖSINÉ MERKL 2001: 365).

A budakeszi iskolákban két vegyes évfolyamú csoportot alakítottak ki. Az első csoportba sorolták az első két évfolyam gyermekeit, a másik csoportba pedig a felső

tagozatosokat. A felsősök száma változó volt. Hittant, olvasást, számtant és éneket tanítottak németül, valamint a magyar nyelvet. 1888-ban az akkori plébános a lányok tanítását szerzetesnővérekre bízta, ettől fogva az Isteni Megváltó Leányai szerzetesrend nővérei is tanítottak, és egy óvodát is üzemeltettek. Lakást a Főutcán béreltek számukra, mely azonban igen rossz állapotú volt (KÖRÖSINÉ MERKL 2001: 365).

1888-tól a kántoriskolába már csak fiúk jártak, mivel a lányok számára megépült az új iskola. Az 1800-as évek végén a lakosság 62%-a tudott írni-olvasni. 1889-ben kötelezővé vált a magyar nyelven való oktatás. Egy 1893-as rendelet szerint megvonható a támogatás attól az iskolától, amely nem tartja be a rá rótt kötelességeket. 1902-ben a fiúk iskoláját, a kántoriskolát államosították. 1908-tól állami fiúiskolaként említik. Tervbe vették a leányiskola megépítését, és a nővérek leromlott lakhelyének korszerűsítést is, de ezek nem valósultak meg. Emiatt 1926 végén a rend felbontotta a szerződést a községgel. Végül egy véletlen szerencse folytán a pápai nuncius közbenjárására 1930-ra felépült a *zárda* épülete, ahol hét nővér taníthatott. Ekkor csupán 3% a faluban az analfabetizmus, miközben az országos átlag 9,6% körül mozog (KÖRÖSINÉ MERKL 2001: 365-366).

Az 1937–38-as tanévben 214 gyermek tanult. A fiúiskolában 8 tanár tanított 383 tanulót, ugyanekkor a leányiskolában 374 tanuló tanulhatott, míg 115 fiú és 112 lány a hároméves továbbképző iskolát végezte. A községi szakiskolát a helyi iparostanoncok látogatták. 23 diák Pesten járt középiskolába, 3 diák járt kereskedelmi iskolába, 2 tanítóképzőbe és 60 polgári iskolába. A falu 20 egyetemi végzettségű egyénnel büszkélkedhetett. 1942-ben 7 osztályos rendszer és 2 polgári osztály indult, ekkor tíz nővér látta el az oktatói teendőket. A nővérek hatására több szerzetesi hivatás is indult, például Jautz Magdolna M. Flamina nővér, és Eszterle M. Edit nővér, akiknek munkáiból többször is idéztem. A rendet 1950-ben a feloszlatták, és az iskola 8 osztályos állami iskolaként működött tovább (KÖRÖSINÉ MERKL 2001: 367).

5.3. A nemzetiségi öntudat

A lakosság nemzetiségi identitása a középkori identitástudatnak megfelelően a lakott területhez való tartozást követte. A budakeszi németek 1830-as évektől a magyar nemzet részeként magyarságuk tudatára ébredtek (GELLÉR 2013). A politikai események sodrásában is ennek megfelelően foglaltak állást. Az 1848-as események kapcsán is rengeteg feljegyzés tanúskodik a budakeszi svábok magyar érzelméről. A legkézzelfoghatóbb adat a templom felújításakor a kupolából előkerült dokumentum, amelyen latin betűkkel áll: „*Éljen Kossuth Lajos!*” (GELLÉR 2013).

BÓNA Éva (2015: 64-65), aki a budakeszi német nemzetiség 1989 és 1996 között született fiataljainak identitástudatát vizsgálta, arra a végkövetkeztetésre jut, hogy a fiatalok körében is kialakult a dupla identitás. A német és a magyar identitás nem egyformán van jelen minden területen, bizonyos területeken az egyik dominál. Megkülönböztet etnikai nemzetiségi és nyelvi identitást. Az etnikai identitás az ételek, a ruházzkodás, a népszokások, a tipikus építkezési formák ismeretében jelenik meg. A nemzetiségi identitás a származás, a hovatartozást illetően jelenik meg. A nyelvi identitás a használt nyelvek vagy nyelvjárások szintjén jelenik meg. A budakeszi fiatalok nyelvi identitása sajnos nem mutatható ki, mivel már az előző generáció sem beszéli jól a nyelvjárást, magyar nyelven szocializálódtak. Az etnikai identitás területén a fiatalok nem tudnak különbséget tenni a német és a magyar identitásuk között, ezek egyformán jellemzik őket. A nemzetiségi identitásnál is jelen van a kettős identitástudat (BÓNA 2015 64-65).

5.4. A polgárosodás és a kulturális élet

A lakosság túlnyomó része az első időszakban és egészen a XX század elejéig állattenyésztésből és szőlőtermesztésből élt (FOLLATH 1986: 31). Az ide települt lakosság több évnnyi adómentességet élvezett (JAUTZ 1939: 23).

A pestisjárvány utáni nehéz helyzet, és az egyre növekvő adók jelentősen sújtották a lakosságot. Mária Terézia és II. József több jobbágyvédő rendeletet is hozott a parasztság terheinek csökkentése érdekében. 1853-ban megszületett a rendelet, amely kimondta, hogy a jobbágytelkek a jobbágyok tulajdonába kerülhetnek, melyet az 1770-es urbárium szerint osztottak szét. Az 1870-es úrbéri egyezség értelmében a lelkész, a tanító és a jegyző is kaphattak földet. Az uradalom a községnek temetőhelyet, faiskolát, agyagbányát, homokbányát és községi iskolát adományozott. A jobbágyfelszabadítás idején két társadalmi réteg különült el egymástól, az úrbéres és a zsellér (JAUTZ 1939: 30). Ez a különbség a háború előtti időszakig fennállott. A jobbágyok kötelesek voltak 5%-os megváltási adót fizetni, melyet többlettermelés útján ellensúlyoztak. A többlettermelést a szőlőtermelésből nyerték, mivel a Buda környéki bor keresett árucikknek számított, még exportáltak is belőle Bécsbe és a búcsújáró helyre, Mariazellbe is (JAUTZ 1939: 31).

Az állattenyésztés főleg a szarvasmarhára és a tejgazdálkodásra koncentrált. Kialakult a „milimári” rendszer. A település gazdálkodóinak tejtermékeit összegyűjtötték, és azt a környező települések illetve Budapest meghatározott piacaira szállították. Ezt a jól működő rendszert a 20. század 30-as éveiben egy rendelettel eltörölték (BEDNÁRIK 2009: 137-

138). A falu gazdasági fellendülését mutatja, hogy 1825-re már 2.312 lelket számlált a település (JAUTZ 1939: 31).

A szőlőgazdaságnak az 1872–73-as filoxérajárvány vetett véget, mely a budai hegyvidék összes szőlőgazdaságát érintette és kiirtotta. Ennek hatására a mezőgazdaság szinte megbénult, és képtelen volt a megújulásra. Bár eddig kizárólag a piacra jártak be a városba az emberek, sokan most a városban kerestek munkát. A millenniumi ünnepek idején rengeteg építkezés indult, ahol a budakeszi férfiak és sokszor a nők is segédmunkásként könnyen találtak munkát (JAUTZ 1939: 32-33).

Rengetegen dolgoztak a Halászbástya és a Parlament építkezésén. Az idők folyamán egyes szakmákat is kitanulhattak, mesterré válhattak, és a városban is dolgozhattak. A fővárossal való kapcsolat egyre erősödött (JAUTZ 1939: 32-33).. A várossal való egyre intenzívebb kapcsolat hatására Budakeszi gazdaságilag és kulturálisan is fejlődni kezdett.

Egyre több turista érkezett Budakeszire, elsősorban jó levegője miatt. Később megindult a nyári turizmus, a gazdag budapesti lakosok sokszor jöttek Budakeszire (JAUTZ 1939 34), ahol hetekre kibéreltek egész házakat. Ilyenkor a tulajdonosok a ház hátsó részében található gazdasági épületekben húzták meg magukat (S. GY. T2).

A falu nemcsak gazdaságilag, hanem kulturálisan is fejlődött, és a polgárosodás útjára lépett. 1883-ban már létezett irodalmi olvasókör, ez a legrégebbi egyesület. Ezt számos más egyesület, egyesület és szövetség követte, mint például 1890-ben a temetkezési egyesület, amely biztosítótársaságként éves díjat szedett a tagoktól, ennek fejében állta a temetkezés költségeit. 200 taggal indult, és egészen 1946-ig sikeresen működött. (Egyik idős adatközlő elbeszélése szerint a szülők igen korán elkezdtek a gyermekeik után fizetni, és ezért senkinek sem okozott a temetkezés problémát.) Az első világháború idején működése szünetelt, de a háború után újraindult. 1930-ban már 3000 tagot számlált (FOLLATH 1986: 241).

Az Ifjúsági Egyesületnek 1910-ben már saját egyesületi helye és egy 200 kötetet tartalmazó könyvtára volt. Sakkpartikat, billiárdjátékokat játszottak, színházi- és operettelőadásokat tanultak meg és adtak elő. 1930-ban a budakeszi Miller prépost védnöksége alatt az iskolaigazgató rendezte meg a mai napig emlegetett passiójátékot egy oberammergau-i szöveg alapján. A produkcióhoz a település neves személyiségei járultak hozzá. A színpadi képről, az idősebb Josef Deponte híres udvari fényképész gondoskodott. A szereplők maszkját és jelmezét a Nemzeti Színház maszkmesterei és kellékesei készítették. Egy évvel később a budapesti közönség számára magyarul is előadták nagy sikerrel. Az egyesület évente három másik rendezvényt is szervezett, mint például a terményünnepet,

melyet fúvószenekarral kísérték, csakúgy, mint a szüreti mulatságon a felvonulást, valamint az ifjúsági bált (FOLLATH 1986: 242)..

Megalakult a Vöröskereszt Egyesület (1914) a plébános, Miller prépost alapításával, az I. világháború idején egy 80-100 ágyas tábori kórházat állítottak fel, ahol a lakosság önkéntes munkáját szervezték meg (FOLLATH 1986: 243)..

1923-ban megalakult a Lyra Dalkör Rudolf Edelmann iskolaigazgató szervezésében. A Lyra Dalkör színházi csapata éveken keresztül szórakoztatta a hálás közönséget (FOLLATH 1986: 243-244)..

Több más szervezet és egyesület is alakult, mint például 1923-ban a Tűzoltó Egyesület, vagy 1924-ben a Levente Egyesület, amely az ifjúság sportéletét emelte. Külön említést érdemel a Stefánia Szövetség, amely a mai védőnőkhöz hasonlóan a várandós és kisgyermekes anyák felkészítésében játszott szerepet. 1929-ben megalakult a Budakeszi Sportklub, elsősorban futballjátékokra alapozva, ezzel egyidejűleg több privát futballcsapat is alakult. 1930-ban alakult a gazdaegyesület Keresztényszocialista egyesület néven, 150 taggal, és több mint 100 kötetes könyvtárral. Ez az egyesület egy korábbi 1892-es gazdakörnek volt az újjáalakulása. (FOLLATH 1986: 244-245).

1934-ben megalakult a Szépítő Egyesület, a falu képének fejlesztésére és megszépítésére. 1936-ban a Lyra Dalkör és az Ifjúsági Egyesület összeolvadásával megalakult a Kultúregylet (FOLLATH 1986:246).

Mint láthatjuk, a falu egyre inkább a polgárosodás útját járta. A 30 évek végétől a Fő utcán is egyre több polgári házat láthatunk. A fiatalok egyre inkább elhagyták a népviseletet. (GELLÉR 2013).

5.5. A budakeszi németség viszonya a nyelvjáráshoz

A budakeszi németségnek a BNNY-hoz való viszonyát politikai és társadalmi erők befolyásolták. Az idetelepülő németajkú lakosság számára évszázadokon keresztül az osztrák standard volt irányadó. Megfigyelhető a nem bajor nyelvű községek nyelvhasználatában is az osztrák-bajor nyelv mint a térség egyfajta standard német nyelve felé való törekvés .

Az 1889-ben bevezetett kötelező magyar nyelvoktatás és a város közelsége is közrejátszott a magyar nyelvhasználat erősödésében (KÖRÖSINÉ MERKL 2001: 364).

SOMLAI (2003: 26) adatai alapján nyomon követhető, hogy a magyar nyelv 1889-ben bevezetett kötelező oktatása jelentősen megemelte a magyar nyelvet ismerők számát. Ez a tendencia azonban a következő években csökkent és csak 1930-ra érte el ugyanezt a szintet. A

német standard nyelv presztízse a kiegyezést követően csökkent, ezzel egyidejűleg nőtt meg a magyar nyelv ismerete iránti igény (SOMLAI 2003: 28).

A község nyelvhasználatára a 20. század elejétől már a két, illetve háromnyelvűség volt a jellemző, ha a német nyelvjáráson és a magyar nyelven kívül a német standard nyelvet is számítjuk (SOMLAI 2003: 24). A magyar nyelv térhódítása mellett 1941-ig a német nyelvjárás volt a fő kommunikációs nyelv a községben (SOMLAI 2003: 29). A nyelvhasználat szorosan összefüggött a beszélő szociális helyzetével. Minél magasabb pozíciót töltött be valaki, annál inkább jellemző volt a magyar nyelv ismerete. Azok számára, akik már a magyar nyelvű iskolába jártak, a német standard nyelv ismerete képzettség szintjét jelentette (SOMLAI 2003: 29). A község 1946-ig egységesen német nyelvűnek volt mondható. Az élet minden területén a német nyelvjárás használata volt a jellemző. A vegyes házasságokban a nem német fél általában megtanulta a nyelvjárást (SOMLAI 2003: 30).

A II. világháborút követő kitelepítések és a nyelv betiltása a magyar nyelvhasználat erősödését segítették. A század végére a magyar nyelv használata vált általánossá és presztízsnnyelvvé. A magyar nyelv általánossá válását természetesen segítette a főváros közelsége is. Ugyanakkor a kitelepített németység itthon élő rokonainál megjelent a németországi standard német nyelv, mint irányadó változat (PINTÉR 1997: 23).

A politikai helyzet sokszor megkívánta a német családnevek magyarosítását, már a két világháború között is. A német iskolák száma fokozatosan csökkent. A kitelepítés után megfogyatkozott németység körében egyre gyakoribbá vált a vegyes házasság, ami szintén gyorsíthatta a nemzetiségi nyelv eltűnését.

A kitelepített rokonokkal való érintkezés során egyre intenzívebbé vált a németországiakkal való kapcsolattartás (PINTÉR 1997: 23), aminek napjainkban, a 2010-es években a harmadik generáció után vége szakad. Az itthon maradt nemzetiségek számára az általános iskolai oktatásban lehetőség nyílt „anyanyelvük” ápolására, ami a standard német nyelv elsajátítását jelentette. Ez azonban együtt jár a dialektális elemek elhagyásával is. Míg a 60-as években az idősek még rosszul beszéltek a magyar nyelvet, a 90-es években már szinte minden nemzetiségi kétnyelvű (PINTÉR 1997: 23–25). A 2000-es évekre pedig a lakosság zöme egynyelvű, az idősek is többnyire magyarul beszélnek egymással. Az 1920-as, 30-as években születettek kifejezetten jó anyanyelvi dialektusbeli kompetenciával rendelkeznek, ők alkotják kutatásaim bázisát, az őket követőknél már megjelenik a bizonytalanság. A 40-es 50-es években születettek már csak az idősebbekkel való kommunikáció során használják a nyelvet (PINTÉR 1997: 24-25). Ezt csak erősíti az, hogy a megváltozott életforma és az új technikai vívmányok következtében az adott tárgyakra és jelenségekre hiányzó tájszót a

kontaktnyelv szavaival pótolják, melyek egy idő után annyira felszaporodnak, hogy megnehezítik a tájnyelven való kommunikálást.

SOMLAI (2003: 57) megemlíti, hogy a háború utáni események jelentősen hozzájárultak, hogy a dialektus szinte teljesen kiszorult a használatból. Bár a német nyelv megtanulásának lehetősége az iskolában biztosítva van, nem tudta a standard német nyelv az egykori nyelvjárás kommunikációs szerepét betölteni. A nyelvjárás a család színterére korlátozódott (SOMLAI 2003: 41).

Az 1960-ban és később születettek már egyáltalán nem beszélnek a dialektust. PINTÉR (1997: 28) a 90-es években is megállapítja, hogy a német nemzetiségiek magyarok jelenlétében kerülnek a dialektust, és egymás közt gyakran kódváltást (*code switching*) (PINTÉR 1997: 28-30) alkalmaznak. Saját megítélésük szerint a dialektus veszített a jelentőségéből, a többség számára már nem fontos.

BÖLÖNI Petra 2009-ben vizsgálta a budakeszi németség anyanyelvi vallásgyakorlási szokásait. 2009-ben leginkább a 61 éven felüli lakosság, tehát az 1948 előtt születettek használják aktívan a nyelvjárást, ugyanakkor ők azok, akik a legkevésbé használják a standard német nyelvet. Ezt leginkább az 1948 és 1968 között születettek használják. Ezt leginkább az 1948 és 1968 között születettek használják.

A legkevésbé a 41 év alattiak, vagyis az 1968 után születettek használják mindkét német variánst. (BÖLÖNI 2009: 15).

Napjainkra (2016) a dialektus használata eltűnőben van. Adatközlőim az utolsó élő személyek, akik a nyelvjárást beszélik.

6. A magyarországi német nyelvjárások

A magyarországi telepítések a 17. század végétől a 18. század közepéig elsősorban a dél-magyarországi és közép-magyarországi területeket érintették.

A magyarországi német dialektusok úgynevezett kevert vagy más néven átmeneti nyelvjárások, mivel a lakosság Németország különböző területeiről érkezett, és a több helyről érkezők nyelvjárása keveredhetett egymással. Sajátos jelenség azonban, hogy a német falvak lakosságának nyelve nem minden esetben tükrözi a származási helyet, így például a Pécs környéki németség nyelve a közép-német nyelvjárások közé sorolható, annak ellenére, hogy a lakosság jó része Ausztriából és Württembergből érkezett (HUTTERER 1994: 95).

Magyarországon bár a német nemzetiségeket a sváb szóval illetik, nem minden német település beszéli ezt a nyelvjárást. Valójában a sváb nyelvjárások Tolna megye északi részén, mint Kisdorog, Zomba, Hajós és Tevel vannak jelen (HUTTERER 1975: 26).

Magyarország a német nyelv használatának szempontjából régiókra osztható.

A legtöbb német települést a Dunántúlon Magyarország déli részein találjuk. Számos német község beszél a hesseni nyelvjárást, mint például: mint Tolna és Baranya jellemző. A hesseni nyelvjárás felekezeti hovatartozás szerint két csoportra osztható, a katolikus és a protestáns variánsok gyakran falvakon belül is elkülönülnek egymástól (HUTTERER 1975: 24).

A fuldai nyelvjárásokat Baranya, és néhány Tolna megyei falu, mint Mucsi és Závod képviselik (HUTTERER 1975: 25).

A frank nyelvjárás több fajtáját is megkülönböztethetjük. Szakadátton és Nagyszékelyen, középfrank nyelvjárást beszélnek (HUTTERER 1975: 26). Keletfrank nyelvjárás jellemezi Elek, Almás- Kamarás valamint a Móri ároktól északra néhány elszigetel falu nyelvét, míg Vác környékén alsó-frank nyelvjárás a jellemző. (HUTTERER 1975: 21és 26).

A pfalzi nyelvjárás a Bácskában és Tolna keleti részén, néhány faluban használatos (HUTTERER 1975: 25).

A frank nyelvjárások sokszor átmeneti nyelvjárásokként vannak jelen, mint például, Mecseknádasd, ami a sváb – keleti frank átmeneti nyelvjárásokat képviseli (HUTTERER 1975: 25). Keleti frank – keleti dunai bajor átmeneti nyelvjárásoknak tekinthető Szendehely, Berkenye és Katalinpuszta (HUTTERER 1975: 21), és észak–somogyi német falvak, mint Szulok és Barcs nyelvjárásai (HUTTERER 1975: 25). Rajnai frank – bajor átmeneti nyelvjárás jellemzi a Dunakanyar: Dunabogdány, Nagymaros, Kismaros, és Zebegény falvakat, és a Bácskában Csávolyt (HUTTERER (1975: 21és 25).

Sváb-bajor átmeneti nyelvjárásokat találhatunk Soroksáron és Dunaharasztn, és Taksonyban (HUTTERER 1975: 22).

A magyarországi bajor nyelvjárások sem egyformák, megkülönböztethetünk a keleti dunai (közép) bajor nyelvjárásokat, ezek a Mosoni-síkság és Sopron környékén (HUTTERER (1975: 20), és a Balaton-felvidéktől a Dunakanyarig található meg, a Dunántúli-középhegység, a Vértes, a Balaton és a Duna között és szórványosan a Dunántúlon. Az Északi-középhegység nyelvjárásait a Móri árok osztja egy keleti és egy nyugati részre. A keleti részen a Móri ároktól északra a Budai-hegység keleti dunai (közép) bajor nyelvjárásai valamint a nyugati részen a Móri ároktól délre található még Zirc; (HUTTERER (1975: 22). Délbajor nyelvjárást beszélnek Nagyörzsönyben (HUTTERER 1975: 21).

Előfordulhat, hogy egy településen több etnikai közösség is él, ebben az esetben a település nyelvi régiókra oszlik. Ilyen település a Budakeszihez közeli Perbál is, ahol három magyar, német és szlovák nemzetiség élt együtt a közelmúltig.

A magyarországi németek nyelvhasználatát éppen a sokféleség miatt bizonyos fokú kiegyenlítődés jellemzi, melynek több fokát figyelhetjük meg.

Az első szakaszban egy településen belüli nyelvi kiegyenlítődés következik be (HUTTERER 1982: 180), feltehetően az újonnan érkező telepesek alkalmazkodtak a régebben itt élőkhöz, vagy pedig a nagyobb presztízzsel bíró társadalmi réteg nyelve dominálta a presztízsből alatta állót. A települések nyelvére ható kiegyenlítődési folyamat során először az elsődleges majd másodlagos nyelvjárási jellemzők változnak meg, ezek a második lépcsőben el is tűnhetnek.

A második lépcsőben egy nagyobb terület, mint például a Buda környéki falvak összességének nyelve egyenlítődik ki (HUTTERER 1982: 180). A kiegyenlítődést gátolhatja a települések eltérő felekezeti hovatartozása, a terület geológiai fekvése, vagy a város jelentősen eltérő nyelvjárása

A harmadik lépcsőben a kiegyenlítődés az ország teljes területére kiterjedne, és létrejönne egy egységes német nyelvhasználat (HUTTERER 1982: 180). Erre azonban már a jelenleg zajló nyelvi cserefolyamatok miatt feltehetőleg nem kerül sor.

7. A magyar nyelv hatása a magyarországi német nyelvjárásokra

Egy másik nyelvvel való érintkezés során óhatatlanul bekövetkezik az egyik nyelv hatása a másik nyelvre. Ezek a nyelvi beszűrődések a nyelv minden szintjén megjelenhetnek, de nem azonos mértékben. Legkorábban és leggyakrabban lexikális szinten jelennek meg változások, ettől kisebb mértékben jelennek meg a változások a szintaxis szintjén, a morfológiai és a fonetikai szinten (NÜBLING 2006:2).

ERB (2006: 107) a tarjáni németséget vizsgálva megállapította, hogy a magyar hatások a 19. századtól erősödtek, és ezek a nyelvre és a nyelvváltozatokra is kiterjedhettek. A változások a II. világháború után jelentősen felgyorsultak.

A nyelvi cserefolyamatokat vizsgálva. ERB (2012: 43) megállapítja, hogy a szóátvételek motivációi leginkább a gazdasági kereskedelmi kapcsolatok (ERB 2012 39), és a nemzetiségek közötti feladatmegosztás voltak (ERB 2012: 48). A szóátvételeket befolyásolták a kapcsolatok intenzitása, az átadó nyelv hangzókészlete, nyelvtani rendszere (ERB 2012: 102), és az eltérő kultúra és életforma. Ha a kapcsolatok intenzitása nagy, akkor több szófaj szavait is átveheti a befogadó nyelv voltak (ERB 2012: 124).

A legfontosabb fogalomkörök (ERB 2012: 38) Állattenyésztés, mezőgazdasági kifejezések, ház és) találunk párhuzamos jelenléteket (ERB 2012:: 40-41), mint például *bika* vs. *Stier*, *csikó* *Tschickel* és *Füü* 'Fohlen'(Budakeszi), *szállás* vs. *tanya* és *puszta*, *béka* vs.

Frosch (FÖLDES 2005: 130), *Bettler* vs. *ku:dusch* (FÖLDES 2005: 18), vándorszavakat, mint például kultúrnövények haszonnövények témakörben: (ERB 2012: 65) *muskátli*, *rozmaring* és *tulipán* vagy tükörfordításokat, mint például *kfüüts Kraut* (gefülltes Kraut) 'töltött káposzta' (ERB 2012: 70).

A szóátvételeket morfológiai szempontból vizsgálva ERB (2012::23-124) megállapítja, hogy a főnevek vannak túlsúlyban (*bugris* (Dickschädel) 'keményfejű' főnév jelentésében (Budakeszi). Igék főnévi igenév vagy imperatív alakban kerülnek átvételre *igyál*, *tjere 'gyere'*, *hajuk 'halljuk'*, *ejen*, 'éljen' (ERB 2012: 132-133). A szóátvételeket morfoszintaktikai szempontból vizsgálva megállapítja, hogy ragozott alakban is átvehették ezeket alapformaként, mint például *barátom*, *komám*, *botot*, *hajduk* (ERB 2012: 130-134). Megjelenhettek hibrid összetételek is, mint például *nadragehose* (ERB 2012: 138).

A szintaxis szintjén is feltehetően történtek változások, elsősorban a határozószók, az előljárószók használatában, és feltehetőleg ezzel együtt a vonzatok alakulásában. Dolgozatomban ezt a szintet vizsgálom. Ilyen jelenség például az *in* előljárószó használata az *an* helyett az *in Freidog* 'pénteken' (S.GY. 2006 T2) kifejezésben, vagy az *auf* előljárószó használata az *an* helyett Például: *I te ing vüü af tia.*(S. GY. 2012 K4)

A morfológiai szinten megfigyelhetők csak magyarországi német nyelvjárásokra jellemző esethasználatok, vagy a két esettel álló előljárószavak esetvesztése, ahol a direkcionális jelentésben és a lokális jelentésben egyaránt a datívuszi kifejezést használja a nyelvjárás. Például: *Kee nua aussı voan Toa,...*'Menj csak ki a kapu elé, ...' (S. GY. 2012; T6).

II. – A vizsgált jelenségek

1. Bevezetés

Értekezésem célja néhány a standard nyelvtől eltérő morfoszintaktikai jelenség bemutatása.

A BNNY-t már korábban is kutatták hangtani (ESZTERLE 1929) és morfológiai szempontból (FOLLATH 1941), de tudományos igényű szintaktikai leírás még nem készült. A nyelvjárásokra jellemző, és így a magyarországi német nyelvjárásokra is, hogy némely esetben a standard nyelvtől eltérő módon alkalmaznak főnévi eseteket és előljárószókat. A budakeszi nyelvjárásban is találhatunk ezekre példákat. Értekezésem második felében a BNNY határozott és határozatlan névelőit, majd ezek segítségével a főnévi esetek megvalósítását, a határozott névelők előljárószókkal való kliticizálódását, illetve ezek alkalmazási területeit mutatom be.

2. Kutatási módszerek:

Adatközlőim a város legidősebb német anyanyelvű lakosai közül kerültek ki. Számuk mára nagyon lecsökkent: kilenc elérhető személy élt a közelmúltig a városban. Közülük a legidősebb a felvételek idején (2012-ben) egy 97 éves asztalosmester, a legfiatalabb egy 79 éves gyári tekerceselő. A kilenc személyből hét személy adataira támaszkodtam az ő nyelvjárási kompetenciájuk jó alapot szolgáltatott az elemzéshez.

A T2 számú szöveg adatközlője 1919-es születésű, Budakeszin született, édesapja magyar származású, akit korán elvesztett. Szülei földműveléssel foglalkoztak. Édesanyjával és szintén német származású férjével élt, akit néhány év után elvesztett. Második férje is német származású. A felvételen adatközlőm életének szakaszairól és főként a háborúról és az azt követő időszakról mesél. Az adatközlő 2007-ben elhunyt. A felvételt 2006-ban készítettem.

A T3 felvételen 1922-ben született budakeszi születésű adatközlőm hallható, akinek szülei szintén német származású vendéglősök voltak. Budapesten dolgozott különböző neves éttermekben, főpincérként, végül a vezetőségben. A felvételen hallható még felesége is, aki 1926-ban született Budakeszin, édesapja úri szabó volt. Iskoláit Budapesten végezte. A háború után főiskolai végzettséget szerzett. A felvétel 2006-ban készült, gyerekkori élményeket és vicces történeteket mesél el.

A T4 felvétel adatközlője 1929-ben született Budakeszin, foglalkozása vízvezeték szerelő szülei is német származásúak. Édesapja szintén vízvezeték szerelő. A háborúig édesapja mellett dolgozott. A felvételen életrajzi adatok, élmények mellett a napi

eseményekre és a környezetre vonatkozó benyomásokat hallhatunk. Az adatközlő 2015-ben elhunyt. A felvétel 2006-ban készült.

A T5 felvétel adatközlője 1915-ben született Budakeszin, szülei is német származásúak voltak. Édesapja fuvaros volt. Adatközlőm asztalosmesternek tanult, majd Budapesten a Tabánban dolgozott. Felesége szintén német származású. A felvételen életrajzi visszaemlékezéseket hallunk a háború idejéről. A felvétel 2012-ben készült. Az adatközlő 2013-ban elhunyt.

A T6-os felvétel adatközlője 1933-ban született Budakeszin, édesanyja és édesapja szintén német származásúak voltak, földműveléssel foglalkoztak. Foglalkozása gyári tekerceselő volt, jelenleg nyugdíjas. A felvételen életrajzi beszámolót hallunk az adatközlő gyerekkoráról és az általa ismert hagyományokról. A felvétel 2012-ben készült.

A T13 szöveg adatközlője 1930-ban született, édesapja Budakeszin született és szakács volt. Édesanyja Etyekről származott. Mindkét szülője német származású. Foglalkozása mérnök. Jelenleg nyugdíjas. A felvételen hallható még felesége, aki szintén német származású, tanítói képesítést szerzett. Szülei hentesüzletet tartottak fenn. A felvételen szokásokról, a faluról, a ház körüli tevékenységekről hallhatunk. A felvétel 2012-ben készült.

A T15 és T7 felvételen két adatközlő hallható. Mindketten 1927-es születésűek. Az egyik adatközlő szülei budakeszi születésűek, földműveléssel foglalkoztak. Édesapját korán elvesztette, édesanyjával, és magyar származású férjével élt. Édesanyjával sokáig csak nyelvjárásban kommunikált. A háború után adminisztrátorként dolgozott. A felvételen hallható másik adatközlő szintén budakeszi születésű, szülei vendéglősök voltak, ő maga is a vendéglátóiparban dolgozott, házastársa magyar származású volt. Sajnos ez az adatközlő is elhunyt a 2015. évben. A felvételeken a napi tevékenységekről, a napi eseményekről hallhatunk. A felvételek 2012-ben készültek.

Németországban és Ausztriában élő adatközlőim autentikus német anyanyelvű személyek, akik Németországban vagy Ausztriában születtek, és nem feltétlenül kötődnek Magyarországhoz. Megkérdezésüket az indokolta, hogy a budakeszi német nyelvjárásban fellelhető a standard némettől való eltérésekről kideríthessem, hogy a jelenség a német területről származtatható-e, vagy inkább magyar hatásnak tulajdonítható. Adatközlőimet nyelvi fórumokon vagy mailes megkereséssel kérdeztem meg a jelenségekről.

Adatközlőimet otthonukban kerestem fel, és nyelvjárásban kértem meg őket a rögzített témáról való beszélgetésre. Tapasztalatom szerint, ha a standard német nyelvet használom, az adatközlők is ehhez fognak igazodni, ezért igyekeztem adatközlőimet nyelvjárásban megszólítani, és a beszélgetést is nyelvjárásban folytatni. A beszélgetést diktafonon

rögzítettem, melyet meghallgatás után lejegyeztem. A lejegyzett hanganyagot kivonatoltam. Az előjárószavak gyakoriságának meghatározásához a saját szövegeimben és a BONOMI által lejegyzett szövegekben előforduló előjárószavakat összesítettem, és a kliticizált formákat külön is összesítettem.

Az interjúk kiegészítéseként kérdéssorokat állítottam össze (K1-5). A kérdéssorok célirányosan magyar nyelven megfogalmazott mondatokat tartalmaznak, melyek anyanyelvre való fordításai feltételezhetően tartalmazzák a várt nyelvi jelenségeket. A mondatokat magyarul olvastam fel, és a fordításokat diktafonon rögzítettem. A felvételek 2012-ben készültek, a K4 kérdéssort 2016-ban 4 kérdéssel kiegészítettem.

A korábbi kutatások (v.ö. ESZTERLE 1929) megállapításai szerint a hangtan alapján a BNNY egy keleti dunai bajor (vagy más meghatározás szerint középbajor) nyelvjárás, ezért a leírásban a rendelkezésre álló bajor leíró nyelvtanok, mint MERKLE (1996) *Bairische Grammatik* és ZEHETNER (1985) *Das bairische Dialektbuch* nyújtottak segítséget a nyelvjárás és a standard nyelv eltéréseinek magyarázatában. A dialektális jelenségek magyarázatában elsősorban PAUL (1998) *Mittelhochdeutsche Grammatik* és REICHMANN/WEGERA (1993) *Frühneuhochdeutsche Grammatik* című nyelvtörténeti munkáira támaszkodtam.

A szöveg lejegyzésekor nem a szokásos IPA fonetikai jeleket alkalmaztam, mivel a dolgozatom nem fonetikai jellegű, és az általam felhasznált források között sem ilyen átírások szerepelnek. Az egységesség miatt a saját gyűjtésű anyag közlésénél is a BONOMI Jenő által 1935–1937 között lejegyzett 3910-5144 számú kéziratához és azok nyomtatásban megjelent (BONOMI 1942, 1943, 1961, 1964/65) változataihoz igazodtam. (Elegendő lett volna a standard nyelvre átírni a mondatokat, ami azonban csökkentette volna a dolgozat dialektológiai jellegét.) A szokványos fonetikai jelek közül (BONOMIhoz hasonlóan) egyedül a hangsúlytalan centrális *ə* hangzó jelét alkalmaztam. Ugyancsak BONOMIhoz igazodva a nazális jelenlétét (*n*)-el jelöltem. A BONOMI-féle jelöléstől néhány helyen mégis eltérek, mivel a közel 80 év távlatából az esetleges lejegyzési hibákat nehéz megállapítani. Elhagytam például BONOMI *ä* jelölését, mivel nem tartom lényeges elemnek a dolgozat szempontjából az *ä* és *e* betűnek megfelelő hangzók megkülönböztetését. BONOMI jelölései feltételezhetően nem mindig pontosak, mivel nem nyelvészeti, hanem pusztán néprajzi célokat szolgáltak, mégis felbecsülhetetlen értéket képviselnek, és nyelvészeti szempontból is jól használhatók. BONOMI kéziratban nyilvántartott lejegyzéseit az évszám és a kézirat számának megadásával azonosítottam (Például BONOMI 1935: 4886).

A magyar nyelvi hatások megállapítására szükség volt más német dialektusok, mint például a bécsi dialektus normateremtő hatásának és a Württemberg területén beszélt dialektusok kiszűrésére. Ebben MUHR (2000) *Österreichisches Sprachdiplom Deutsch* című műve, és a mai Württemberg területén élő autochton személyek nyújtottak segítséget. További nehézséget jelentett, hogy a budakeszi adatközlők eltérő társadalmi rétegből származtak, és ennek megfelelően néhol kisebb eltérések mutatkoztak az adatok között. Szerencsére ezek száma minimális.

Problémát jelentett a telepések telepítéskori nyelvi állapotának vizsgálata, hiszen a német telepések igen különböző helyről érkeztek, az első telepések feltehetően bajor nyelvterületről (Württemberg és Bajorország), akik száma a pestisjárványt követően jelentősen lecsökkent. A második telepítési hullámmal érkezők zöme pedig a mai Württemberg területéről származik, de számos családról tudhatunk, akik elzászi vagy cseh-morva felmenőkkel rendelkeznek. A 18. századi nyelvi állapotokról részletes morfológiai vagy szintaktikai elemzés nem készült. A legrégebbi dialektológiai elemzések is (SCHMELLER 1821 és WILMANNNS 1909-ben írott munkái) csupán a hangtanra, illetve csak néhány jelentősebb morfológiai jelenségre szorítkoztak, ezek nem jelentettek segítséget a jelenségek magyarázatában. Bár igen gazdag a magyarországi német nyelvjárásokra irányuló szakirodalom, ezek jelentős része nem az általam kutatott térségre és annak jelenségeire irányul. A német nyelvű dialektológiai szakirodalomból a közelmúltig hiányoztak a részletes szintaktikai vizsgálatok, csupán néhány szintaktikai jelenség leírását találhatjuk meg.

A német nyelvi jelenségek leírásában sokszor nincs a jelenségnek megfelelő magyar terminus, vagy a magyar terminológiában a szó mást jelent. Ilyen esetekben új terminust vezettem be (*adnominaler possessiver Dativ* – részeshatározóval kifejezett birtokviszony RKB, vagy *Verschmelzung* – egybeolvadás).

3. Az értekezés korpusza

Az értekezés korpusza három részre tagolható. A Budakeszin német nyelvjárásban készült legkorábbi lejegyzések BONOMI Jenő 1935 és 1937 között készített lejegyzései, melyeket BONOMI részben a *Die Glocken im Leben des deutschen Volkes im Ofner Bergland* (1942), *1848/49 im Ofener Bergland* (1943), *Von fahrenden Schülern im Ofener Bergland*. (1961) és a *Der deutsche Bauer und seine Haustiere im Ofner Bergland/Ungarn* (1964/65) című monográfiáiban publikált. További 15 Budakeszit érintő lejegyzés található kéziratban a Johannes Künzig Intitutiunál (3910, 3914–25, 3927–8, 3932, 4786, 4886, 4956–7).

A korpusz további részét képezik saját készítésű hangfelvételeim, melyeket 2006-ban és 2012-ben készítettem a település legidősebb anyanyelvi beszélőivel. A felvételek témáról rögzítés mellett szóbeli spontán vagy retrospektív jellegű szövegek, az informátorok monologikus jellegű visszaemlékezései. A felvételek témái napi tevékenységek, átlagos témák és életrajzi visszaemlékezések. A szövegeket írásban rögzítettem, kivonatoltam, a mondatokat S. GY. jelzéssel és a felvételek számával láttam el.

A korpusz harmadik részét saját magam által összeállított kérdéssorok képezik (K-1–5). A kérdéssorok célzottan az adott jelenségre fókuszáltan magyar nyelven megfogalmazott mondatokat tartalmaznak, melyeket az adatközlőknek anyanyelvükre kellett lefordítaniuk. A magyar mondatok megfogalmazásában az általam olvasott monográfiák, ZIFONUN (2003), MUHR (2000) és EISENBERG (2006) adtak segítséget. A budakeszi német nyelvjárás a háborút követő kitelepítés után szókincsében nem fejlődhetett tovább, ezért problémát jelentett a mai német monográfiák és grammatikák által hozott példák alkalmazása a dialektusban. A legtöbb esetben szükségesnek láttam más, a nyelvjárás szókincsének jobban megfelelő példamondatokat alkalmazni.

4. A határozott névelő

4.1. Bevezetés

A BNNY-ban a határozott névelők rendszere – elsősorban megjelenési formáit tekintve – jelentősen eltér a standard nyelvben megtalálható határozott névelők rendszerétől. Ebben a fejezetben a budakeszi határozott névelők megjelenési formáival és funkcióival foglalkozom. A következő kérdésekre keresek választ:

1. Hogyan magyarázhatók a BNNY határozott névelőinek a standardhoz képest formailag eltérő alakjai?
2. Funkcióját tekintve mennyiben tér el a dialektusban használatos határozott névelő a standard nyelvben használatostól?

Először a standard nyelvben megjelenő határozott névelők alakjait mutatom be, majd áttekintem történeti fejlődésüket, mivel a dialektusok gyakran korábbi történeti korszakok nyelvi állapotát tükrözik. Ezt követően a BNNY-ban megjelenő névelők formáit tárgyalom, majd a mai standard nyelvben használatos határozott névelők és a BNNY határozott névelőinek funkcióit hasonlítom össze.

4.2. A standard német nyelv determinánsai

A standard német nyelvben nem csak a határozott és a határozatlan névelő viselkedik névelőként, hanem számos más szó is. Ezeket a szakirodalom “Artikelwort” címszó alatt foglalja össze.

DEMSKE (2000: 33) a következőképpen csoportosítja a névelőként viselkedő determinánsokat:

1. nem ragozható determinánsok
allerlei ‘mindenféle’, *mancherlei* ‘néhány’, *etwas*, ‘valami’, *zwei* ‘két’ stb.
2. határozott névelők
mutató névmások *der*³ ‘a, az’
*dieser*³, ‘az’, *jener*³ ‘ez’, *solcher*³ ‘ilyen’
határozatlan névmások *aller*³ ‘minden’, *jeder*³ ‘minden egyes’
*mancher*³, ‘néhány/néhány’
kérdő névmások *welcher*³ ‘melyik’
3. határozatlan névelők
tagadószó *kein/keine* ‘semelyik’
birtokos névmás *mein* ‘enyém’, *dein* ‘tied’

ZIFONUN-HOFFMANN-STRECKER (1997: 1930-1951) másképp osztja fel a névelőként viselkedő determinánsokat:

1. mutató funkcióval rendelkező determinánsok (ZIFONUN-HOFFMANN-STRECKER 1997: 1931-1932)
*der*³ 'a, az', *derjenige*³ 'az, amaz', *dieser*³ 'az', *derselbe*³ 'az, ugyanaz', *solcher*³ 'ilyen',
2. quantifikáló detrmínánsok: ZIFONUN-HOFFMANN-STRECKER (1997: 1935-1947)
einige 'néhány, egyes', *etliche* 'jó néhány, minden', *mehrere* 'több', *irgendein* 'valmilyen, valamelyik', *irgendwelche* 'akármelyik', *jeder* 'minden egyes', *jedweder*³ 'minden', 'bármely, bármelyik', *jeglicher*³ 'minden(féle)', *aller*³ 'minden', *mancher*³ 'néhány/néhány', *lauter* 'csupa, tiszta', *beide* 'mindkettő' *kein* 'semelyik'
3. a kérdő-determinánsok (ZIFONUN-HOFFMANN-STRECKER 1997: 1947-1951)
welcher 'melyik', *welch* 'mily, milyen', *wieviel* 'mennyi', *was für* 'milyen'

A határozott és a határozatlan névelő tárgyalása nem tartozik szervesen a szintaxis tárgykörébe, leggyakrabban a morfológia vizsgálja. Előfordulhat, hogy az egyes nyelvjárások eleve másképp képezik az említett kategóriák paradigmáit, és az is előfordulhat, hogy az igék, illetve főnevek vonzatai másként alakulnak. Ezért fontosnak tartom ennek a kategóriának a tisztázását is. A nyelvjárás határozott névelőinek tárgyalása előtt fontos megismernünk a határozott névelők történeti fejlődését.

4.2.1. A határozott névelő kialakulása a német nyelvben

A határozott névelő használatának kialakulása az ófelnémet (kb. 750–1050) időszakra vezethető vissza. Ebben a nyelvtörténeti korszakban jelentős hangtani változások történtek. Ezek a változások már korábban, az indogermán alapnyelv korszakában megkezdődtek.

Az indogermán alapnyelv a szó hosszúságától, alakjától és a mondat hosszától független szóhangsúlyt hordozott. A szó hangsúlya változhatott, (Róma, románus, romanórum) Ezzel szemben a germán alapnyelv kötelezően az első szótagra helyezte a hangsúlyt. Ez a hangsúlyváltozás nem csak a hangzókészlet megváltozását, hanem a szóvégződés gyengülését is magával hozta. Mivel a szó végén fontos grammatikai funkciót ellátó elemek helyezkedtek el, amik gyengültek, a fonológiai változások morfológiai változások sorát indították el (SOWINSKI 1974: 102 és EBERT 1986: 43)).

Az ófelnémet nyelvi korszakban (ca. 750-1050) és a középfelnémet nyelvi korszakban (ca. 1050-1350) további gyengülések következtek be a nem hangsúlyos szótagokban és a szó végén álló magánhangzók tekintetében. (SOWINSKI 1974: 120-121.).

Az ófelnémet nyelvi korszakot gazdag morfológiai rendszer jellemzi, ekkor még alig jelennek meg analitikus szerkezetek. A grammatikai morfémák fokozatos gyengülése miatt a közép-felnémet időszakra új eszközöket találtak ezek pótlására. Több más morfológiai

változás következtében a 9. századtól egyre jellemzőbb az addigi szintetikus szerkezetek helyett az analitikus szerkezetek megjelenése. Ez a tény is hozzájárult ahhoz, hogy az eset, a szám és a nem, mint főnévi kategóriák a főnév előtti pozícióban realizálódhattak. Ennek a feladatnak a betöltésére a mutató névmás bizonyult a legalkalmasabbnak, amely lassanként átvette e kategóriák kifejezésének nyelvtani szerepét. EBERT (1986: 44) valószínűnek tartja, hogy a határozott névelő kialakulásában az is közrejátszott, hogy a germán alapnyelv különbséget tett gyenge (nemet, számot és esetet megmutató) és erős melléknévi alakok között. A rendelkezésre álló adatokból kiderül, hogy a még névelő nélkül álló főnevek melléknévekkel való alkalmazása során a gyenge melléknévi (nem ragozott) alak a határozottságot, az erős (ragozott) melléknévi alak a határozatlanságot fejezte ki. A mutató névmás együtt állhatott főnévvel, főnévként használt melléknévvvel vagy jelzői szerepű melléknévvvel és főnévvel, ahol a melléknév rendszerint gyenge formában mutatkozott. Kezdetben a gyenge melléknév kizárólag a határozottságot jelentette. Több melléknévet is alkalmaztak azonban gyenge alakban, melyek nem fejeztek ki határozottságot. Ily módon a gyenge melléknévi alak nem vált egyértelműen alkalmassá a határozottság/határozatlanság nyelvtani kategóriájának meghatározására. A mutató névmás gyakran lépett fel gyenge alakú melléknévekkel együtt, ezért a deiktikus szerepének háttérbe szorulásával kialakulhatott a határozott névelő. A határozott névelővel együtt álló gyenge alakú melléknév átértelmeződés során a határozott névelőtől került függésbe (EBERT 1986: 44).

1. Ábra A korai ófelnémet mutató névmások BRAUNE/EGGERS (1987: 243) és SONDEREGGER (1987: 203). (Az egyes rubrikákban az alakok változatai találhatóak.)

	SINGULAR			PLURAL		
	Masculinum	Femininum	Neutrum	Masculinum	Femininum	Neutrum
Nom	<i>dēr thie,</i>	<i>diu thiū</i>	<i>daz, thaz</i> mfr. ¹ <i>that</i>	<i>thē, dē, dea,</i> <i>dia, thie, die</i>	<i>die, diu,</i> <i>(dei), theo,</i> <i>deo, thio,</i> <i>dio, thia</i>	<i>deo, dio</i>
Acc	<i>dēn, thēn,</i>	<i>dē, thea, dea,</i> <i>die</i>	<i>daz, thaz</i> mfr <i>that</i>	<i>dē, dea, dia</i>	<i>die, diu,</i> <i>(dei)</i>	<i>deo, dio</i>
Dat	<i>dēmu, thēmu,</i> <i>dēmo</i>	<i>dēru, -o</i> <i>thēro,</i>	<i>dēmu,</i> <i>thēmu,</i> <i>dēmo</i>	<i>thēm, dēn,</i> <i>dien</i>	<i>thēm, dēn,</i> <i>dien</i>	<i>thēm, dēn,</i> <i>dien</i>
Gen	<i>dēs, thēe</i>	<i>dēra, (dēru, -</i> <i>o) thēra</i>	<i>thēz, dēs</i>	<i>thēro, dēro</i>	<i>thēro, dēro</i>	<i>thēro,</i> <i>dēro</i>
Inst	<i>diu, thiū</i>	-	<i>diu, thiū</i>	-	-	-

Az ófelnémet egy kései korszakában a rendszer egyszerűsödött.:

2. ábra A kései ófelnémet mutató névmások SONDEREGGER (1987: 203) szerint

¹ mfr. = mittelfränkisch = középfrank

	SINGULAR			PLURAL		
	Masculinum	Femininum	Neutrum	Masculinum	Femininum	Neutrum
Nom	<i>dér</i>	<i>díu</i>	<i>dáz</i>	<i>díe</i>	<i>díe</i>	<i>díu</i>
Acc	<i>dén</i>	<i>día, día, díe</i>	<i>dáz</i>	<i>díe</i>	<i>díe</i>	<i>díu</i>
Dat	<i>démo</i>	<i>déro</i>	<i>démo</i>	<i>díen</i>	<i>díen</i>	<i>díen</i>
Gen	<i>dés</i>	<i>déro</i>	<i>dés</i>	<i>déro</i>	<i>déro</i>	<i>déro</i>

A névelők használata csak a középfelnémet (kb. 1050–1350) időszakban vált fokozatosan általánossá. Átmeneti korszakot képezett az az időszak, amikor az ily módon analitikussá vált főnév a régi ragok megtartásával az újakat is realizálta az új névelőn. A mai analitikus főnévi kifejezések már csak a genitívuszi esetben és a többes szám részeshatározós esetben tükrözik ezt az átmeneti időszakot (Például: Sg. Gen. *des Vaters* ‚az apáé’ vagy Pl. Dat. *den Kindern*, a gyerekeknek’). A további gyengülések következtében a többi esetben a végződés eltűntek, így ma már csak a névelő jelzi az esetet, számot és nemet. Ily módon ezek a genitívuszi formák ma redundánsnak tekinthetők a standard nyelvben.

LEHMANN (2002: 33) úgy véli, hogy a grammatikalizáció első lépcsője a mutató névmás mutató jellegének a csökkenése lehetett. A denotáció neutralizálódott, és anaforikus funkcióvá alakul át, miközben a határozottság kifejezésének képességévé, majd a specifikusság kifejezésének képességévé vált. Így alakulhatott ki a határozott névelő, mely a grammatikalizáció további lépcsőjében gyenge határozott névelővé, majd a főnév jelölőjévé válhatott.

4.2.2. A német nyelvhatározott névelői

A mai német leíró nyelvtanok a határozott névelőket szinte mindig *der*, *die*, *das* alakban írják le, a főneveket a névelőkkel együtt egy egységként kezelik. ÁGEL (1997: 52) rámutat arra, hogy az említett *der*, *die*, *das* alakok is a határozatlan *ein* névmáshoz hasonlóan szótőből és főnévi ragból állnak. Ennek megfelelően a határozott névelőnek nem a teljes alakot, hanem csupán a *d*-t kell tekinteni.

A standard nyelvben a határozottságot kifejező *d* névelőn a grammatikai információk eset, nem és szám szerint a következő rendszerben realizálódnak:

3. ábra A standard német nyelv határozott névelői

	Masculinum	Femininum	Neutrum	Pluralis
Nom	<i>der Vater</i>	<i>die Mutter</i>	<i>das Kind</i>	<i>die Kinder</i>
Acc	<i>den Vater</i>	<i>die Mutter</i>	<i>das Kind</i>	<i>die Kinder</i>
Dat	<i>dem Vater</i>	<i>der Mutter</i>	<i>dem Kind</i>	<i>den Kindern</i>
Gen	<i>des Vaters</i>	<i>der Mutter</i>	<i>des Kindes</i>	<i>der Kinder</i>

A DUDEN (2009: 292) megállapítása szerint a határozott névelők alapesetben hangsúlytalanok. A hangsúlyos formák legtöbbször kataforikus funkcióban (például mutatószóként) lépnek fel.

A határozott névelők szerepe a főnév egyértelmű azonosítása. A következő pontban a BNNY határozott névelőinek megjelenési formáit mutatom be:

4.3. A BNNY határozott névelőinek rendszere

4.3.1. A határozott névelők

A BNNY egy keleti dunai (közép) bajor nyelvjárás. Ezért feltételezhetjük, hogy a határozott névelők rendszere is hasonlóságot mutat fel a bajor nyelvjárásban megfigyelttel.

4. ábra A bajor határozott névelők STEININGER (1994: 99) szerint

Sg.	masc.	fem.	neutr.
Nom.	<i>dà</i>	<i>d'</i>	<i>s'*</i>
Gen.	-	-	-
Dat.	<i>én*</i>	<i>dà</i>	<i>én*</i>
Akk.	<i>én*</i>	<i>d'</i>	<i>s'</i>
Pl.	masc.	fem.	neutr.
Nom.	<i>d'</i>	<i>d'</i>	<i>d'</i>
Gen.	-	-	-
Dat.	<i>én*</i>	<i>én*</i>	<i>én*</i>
Akk.	<i>d'</i>	<i>d'</i>	<i>d'</i>

(*klitikumként)

5. ábra A bajor határozott névelők: ZEHETNER (1985: 111) szerint

		Hangsúlyos:	Hangsúlytalan:	előjárósók után:
mask.	Nom.	<i>dea</i>	<i>da</i>	--
	Dat.	<i>den/dem</i>	<i>an/am</i>	<i>n/m</i>
	Akk.	<i>den</i>	<i>an</i>	<i>n</i>
neutr.	Nom.	<i>dees</i>	<i>as/s</i>	--
	Dat.	<i>den/dem</i>	<i>an/am</i>	<i>n/m</i>
	Akk.	<i>dees</i>	<i>as/s</i>	--
fem.	Nom.	<i>de</i>	<i>d</i>	
	Dat.	<i>deara</i>	<i>da</i>	
	Akk.	<i>de</i>	<i>d</i>	
Plur.	Nom.	<i>de</i>	<i>d</i>	
	Dat.	<i>dene</i>	<i>de</i>	
	Akk.	<i>d</i>	<i>d</i>	

ZEHETNER (1985: 111) megemlíti, hogy a hangsúlyos használat a mutató névmásokhoz közelít. MERKLE (1996: 85) szintén hasonló táblázatot közöl a határozott névelők használatáról. A szerző megjegyzése szerint – mivel a határozott névelő az ófelnémet időszakban a mutató névmásból fejlődött ki, amennyiben egy határozott, ismert tárgyat vagy személyt jelöl – megtartja ezt a deiktikus tulajdonságát. Éppen ezért sokszor nehéz megkülönböztetni, hogy az adott mondatban teljes alakú névelőt vagy mutató névmást használtak-e. A budakeszi határozott névelőknél a standard nyelvhez hasonlóan létezik a három nem és a három eset megkülönböztetése. Ezekre a következő példák hozhatók:

4.3.1.1. A hímnem:

Mint ahogy fent említettük, a hímnemben az alanyeset, a jelöletlen eset, megjelenésében hasonlít a standard nyelv hímnem alanyesetének kifejezéséhez:

Masc. Nom:

(1)

Wo tə ojdji Zigäinajakob no kleipt hod...
 Wo_{Konj} der_{ArtDefMascNomSg} alte_{AdjMascNomSg} Zigeunerjakob noch_{Adv} gelebt_{PartPerf} hat_{AuxIndPraesSg3}
 Als der alte Zigeuner Jakob noch gelebt hat, ...
 Amikor az öreg Cigány Jakab még élt, ... (BONOMI 1943: 2)

(2)

Waast, tə, tə Khiridoog woa ned
 Weisst_{IndPraesSg2} der_{ArtDefMascNomSg} der_{ArtDefMascNomSg} Kirchtagnomen war_{IndPraetSg3} nicht_{PartikelNeg}
 Weisst du, der Kirchtagnomen dauerte nicht
 Tudod, a búcsú nem egy

nua aan Toog, hanem zwaa Toog.
 nur_{Partikel} ein_{KardMascAccSg} Tag_{Nomen} hanem_{Konj} zwei_{Kard} Tage_{NomenPl}
 nur einen Tag, sondern zwei Tage lang.
 hanem két napig tartott. (S. GY. 2006 T2)

(3)

Tə easchti wos tuat woa, woa²
 Der_{ArtDefMascNomSg} erste_{Ord} wo_{Partikel} es_{PronPersNeutNomSg3} dort_{Adv} war_{IndPraetS3} war_{IndPraetSg3}
 Der erste, der dort war, war der
 Az első aki odajött, a

² Figyelemre méltó a (3) mondatban, hogy a *woa* ‚volt‘ egyes szám harmadik személyű alakja mellett létezik egy másik *woad* alak is. Ezt az alakot azonban csak három alanyom használja következetesen. Ez a forma a többiek számára is jólformáltnak tűnik, de nem használják. Feltehetőleg ez a forma egy alacsonyabb státusú dialektus képvisel, ami társadalmi rétegek elkülönülését is jelentheti. Jellemző a dialektusra, hogy a modálisok harmadik személyű alakjában, ahol a standard nyelvben nem jelenik meg a harmadik személyű *-t* személyrag, a dialektusban mégis megjelenik. (Például a standard *er darf* ‚neki szabad‘ ige a dialektusban *ea teaft*-ként jelenik meg.) Ez a harmadik személyű *-t* rag rakódhat rá a *woa* múlt idős alakra is.

tə *Köjnjea*, *tə* *Hui Marci bácsi*.
 der_{ArtDefMascNomSg} Kellner_{Nomen} der_{ArtDefMascNomSg} Holl Marci bácsi_{Nomen}
 Kellner, der Onkel Martin Holl
 pincér volt, a Holl Marci bácsi.

(S. GY. 2006 T3)

Az (1) példamondatban a *wo* partikula itt nem helyhatározói, hanem időhatározói funkciót tölt be. A főnév előtt határozott névelő áll, ennek segítségével történik a főnév azonosítása. A beszélő számára és a faluközösség számára is ismert dolog, hogy létezett egy *Zigeinerjakob*, 'Cigány Jakab' nevezetű személy, és az is, hogy mikor. Ennek segítségével azonosítják a mondat alanyát és általa az elbeszélte történet pontos idejét.

Hasonlóan a (2) mondatban, ahol a határozott névelő egy, a beszélő és a hallgatók számára ismert, a településen minden évben lezajló egyedi eseményt, a búcsút azonosítja. A (3) mondatban a szövegkörnyezetből kiderül, hogy a történet egy vendéglőben játszódik, mely személyzetéhez tartozik a pincér. A határozott névelő ezt a személyt azonosítja, majd még tovább pontosítja, a személy nevének határozott névelős megjelenítésével. (A személynevek a BNNY-ban mindig határozott névelővel állnak.).

Masc.Acc.:

(4)

...*hát* *ten* *Terass* *hama* *jeitz* *frisch*
 hát_{Konj} den_{ArtDefMascAccSg} Terrasse_{Nomen} haben_{AuxIndPraesPl1} wir_{PronPersNomPl1} jetzt_{Adv} frisch_{Adv}
 ...also die Terrasse haben wir jetzt frisch
 ...hát a teraszt most

*kmocht*gemacht_{PartPerf}

gemacht.d

újítottuk fel.

(S. GY. 2006 T4)

(5)

Ea *hod* *jo* *to* *tən*,... *tən*
 Er_{PronPersMascNomSg3} hat_{AuxIndPraesSg3} ja_{Partikel} da_{Adv} den_{ArtDefMascAccSg...} den_{ArtDefMascAccSg}
 Er hatte da den
 Volt ott

*Krund*Grund_{Nomen} gehabt_{PartPerf} und_{Konj} dort_{Adv} hat_{AuxIndPraesSg3} eine_{ArtIndefFemAccSg}

Grund und ließ

telke, és építettett

Eahoulung-Wauning *to* *hea* *kmocht*...Erholung-Wohnung_{Nomen} da_{Adv} her_{Adv} gemacht_{PartPerf}

dort ein Erholungsheim aufbauen...

oda egy üdülőt...

(S. GY. 2012 T6)

(6)

...owe **ten** **plaoen** **Schtoff,** *wos* *i* **khopt**
 ...aber_{Konj} den_{ArtDefMascAccSg} blauen_{AdjMascAccSg} Stoff_{Nomen} was_{Konj} ich_{PronPersNomSg1} gehabt_{PartPerf}
 ...aber den blauen Stoff den ich gehabt
 ...de a kék anygot, amim

*hob...*habe_{AuxIndPraesSg1}

habe...

volt....

(S. GY. 2006 T3)

A (4) példában az azonosítás a rész-egész viszony fennállása miatt történhet meg, és ez indokolja a határozott névelő használatát. Csakúgy, mint az (5) mondatban, az azonosítás a rész-egész viszonyával fejeződik ki. A telek az üdülő részét képezi.

A (6) példamondatban a határozott névelő előremutat, kataforikus funkciót mutat. A *wos* élettelen dolgot jelölő vonatkozó névmásként van jelen.

Masc. Dat:

(7)

Weöü *ti* **kheinnt** *sii* **peisse** *aus* **mit**
 Weil_{Konj} die_{PronDemFemNomSg} kennt_{IndPraesSg3} sich_{PronReflAccSg3} besser_{Adv} aus_{Pref} mit_{Praep}
 Weil die sich besser auskennt in
 Mert az jobban kiismeri magát

ten **Datum..**³dem_{ArtDefMascDatSg} Datum_{Nomen}

den Daten .

a dátumokban.

(S. GY: 2006 T3)

(8)

Sokt *ti* **Mama,** *na*
 Sagt_{IndPraesSg3} die_{ArtDefFemNomSg} Mama_{Nomen} na_{Partikel}
 Sagt die Mutter, na
 Kérdezte a mama, hogy na

wos *is* **tenn,** **mit** **ten** **Pua?**
 was_{Konj} ist_{KopulaIndPraesSg3} denn_{Partikel} mit_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Buben_{Nomen}
 was ist mit dem Jungen?
 mi van ezzel a fiúval?

(S. GY. 2006 T2)

³ A beszélő a (7) mondatban nem a standard mellékmondati szórendet alkalmazza. Bizonyos elemek, leggyakrabban hely vagy időhatározók mondatkeretből való kizárása, az „Ausklammerung”, általában a beszélő nyelvre jellemző. Ennek az lehet az oka, hogy az állítmány részei közé ékelődő mondatrészek ne feszítsék túl a beszélő és a hallgató memóriáját. (DEBUS1999 37-38): Egy másik jelenség a főnév nemének standard nyelvtől való eltérése. A *Datum* szó a bajor nyelvjárásokban nem semleges-, hanem hímnemű.

(9)

...Und tuat woad ti Pék Aanl, [...]

...Und_{Konj} dort_{Adv} war_{KopulaIndPretSg3} die_{ArtDefFemNomSg} Pék-Großmutter_{Nomen}

...Und dort war die Bäcker-Großmutter, die Frau von

...És ott volt a pék-nagymama, az

tən *ojdjn* *Xavəl* *sei(n)* *Frau...*⁴

dem_{ArtDefMascDatSg} alten_{AdjMascDatSg} Xaverl seine_{PronPossMascNomSg3} Frau_{Nomen}

dem alten Xaver...

öreg Xaver felesége.... (pékek voltak) (S. GY. 2012 T13)

A datívuszi és akkuzatívuszi esetek egyformán viselkednek. A részeshatározós eset kiegyenlítődése ebben a dialektusban is végbement. A határozott névelő szerepe itt nem választható teljesen szét a mutató névmásétól, a deiktikus funkció itt jóval erősebb, mint a határozott névelő azonosító funkciójában, de mégsem erős rámutatás, mint a mutató névmások általában. Sajátos jelenség, hogy a *Pua* főnév a BNNY-ban nem gyenge főnév, szemben a standard nyelvben előforduló *Bube* főnévvel, amely az alanyeset kivételével minden esetben egy *-n* ragot kap. A teljes alakok a hímnemben igen ritkán fordulnak elő.

4.3.1.2. A nőnem:

A nőnemű főnevek esetében megfigyelhetjük, hogy nem térnek el a standard nyelv paradigmáitól:

Fem. Nom:

(10)

Ti *Krousmuəðə* *hot* *zaus*

Die_{ArtDefFemNomSg} Großmutter_{Nomen} hat_{AuxIndPraesSg3} zuhause_{Adv}

Die Großmutter hat zuhause

Volt otthon a nagymamának

souə *Nuu(d)lmeissə* *khot....*

so_{Adv} ein_{ArtIndefNeutNomSg} Nudelmesser_{Nomen} gehabt_{PartPerf}

so ein Nudelmesser gehabt.

egy tésztavágó kése. (BONOMI 1943: 3)

⁴ A (9) példában a beszélő a fiatalabb generációhoz tartozik, a szokásos *Weib* (Frau) 'feleség' szó helyett már a standard *Frau* szót használja.

(11)

Ti *Liszka, ti* *hod* *so* *Pujga* *taunzn* *kheinnə*,...
 Die_{ArtDefFemNomSg} Liszka, die_{PronDemFemNomSg} hat_{AuxIndPraesSg3} so_{Adv} Polka_{Nomen} tanzen_{Inf} können_{Inf}
 Die Liszka, die hat so Polka tanzen können,...
 Liszka, úgy tudott polkát táncolni,,... (S. GY. 2006 T3)
 Egy másik példa:

(12)

Ti *ojdji* *Leid* *tut* *ti* *Hitz* *wee*.
 Den_{ArtDefDatPl} alten_{AdjDatPl} Leuten_{NomenIDatP} tut_{IndPraesSg3} die_{ArtDefFemNomSg} Hitze_{Nomen} weh_{Partikel}
 Den Alten tut die Hitze weh.
 Az időseknek fájdalmat okoz a hőség. (S. GY. 2006 T3)

A (10) példában a határozott névelő individualizál, egyértelműen azonosít egy adott személyt, a beszélő nagymamáját. A nőnemű határozott névelő itt a standard nyelvhez hasonlóan teljes alakban jelenik meg. A (11) példában a határozott névelő a beszélő és hallgató számára ismert személyt azonosít. A(12) példában a határozott névelő a *ti Hitz* 'hőség' alakjában a faluközösség számára ismert jelenséget azonosítja. A többes szám részeshatározós eset *ti* (die) alak marad, mivel a többes számban az univerzális *ti* (die) alak fordul elő minden esetben.

Fem. Acc.:

(13)

...*wiamə* *Khində* *san* *kweist*,
 .. wie_{Konj} wir_{PronPersPl1} Kinder_{NomenPl1} sind_{AuxIndPraesPl1} gewesen_{PartPerf}
 Als wir Kinder waren,
 Amikor gyerekek voltunk,

hama *nau* *kean* *khot* *ti ...*
 haben_{AuxIndPraesPl1} wir_{PronPersNomPl1} noch_{Adv} gern_{Adv} gehabt_{PartPerf} die_{ArtDefFemAccSg}
 tranken wir gerne
 szerettük a

ti**Müli.**

die_{ArtDefFemAccSg} Milch_{Nomen}
 Milch.
 tejet.

(S. GY. 2006 T2)

(14)

Ti *Musi* *hob* *i* *olləwəi* *kean*.
 Die_{ArtDefFemAccSg} Musik_{Nomen} habe_{IndPraesSg1} ich_{PronPersNomSg1} allerweil_{Adv} gern_{Adv}
 Die Musik habe ich immer gern
 A zenét mindig szeretem. (S. GY. 2006 T3)

(15)

...mi ham ti Wossaleitung kmocht trin,..
 wir^{PronPersNomPl1} haben^{AuxIndPraesPl1} die^{ArtDefFemAccSg} Wasserleitung^{Nomen} gemacht^{PartPerf} drinn^{Adv}
 wir haben drinn die Wasserleitung gemacht.
 ...bent szereltük a vízvezetékét,...

(S. GY. 2006 T4)

A (13) példában is a standard nyelv szerinti szabálynak megfelelően ragozódik a nőnemű, tárgyestű határozott névelő. A határozott névelő szerepe itt a főnévi kategória meghatározása, illetve azonosítása. A standard nyelven a határozott névelő megjelenítése nem jellemző. A nyelvjárásban viszont a tulajdonnevekhez hasonlóan inkább a határozott névelős használat a jellemző.

A (14) példamondatban a zene a faluközösség számára ismert fogalom, ezért lehetséges a határozott névelővel való azonosítása. Sajátos a bajor *ollewei* (allerweil) ‚mindig‘ szó használata, mely a DUDEN Deutsches Universalwörterbuch (1996: 94) szerint különösen az osztrák informális nyelvhasználatban fordul elő.

A (15) mondatban a vízvezeték fogalma a faluközösség számára általánosan ismert fogalom, ezért alkalmazható a határozott névelő.

Fem. Dat:

(16)

Jo, há und nouch weitə troum, woa aa
 Ja^{Partikel} hát^{Konj} und^{Konj} noch^{Partikel} weiter^{Adv} da^{Adv} oben^{Adv} war^{KopulaIndPraetSg3} auch^{Partikel}
 Ja, hát noch weiter da oben war auch
 Igen, hát még feljebb volt

a teitschi Schui, in də Wojdjkosn.
 eine^{ArtIndefFemNomSg} deutsche^{AdjFemNomSg} Schule^{Nomen} in^{Praep} der^{ArtDefFemDatSg} Waldgasse^{Nomen}
 eine deutsche Schule, in der Waldgasse
 egy német iskola is, az Erdő utcában.

(S. GY. 2006 T2)

(17)

To hind, pei də Kossuth Lajos utca [...] tut
 Dort^{Adv} hinten^{Adv} bei^{Praep} der^{ArtDefFemDatSg} Kossuth Lajos Straße^{Nomen} [...] dort^{Adv}
 Dort hinten bei der Kossuth Lajos Straße [...] dort
 Ott hátul, a Kossuth Lajos utcánál, [...] ott

is ti Wiisn, neid, tut woa
 ist^{KopulaIndPraesSg3} die^{ArtDefFemNomSg} Wiese^{Nomen} nicht^{PartikelNeg}, dort^{Adv} war^{KopulaIndPraetSg3}
 ist die Wiese, nicht, dort war
 van a mező, ugye, ott volt

tə Paulipaa(n).
 der^{ArtDefMascNomSg} Fußballplatz^{Nomen}
 der Fußballplatz.
 a futballpálya.

(S. GY. 2006 T3)

(18)

..jeitz hot si ə Rāi(n) vuj Müüli
 ..jetzt_{Adv} hat_{AuxIndPraesSg3} sie_{PronPersNomSg3} eine_{ArtIndefFemAccSg} Reindel_{Nomen} voll_{Adj} Milch_{Nomen}
 ...da hatte sie einen Topf voll mit Milch
 ... volt egy teli edény teje,

khot unt mit tə Kopü kschupft.⁵
 gehabt_{PartPerf} und_{Konj} mit_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Gabel_{Nomen} gestupft_{PartPerf}
 und mit der Gabel geschlagen.
 és vasvillával döfködté.

(BONOMI 1964: 26)

A (16) példában a standard nyelvhez hasonlóan a nőnem itt is két jelöletlen és egy jelölt esettel rendelkezik. A határozott névelő itt is a helyi lakosok által ismert utca azonosítására szolgál. A nőnemű határozott névelők paradigmáikat tekintve a standard mintát követik, mint a következő (17) mondatban is. A (17) mondatban szereplő utcanévek is egyedinek számítanak, melyeket a határozott névelővel azonosítanak. A mondatban szereplő főnevek névelője határozott névelő, mivel akár az utca, vagy a mező, vagy a futballpálya egy egyedi, azonosítható, a budakesziek számára ismert helyet jelentenek. A mondatban az utca magyar megnevezésének lexikális áttemelése a dialektusba a német névelő integrálásával történt.

A nőnemű főnevek száma igen csekély a dialektusban, kevesebb, mint a standard nyelvben. A (18) mondatban a *Kopü* 'vasvilla' nem a korábbi bevezetés miatt áll határozott névelővel. Általában mindenki csak egy vasvillával rendelkezett. A nőnemű főnevek névelőinél nem alakult ki gyenge alak, ezért itt csak a hosszabb alakokat találhatjuk.

4.3.1.3 A semlegesnem:

Semlegesnemben megjelenő határozott névelőkre a következő példákat hozhatjuk:

Neut. Nom:

(19)

tei woa ned olləascheinsti, təs Maal...
 die_{PronDemFemNomSg} war_{IndPraetSg3} nicht_{PartikelNeg} allerschönste_{AdjSup} das_{ArtDefNeutNomSg} Mädēl_{Nomen}
 die war nicht die allerschönste das Mädchen...
 nem éppen a legszebb lány volt ...

(S. GY. 2006 T3)

(20)

...tes woa nau ned ouffə, tes
 das_{PronDemNeutNomSg} war_{KopulaIndPraetSg3} noch_{Adv} nicht_{PartikelNeg} offen_{Adv} das_{ArtDefNeutNomSg}
 ...das war noch nicht eröffnet, das
 ...akkor még nem nyílt meg

⁵ (A (18) példamondat azt a régi hiedelmet eleveníti fel, mely a tehenre mondott rontás ellen a tej vasvillával való csapkodásával az abban rejtőzködő boszorkány kiűzhető.)

Wiatschaos....Wirtshaus_{Nomen}

Wirtshaus.

a vendéglő...

(S. GY. 2012 T5)

(21)

.. *tuot is əf amoj ə Weittə aufkfoan,*
 ...dort_{Adv} ist_{AuxIndPraesSg3} auf_{Praet} einmal_{Partikel} ein_{ArtIndefNeutNomSg} Wetter_{Nomen} aufgefahren_{PartPerf}
 ...dort ist auf einmal ein Gewitter gekommen,
 ...és ott (a hegyen) egyszer csak egy vihar keletkezett,

*teis**Weittə**hodn**zoogn.*das_{ArtDefNeutNomSg} Wetter_{Nomen} hat_{AuxIndPraesSg3} ihn_{PronPersMascAccSg3} gezogen_{PartPerf}

das Gewitter hat ihn gezogen.

a vihar hívta őt (a vándordiókat).

(BONOMI 1942: 30)

A teljes alakú névelő a legtöbb esetben a mutató funkcióval köthető össze, és nem különböztethető meg minden esetben teljesen egyértelműen a *tes* névelő a *teis* mutató névmástól (19-20 példamondatok).

A határozatlan névelővel bevezetett főnév már azonosított, ezért később már állhat határozott névelővel (21).

Neut. Acc.:

(22)

*Təs**Kino**hams**weikrissn.*Das_{ArtDefNeutAccSg} Kino_{Nomen} haben_{AuxIndPraesP13} Sie_{PersPronNomP13} weggerissen_{PartPerf}

Das Kino wurde abgerissen.

Lebontották a mozit.

(S. GY. 2006 T4)

(23)

...und *tes**Oubst**host**olles**iane*... und_{Konj} das_{ArtDefNeutAccSg} Obst_{Nomen} hast_{AuxIndPraesSg2} alles_{ArtIndefNeutAccSg} ihnen_{PronPersDatP13}

...und hast ihnen all das Obst

...és eladhattad nekik

*vekhafe kheine.*verkaufen_{Inf} können_{ModInf}

verkaufen können.

az egész gyümölcsöt.

(S. GY. 2006 T2)

(24)

*Mie**haum**teis**Hujz**proocht**və*Wir_{PronPersNomP11} haben_{AuxIndPraesP11} das_{ArtDefNeutAccSg} Holz_{Nomen} gebracht_{PartPerf} von_{Praep}

Wir haben das Holz von der

A lapályból hoztuk

də *Sutn*, ...
 der_{ArtDefFemDatSg} *Senkung*_{Nomen}
 Senkung gebracht,...
 a fát,...

(BONOMI 1965: 54)

Az alanyesethez hasonlóan itt is csak kevés egyértelmű példát találhatunk. A (22) példa határozott névelő használatát itt is az indokolja, hogy a faluközösség számára ismert épület megsemmisítéséről van szó. A hosszabb alak a hangsúlyozás miatt kerülhetett alkalmazásra.

Neut. Dat:

(25)
Meinsch, *nix* *kmocht* *ham* *und* *missn*
 Mensch_{PartikelEmf} nichts_{PartikelNeg} gemacht_{PartPerf} haben_{AuxIndPraesPl3} und_{Konj} müssen_{ModIndPraesPl3}
 Mensch, sie haben nichts gemacht und müssen
 Te jó ég, nem tettek semmit, és

mit *tən* *Pingl* *fuatkee*.
 mit_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Bündel_{Nomen} fortgehen_{Inf}
 mit dem Bündel fortgehen.
 a batyuval kell elmenniük

(S. GY. 2006 T2)

(26)
 ..., *kaunnst* *tu* *ti* *nimmə* *errinnean* *af*
 kannst_{ModIndPraesSg2} du_{PronPersNomSg2} dich_{PronReflAccSg2} nicht_{PartikelNeg} mehr_{Adv} erinnern_{Inf} auf_{Praep}
 ...kannst du dich an das Loch
 ...nem emlékszel már

ten *Louch?*
 dem_{ArtDefNeutDatSg} Loch_{Nomen}
 nicht mehr erinnern?
 a lyukra (a templomtoronyban)?

(S. GY. 2006 T4)

A (26) mondatban a *sich erinnern* ‘emlékezik’ ige vonzata a standard nyelvvél ellentétben nem *an* + acc., hanem *auf* + dat.

4.3.1.4 A többes szám:

A BNNY-ban mindhárom többes számú paradigma ugyanazt az alakot ölti magára:

Pl. Nom.

(27)
Ti *Meinə* *san* *peim* *Tisch* *kseissn*
 Die_{ArtDefNomPl} Männer_{NomenPl} sind_{AuxIndPraesSg3} bei_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Tisch_{Nomen} gesessen_{PartPerf}
 Die Männer haben am Tisch gesessen.
 A férfiak ott ültek az asztalnál.

und ham tischkariat.
 und_{Konj} haben_{AuxIndPraesSg3} diskutiert_{PartPerf}
 und haben geplaudert.
 és beszélgettek.

(S. GY. 2006 T3)

(28)

Hát, ti Kljoustefrauə hams ksokt...
 Hát_{Partikel} die_{ArtDefNomPl} Klosterfrauen_{NomenPl} haben_{AuxIndPraesPl3} gesagt_{PartPerf}
 Also, die Nonnen haben gesagt...
 Hát, az apácák azt mondták, ...

(S. GY. 2006 T2)

(29)

...,wo ti Eötən nix khot ham,
 wo_{Adv} die_{ArtDefNomPl} Eltern_{NomenPl} nichts_{PartNeg} gehabt_{PartPerf} haben_{AuxIndPraesPl3}
 ...wo die Eltern nichts hatten,
 ... ahol a szülőknek nem volt semmijük

ti Khində ham nix kriekt...
 die_{ArtDefNomPl} Kinder_{NomenPl} haben_{AuxIndPraesPl3} nichts_{PartNeg} gekriegt_{PartPerf}
 haben die Kinder nichts bekommen.
 a gyerekek sem kaptak semmit.

(S. GY 2012 T6)

A (27) példában a beszélő a vendéglőnek azt a részlegét említi, ahol kizárólag férfiak fordultak meg abban az időben. Ezért a közösség tudatában lévő ismeretre alapozva, minden bevezetés nélkül egyértelműen azonosítható a határozott névelővel az ott tartózkodó férfiak csoportja.

A (28) példában a beszélő az iskolai életről mesél, melynek fontos szereplői voltak az ott tanító apácák. Mivel az iskola szóba került, az 'apácák' egyértelműen egy azonosítható csoportot jelent, melyre utalhatnak a határozott névelővel. Hasonlóan a (29) mondatban is, a szülőkön keresztül a gyerekek pontosan azonosítható csoportként szerepelnek a mondatban.

Pl. Acc.

(30)

Nouch hams ti Öüitən einkljudn...
 Noch_{Adv} haben_{AuxIndPraesPl3} Sie_{PersPrpnPl3} die_{ArtDefAccPl} Eltern_{Pl} eingeladen_{PartPerf}
 Dann wurden die Eltern eingeladen
 Aztán meghívták a szülőket

(S. GY. 2006 T2)

(31)

Mi haum touch ti Ackə khot, und
 Wir_{PronPersPl1} haben_{AuxIndPraesPl1} doch_{Partikel} die_{ArtDefAccPl} Äcker_{NomenPl} gehabt_{PartPerf} und_{Konj}
 Wir haben doch die Äcker gehabt, die
 Ott volt nekünk a föld, az

ti *Vüichə*, *und* *olles*.
 die_{ArtDefAccPl} *Viehe*_{NomenPl} *und*_{Konj} *alles*_{ArtIndefNeutAcc}
 Viehe und alles
 állatok, minden...

(S. GY. 2006 T2)

(32)
Hát, *mei(n)* *Mama* *hod* *stoag*⁶ *vüü* *keim*,
 Hát_{Partikel} *meine*_{PronPossNomSg1} *Mama*_{Nomen} *hat*_{AuxIndPraesSg3} *stark*_{AdvQual} *viel*_{AdvQuant} *gegeben*_{PartPerf}
 Also, meine Mama hat sehr viel
 Hát, a mamám nagyon sokat

af *ti* *Weinochn.*
 auf_{Praep} *die*_{ArtDefAccPl} *Weihnachten*_{Pl}
 auf die Weihnachten gegeben.
 adott a karácsonyra.

(S. GY. 2006 T2)

A (30) mondatban az iskoláról szóló szövegkörnyezetben a szülők egyértelműen az odajáró gyermekek szülei, a határozott névelővel jól azonosíthatók. A (31) mondatban a ‚föld’ és az ‚állatok’ a beszélő szempontjából a saját tulajdonban lévő megművelhető földterületet és nevelt állatokat jelölik, ezért azonosíthatók a határozott névelővel. A (32) példamondatban a karácsony egyértelműen azonosítható a határozott névelővel.

Pl. Dat.

(33)
Hát, .. *i* *kee* *nua* *mid* *Khində*.
 Hát_{Partikel} *ich*_{PronPersNomSg1} *gehe*_{IndPraesSg1} *nur*_{Partikel} *mit*_{Praep} *den*_{ArtDefDatPl} *Kinder*_{NomenPl}
 Also ... ich gehe nur mit den Kindern
 Hát, ... én csak a gyerekekkel megyek.

(S. GY. 2006 T2)

(34)
So *woari* *zwischen* *ti* *Puamə*
 So_{Adv} *war*_{KopulaIndPraetSg1} *ich*_{PronPersNomSg1} *zwischen*_{Praep} *den*_{ArtDefDatPl} *Buben*_{NomenPl}
 So war ich unter den Jungen
 Így én voltam a fiúk között

tə *Jani*.
 der_{ArtDefMascNomSg} *Jani*
 der Kaiser.
 a Jani.

(S. GY. 2006 T3)

⁶ A budakeszi német nyelvjárás a *sehr* ‚nagyon’ fokhatározó helyett a *stoag* ‚erősen’ szót használja, ami a bajor nyelvjárás jellemzője.. A birtokos névmás a határozatlan névelőhöz hasonlóan a birtokszóval csak számban és esetben egyeztetet, ezért nem jelenik meg rajta a standardban szokásos nőnemű rag.

(35)

Nouch Wäinochn san ti Estärüicha khummə.
 Nach_{Praep} Weihnachten_{Nomen} sind_{AuxIndPraesPl3} die_{ArtDefNomPl} Österreicher_{NomenPl} gekommen_{PartPerf}
 Nach Weihnachten sind die Österreicher gekommen...
 Karácsony után jöttek az osztrákok

und haum ti Keschiz aufkstöü(l)t əf ti
 und_{Konj} haben_{AuxIndPraesPl3} die_{ArtDefAccPl} Geschütze_{NomenPl} aufgestellt_{PartPerf} auf_{Praep} die_{ArtDefDatPl}
 und haben die Geschütze
 és felállították a lövegeket

Waldlakkə, ...Waldäcker_{NomenPl}

in den Waldäckern aufgestellt

a Wojdjokkə-n (dülönév).

(BONOMI 1943: 4)

A (33) mondatban az elöljárószó egybeolvadt a névelővel. Jól megfigyelhető a többes szám egységes *die* névelője, ahogy a további (34-35) példákban is.

A (35) mondatban a többes szám mindhárom alakja megjelenik. Láthatjuk, hogy mind a három esetben ugyanaz a határozott *ti* névelő. Az első főnév határozott névelője népnevet jelöl meg, melyet általánosításként többes számmal jelölünk. A második főnév határozott névelője a budakesziek emlékezetében élő történetek ismeretére alapoz, hogy 1848-ban az osztrákok harcoltak Magyarországon, az osztrákok megjelölése burkolt bevezetésként arra szolgál, hogy az osztrákok lövegeit azonosítsa. Ezért van lehetőség a határozott névelő használatára. A harmadik főnév a faluközösség által ismert többes számban álló főnév, amely egy bizonyos helyet jelöl a faluban.

4.3.2. A határozott névelők gyenge alakjai

SEILER (2003: 98) megállapítja, hogy a közép-bajor nyelvjárásokban két különböző névelő alakult ki két különböző szemantikai szerepre. A redukált alakok a hosszabb alakokkal szemben nemcsak helyzeti variánsnak tekinthetők, hanem funkciójukat tekintve egy már előzőleg ismert dolog jelzésére szolgálnak. Tulajdonnevek, földrajzi nevek vagy foglalkozásnevek és rokonsági fokok megjelölésekor használatosak. A hosszabb alakokat kataforikus, illetve anaforikus értelemben alkalmazzák. A gyenge alak használatára a legszembetűnőbb példa a következő:

(36)

Und in Khenei hama aa
 Und_{Konj} den_{ArtDefMascAccSg} Kanal_{Nomen} haben_{AuxIndPraesPl1} wir_{PronPersNomPl1} auch_{Partikel}
 Und auch den Kanal haben wir
 És a csatornát is

kfuntn.

gefunden_{PartPerf}

gefunden.

megtaláltuk.

(S.GY. 2006 T4)

(37)

und noch v̄schoussn hams toch ti,
 und_{Konj} noch_{Adv} verschossen_{PartPerf} haben_{AuxIndPraesPI3} sie_{PronPersNomPI3} doch_{Partikel} die_{ArtDefFemAccSg}
 ...und die Schwiegertochter dem Bäcker Pfendtner
 ...és aztán a Pfendtner-pék

... *in Pfeintnə Peick sei(n) Schwiigetouchtə,...*⁷
 ... dem_{ArtDefMascDatSg} Pfendtner pék_{Nomen} seine_{PronPossMascAccSg3} Schwiegertochter_{Nomen}
 wurde erschossen.
 menyét lelőtték.

(S. GY: 2012 T5)

A fent említett (36)-(37) példákat a dialektust nem ismerő személy könnyen félreértheti, hiszen még a standard nyelvet beszélők számára is nehézséget okoz olykor mondataink dekódolása, nemcsak a magyar kölcsönszavak miatt, hanem a délnémet területen széles körben elterjedt datívuszhasználat miatt is. Az *in Khenei* egy főnévi kifejezést alkot. Az *in* kifejezés a főnév előtt áll, és első ránézésre az *in* '-ba,-be' előjárósónak hihetnénk. Valójában ez nem az *in* előjárósó, hanem a határozott névelő tárgy- vagy részeshatározós esete, ahol a *d* névelő nem realizálódott. A jelenség kétféleképpen magyarázható.

1. Az első esetben SEILER (2003) kutatásait figyelembe véve feltételezhetnénk, hogy ez az *in* egy előjárós elem, amely a datívuszi esetet vezeti be. Ez igen elterjedt a felnémet (oberdeutsch) nyelvjárásokban, SEILER (2003: 15) *Präpositionaler Dativ Marker*-nak (a továbbiakban PDM) nevezi. Az *in* előjárósó, amely önmagában jelenti a részeshatározós esetet, és az utána álló rövid alak kliticizálódik az előjáróval: Például az *in Motzə sei(n) Muadə* (dem Matthias seine Mutter) 'Mátyás anyja' kifejezésben az *in* előjárós részeshatározó megjelenése és a *den*-nek megfelelő *in* rövid alak egybeolvadásról lehet szó. A PDM SEILER (2003) vizsgálatai szerint mind a bajor, mind az alemann és elzászi területeken jelen van, de még a frank nyelvjárás és egyéb kisebb nyelvi szigetek, mint az olaszországi cimber nyelvjárás is ismeri. A PDM a datívuszi esetet nem pótolja, és nem is annak körülírására, hanem annak erősítésére szolgál. Ha igaz, hogy az *in* egy részeshatározós esetű előjárós elem, akkor viszont ellentmondás, hogy a hímnem tárgyesetében is megtalálható az *in* alak. A fenti mondatban a redukált alak a beszélő és hallgató számára jól ismert személyekre vonatkozik. A PDM jelenlétére (2003: 102) egyértelműen következtethetnénk

⁷ (37) Feltűnő még a részeshatározóval kifejezett birtokos szerkezet:

abból, ha a PDM a nőnemben és a többes számban is realizálható lenne. A BNNY-ban nem ez a helyzet. A PDM nemcsak a főnevek, hanem a névmások esetében is jelen lehet, amire szintén nincs példa a dialektusban.

(38)

Tə *Muada* *iarə* *Kwaund* *is* *neich.*
 Der_{ArtDefFemDatSg} Mutter_{Nomen} ihr_{PronPossFemNomSg3} Gewand_{Nomen} ist_{KopulaIndPraesSg3} neu_{Adv}

Das Kleid der Mutter ist neu.

Az anya ruhája új.

(S. GY. 2012 K1)

Ebben a példában nem fordul elő a PDM. A PDM jelenlétét a következő változat igazolná:

(39)

**In də* *Muada* *iarə* *Kwaund* *is* *neich.*
 dat. der_{ArtDefFemDat} Mutter ihr_{PronPossFemNomSg3} Kleid_{Nomen} ist_{KopulaIndPraesSg3} neu_{Adv}

dat. das Kleid der Mutter ist neu.

Az anya ruhája új.

Véleményem szerint a BNNY hímnem és semlegesnem részeshatározós alakjai nem a PDM jelenlétével magyarázhatók.

2. A másik magyarázat szerint csupán a gyenge alakok megjelenésével kell számolnunk. A fenti példákat úgy értelmezhetjük, hogy az *in* alak itt nem a PDM-et képviseli, hanem egyszerűen csak a hímnem részeshatározós esetének gyenge alakja.

4.3.2.1. A gyenge alakok kialakulása

Láthattuk a fenti példákból, hogy a BNNY-ban, mint általában a bajor nyelvjárásokban, létezik a határozott névelőnek egy teljes és egy gyenge alakja is. A kettő használatában valójában nincs nagy különbség. Feltűnő azonban, hogy a hímnem alanyesetében nincs gyenge alak. Feltehetjük a kérdést, hogy miért jött létre a bajor nyelvjárásokban a gyenge alak. Erre vonatkozólag a bajor nyelvtanok egyike sem ad felvilágosítást. A nyelvtörténeti tendenciákat figyelembe véve feltételezhetnénk, hogy a mutató névmások deiktikus szerepének gyengülése következtében a bajor nyelvjárásokban a gyengülés tovább folytatódott. Megfigyelhető, hogy a mai standard nyelvben a *d* általában a határozottság jele. Ezt bizonyítja, hogy a határozott névelő előjárószóval való kliticizálódása során a deiktikusság szintén gyengül (ÁGEL 1996: 24–26 és ÁGEL 1997: 62–63). Például az *in dem Haus* ‘a házban’ kifejezés esetében a névelő hangsúlyosságával az ‘abban a házban’ jelentést, míg az *im Haus* esetében a mutató nélküli ‘házban’ jelentést értjük. Az egybeolvadt forma nem cserélhető ki a teljes előjárószó és névelős alakkal, jelentésében nem azonosak. Az egybeolvadt forma és a különálló alak jelentése abban különbözik, hogy az előjárószót a határozott névelőtől csak akkor kell külön realizálnunk, ha a névelő funkcióját kívánjuk

megjeleníteni. A jelenséget nem tekinthetjük egyszerű fonológiai folyamatnak, inkább az analitikus főnévi alakok kiépüléséhez van köze. ÁGEL (1996: 26) kétfajta egybeolvadást feltételez:

1. egy pszeudogenerikus egybeolvadást, ahol az individuális jelölés megmarad:

(40)

Er *geht* *aufs* *Gymnasium.*
 Ö_{PronPersMascNomSg} jár_{IndPraesSg3} –ba_{Praep} ArtDefNeutAccSg *gimnázium*_{Npmen}
 Gimnáziumba jár.

2. szemideiktikus egybeolvadást, ahol az egybeolvadás a mutató funkció nélkül történik:

Például:

(41)

Er *geht* *auf's* *Adalbert-Stifter-Gymnasium.*
 Ö_{PronPersMascNomSg} jár_{IndPraesSg3} –ba_{Praep} ArtDefNeutAccSg *Adalbert-Stifter-Gimnázium*_{Nomen}
 Az Adalbert-Stifter Gimnáziumba jár.

A fentieket alapul véve feltehetjük, hogy a bajor nyelvjárásokban a mutató névmás deiktikus szerepe tovább csökkent, olyannyira, hogy a *d*- nélküli formák is realizálhatók lettek. Ily módon létrejöhetek gyenge alakok, amelyekből hiányzik a határozottságot és mutató jelleget jelölő *d*. Feltűnő azonban, hogy hímnem alanyesetben és a nőnem összes esetében ezek a gyenge alakok nem jelennek meg. Ez összefüggésben lehet azzal, hogy éppen ezek az alakok a standard nyelvben sem képesek előjárószókkal klitikumot képezni. A standard nyelvben ennek fonológiai oka van, úgy tűnik a nőnem esetet, számot és nemet kifejező főnévragjai (*-e*) és *-(e)r*) nehézkesen vonhatók össze mássalhangzóra végződő előjárószókkal (**ini*, **inr*, **aufi*, **aufr*). Ezt NÜBLING (1998: 278) azzal indokolja, hogy minél erősebb a szonorikus (szótaghordozó) tulajdonsága egy névelőnek, annál kisebb mértékben kapcsolódik az előjárószóval. Ezeknél az eseteknél feltehetőleg emiatt nem alakulhatott ki a dialektusban sem a gyenge alak. NÜBLING gondolatmenetét tovább fűzve feltételezhetjük, hogy minél szonorikusabb egy határozott névelő a BNNY-ban, annál kevésbé valószínű, hogy van gyenge alakja. A *t-ə* (MascNomSg) és *t-i* (FemNom/AccSg), valamint a teljes többes számú paradigma főnévi ragjai magánhangzók, amelyek a leginkább szonorikusak. Ezért ott nem jelenhetnek meg gyenge alakok. A semlegesnem *t-əs* (NeutNom/AccSg) már kisebb mértékben szonorikus, a hímnem többi alakjainál *t-ən* (MascAcc/DatSg) és a semlegesnem részeshatározós esetében pedig még kisebb mértékben érvényesül a szonorikusság. Ezért jelenhetnek meg a nyelvjárásban ezen a helyen a gyenge alakok.

NÜBLING (1998: 287) az alemann dialektusban észlelt jelenségre hívja fel a figyelmet. Ebben a dialektusban az előjárószók névelővel egybeolvadt alakjait ragozott előjárószóknak

tekinthetjük. Előfordulnak határozott névelővel és határozatlan névelővel összevont alakok is, mint például: *in + dem* → *im*; *in + einem* → *imə* (NÜBLING 1998: 287). Az utóbbi alak úgy jön létre, hogy az esetet, nemet és számot közvetlenül a főnévi szótövön jelzik, a határozatlanság -ə jelét ezek után realizálják. A teljes alakhoz való viszony is megváltozott ezekben a nyelvjárásokban. A Masc/NeutDatSg kliticizált -m jele már nem tartalmazza a *d* határozottság jelét, hanem általában ennek az esetnek önálló alakjává vált, például *əm Lehrer* (dem Lehrer) 'a tanárnak' (NÜBLING 1998: 287).

Az alemann nyelvjárásban nem beszélhetünk a *d*- teljes szó elejéről való eltűnéséről, így csak úgy értelmezhetjük a jelenséget, hogy az előjárószon megjelent klitikum levált az előjárószóról, és képessé vált arra, hogy bármely szintaktikai pozícióban feltűnhessen, háttérbe szorítva a teljes alakot. Ily módon a redukált forma képes a teljes alak szerepét betölteni. Az ilyen típusú nyelvjárásokban az előjárószók ragozhatósága sokkal előrébb haladott a grammatikalizáció útján, mint a standard nyelvben (NÜBLING 1998: 287). NÜBLING ezen állítása mentén feltételezhetjük, hogy a budakeszi bajor nyelvjárásban is hasonló a helyzet az előjárószók és a gyenge alakok tekintetében. Ezzel arra is fényt deríthetünk, hogy a BNNY-ban megjelenő gyenge alakú határozott névelők nagy valószínűséggel a NÜBLING (1998: 287) által leírtak szerint alakultak ki, azaz az előjárószókkal kliticizálódott határozott névelőkből leváltak, és általánosan elterjedtek.

4.3.2.2. A gyenge alakok kötött használata

A gyenge alakú névelőket a nyelvjárás többnyire kötött használatban alkalmazza. A kötött használat valójában a gyenge alakok klitikumként való megjelenése. A klitikumok elsősorban az előjárószókhoz kötődnek, ezért ezek tárgy- vagy részes esettel figyelhetők meg. Mivel feltehetőleg a nőnem teljes paradigmakészlete nem képes a kliticizálódásra, így csakis hímnemű és semlegesnemű egybeolvadásokat fogunk találni. A klitikumokat azonban nem itt, hanem egy külön fejezetben tárgyalom (181-234).

4.3.2.3. A szabad használat

A szabad használat a kötött használatból alakult ki átértelmezés után. Szabad formában akkor fordulnak elő a gyenge alakú határozott névelők, ha nem olvadnak egybe más, előttük álló szóval. Ilyen esetek szinte alig vannak, mivel a hímnem alanyesetben és a nőnem teljes paradigmakészletében nem lehet gyenge alakokat realizálni. A szóba jöhető esetek a hímnem tárgy- és részeshatározós esetei, valamint a semlegesnem összes esete. Ez azt jelenti, hogy az *əs* és *in* alakokon kívül nincsenek más alakok.

4.3.2.3.1. A hímnem:

Masc. Acc.

(42)

Há, wann ma nau Khində woan, too
 Hát_{Partikel} wenn_{Konj} wir_{PronPersPl1} noch_{Partikel} Kinder_{NomenPl3} waren_{IndPraetPl} da_{Konj}
 Hát, als wir noch Kinder waren, da
 Hát, amikor még gyerekek voltunk, akkor

hama teis kljaupt, tass joo,
 haben_{AuxIndPraesPl1} wir_{PronPersPl1} das_{PronDemNeutAccSg} geglaubt_{PartPerf} dass_{Konj} ja_{Partikel}
 haben wir das geglaubt, dass ja,
 elhittük, hogy tényleg

əʂ Christkhindl print in Paam.
 das_{ArtDefNeutNomSg} Christkind_{Nomen} bringt_{IndPraesSg3} den_{ArtDefMascAccSg} Baum_{Nomen}
 das Christkind bringt den Baum.
 a Jézuska hozza a (karácsony)fát. (S. GY. 2006 T2)

A fenti példában az *in Paam* kifejezésben az *in* nem elöljárószó, hanem a hímnem tárgy és részes esetében előforduló határozott névelő gyenge alakja. A határozott névelő szerepe itt is az azonosítás, és a keresztény kultúrkörhöz tartozó emberek előzetes ismeretére való utalás teszi szükségessé a határozott névelő használatát. Az *in* névelő tárgyesetben és részeshatározós esetben azonos alakban fordul elő, kialakulásának feltehetően nyelvi takarékosági okai lehettek. Az akkuzatívuszi és datívuszi jelentés szétválasztását a kontextus határozza meg, mint ahogy a következő mondatokban is:

(43)

owe, i waas in Naumə ned, wii
 aber_{Konj} ich_{PronPersNomSg1} weiß_{IndPraesSg1} den_{ArtDefMascAccSg} Namen_{Nomen} nicht_{PartikelNeg} wie_{Adv}
 ...aber ich weis den Namen nicht, wie
 ...de nem tudom a nevét, hogy

sii khassn hod tes Maal.
 sie_{PronPersFemNomSg} geheißen_{PartPerf} hat_{AuxIndPraesSg3} das_{ArtDefNeutNomSg} Mädchen_{Nomen}
 das Mädchen geheißen hat.
 hogy hívták a lányt. (S. GY: 2012 T6)

(44)

...und olli Mauned hams missn
 und_{Konj} alle_{ArtIndefAccPl} Monat_{Nomen} haben_{AuxIndPraesPl3} sie_{PronPersNomPl3} müssen_{ModInf}
 ... und jeden Monat haben sie
 ...és minden hónapban

in Weicksl zojn.
 den_{ArtDefMascAccSg} Wechsel_{Nomen} zahlen_{Inf}
 den Wechsel zahlen müssen.
 fizetniük kellett a váltót. (S. GY: 2012 T6)

Masc. Dat.

(45)

I hob in Voda ksokt, tass
 Ich_{PronPersNomSg1} habe_{AuxIndPraesSg1} dem_{ArtDefMascDatSg} Vater_{Nomen} gesagt_{PartPerf} dass_{Konj}

ich_{PronPersNomSg1}
 Ich habe dem Vater gesagt, dass ich
 Megmondtam az édesapámnak, hogy nem

i in Michl ned heirod.
 ich_{PronPersNomSg1} den_{ArtDefMascAccSg} Michael nicht_{PartikelNeg} heirate_{IndPraesSg1}

den Michael nicht heirate.
 megyek hozzá Michaelhez. (S. GY. 2012 K1)

(46)

...owe zamkramt hot sii ned
 aber_{Konj} zusammengeräumt_{PartPerf} hat_{AuxIndPraesSg3} sie_{PronPersFemNomSg3} nicht_{PartikelNeg}

...aber aufgeräumt hat sie
 ...de nem takarított

in Pfoara.
 dem_{ArtDefMascNomSg} Pfarrer_{Nomen}

dem Pfarrer nicht.
 a plébánosnál. (S. GY. 2012 T6)

A fenti (45)-(46) példák igazolják, hogy a határozott névelők hímnem részeshatározós esetű alakjaiban a datívuszi eset *-m* főnévi ragja az akkuzatívuszi eset *-n* ragjához idomult, és így módon azonos alakúvá vált (ZEHETNER 1985: 108).

Sajátos jelenség, hogy a fentiek ellenére mégis megjelenhet *-m* hangzó a datívuszi és akkuzatívuszi paradigmákban. Ezt ZEHETNER (1985: 108) szerint itt nem a datívuszi eset akkuzatívuszi esettel való pótlásáról van szó, hanem egyszerűen a hímnem két esetének egységes végződéséről. Az *-n* hangzó helyett egy *-m* is megjelenhet (a standard nyelvi alakhoz hasonlóan) akkor, ha a rákövetkezendő szó ajakhangzóval kezdődik, és így az *-m* közelebb áll hozzá képzési szempontból, mint az *-n* (asszimiláció).

Például:

(47)

I hob im Pheda ksokt...
 Ich_{PronPersNomSg1} habe_{AuxIndPraesSg1} dem_{ArtDefMascDatSg} Peter gesagt_{PartPerf}

Ich habe Peter gesagt
 Mondtam Péternek... (S. GY. 2012 K1)

Első ránézésre ebben (47) példában a standard *dem* névelő jelenik meg. Feltételezhetjük, hogy valójában csupán arról lenne szó, hogy a *p* plozív *-n* hangzóval való hasonulásának következtében itt is *-m* lesz az előljáró véghangzója.

A standard nyelvhasználattal ellentétben a BNNY-ban a személynevek mindig névelővel állnak. Feltehetőleg a nyelvjárásban nem elég a puszta főnév a teljesen egyértelmű azonosításhoz, akkor sem, ha az tulajdonnév. Valószínűleg az egyedi dolgok, mint *der Mond* ‘a Hold’ kifejezésének mintájára alakulhatott így.

ZEHETNERrel (1985: 108) ellentétben MERKLE (1996: 98-99) nem csupán a hangzók képzési helyének hasonlóságát tekinti az *-m* hangzó megjelenésének okaként. Az *-m* hangzó az asszimilációtól függetlenül is megjelenhet. MERKLE (1996: 98-99) úgy véli, a két forma a hímnem és semlegesnem datívuszi esetében ad hoc jelleggel felcserélhető.

4.3.2.3.2. A semlegesnem

Neut.Nom

(48)

...əs is nou əs ...
 ...eS_{PronPersNeutSg3} ist_{KopulaIndPraetSg3} noch_{Adv} das_{ArtDefNeutNomSg}
 ...es ist noch das
 ...még ott állt

ojdi *Haous* *tuət* *kweest*
 alte_{AdjNeutNomSg} Haus_{Nomen} dort_{Adv} gewesen_{PartPerf}.
 alte Haus dort gewesen.
 a régi ház.

(BONOMI 1964: 52)

(49)

...,tass jo əs *Christkindl* *printk* in *Paam*.
 dass_{Konj} ja_{Partikel} das_{ArtDefNeutNomSg} Christkind_{Nomen} bringt_{IndPraesSg3} den_{ArtDefMascAccSg} Baum_{Nomen}
 dass ja, das Christkind bringt den Baum
 ...hogy tényleg, a Jézuska hozza a (karácsony)fát.

(S. GY. .2006 T2)

(50)

Und *tə* *Krousvoodə* *hots* *khäint* ,
 Und_{Konj} der_{ArtDefMascNomSg} Großvater_{Nomen} hat_{AuxIndPraesSg3} eS_{PronPersNeutSg3} erkannt_{PartPerf}
 Und der Großvater hat es erkannt
 És a nagypapa felismerte

s *Meissə* əm *Schwoo(b)mpeag* *troo(b)m*, und
 das_{ArtDefNeutAccSg} Messer_{Nomen} an_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Schwabenberg da_{Adv} oben_{Adv} und_{Konj}
 das Messer am Schwabenberg da oben, und
 a kést fenn a Svábhegyen, és

hots *widə* *haamprocht*.
 hat_{AuxIndPraesSg3} eS_{PronPersNeutAccSg3} wieder_{Adv} heimgebracht_{PartPerf}
 hat es wieder heimgebracht.
 hazahozta.

(BONOMI 1943:3)

A (48)-(50) példákban a semlegesnemű határozott névelőnek alanyesetben is megjelenik a gyenge alakja. A névelő szerepe (48)-(49) mondatban az adott közösség tudatában létező, mindenki által ismert dolgok azonosítása. Az (50) mondatban, a szövegkörnyezetben előzetesen említett kést azonosít a beszélő a határozott névelő gyenge alakjával.

Neut. Acc.

(51)

Houchteitsch? I vāschtee, jo und es
 Hochdeutsch_{Nomen} Ich_{PronPersNomSg1} verstehe_{IndPraesSg1} ja_{Partikel} und_{Konj} es_{ExplPronPersNomSg3}
 Hochdeutsch? Ich verstehe ja, und es,
 A németet? Megértem, igen, valahogy,

keed, owə ned so kuad, wiias Schwawischi.
 geht_{IndPraesSg3} aber_{Konj} nicht_{PartikelNeg} so_{Adv} gut_{Adv} wie_{Adv} das_{ArtDefNeutNomSg} Schwäbische_{Nomen}.
 geht aber nicht so gut, wie das Schwäbische.
 de nem olyan jól, mint a svábot. (S. GY. 2006 T2)

(52)

I khaun əs Öü ned leidn.
 Ich_{PronPersNomSg1} kann_{ModIndPraesSg1} das_{ArtDefNeutAccSg} Öl_{Nomen} nicht_{PartikelNeg} leiden_{Inf}
 Ich kann das Öl nicht leiden
 Ki nem állhatom az olajat. (S. GY. 2012 T5)

(53)

Und kheingt hob i schə ... jeitzt hob
 Und_{Konj} gehängt_{PartPerf} habe_{AuxIndPraesSg1} ich_{PronPersNomSg1} schon_{Adv} ... jetzt_{Adv} habe_{AuxIndPraesSg1}
 Und gehangen bin ich schon ... dann habe
 És már lógtam, ... aztán elkaptam

i əs Khastl aunpockt...
 ich_{PronPersNomSg1} das_{ArtDefNeutAccSg} Kasten_{Nomen} angepackt_{PartPerf}
 ich den Kasten angegriffen...
 a szekrényt... (S. GY. 2006 T3)

Az (51) példánál is elmondhatjuk, hogy a határozott névelő gyenge alakja jelenik meg a mondatban, amely a határozószóval egybeolvad. Az alanyeset megegyezik a tárgyessettel. A gyenge alakú határozott névelő szerepe megegyezik a teljes alakú határozott névelőével. Itt is a budakesziek által beszélt nyelv azonosítására szolgál.

Az (52) mondatban az akkuzatívuszban álló főnév határozott névelője az étkezési főzőolajat azonosítja. Az (53) példában a határozott névelővel kifejezett főnév, a *Khastl* 'szekrény' már korábban szerepelt a szövegben, így módon a határozott névelő egyértelműen azonosítja.

Neut. Dat.

(54)

I hob wos prun(g)ə in Khind.
 Ich_{PronPersNomSg1} habe_{AuxIndPraesSg1} etwas_{PronIndef} gebracht_{PartPerf} dem_{ArtDefNeutDatSg} Kind_{Nomen}
 Ich habe etwas dem Kind mitgebracht

Hoztam valamit a gyerekeknek.

(S. GY. 2012 K1)

(55)

əʃ Haos kheat in Weip.
 Das_{ArtDefNeutNomSg} Haus_{Nomen} gehört_{IndPraesSg3} dem_{ArtDefNeutDatSg} Weib_{Nomen}
 Das Haus gehört der Ehefrau.

A ház a feleségé.

(S. GY. 2012 K1)

(56)

Ea hods in Maal ksokt,
 Er_{PronPersMascNomSg3} hat_{AuxIndPraesSg3} es_{PronPersNeutAccSg3} dem_{ArtDefNeutDatSg} Mäd_{Nomen}el gesagt_{PartPerf}
 Er hat dem Mädchen gesagt, dass
 Megmondta a lánynak, hogy

tass ea nimmemea khummt.
 dass_{Konj} er_{PronPersMascNomSg3} nicht_{PartikelNeg} mehr_{Adv} kommt_{IndPraesSg3}
 er nicht mehr kommt.

nem jön többet.

(S. GY. 2012 K1)

Az (54) mondatban a *Khind* szó csak akkor azonosítható, ha mind a beszélő, mind a hallgató számára ismert, melyik gyerekről van szó. Ugyanezt tapasztalhatjuk az (55) mondatban is:

A gyenge alakok a BNNY-ban nemcsak a klitikumok helyén jelennek meg, hanem a semlegesnem alany- és tárgyesetében is. Itt nem tudjuk klitikumból levezetni az alakokat, mivel alanyesetet megkövetelő előjárószo a németben nem létezik. Valószínűsíthető, hogy itt a tárgyesetet vonzó előjárószókon megjelenő klitikumok átértelmezéséről és általánosításáról van szó. Mivel a semlegesnem tárgyesete a standard nyelvben és a BNNY-ban is azonos az alanyesettel, várható, hogy a klitikumként megjelenő gyenge alak, mivel önállóan is megjelenhet az akkuzatívuszi esetben, előbb-utóbb további grammatikalizáció hatására a nominatívuszi eseten is megjelenik. Ily módon a klitikumok útja nem áll meg a ragozott alakokká való fejlődésben, hanem enklitikumokból proklitikumokká, majd önálló névelőkké is fejlődhetnek (ld. még 183. oldal).

A névelő, mivel szorosan a főnévhez tartozik, csak vele együtt helyettesíthető személyes névmással. Ha azonban nincs előtte előjárószo, akkor a gyenge névelő alakja proklitikum formájában a főnévhez kapcsolódik (NÜBLING 1993: 103). Ezek a szabad formában álló gyenge alakok ugyanazt a funkciót képesek betölteni, mint a teljes alakú határozott névelők. A gyenge alakok kötött formában az előjárószókon megjelenve

klitikumként fordulnak elő, ezeket a klitikumok témakörében tárgyalom (ld. még 181–234. old).

A BNNY látszólag csak kétfajta esetet ismer. Egy jelöletlen esetet, amely hímnemben az alanyeset, a nőnemben és semlegesnemben az alany és a tárgyeset, és egy jelölt esetet, amely hímnemben a tárgy és a részeshatározós eset, a nőnemben és semlegesnemben pedig a részeshatározós eset. A többes szám minden alakja jelölt. A hímnemben az akkuzatívuszi és a datívuszi eset a standard nyelvvel ellentétben homonim. Valójában arról van szó, hogy alakilag két esetet látunk, de funkcionálisan három eset létezik. A datívuszi eset a hímnemben nem látható. A nőnemben ugyanakkor már megjelenik a részeshatározós eset külön alakkal.

4.4. A standard és a budakeszi határozott névelők szerepének összehasonlítása

A továbbiakban a BNNY mai standard nyelvtől való eltérését vizsgálom. A standard nyelvi funkciók rövid áttekintése után az ettől való eltéréseket tárgyalom. Az azonosságokra terjedelmi okok miatt nem térek ki részletesen.

DUDEN (2009: 292) a standard határozott névelők funkcióját következőképpen taglalja:

- a) A határozott névelő alapesetben hangsúlytalan.
- b) A határozott névelők használata lehet kötött vagy szabad.

A kötött használatról a klitikumok témakörében értekezem (ld. még 182–235. oldal).

A szabad használat során a névelő fontos szerepei általában anaforikus funkció mellett:

1. az azonosítás, melyet többféleképpen érhetünk el:
 - A szövegben előzetesen egyértelműen bevezetett elemmel, utána a határozott névelős főnév azonosítottként jelenik meg, a két elem ugyanazt a dolgot, illetve személyt jelöli meg (DUDEN 2009: 294).
 - A szövegben előzőleg burkoltan bevezetett elem és az utána álló határozott névelős elem rész – egész viszonyban állnak egymással. Ennek egyik fajtája az előzetes információ, amely a szövegben már elhangzott, valamint a mondatban az erre vonatkozó főnév határozott névelővel jelenik meg. Ennek azonban feltétele, hogy a kommunikációs partnerek egyformán értesültek legyenek (DUDEN 2009: 294).
 - Az azonosítás más nyelvi eszközökkel is megoldható, mint például felsőfokú melléknévvvel, birtokos jelzővel vagy jelzői mellékmondatokkal (DUDEN 2009: 294).
 - Személyek, vagy dolgok, vagy egyedinek tekinthető dolgok megnevezésével (DUDEN 2009: 294-295).

2. A névelők másik szerepe az általánosítás. Az általánosítást kifejezhetjük
- egyes, illetve többes számú névelőkkel (DUDEN 2009: 295).;
 - az *aller*³ 'mind' (a kategória egésze) és *jeder*³ 'minden egyes' (a kategória összes eleme) névelőkkel (DUDEN 2009: 295);
 - elvont fogalmak esetében névelő nélküli egyes számmal; (DUDEN 2009: 296).
 - névelő nélküli többes számmal (DUDEN 2009: 297);
 - egyes számú névelővel olyan mondatokban, ahol a létige kopulaként a névszói állítmány része (DUDEN 2009: 296);
 - intencionált általánosítás lép fel, ha egy főnévi kifejezéssel jelölt csoport nem szükségszerűen minden tagjáról teszünk állítást (DUDEN 2009: 296).

A BNNY határozott névelők használata nagyjából ugyanúgy történik, mint a standard nyelvben. Az azonosítás funkciója SEILER (2003: 98) megállapítása szerint az, hogy a redukált alakok egy már előzőleg ismert dolog jelzésére szolgálnak. Személynevek, földrajzi nevek vagy foglalkozásnevek és rokonsági fokok, valamint a hosszabb alakok kataforikus, illetve anaforikus értelemben alkalmazhatók a BNNY-ban is. A budakeszi határozott névelők ezeket a funkciókat kevés eltéréssel mutatják, ezért ezen a ponton csak a különbségekre térek ki.

4.4.1. A budakeszi határozott névelők sajátosságai

A standard nyelvi szabályokhoz képest a következő eltéréseket tapasztaltam:

- a) Az általánosítás során a névelő nélküli egyes számra nem találtam példát.
- b) A standard nyelvben kiemelésre alkalmazott szerkezet emelkedettebb stílust képvisel, amely a nyelvjárásokra nem jellemző.
- c) Az általánosításra alkalmazható *alle* háromalakú határozatlan névmás használata:
Az *alle* háromalakú határozatlan névmás a standard nyelvben csak olyan esetekben alkalmazható, amikor a kategória egészére történik állítás, szemben a *jeder* háromalakú határozatlan névmás, ahol a kategória elemeire egyenként. A BNNY-ben – a többi délnémet dialektushoz hasonlóan – az *alle* mindkét esetben használható:

(57)

...und *mi* *san* *schoak* *viiü* *einikaunge* *tut*
 ...und_{Konj} wir_{PronPersNomPl} sind_{AuxIndPraesPl} stark_{AdvQual} viel_{AdvQuant} hineingegangen_{PartPerf} dort_{Adv}
 ... und wir sind sehr viel dort in
 ... és nagyon sokat mentünk oda

in *Schui,* *und* *olli* *Tog* *zfuaß.*
 in_{Praep} Schule_{Nomen} und_{Konj} alle_{ArtIndefAccPl} Tag_{Nomen} zu_{Praep} Fuß_{Nomen}
 die Schule hineingegangen und jeden Tag zu Fuß.
 iskolába, és minden nap gyalog.

(S. GY. 2006 T4)

(58)

Olli **Tunnestog** **hama** **missn** [...], **vo**
 Alle_{ArtIndefAccPl} **Donnerstag**_{Nomen} **haben**_{AuxIndPraesPl1} **wir**_{PronPersNomPl1} **müssen**_{Inf} [...] **von**_{Praep}
 Jeden Donnerstag haben wir
 Minden csütörtökön

zwa **pis** **viiri** **in** **Tunnestokschi**.
 zwei_{Adv} **bis**_{Praep} **vier**_{Adv} **in**_{Praep} **Donnerstagschule**_{Nomen}
 von zwei bis vier in die Donnerstagschule (gehen) müssen.
 kettőtől négyig kellett a csütörtöki iskolába menni.

(S. GY. 2012 T5)

(59)

Mi **ham** **ned** **olli** **Joa** **kheinnə** **foan**
 wir_{PronPersNomPl1} **haben**_{AuxIndPraesPl1} **nicht**_{PartikelNeg} **alle**_{ArtIndefAccPl} **Jahr**_{Nomen} **können**_{ModInf} **fahren**_{Inf}
 Wir haben nicht jedes Jahr
 Nem tudtunk minden

af **Teitschland**.
 auf_{Praep} **Deutschland**_{Nomen}
 nach Deutschland fahren können.
 évben Németországba menni.

(S. GY. 2012 K1)

A standard nyelvben ez az (59) mondat csak a *jeder* névelővel (*jedes Jahr*) használható.

d) A tulajdonnevek használata különbözik a standard nyelvtől, mivel kizárólag határozott névelővel történik. Például: (11), (47), és a következő példák:

(60)

In **Joukl** **sei(n)** **Pizikl** **is** **neich**.
 Dem_{ArtDefMascDatSg} **Jakob** **sein**_{PronPossMascNomSg3} **Bizykel**_{Nomen} **ist**_{KopulaIndPraesSg3} **neu**_{Adv}
 Das Fahrrad von Jakob ist neu.
 Jakab biciklije új.

(S. GY. 2012 K1)

(61)

I **hob** **in** **Vodə** **ksokt**, **tass**
 Ich_{PronPersNomSg1} **habe**_{AuxIndPraesSg1} **dem**_{ArtDefMascDatSg} **Vater**_{Nomen} **gesagt**_{PartPerf} **dass**_{Konj}
 Ich habe dem Vater gesagt, dass
 Megmondtam az édesapámnak, hogy nem

i **in** **Michl** **ned** **heirod**.
 ich_{PronPersNomSg1} **den**_{ArtDefMascAccSg} **Michl** **nicht**_{PartikelNeg} **heirate**_{IndPraesSg1}
 ich Michl⁸ nicht heirate.
 megyek hozzá Michlhez.

(S. GY. 2012 K1)

⁸ *Michel* = Michael beceneve Budakeszin

(62)

I *hob* *nix* *tə* *Wetti*⁹ *ksokt.*
 Ich_{PronPersNomSg1} *habe*_{AuxIndPraesSg1} *nichts*_{PronNeg} *der*_{ArtDefFemDatSg} *Wetti* *gesagt*_{PartPerf}

Ich habe Wetti nichts gesagt.

Nem mondtam semmit Wettinek.

(S. GY. 2012 K1)

A személynevek határozott névelővel való használata Németország középső és déli területein az informális nyelvhasználatban megjelenik (ZIFONUN-HOFFMANN-STRECKER 2014: 1932)

A fenti példákból (60), (61), (62) kiderül, hogy a budakeszi határozott névelők a várakozásnak megfelelően alaki megjelenésükben a bajor mintát követik (v. ö. 4 és 5 ábra), mint ahogy az alábbi összefoglaló 6. ábra is mutatja:

⁹ *Netti* = Barbara beceneve Budakeszin - a környéken csak Budakeszin hívták így a Barbarákat, a többi faluban Wawi volt a becenevük. A *Wetti* becenév Ausztriában is ismert.

6. ábra A budakeszi határozott névelők rendszere

	Masculinum		Femininum		Neutrum		Pluralis	
	gyenge alakok		gyenge alakok		gyenge alakok		gyenge alakok	
	kötött használat	szabad használat	kötött használat	szabad használat	kötött használat	szabad használat	kötött használat	szabad használat
Nom	<i>tə Voda</i>	-	<i>ti Toʃl</i>	-	<i>təs Feinstə</i>	-	<i>ti Khinda</i>	-
Acc	<i>tən Voda</i>	<i>in Voda</i>	<i>ti Toʃl</i>	-	<i>təs Feinstə</i>	<i>as Feinstə</i>	<i>ti Khinda</i>	-
Dat	<i>tən Voda</i>	<i>in Voda</i>	<i>tə Toʃl</i>	-	<i>tən Feinstə</i>	<i>in Feinstə</i>	<i>ti Khinda</i>	-
Gen	-	-	-	-	-	-	-	-

Hasonló eredményre jutott FOLLATH (1986: 281–82), bár részletesen a jelenséget nem tárgyalja.

4.5. A standard nyelvhasználatától eltérő főnévi nemek a BNNY-ban

Mivel a BNNY keleti dunai (közép)bajor nyelvjárás, itt is megfigyelhetők a bajorra jellemző genus-eltérések. MERKLE (1996: 103) alapján ilyen budakeszi példák a következők:

6. ábra A standard nyelvhasználatától eltérő főnévi nemek a BNNY-ban MERKLE (1996: 103) alapján:

<u>Standard nyelv:</u>			<u>BNNY</u>			
<i>die Butter</i>	–	fem	<i>tə Puttə</i>	–	masc	= ‘vaj’
<i>die Ecke</i>	–	fem	<i>əs Eick</i>	–	neut	= ‘sarok’
<i>die Schnecke</i>	–	fem	<i>tə Schneck</i>	–	masc	= ‘csiga’
<i>die Schokolade</i>	–	fem	<i>tə Schoklaad</i>	–	masc	= ‘csokoládé’
<i>die Zwiebel</i>	–	fem	<i>tə Zwiwü</i>	–	masc	= ‘hagyma’
<i>das Datum</i>	–	neut	<i>tə Tatum</i>	–	masc	= ‘dátum’
<i>das Radio</i>	–	neut	<i>tə Radio</i>	–	masc	= ‘rádió’
<i>das Gymnasium</i>	–	neut	<i>ti Gimnázium</i>	–	fem	= ‘gimnázium’
<i>der Teller</i>	–	masc	<i>əs Döllə</i>	–	neut	= ‘tányér’

A nyelvjárásban a standard nyelvben nőnemű főnevek többsége hímneműként jelenik meg, és emiatt a nőnemű névelők száma jóval kevesebb. A hímnemű névelőket gyarapítja néhány semlegesnemű főnév hímneműként való megjelenése. Néhány hímnemű viszont semlegesneműként mutatkozik.

4.6. Összefoglalás:

A BNNY határozott névelőit DUDEN (2009: 294-297) alapján rendszereztem. A budakeszi határozott névelők rendszere eltér a standard nyelv rendszerétől.

1. Az eltéréseket a bajor nyelvjárás rendszerében megfigyelhető eltérésekkel magyarázhatjuk:

a) A legnagyobb különbség a többes szám paradigmáinál látható, ahol mindegyik esetben ugyanaz a jelölt *ti* (die) alak fordul elő. A hímnem akkuzatívuszi és datívuszi esete egybeolvad. A nőnem és a semlegesnem nominatívuszi és akkuzatívuszi esetei olvadnak

egybe. A dialektus megengedi azonban az asszimiláció útján létrejött *-m* végződést a hímnem akkuzatívuszi és datívuszi, valamint a semlegesnem datívuszi esetében. Ez a jelenség a Németországban beszélt bajor nyelvjárásokban is megvan.

b) A határozott névelők a teljes alak mellett rendelkeznek egy gyenge alakkal is, ez alól a hímnem alanyeset és a teljes nőnemű és többes számú paradigmák kivételek, melyekről NÜBLING (1993 :103, 1998: 278, és 1998: 287) cikkeire támaszkodva megállapítottam, hogy feltehetőleg a kliticizálódás folyamán grammatikalizálódott alakokból kiszakadva alakultak ki. A gyenge alakok állhatnak önállóan és kötött formában is.

2. A határozott névelők funkcióit tekintve azonosítási funkcióiban minimális eltérést tapasztalhatunk a standard nyelvhez képest. Az általánosításnál: a dialektusban az elvont fogalmak esetében nem létezik a névelő nélküli egyes számmal történő általánosítás. A névelők használatában az *olli* (alle) determináns használata eltér a standard nyelvi használatától. A személyneveket minden esetben határozott névelővel együtt használja a dialektus.

3. A BNNY-ra is jellemző a bajor nyelvjárások genusváltása, általában a hímnemű főnevek javára.

Általában véve a BNNY a bajor nyelvjárásokra jellemző tulajdonságokat mutatja a határozott névelők kapcsán.

A standard nyelvben a határozott névelők és a határozatlan névelők között szoros összefüggés van. A következőkben azt vizsgálom, hogy a budakeszi határozatlan névelők mennyiben követik a határozott névelők rendszerét.

5. A határozatlan névelő

5.1. Bevezetés:

A BNNY-ban a határozatlan névelő megjelenésében és funkciójában eltér a standard nyelvben használatos határozatlan névelőktől. Ebben a fejezetben azt vizsgálom, hogy ezen eltérésnek milyen történeti háttere lehet, illetve hogy miben térhet el a határozatlan névelő funkciója a standardban használatos határozatlan névelőétől.

Először áttekintem a határozatlan névelők rendszerét és funkcióját a standard nyelvben, majd kialakulásának történetét, végül megvizsgálom a budakeszi német dialektusban használatos határozatlan névelők rendszerét és funkcióit. A következő kérdésekre keresek választ:

1. Miben tér el a BNNY határozatlan névelőinek rendszere a standard rendszertől?
2. A standard nyelv határozatlan névelőinek funkcióihoz képest milyen eltéréseket tapasztalunk a BNNY-ban?
3. Mennyiben követi a határozatlan névelők rendszere a határozott névelők rendszerét?

5.2. A határozatlan névelő a standard nyelvben

5.2.1. A határozatlan névelő kialakulása a német nyelvben:

A határozatlan névelő használata az ófelnémet (kb. 750–1050) időszakban kezdett kialakulni, és ebben az időben még rendszertelen a használata (ADMONI 1990: 31). PAUL (1998: 379) leírása szerint az *ein* alakot a középfelnémetben (kb. 1050–1350) számnévként használták, a határozatlan névelő és az általános alany között nem lehet éles vonalat húzni. A határozatlan névelő a számnévből alakult ki. Az *ein* névelőről a korábbi nyelvi korszakokban, mint az ófelnémet vagy középfelnémet nem beszélhetünk a ma használatos értelemben.

A középfelnémet nyelvi korszakban főnévvel együtt egy bizonyos személyt vagy tárgyat jelölhetett. Bizonyos szempontból individualizált, és nem általánosított, mint ma, határozott értelemben is megjelenhetett, a határozott és határozatlan értelmezés között nem voltak éles határok (PAUL 1998: 386). Az *ein* névelőt melléknévként ragozták, számban és esetben egyeztették a főnévvel. Ily módon a határozatlan névelő kialakulása szorosan összefügg a melléknévragozás alakulásával. A melléknévi jelzők és névmások a germán alapnyelvben és az ófelnémet időszakban is a főnév után álltak, Például:

In einem felde scōnemo (in einem schönen Feld) 'egy szép mezőn', *Hänschen klein* (das kleine Hänschen) 'a kis Jánoska' vagy *Röslein rot* (die rote Rose) 'piros rózsa' (NÜBLING 2006: 99).

A mai főnevet megelőző ragozott mellévek csak a korai újfelnémet időszakban váltak stabil formákká (POLENZ 2000: 157). A grammatikalizálódott névelők használata egyre

erőteljesebben van jelen, és ez a főnévi keret kialakulását erősíti. A névelő megjelenésével a főnévi keret keretnyitó tagjává válik, és a főnévi csoport magját alkotó főnév a keretzáró tagként jelenik meg. A köztük létrejövő tér alkotja a középmezőt, amely az idők folyamán egyre inkább kiépült (NÜBLING 2006: 99).

A határozatlan *ein* névelőt igen sokáig csak számban és esetben egyeztették, alanyesetben nem volt egyeztetés, mindhárom nemben *ein* 'egy' alakot öltött. A nőnemű határozatlan névelő csak a korai újfelnémet időszakban (kb. 1350-1650) kapta meg az *-e* nőnemű végződést, és ezzel a nyelvtani nem kifejezését (NÜBLING 2006 :101). (Feltehetőleg ugyanezt a folyamatot találhatjuk meg a birtokos névmás és a *kein* tagadó névmás fejlődésénél is.)

5.2.2. A határozatlan névelő használata a standard nyelvben

8. ábra A standard nyelv határozatlan névelőjének rendszere

	Masculinum	Femininum	Neutrum	Pluralis
Nom	<i>ein Löffel</i>	<i>eine Gabel</i>	<i>ein Messer</i>	-
Acc	<i>einen Löffel</i>	<i>eine Gabel</i>	<i>ein Messer</i>	-
Dat	<i>einem Löffel</i>	<i>einer Gabel</i>	<i>einem Messer</i>	-
Gen	<i>eines Löffels</i>	<i>einer Gabel</i>	<i>eines Messers</i>	-

A határozatlan névelőt általában akkor használjuk a standard német nyelvben, ha a szövegbe egy még eddig nem említett elemet vezetünk be, ha egy személy vagy dolog még ismeretlen vagy azonosítatlan számunkra, hasonlóan a magyar nyelvhez. A generatív keretben írott Új magyar nyelvtan (É. KISS/ KIEFER/ SIPTÁR 2003: 72–73) szerint a főneves kifejezés szerkezete a mondat predikátumszerkezetéhez hasonlóan épül fel. A főnévi kifejezés szolgálhat egyéniesítésre, utalhat egy meghatározatlan személyre, dologra vagy csoportra is. Ezek tulajdonságát úgy fejezi ki, hogy a tulajdonság hordozóját vagy hordozóit individuumként mutatja be, például: *Találtam egy megbízható orvost.*

Az egyéniesítés lehet specifikus vagy nem specifikus. A specifikus egyéniesítés esetén a főnévi kifejezés (NP) egy meghatározatlan individuumot azonosít, melyet nem egy elvont kategóriába, hanem egy ismert halmazba sorol be. Ez feltehetően a német nyelvben is így működik.

5.3. A BNNY határozatlan névelőjének rendszere

A mai felnémet nyelvjárásokban, ezen belül leginkább a bajorban az *ein* határozatlan névelőnek megfelelő *a* alak a középkori hagyományoknak megfelelően esetben és számban egyezik a főnévvel, de nemben már nem.

9. ábra MERKLE (1996: 88) bajor határozatlan névelői

	Masculinum	Femininum	Neutrum	Pluralis
Nom	<i>à Mō</i>	<i>à Frau</i>	<i>à Kind</i>	-
Acc	<i>àn Mō</i>	<i>à Frau</i>	<i>à Kind</i>	-
Dat	<i>àn/àm Mō</i>	<i>àrà Frau</i>	<i>àn/àm Kind</i>	-

Ehhez hasonlóan:

10. ábra ZEHETNER (1985: 114) bajor határozatlan névelői

	Masculinum	Femininum	Neutrum	Pluralis
Nom	<i>a</i>	<i>a</i>	<i>a</i>	-
Acc	<i>an</i>	<i>a</i>	<i>a</i>	-
Dat	<i>an</i>	<i>a</i>	<i>an</i>	-

Mivel a BNNY is a bajor nyelvjárások közé tartozik, feltételezhetjük, hogy a határozatlan névelők rendszere is a bajor mintát követi. A határozatlan névelőkre a következő példákat hozhatjuk:

5.3.1. A hímnem

Masc.Nom.

(62)

In ti Sauwinkl is əmoj ə
 In_{Praep} den_{ArtDefDatPl} Sauwinkl_{Nomen} ist_{AuxIndPraesSg3} einmal_{Adv} ein_{ArtIndefMascNomSg}
 In den Sauwinkl kam einmal ein
 Egyszer jött egy

vəfoarənə¹⁰ Schulə uməkloufm.
 verfahrens_{AdjMascNomSg3} Schüler_{Nomen} umgelaufen_{PartPerf}
 fahrender Schüler.

vándordiák a Sauwinkl-be (dülőnév).

(BONOMI 1961: 13)

(63)

... tut isə Wind iwə sii tohəə
 ...dort_{Adv} ist_{AuxIndPraesSg3} ein_{ArtIndefMascNomSg} Wind_{Nomen} über_{Praep} sie_{PronPersAccPl} daher_{Adv}
 ...dort ist ein Wind über sie da
 ...ott aztán jött

¹⁰ Feltűnő jelenség, hogy a dialektusban, ahogy általában a bajor nyelvjárásokban is, nem jelenik meg folyamatos melléknévi igenévi alak, ennek pótlására mindig a befejezett melléknévi alakot használják, ahogy azt a *vəfoarənə* alakban is láthatjuk.

khumə...

gekommen_{PartPerf}

hergekommen

rájuk egy szél...

(BONOMI 1935: 4886)

A határozatlan névelő a (62) mondatban egy eddig el nem hangzott személy megjelölését vezeti be, és egyben megjelöli a halmazt, aminek a személy a képviselője. Láthatjuk, hogy a határozatlan névelő egy ragozott melléknévvel együtt lép fel.

A (63) mondatban a határozatlan névelő használatát a szövegbe való bevezetés és az azonosított halmazhoz való tartozás indokolja. Az *ein* határozatlan névelő összeolvad az előtte álló igével.

A következő példákban (64)-(65) sajátos jelenség az *a* határozatlan névelő hímnem alanyesete: első ránézésre a tárgyestnek megfelelő *an* alakkal kerül kifejezésre.

(64)

Pe uns is äi(n)kwotiət kweest ən
 Bei_{Praep} uns_{PronPersNomPl1} ist_{AuxIndPraesSg3} einquartiert_{PartPerf} gewesen_{PartPerf} ein_{ArtIndefMascNomSg}
 Bei uns war ein
 Beszállásoltak hozzánk egy

ojdə Husaar, ...

alter_{AdjMascNomSg} Husar_{Nomen}

alter Husar einquartiert.

öreg huszárt.

(BONOMI 1943: 4)

(65)

...hát mei(n) Mau(n) woa an ungarischə
 ...hát_{Konj} mein_{PronPossNomSg1} Mann_{Nomen} war_{IndPraetSg3} ein_{ArtIndefMascNomSg} ungarischer_{AdjMascNomSg}
 also mein Mann war ein ungarischer
 Hát, a férjem magyar

Sodoot...

Soldat_{Nomen}

Soldat.

katona volt.

(S. GY. 2006: T2)

A BNNY két egymást követő magánhangzót csak szünet beékelésével tudna kiejteni. A kiejtés megkönnyítésére a nyelvjárás közbeékelte hiátustöltő hangzókat alkalmaz. Ilyen közbeékelődés lehet az *r* kötőhang, mint például *kheri* (gehe ich) 'megyek', de létezik *d* kötőhang is, mint például az *umedum* (um herum) 'körbe' alak esetében, vagy *n* hiátustöltő kötőhang az (64) és (65) példákban. A hiátustöltő hangok alkalmazása azonban nem kötelező, mint ahogy azt a (81) és (98) példában láthatjuk. Feltehetőleg azokban ott nem jelenik meg a

hiátustöltő, ahol a beszélő rövid szünetet tart a névelő és a főnév között. Mivel szünetet tarthat.

A (64) mondatban a határozatlan névelő megjelenését a szövegbe eddig még nem említett személy bevezetése indokolja.

A (65) mondatban a határozatlan névelő egy halmazt jelöl meg, amelyhez a személy tartozik.

Masc.Acc.

(66)

...və tuət au(n) hot si kseegn ən
 ...VON_{Praep} dort_{Adv} an_{Adv} hat_{AuxIndPraesSg3} sie_{PronPersNomSg3} gesehen_{PartPerf} einen_{ArtDefMascAccSg}
 ...von dort hat sie
 ...látott onnan egy

krousn Mau(n), ...¹¹

großen_{AdjMascAccSg} Mann_{Nomen}
 einen großen Mann gesehen...
 magas embert....

(BONOMI 1936: 3925)

(67)

No howi ən Schraa lossn unt
 Dann_{Adv} habe_{AuxIndPraesSg1} ich_{PronPersNomSg1} einen_{ArtIndefAccSg} Schrei_{Nomen} gelassen_{PartPerf} und_{Konj}
 Dann habe ich einen Schrei gelassen und
 Aztán sikoltottam, és

pin haam...
 bin_{AuxIndPraesSg1} heim_{Adv}
 bin nach Hause (gelaufen).
 hazafutottam...

(BONOMI 1936: 3927)

(68)

Ti hot an Schliisl in
 Die_{ArtDefFemNomSg} hat_{AuxIndPraesSg3} einen_{ArtIndefMascAccSg} Schlüssel_{Nomen} in_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg}
 Die hat einen eine Schlüssel
 Volt a szájában

Mund khot...
 Mund_{Nomen} gehabt_{PartPerf}
 im Mund gehabt.
 (t.i. a kígyónak) egy kulcs.

(BONOMI 1935: 3932)

A (66) példában a szövegbe való bevezetés indokolja a határozatlan névelő használatát.

A BNNY-ban gyakran a *noch* (nach) 'azután' határozószó áll a *dann* 'aztán' helyett a mondatban. Mivel a (67) mondat elliptikus mondat, a szövegösszefüggésből egyértelmű az ige befejezett melléknévi igenévi alakja, ezért a mondat végén akár el is hagyható.

¹¹ A (66) mondatban a határozatlan *an* névelő megjelenésén kívül megfigyelhetjük az alanynak a mondatkeretből való kizárását is

Megfigyelhető, hogy a (68) mondatban a határozott névelő inkorporálódik az *in* előjárószóba, ezért a főnév pusztán főnévként jelenik meg. A határozatlan névelő használatát a szövegbe való bevezetés indokolja.

Masc.Dat.

(69)

Pə *aan* *Paam* *woər* *ə* *Kaunz*
 Bei_{Praep} einem_{ArtIndefMascDatSg} Baum_{Nomen} war_{AuxIndPraetSg3} ein_{ArtIndefMascDatSg} Gans_{Nomen}
 Bei einem Baum saß
 Egy fánál ült

*kseisn.*¹²

gesessen_{PartPerf}
 eine Gans.
 egy liba.

(BONOMI 1964: 54)

(70)

Es *is* *voakhummə* *in* *an* *Joa*
 ES_{PronPersNeutNomSg} ist_{AuxIndPraesSg3} vorkommen_{PartPerf} in_{Praep} einem_{ArtIndefNeutAccSg} Jahr_{Nomen}
 Es ist mal vorgekommen ein- oder
 Előfordult egyszer

amoi *zwaamoi,* *tass* *sii* *an* *Heind* *kschtujn*
 einmal_{Adv} zweimal_{Adv} dass_{Konj} sie_{PronPersNomPl3} ein_{ArtIndefNeutAccSg} Huhn_{Nomen} gestohlen_{PartPerf}
 zweimal in einem Jahr, dass sie (die Zigeuner) einen Huhn gestohlen
 kétszer egy évben, hogy csirkét

ham...

haben_{AuxIndPraesPl3...}
 haben.
 loptak (a cigányok).

(S. GY. 2012 T5)

(71)

... *tes* *is* *in* *an* *Samstog* *kweest...*
 ... das_{ArtDefNeutNomSg} ist_{AuxIndPraesSg3} in_{Praepl} einem_{ArtDefMascDatSg} Samstag_{Nomen} gewesen_{PartPerf...}
 ... das ist an einem Samstag gewesen...
 ... ez egy szombaton volt...

(S. GY. 2006 T2)

A (69) a példamondatban egy részeshatározós esetben álló *an* alakot találunk.

¹² Látható, hogy a *sein* segédige itt praeteritum alakban áll, és ehhez még egy perfektum alakban álló befejezett melléknévi igenév is társul. Ilyen kifejezéseket a bajor nyelvjárások ritkábban használnak. A bajor dialektusokban a plusquamperfektum szinte nem is jelenik meg, és mivel nem ismerik a praeteritum alakjait, ezért általában a superplusquam alakokat alkalmazzák az utó- és előidejűség kifejezésére (például: *ich habe in der Schule gelernt gehabt*; ezek a jelenségek is igen ritkák). Itt mégis találkozhatunk egy plusquamperfektumos alakkal, ennek valószínűleg az az oka, hogy a *sein* és *haben* segédigék állhatnak praeteritum alakban. A dialektusban azonban nem az előidejűség kifejezésére szolgál, hanem pusztán elbeszélő folyamatos múltként van jelen.

A (70) mondatban az általánosítás kifejezésére használta a beszélő a határozatlan névmást. Az *an* alak itt is mondatfonetikai okokból, az *a* alak helyett.

A (71) mondatban a beszélő a határozatlan névelőt határozatlan névmás ('az egyik') értelemben használta. A BNNY-ban az *an* elöljárószó helyett a napok neveit tartalmazó időhatározók kifejezésére az *in* elöljárószót használják, ami egybeesik a hímnemű határozott névelő tárgy- és részeshatározós esetével. Ily módon az időhatározó tárgyessé váló kifejezése teljesen homonim lesz az elöljárószóval való kifejezéssel: *In Freidog* (am Freitag) 'pénteken' – *in kaunzn Tog* (den ganzen Tag) 'egész nap'. Ez ajelenség azonban más Buda környéki német nyelvjárásban is jelen van.

5.3.2. A nőnem

Fem. Nom

(72)

... und tuat is ə schneewäissi Frau
 und_{Konj} dort_{A dv} ist_{AuxIndPraesSg3} eine_{ArtIndefFemNomSg} schneeweisse_{AdjFemNomSg} Frau_{Nomen}
 ...und dort kam eine schneeweiße Frau,
 És akkor egy hófehér asszony

keegər¹³ iam khummə...
 Praep IFuge ihm_{PersPronMascAcctSg} gekommen_{PartPerf}
 auf ihn zu.
 jött felé.

(BONOMI 1943:2)

(73)

Und ə Khugl is kloufm af tər
 Und_{Konj} eine_{ArtIndefFemNomSg} Kugel_{Nomen} ist_{AuxIndPraesSg3} gelaufen_{PartPerf} auf_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg}
 Und eine Kugel ist auf der
 És egy golyó gurult

Eət, ...¹⁴
 Erde_{Nomen}
 Erde gelufen.
 a földön.

(BONOMI 1943: 3)

¹³ Megfigyelhetjük még (72) mondatban az *r* kötőhang jelenlétét a *keegər iam* (gegen ihn) egybeolvadt alaknál. (BONOMI leírásai nem nyelvészeti leírások, ezért sokszor nem érzékeli pontosan a jelenségeket. Feltehetőleg az *r* kötőhangot az első szó részének gondolta, és nem a két szót összekötő kötőhangnak: *keegər iam*.) A beszélő itt is igazodik egy magasabb presztízű standard nyelvhez, ezt észlelhetjük a *Frau* szó használatában is. Az alacsonyabb státusú dialektusban inkább a *Weib* alakot preferálják. A hímnemű személyes névmás *iam* alakja nem a részeshatározós esetű alak, hanem a vele homonim tárgyessé alak.

¹⁴ Egy másik jelenség a (73) helyhatározónak a mondatkeretből való kizárása.

(74)

...zə uns khummt ə Heiks zə di
 ...ZuPraep UNSPronPersDatPl1 kommtIndPraesSg3 eineArtIndefFemNomSg HeckseNomen zuPraep denArtDefDatPl
 Eine Hexe kommt bei uns zu den
 Jár egy boszorkány nálunk a

*Khiiä...*Kühen_{NomenPl}

Kühen.

tehenekhez.

(BONOMI 1964: 26)

A határozatlan névelő alkalmazása a (72) mondatban is a szövegbe való bevezetést szolgálja.

A (73) mondatban ugyancsak a szövegbe való bevezetés indokolja a határozatlan névelő használatát, és ugyanúgy megfigyelhetjük az *r* hiátustöltő kötőhangnak határozott névelő és a főnév közötti megjelenését is.

A határozatlan névelő a (74) példamondatban ismét a szó szövegbe való bevezetését szolgálja, illetve azonosítja a halmazt, amelyhez a személyt jelölő főnév tartozik. Megfigyelhetjük a többes számú határozott névelő uniform alakját is.

Fem. Acc.

(75)

...Und tə Krousvoodə - tee hot
 ...Und_{Konj} der_{ArtDefMascNomSg} Großvater_{Nomen} - der_{PronDemMascNomSg} hat_{AuxIndPraesSg3}
 ...Und der Großvater, der hat
 ...És a nagypapa,

ə kroussi Rolle kschpüü(l)t ...
 eine_{ArtIndefFemAccSg} große_{AdjFemAccSg} Rolle_{Nomen} gespielt_{PartPerf...}
 damals eine große Rolle gespielt...
 ő akkoriban nagy beosztásban volt....

(BONOMI 1943: 3)

(76)

Na, nochteim hot tə Sujdot¹⁵ si
 Na_{Partikel} nachdem_{Adv} hat_{AuxIndPraesSg3} der_{ArtDefMascNomSg} Soldat_{Nomen} sich_{PronRefIDatSg3}
 Na, nachdem hat der Soldat sich Hilfe
 Na, aztán a katona hozott magának

ə Hüü(l)f khujt, und mäi(n) Krousvooder
 eine_{ArtIndefFemAccSg} Hilfe_{Nomen} geholt_{PartPerf} und_{Konj} mein_{PronPossNomSg1} Großvater_{Nomen}
 geholt, und mein Großvater ist zum
 segítséget, és a nagypám

¹⁵ Ezt a mondatot 1935-ben jegyezte le BONOMI, akkor a *Soldat* kifejezést még *Sujdot*-ként ejtették. A mai nyelvhasználatban kizárólag a *Sodoot* forma létezik. Nem zárható ki, hogy a BONOMI által kérdezett személyek a magasabb presztízsű bécsi dialektushoz alkalmazkodtak.

(79)

Tut hod ea kwaund in anə
 Dort_{Adv} hat_{AuxIndPraesSg3} er_{PronPersMascNomSg} gewohnt_{PartPerf} in_{Praep} einer_{ArtIndefFemDatSg}
 Dort hat er gewohnt in einer
 Ott lakott egy

*klaanə Schtott.*¹⁸
 kleinen_{AdjFemDatSg} Stadt_{Nomen}
 kleinen Stadt.
 kis városban.

(S. GY: 2012 K2)

(80)

Te Touktə musst aunschauə əne
 Der_{ArtDefMascNomSg} Doktor_{Nomen} muss_{ModIndPraesSg3} anschauen_{Inf} einer_{ArtIndefFemDatSg}
 Der Arzt muss den Fuß einer
 Az orvosnak meg kell néznie

kraunkən Khotz iarən Fuass.
 kranken_{AdjFemDatSg} Katze_{Nomen} ihren_{PronPossFemAccSg} Fuß_{Nomen}
 kranken Katze anschauen.
 egy beteg macska lábát.

(S. GY: 2012 K2)

A (79) példamondatban használt határozatlan névelő a közös tulajdonságokkal bíró halmazt azonosította, melynek az itt megjelölt egyik képviselője.

A (80) példamondatban az előző (79)-(80) mondathoz hasonlóan itt is egy halmaz azonosítása a határozatlan névelő feladata. Ebben a példamondatban a BNNY részeshatározóval kifejezett birtokviszony (RKB) szerkezetét figyelhetjük meg, melyről bővebben a témakört tárgyaló fejezetben értekezem (86–125.)

5.3.3. A semlegesnem

Neutr. Nom.

(81)

Jäiz is in¹⁹ aundə(r)n Tog in də Fruuə
 Jetzt_{Adv} ist_{AuxIndPraesSg3} in_{Praep} anderen_{AdjMascDatSg} Tag_{Nomen} in_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Früh_{Nomen}
 Dann ist an anderem Tag in der Früh
 Aztán másnap korán reggel jött

¹⁸ A helyhatározó mondatkeretből való kizárása

¹⁹ Megfigyelhető, hogy az időhatározókra az *an* helyett inkább az *in* elöljárószt használják.

a *olts*²⁰ *Wüip* *khumə...*
 ein_{ArtIndefNeutNomSg} altes_{AdjNeutNomSg} Weib_{Nomen} gekommen_{PartPerf}
 eine alte Frau gekommen....
 egy idős asszony...

(BONOMI 1935: 4956)

(82)
 ...*ea* *hod* *owə* *näd* *kwist*,
 er_{PronPersMascNomSg} hat_{AuxIndPraesSg3} aber_{Konj} nicht_{NegPart} gewußt_{PartPerf}
 er hat aber nicht gewußt ob es
 de nem tudta, hogy

isəs *a* *Wossa*
 ist_{KopulaIndPraesSg3} es_{PronPersNeutNomSg3} ein_{ArtIndefNeutNomSg} Wasser_{Nomen}
 Wasser oder Wein ist.
 az víz vagy

owərə *Wäi(n).* ...
 oder_{Konj} r_{Fugen} ein_{ArtIndefMascNomSg} Wein_{Nomen}
 Wein.
 bor.

(BONOMI 1943: 2)

(83)
 ...*nua* *noch...* *tes* *is* *schə* *an*
 ...nur_{Partikel} noch_{Adv} das_{PronDemNeutNomSg} ist_{KopulaIndPraesSg3} schon_{Adv} ein_{ArtIndefNeutNomSg}
 ...das ist aber schon ein altes
 Hát ez már egy

ojdjs *Haos....*
 altes_{AdjNeutNomSg} Haus_{Nomen}
 altes Haus...
 régi ház...

(S. GY. 2012 T6)

A (82) példamondatban figyelemreméltó jelenség, hogy a megszámlálhatatlan dolgot jelentő főnevek, mint például az anyagnevek határozatlan névelővel állnak.

A (83) példamondatban a határozatlan névelő alkalmazását a szövegbe való bevezetés teszi lehetővé. Ebben a példamondatban is megjelenik az *n* kötőhang a két magánhangzó között, aminek következtében az *a* határozatlan névelő *an* formában jelenik meg.

²⁰ BONOMI sajnos nem jelzi, hogy az *alt* budakeszi megfelelője az *ojdj* alak. A szó végi *d*, *t*, *n* és *l* hangzók palatalizálódnak, és a magyar hangzókhoz kerülnek közelebb. ESZTERLE (1929) sem említi ezt a jelenséget. Mind az idősebb, mind a fiatalabb adatközlőim között is van, aki a nem palatalizált hangzókat realizálta. Valószínűnek tartom, hogy a palatalizált alakokat azok realizálják, akik magasabb presztizsű nyelvjárást beszéltek, igazodva a magyar hangzókészlethez.

Neut. Acc.

(84)

sou hod kseegn 4 Kranzmaadl unt ti
 SO_{Adv} hat_{AuxIndPraesSg3} gesehen_{PartPerf} vier_{Kard} Kranzmädel_{NomenPl} und_{Konj} die_{ArtDefNomPl}
 so hat er (der Mann) vier Kranzjungfer gesehen, und die
 és látott négy koszorúslányt, akik

haum ə Khind troogn əf tə Pooə...²¹
 haben_{AuxIndPraesPL3} ein_{ArtIndefNeutAccSg} Kind_{Nomen} getragen_{PartPerf} auf_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Bahre_{Nomen}
 haben ein Kind auf der Tragbahre getragen....
 egy gyereket vittek hordágyon... (BONOMI 1937: 3921)

(85)

Soktə, eə lost sou ə krous
 Sagt_{IndPraesSg3} er_{PronPersMascNomSg} lässt_{IndPraesSg3} so_{Adv} ein_{ArtIndefNeutAccSg} großes_{AdjNomAccSg}
 Dann sagte er, er lässt ein großes
 Aztán azt mondta, hogy nagy

Weitta fojn, tas koə khə Wäi(n)schtouck suj weən.
 Wetter_{Nomen} fallen_{Inf} dass_{Konj} gar_{Adv} kein_{PronNeg} Weinstock_{Nomen} soll_{ModIndPraesSg3} werden_{Inf}
 Gewitter fallen, damit kein Weinstock wächst.
 vihart hoz, hogy ne nőjön egy szőlőtöke se. (BONOMI: 1961: 14)

(86)

Und mei(n) Krousvoodə und mei(n) Krousmuttə von
 Und_{Konj} mein_{PronPossNomSg1} Großvater_{Nomen} und_{Konj} meine_{PronPossNomSg1} Großmutter_{Nomen} von_{Praep}
 Und mein Großvater und meine Großmutter väterlicherseits
 És az apai nagyapám és nagymamámnak

Vodə aus, tei ham jo wos khot, und
 Vater_{Nomen} aus_{Adv} die_{PronDemNomPl} haben_{AuxIndPraesPL3} ja_{Partikel} etwas_{PronIndef} gehabt_{PartPerf} und_{Konj}
 sie haben noch etwas gehabt, und
 még volt valamije, és

trum hams noch keim meini
 darum_{Adv} haben_{AuxIndPraesPL3} sie_{PronPersNomPL3} noch_{Adv} gegeben_{PartPerf} meine_{PronPossDatSg1}
 so haben sie noch meinen
 így adtak a

Eöütən a Köödj.
 Eltern_{NomenPl} ein_{ArtIndefNeutAccSg} Geld_{Nomen}
 Eltern Geld gegeben.
 szüleimnek pénzt. (S. GY. 2012 T6)

A (84) példamondatban a beszélő a határozatlan névelőt a szövegbe való bevezetésre használta.

²¹ A (84) mondatban a helyhatározó a mondatkereten kívül került realizálásra.

A (85) határozatlan névelő egy tulajdonságot hordozó halmazra, a *Weittə* 'vihar' szóra utal.

A (86) mondatban a határozatlan névelő az általánosítást szolgálja. A *Köödj* 'pénz' mint anyagnév használható a dialektusban határozatlan névelővel. A standard nyelvvel ellentétben, ebben a dialektusban a bajor dialektusokhoz hasonlóan a megszámlálhatatlan főnevek előtt is állhatnak határozatlan névelők.

Neut. Dat.

(87)

...tes *hod* *mi* *ned* *kfojnj*
 ...*das*_{PronDemNeutNomSg} *hat*_{AuxIndPraesSg3} *mir*_{PronPersDatSg1} *nicht*_{PartikelNeg} *gefallen*_{PartPerf}
 .. das hat mir nicht gefallen,
 ... nem tetszett nekem, hát egész

in *kaunzn* *Tog* *in* *an* *Zimmə* *sitzt* *tut*
*in*_{Praep} *ganzen*_{AdjNeutAccSg} *Tag*_{Nomen} *in*_{Praep} *einem*_{ArtIndefNeutDatSg} *Zimmer*_{Nomen} *sitzt*_{IndPraesSg2} *dort*_{Adv}
 den ganzen Tag sitzt du dort in einem Zimmer
 nap ott ülsz egy szobában

allaz, ...

*allein*_{Adv}

alleine...

egyedül...

(S. GY. 2006 T2)

(88)

I *sieg* *nua* *mid* *aan* *Aun(g)n*.
*Ich*_{PronPersNomSg1} *sehe*_{IndPraesSg1} *nur*_{Adv} *mit*_{Praep} *einem*_{ArtIndefNeutDatSg} *Auge*_{Nomen}
 Ich sehe nur mit dem einen Auge
 Csak az egyik szememmel látok.

(S. GY.2012 T5)

(89)

Te *Touktə* *muss* *aunschauə ən*
*Der*_{ArtDefMascNomSg} *Doktor*_{Nomen} *muss*_{ModIndPraesSg3} *anschauen*_{Inf} *einem*_{ArtIndefNeutDatSg}
 Der Arzt muss den Fuß einer
 Az orvosnak meg kell néznie

kraunkən *Weib* *iarən* *Fuass*.
*kranken*_{AdjNeutDatSg} *Weib*_{Nomen} *ihren*_{PronPossFemAccSg} *Fuß*_{Nomen}
 kranken Frau anschauen.
 egy beteg asszony lábát.

(S. GY: 2012 K2)

A (87) mondatban a határozatlan névelő a halmaz meghatározását szolgálja. A beszélő a személyes névmás egyes szám második személyének alkalmazásával fejezte ki az általános alanyt. A módhatározót mondatkereten kívül realizálta.

A (88) mondatban a határozatlan névelő itt 'az egyik' jelentésben jelenik meg.

A fentiek szerint megállapíthatjuk, hogy a BNNY-ban a feltételezéstől eltérően megjelenik ugyan a hímnem alanyesetben az *an* alak, de kizárólag abban az esetben, ha az *a* határozatlan névelőt magánhangzó követi, és így az *n* kötőhang segítségével a kiejtés könnyebbé és gyorsabbá válik.

5.4. A standard nyelv és a BNNY határozatlan névelőinek funkciója

A következőkben DUDEN (2009) alapján röviden összefoglalom a határozatlan névelők standard nyelvben való alkalmazását. A standard nyelv és a BNNY közötti azonosságokat ezen a ponton nem részletezem, a továbbiakban a különbségekre térek ki részletesen.

A DUDEN (2009: 330–337) meghatározása szerint a határozatlan névelő használatakor meg kell különböztetnünk a határozatlan névelő szabad, illetve a kötött használatát.

Szabad használat:

A szabad használatkor a közlés, illetve a szövegösszefüggés határozza meg a használatot, a következő feltételekkel:

A főnévi kifejezés:

- a) egyes számban áll
- b) megszámlálható
- c) nem indokolható más névelő használata

Kötött használat:

A kötött használatban nem áll fenn választási lehetőség. A határozatlan névelő ilyenkor bizonyos funkcióikkal együtt jelenhet csak meg. A DUDEN (2009) által bemutatott funkciói kapcsolatok a dialektus szintjén nem fordulnak elő. Egyszerűbb állandósult kapcsolatokra azonban hozhatunk példát:

Például:

(90)

Ea *hod* *a* ***Klick!!***
 Er_{PronPersNomSg} hat_{IndPraesSg3} ein_{ArtIndefNeutAccSg} Glück_{Nomen}
 Er hat ein Glück!

Micsoda szerencséje van!

(S. GY: 2012 K2)

Néhány állandósult szókapcsolat:

(91)

Too *muas* *ti* *Khotz* *a* ***Viah*** *wean.*
 Da_{Adv} muss_{ModIndPraesSg3} die_{ArtDefFemNomSg} Katze_{Nomen} ein_{ArtIndefMascNomSg} Vieh_{Nomen} werden_{Inf}
 Da muss eine Katze ein Vieh werden

(Szó szerint: Itt a macskának marhává kell válnia) jelentés: '**meg kell örülni**' (S. GY. 2000)

(92)

Tes *woa* *peissə* *wierin* *Khiridoog* *an*
 Das_{PronDemNeutSg3} war_{KopulaIndPraetSg3} besser_{AdjKomp} wie_{Konj} in_{Praep} Kirchtag_{Nomen} ein_{ArtIndefMascNomSg}
 Das war besser als an der Kirchweihe eine
 (Szó szerint: Jobb volt, mint a búcsúban egy)

Oafeign..Ohrfeige_{Nomen}

Ohrfeige.

pofon.) jelentése: '***jobb, mint a semmi***'

(S. GY. 2010)

(93)

Tes *is* *a* *Kreiz* *mid* *enk!*
 Das_{PronDemNeutNomSg} ist_{KopulaIndPraesSg3} ein_{ArtDefNeutNomSg} Kreuz_{Nomen} mit_{Praep} euch_{PronPersDatPl2}
 Das ist ein Kreuz mit euch!
 Ez az én keresztem, veletek!

(S. GY: 2000 K2)

A standard *ein* határozatlan névelő alkalmazási területei:

A DUDEN (2009: 332–333 Zu den Verwendungsweisen von 'ein') a következő funkciókat határozza meg:

Az *ein* határozatlan névelő állhat:

- Határozatlan névelőként (DUDEN 2009: 332)
(*ein, eine, ein* + főnév 'egy + főnév')
- Határozatlan névelő a *so* határozószóval együtt (DUDEN 2009: 332)
(*so ein* + főnév) 'egy olyan + főnév' jelentésben)
- A határozatlan névelő másik névelővel kombinálva (DUDEN 2009: 332)
(*manch ein* + főnév 'néhány olyan+főnév')
- Határozatlan névmás 'valaki' jelentésben (DUDEN 2009: 333)
(*einer* főnév nélkül 'valaki')
- Határozatlan névmás a *so* 'olyan' határozószóval együtt (DUDEN 2009: 333)
(*so einer* főnév nélkül 'egy ilyen' jelentésben)
- Határozatlan névmás tárgy- és részeshatározós esetben (DUDEN 2009: 333)
(*einen, einem* főnév nélkül 'valakit, valakinek' jelentésben)
- Határozatlan névelő az *irgend* névmással felerősítve (DUDEN 2009: 333)
(*irgend ein, eine, ein* + főnév 'valamilyen' jelentésben)
- Töszámnévként jelzői szerepben (DUDEN 2009: 333)
(*ein* + főnév) 'egy' (számnév) jelentésben)
- Töszámnévként önállóan (DUDEN 2009: 333)
(*einer* főnév nélkül 'egyvalaki' jelentésben)

- Határozatlan számnév, (DUDEN 2009: 333)
der die das eine 'az egyik' jelentésben, gyakran viszonyításként *das andere* 'a másik' alakokkal együtt főnévként
- Elliptikus használatban (DUDEN 2009: 333)
(*einer eine eins* főnév nélkül 'egy közülük' jelentésben pl.: *Látsz itt tollat? Ott van egy.*)
- Általánosítás kifejezése (DUDEN 2009: 333)
(*Ein Freund macht sowas nicht.* 'Ilyet egy barát nem tesz')

Mivel a BNNY a standard nyelvhez hasonlóan oldja meg a fenti funkciókat, a továbbiakban (3.4.1.) csak azokat a pontokat, illetve problémákat tárgyalom, amelyek a standard leírásoktól eltérőnek mutatkoznak.

5.4.1. A BNNY határozatlan névelős funkcióinak a standard nyelvtől való eltérései:

- a) A standard nyelv DUDEN által megállapított szabályai közül minimális eltérés tapasztalható a határozatlan névelők más determinánsokkal való kombinálódása kapcsán. Kutatásaim során nem találtam példát a *welch-* és *manch-* alakok határozatlan névelővel való kombinálódására
- b) A határozatlan névelő *irgend*²² névmással való kombinációjára a vizsgált korpuszban nem találtam példát.

5.4.2. A standard nyelvtől eltérő jelenségek:

- a) A DUDEN (2009: 331) kitér az anyagnevek azon esetére, melynél a standard nyelv csupán az adag, illetve a fajta kifejezésére engedélyezi a határozatlan névelő használatát. Ettől eltérően a BNNY minden más esetben is megengedi az anyagnevek előtt a határozatlan névelőket:

(94)

To tud ma nouch an Zwiwü eini,
 Da_{Adv} tut_{IndPraesSg3} man_{PronIndefNom} noch_{Adv} einen_{ArtIndefMascAccSg} Zwiebel_{Nomen} hinein_{Adv}
 Da gibt man noch eine Zwiebel dazu
 Teszünk bele hagymát

a Sojz, und noch taunn a Khimüü
 ein_{ArtIndefNeutAccSg} Salz_{Nomen} ... und_{Konj} noch_{Adv} dann_{Adv} ein_{ArtIndefNeutAccSg} Kümmel_{Nomen}
 Salz... und dann Kümmel
 sót, ... aztán köményt

²² Meg kell jegyezni, hogy a nyelvjárás az *irgend* szó helyett sokszor a magyar *akár* szót használja, még összetételben is. Pl: *akárwo, akárwea*

eini, und an Pfeiffə, und sau...
 hinein_{PostAdv} und_{Konj} einen_{ArtIndefMascAccSg} Pfeffer_{Nomen} und_{Konj} so_{Adv}
 dazu, und Pfeffer, und so....
 bele, és borsot, és így...

(S. GY. 2012 T6)

(95)
Host a Köödj?
 Hast_{IndPraesSg2} du_{PronPersNomSg2} ein_{ArtIndefAccNomSg} Geld_{Nomen}
 Hast du Geld?
 Van pénzed?

(S. GY. 2012 K2)

(96)
Heint haman²³ Spenot keissn.
 Heute_{Adv} haben_{AuxIndPraesPl1} wir_{PronPersNomPl1} einen_{ArtIndefMascAccSg} Spinat_{Nomen} gegessen_{PartPerf}
 Heute haben wir Spinat gegessen
 Ma spenótot ettünk (ebédre).

(S. GY. 2012 K2)

A (96) mondatban a *haman* alak egy kliticizált forma, a *ham* auxiliáris, a *mi* személyes névmás, és az *an* határozatlan névelő olvadt egybe.

b) Az úgynevezett névszói állítmány esetében, ahol kopula szerepet betöltő igék (például a *sein* 'létezik, van' ige) jelennek meg, nem kötelező a határozatlan névelő alkalmazása a standard nyelvben (el is hagyható, általában nemzetiségek, származási helyekre utaló kifejezések, foglalkozások, felekezethez való tartozás kifejezése). A DUDEN (2009: 331) megjegyzi, hogy regionális különbségek lehetnek a használatban. A budakeszi bajor dialektusban azonban a határozatlan névelők minden esetben megjelennek.

(97)
Und ə Khugl is kloufm af tər
 Und_{Konj} eine_{ArtIndefFemNomSg} Kugel_{Nomen} ist_{AuxIndPraesSg3} gelaufen_{PartPerf} auf_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg}
 Und die Kugel ist auf der Erde gelaufen
 És a golyó gurult a földön,

Eət, und aanə, souə Voəschpaunmau(n), ə
 Erde_{Nomen} und_{Konj} einer_{PronIndefNom} so_{Adv} ein_{ArtIndefNomSg} Vorspannmann_{Nomen} ein_{ArtIndefMascNomSg}
 und einer so ein Vorspannmann, ein
 és valaki, egy olyan fuvaros, egy budakeszi,

Wudigesse, teə hod teei Khugl aufhojtn
 Wudigesser_{Nomen} der_{PronDemMascNomSg} hat_{AuxIndPraesSg3} die_{PronDemFemAccSg} Kugel_{Nomen} aufhalten_{Inf}
 Wudigesser, der hat die Kugel aufhalten
 az meg akarta állítani azt a golyót,

²³ Ebben a mondatban a *haman* alak egy kliticizált forma, a *ham* auxiliáris, a *mi* személyes névmás, és az *an* határozatlan névelő olvadt egybe. Erről bővebben a klitikumokról szóló fejezetben értekezem.

wöü(l)n., und teei hod iam in Fuas
 wollen_{Inf} und_{Konj} die_{ArtFemNomSg} hot_{AuxIndPraesSg3} ihm_{PronPersMascDatSg3} den_{ArtDefMascAccSg} Fuß_{Nomen}
 wollen, und die hat ihm den Fuß
 és az leszakította

weikkrißn.

weggerissen_{PartPerf}

weggerissen.

a lábát.

(BONOMI 1943: 3)

(98)

[...] tuat woarə²⁴ heechərə Offiziia,
 [...]Dort_{Adv} war_{KopulaIndPraetSg3} ein_{ArtIndefMascNomSg} höhere_{AdjMascNomSg} Offiier_{Nomen}
 [...]Dort war ein Offizier höheren Ranges,
 [...]Volt ott egy magasabb rangú tisztt,

ə **Eestərräichə.**
 ein_{ArtIndefMascNomSg} Österreicher_{Nomen}
 ein Österreicher
 egy osztrák...

(BONOMI (1943: 3)

A foglalkozások tekintetében MERKLE (1996: 91) megjegyzi, hogy azok a bajor nyelvjárásban mindig határozatlan névelővel állnak.

(99)

I hob a Haundweagə wöjn sei(n)²⁵
 Ich_{PronPersNomSg1} habe_{AuxIndPraesSg1} ein_{ArtIndefMascNomSg} Handwerker_{Nomen} wollen_{ModInf} sein_{Inf}
 Ich habe Handwerker sein wollen.
 Iparos szerettem volna lenni...

(2012 S. GY. T5)

(100)

Joa hát siis aa, nochhea aa
 Ja_{Partikel} hát_{Konj} sie_{PronPersFemNomSg3} ist_{AuxIndPraesSg3} auch_{Partikel} nachher_{Adv} auch_{Partikel}
 Ja auch sie ist später
 Igen, ő is, később ő is

a **Khindəkertnerin** woan
 eine_{ArtIndefFemNomSg} Kindergärtnerin_{Nomen} worden_{PartPerf}
 Kindergärtnerin geworden.
 óvónő lett...

(S. GY. 2006 T4)

²⁴ A (98) mondatban a *woarə* alak egy klitizált forma, a *war* auxiliáris, és az *er* személyes névmás olvadt egybe. Erről bővebben a klitikumokról szóló fejezetben értekezem.

²⁵ A (99) példamondatban a *sein wollen* standard sorrend helyett egy inverz sorrendet láthatunk.

(101)

I woər a Peik [...]
 Ich_{PronPersNomSg1} war_{AuxIndPraesSg3} ein_{ArtIndefMascNomSg} Pék_{Nomen}
 Ich war Bäcker
 Pék voltam

(BONOMI 1965/1935:26)

c) Elvont fogalmak esetében, amelyek valamely állapotot vagy folyamatot jelölnek, a bajor dialektusban és a budakeszi nyelvjárásban is a határozatlan névelő (MERKLE 1996: 91) használatos:

(102)

Mei(n) Mama hod nua wekschickt schpozian,
 Mein_{PronPossFemNomSg1} Mama_{Nomen} hat_{AuxIndPraesSg3} nur_{Partikel} weggeschickt_{PartPerf} spazieren_{Inf}
 Meine Mama hat mich nur deshalb spazieren gehen geschickt,
 A mamám csak azért küldött sétálni,

tas sii an Ruə hod,...²⁶
 dass_{Konj} sie_{PronPersFemNomSg3} einen_{ArtIndefMascAccSg} Ruh_{Nomen} hat_{IndPraesSg3}
 damit sie Ruhe hat.
 hogy nyugta legyen.

(S. GY. 2006: T3)

(103)

Nə, nochteim hot tə Sujdot si
 Na_{Partikel} nachdem_{Adv} hat_{AuxIndPraesSg3} der_{ArtDefMascNomSg} Soldat_{Nomen} sich_{PronRefDatSg3}
 Na, nachdem hat der Soldat sich Hilfe
 Na, aztán a katona hozott magának

a Hüü(l)f khujt, und mäi(n) Krousvooder
 eine_{ArtIndefFemAccSg} Hilfe_{Nomen} geholt_{PartPerf} und_{Konj} mein_{PronPossNomSg1} Großvater_{Nomen}
 geholt, und mein Großvater ist zum
 segítséget, és a nagyapám

is zən Nouchpə klaufm
 ist_{AuxIndPraesSg3} zu_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Nachbarn_{Nomen} gelaufen_{PartPerf}
 Nachbarn gelaufen
 elfutott a szomszédba.

(BONOMI 1943: 3)

(104)

An Hungə hob i khopt...
 Einen_{ArtIndefMascAccSg} Hunger_{Nomen} habe_{AuxIndPraesSg1} ich_{PronPersNomSg1} gehabt_{PartPerf}
 Ich hatte schon Hunger...
 Éhes voltam...

(S. GY. 2006 T3)

²⁶ A (102) mondatban a *wekschickt spozian* kifejezés egy igei inverzió.

d) A hímnemű mértékegységek a standard német nyelvben tárgyesetet vonzanak, ezért az *ein* 'egy' határozatlan névelő mindig *einen* alakban jelenik meg előttük. A BNNY-ban nem ez a helyzet, a mértékegységek nem vonzzák a tárgyesetet.

(105)

...woa jo nua aa Meite praad, und
 ...war_{KopulaIndPraetSg3} ja_{Partikel} nur_{Partikel} ein_{Kard} Meter_{Quant} breit_{Adv} und_{Konj}
 ...war ja nur einen Meter breit und
 ...csak egy méter széles és

zwaaw Meite laung.
 zwei_{Kard} Meter_{Quant} lang_{Adv}
 zwei meter lang
 két méter hosszú volt.

(S. GY. 2012 K2)

(106)

s Khind is aa Mauned ojdj
 Das_{ArtDefNeutNomSg} Kind_{Nomen} ist_{KopulaIndPraesSg3} ein_{Kard} Monat_{Quant} alt_{Adv}
 Das Kind ist einen Monat alt.
 A gyerek egy hónapos.

(S. GY. 2012 K2)

(107)

Ti Sau is a Medezeintnə schwaar.
 Die_{ArtDefFemNomSg} Sau_{Nomen} ist_{KopulaIndPraesSg3} ein_{Kard} Zentner_{Quant} schwer_{Adv}
 Das Schwein ist einen Zentner schwer.
 A disznó egy mázsás.

(S. GY. 2012 K2)

e) MERKLE (1996: 89) megfigyelései szerint a bajor nyelvjárásokban előfordul a határozatlan névelőnek melléknév és főnév előtti dupla realizálása a *ganz*, 'teljesen', *recht* 'igazán' *viel* 'sok' és a *wenig* 'kevés' mennyiségjelzők mellett. Ezekre a BNNY-ban is találunk példát:

(108)

Pist a so a liewə Keal
 Bist_{KopulaIndPraesSg2} ein_{ArtDefMascNomSg} so_{Adv} ein_{ArtDefMascNomSg} lieber_{AdjMascNomSg} Kerl_{Nomen}
 Du bist so ein lieber Mann.
 Annyira kedves (fickó) vagy!

(S. GY. 2006 T3)

(109)

I woa a schtoark a
 Ich_{PronPersNomSg1} war_{KopulaIndPraetSg1} ein_{ArtIndefMascNomSg} stark_{AdvQual} ein_{ArtIndefMascNomSg}
 Ich war ein sehr braver
 Nagyon jó

prawə Pua. ... Ajjajjajj...
 braver_{AdjMascNomSg} Bube_{Nomen} ...Ajjajjajj_{Interj}
 Junge. ...Ajjajjajj
 fiú voltam. ...Ajjajjajj

(S. GY. 2006 T3)

(110)

Teis *is* *ə* *kaunz ən*,
 Das_{PronDemNeutNomSg} ist_{KopulaIndPraesSg3} *eine*_{ArtIndefFemNomSg} *ganz*_{Adv} *eine*_{ArtIndefFemNomSg}
 Das ist eine ganz, eine
 Ez egy teljesen,

ə *kaunz ən*²⁷ *aundri* *Wöjdj.*
*eine*_{ArtIndefFemNomSg} *ganz*_{Adv} *eine*_{ArtIndefFemNomSg} *andere*_{AdjFemNomSg} *Welt*_{Nomen}
 ganz andere Welt.
 egy más világ. (S. GY. 2012 T5)

11. ábra A budakeszi határozatlan névelők

	Masculinum	Femininum	Neutrum	Pluralis
Nom	<i>a Maou(n)</i>	<i>a Khuə</i>	<i>a Weip</i>	-
Acc	<i>an/ən Maou(n)</i>	<i>a Khuə</i>	<i>a Weip</i>	-
Dat	<i>an/ən Maoun</i>	<i>anə Khuə</i>	<i>an/ən Weip</i>	-
Gen	-	-	-	-

Hasonló eredményre jut FOLLÁTH is (1986: 282), bár nem ismeri fel a semlegesnem alanyesetében az *a/an* előfordulásának fonetikai okait, és egy *an* alakkal álló példát mutat be jellemzőként.

A határozatlan névelőknek a határozott névelőkkel szemben nincsen hangsúlytalan alakjuk, és nincs többes számuk sem.

5.5. Összefoglalás

Ebben a fejezetben a határozatlan névelők standard nyelvi alakjainak rövid történeti áttekintése után (PAUL 1998: 386 és NÜBLING 2006: 100-101 alapján), DUDEN (2009:332-337) MERKLE (1996: 88) és ZEHETNER (1985: 114) segítségével bemutattam a BNNY határozatlan névelőinek rendszerét, és a következőket állapítottam meg.

1. A BNNY határozatlan névelőjének rendszere alakjait tekintve jelentősen eltér a standard alakoktól. A határozatlan névelőknek két alakja fordul elő: a jelöletlen *a* és a jelölt *an*. A standard alakoktól való eltérés okai lehetnek:
 - a) a nyelvtörténeti változások során bizonyos formák megrekedtek (például mindhárom nem alanyesete megegyezik);
 - b) fonetikai okokból a jelöletlen *a* alak után nem állhat magánhangzó, ezért a két magánhangzó közé betoldódik egy *n* hangzó, ezáltal egy *an* alakot kapunk, ami egybevág a jelölt alakokkal;

²⁷ A nőnemű határozatlan névelő *an* alakja itt is a az *n* hangzó két magánhangzó közé való betoldása miatt jelenik meg.

2. A rendszer funkcióit tekintve általában követi a standard szabályokat; a mai standard német nyelvtől való eltérés helyenként lehetséges:
- a) a határozatlan névelők más determinánsokkal való kombinálódása a BNNY-ban korlátozott, a *manch-* és *welch-* alakokkal való kombinálódásra nem találtam példát;
 - b) az *irgend-* alakot a nyelvjárás nem ismeri;
 - c) a BNNY a mai standard nyelvvel ellentétben az anyagneveknél nem csupán az adag vagy fajta megnevezésénél engedélyezi a határozatlan névelő alkalmazását, hanem az minden esetben jelen van;
 - d) a kopula szerepet betöltő igék mellett a standard nyelvvel ellentétben mindig szerepel a határozatlan névelő;
 - e) elvont fogalmak esetében a standard nyelvvel szemben a BNNY-ban szerepelnek a határozatlan névelők;
 - f) a standard nyelvvel ellentétben a hímnemű mértékegységek mellett az *a 'egy'* határozatlan névelős főnév nem kerül tárgyesetbe;
3. A BNNY határozatlan névelői alakjaiban jelentősen eltérnek a budakeszi határozott névelők alakjaitól, csak a datívuszi esetben található hasonlóság.

A BNNY a határozatlan névelők alakjaiban is tükrözi a bajor nyelvjárások jellegzetességeit. Az eddig áttekintett jelenségek során megfigyelhettük a határozott és határozatlan névelőkkel kifejezett nyelvtani esetek alakulását, melyek a birtokos esetet kivéve megegyeznek a standard nyelv eseteivel. A BNNY a birtokviszony kifejezésére egy középkorban kialakult archaikus szerkezetet használ, mely az informális nyelvhasználatban a standard német nyelvben is jelen van. A következőkben ezt, a birtokviszony kifejezésére alkalmazott szerkezetet tekintem át.

6. A részeshatározós főnévvel kifejezett birtokviszony (RKB)

6.1.. Bevezetés

A BNNY-ban az informális német nyelvhasználathoz hasonlóan jellemző, hogy a birtokos jelentést részeshatározós szerkezettel fejezi ki (Részeshatározós esetű főnévvel kifejezett birtokviszony, a továbbiakban RKB). Ez jelentős eltérés a standard nyelvi kifejezésekhez képest. Ebben a fejezetben azt vizsgálom, hogy ezek a szerkezetek hogyan valósulnak meg a BNNY-ban. A következő kérdésekre keresem a választ:

1. A németországi informális nyelvhasználathoz képest találunk-e eltérést a budakeszi RKB-ban?
2. Milyen tulajdonságai vannak a budakeszi RKB-nak?
3. Milyen megszorítások mellett alkalmazható a szerkezet?

Először áttekintem a német nyelv birtokos szerkezetének fejlődését, majd rátérek a német nyelvterületen informálisan használt RKB sajátosságaira. Bemutatom a részeshatározóval kifejezett külső és belső birtokos szerkezetek sajátosságait, majd megvizsgálom a BNNY-ban használatos belső birtokos szerkezetet.

6.2. Az RKB

Németország szerte megfigyelhető az a jelenség, hogy az informális nyelvhasználatban a birtokviszony kifejezésére egy részeshatározós esetben álló főnévi kifejezést használnak. A délebbi területeken tapasztalati tény, hogy a regionális standard nyelvben szinte normának tekinthető a birtokos esetet vonzó előljárószók részeshatározós esettel való alkalmazása.

A mai standard német nyelv nem használja (a magyar szerkezethez hasonlatos) részes eset grammatikai információit hordozó főnévvel kifejezett birtokos szerkezetet. Az informális nyelvhasználatban azonban van egy úgynevezett külső birtokos szerkezet, amelyben egy általában datívuszban álló elem birtokosi és részeshatározói olvasatokkal is rendelkezik, mint például a *Wer hat dem Wächter den Schlüssel weggenommen?* ('Ki vette el az őr(től) a kulcsot/kulcsát?') mondatban (MAYER 2012: 119-138).

A hagyományos német nyelvtanok, mint DUDEN (2009: 818) és EISENBERG (2006: 297) ezt a jelenséget a dativus possessivus és pertinenzdativ címszó alatt tárgyalják. Ezek a terminusok azonban csak a részeshatározói olvasat felfogását fedik le, ezért a továbbiakban a „külső birtokos” kifejezést használom helyettük. Ez az elnevezés ugyanis jobban tükrözi azt a jelenséget, hogy a datívuszban álló elem két olvasattal bír.

6.2.1. Az RKB történeti változásai

Ezek a szerkezetek archaikusabbnak tűnnek, mint a standard nyelvben használatos, genitivusszal kifejezett birtokos szerkezetek. Ennek ellenére azt tapasztaljuk, hogy a nyelvtörténet során korábban is léteztek genitivusszal kifejezett birtokos szerkezetek, a részes esetre jellemző végződést hordozó főnévvel kifejezett birtokos szerkezet (adnominaler possessiver Dativ) csak később jelent meg. CÍRTLĀ (2006: 75) rámutat, hogy az általános vélekedés szerint a szerkezet megjelenése a főnévi birtokos esetű főnévi kifejezés használatának gyengülésével hozható összefüggésbe.

LEISS (1991: 1406) szerint a középkorban igen elterjedt birtokos eset használatának visszaszorulására nincs még teljes magyarázat, mivel eddig még nem sikerült az úgynevezett főnévi birtokos (Objektsgenitiv) funkcióját teljesen feltárni. A genitívusz szerepe LEISS (1991: 1406) szerint a határozottság és határozatlanság kifejezése lehetett.

LEISS (1991: 1406) hivatkozik a szláv nyelvekre, ahol nincsenek határozott és határozatlan névelők, mégis megoldható a határozottság és határozatlanság kifejezése, esetleg két másik kategória, az aspektus és az eset kombinálásával. Megfigyelései szerint, ha a folyamatos szemléletű igei aspektussal rendelkező igeik egy akkuzatívuszi esetben álló főnévi kifejezéshez kapcsolódnak, akkor az általuk jelölt tárgy határozatlan jelentésű lesz. Ha ugyanilyen igeik birtokos esetben álló főnévi kifejezéshez kapcsolódnak, akkor az általuk jelölt tárgy határozott lesz. Ezzel ellentétben, ha az ige befejezett szemléletű, és akkuzatívuszi esetben álló főnévi kifejezéshez kapcsolódik, akkor az általa jelölt tárgy határozott lesz, míg a befejezett szemléletű igeik birtokos esetű főnévi kifejezésekkel határozatlanok lesznek. LEISS (1991: 1406) feltételezi, hogy a németben is hasonló helyzet állt fenn a korábbi nyelvi állapotok során:

Az igei szemléletmódban nem vették eddig eléggé figyelembe a birtokos eset szerepét. A gót nyelvben még jelen voltak olyan ige párok, amelyek csak a befejezettség/folyamatosság tekintetében különböznek egymástól (LEISS 1991: 1407).

A befejezettséget a legtöbbször ige kötők segítségével érik el a szláv nyelvek. Nem minden ige kötőre igaz, hogy szemantikailag üres. Ebben az esetben a magyar nyelvhez hasonlóan másodlagos módon érik el a folyamatosság jelentését. Ez a germán nyelvekben nem történt meg. Ennek következtében az igei rendszer átszerveződött, és ennek az eredménye volt a birtokos eset használatának lecsökkenése (LEISS 1991: 1407).

ÁGEL (1993: 7) rámutat arra, hogy a szerkezet az 1470–1530 közötti időszakban kizárólag olyan részeshatározós esetben álló főnevekkel jöhetett létre, amelyek élő dolgot jelentettek, és kizárólag benefaktív/malefaktív értelmezésben (valakinek a kárára vagy

javára történt cselekmények) használták. A birtokosi értelmezés csak a 16. és 17. században kezdett elterjedni. CÎRTILĂ (2006: 77) megállapítja, hogy a szerkezet valószínűleg átértelmezéssel jöhetett létre. Az eredetileg igei vonzatként álló részeshatározós elem főnévi kategóriává vált, mivel az esetet adó igéhez való kapcsolata már nem volt egyértelmű:

A mondat szintaktikai hierarchiája is megváltozik, ha egy úgynevezett dativus (in)commodi főnévi datívusszá alakul. Ezt támasztja alá ÁGEL (1993: 6) megállapítása is, mely szerint a főnévi datívusszal kifejezett birtokos szerkezeteket olyan esetekből vezették le, amelyekben a datívusz az állítmánytól függött. A birtokos névmás ezekben a szerkezetekben kizárólag a birtokviszonyt jelentette. ÁGEL úgy véli, az *Er hat dem Bürgermeister sein Haus angezündet* 'Felgyújtotta a polgármester házát.' mondatban tetten érhető ez az átmeneti jelenség. Ebben a mondatban a *Bürgermeister* 'polgármester' főnév még a *hat angezündet* 'fejgyújtotta' igei komplexumtól függhet, de a *sein* birtokos névmással is kapcsolatba hozható. CÎRTILĂ (2006: 76) is hasonlóképpen vélekedik, szerinte a kötelező datívuszi vonzatok és szabad határozók olyan mondatokban fordulhatnak elő, amelyeknek egy másodlagos birtokosi olvasatuk is van. A főnévi datívuszt tartalmazó kétértelmű kifejezés ezáltal egy egyértelműen birtokosi olvasattal rendelkező igétől független belső birtokosként működő főnévi kifejezéssé vált.

A külső birtokosként használatos szerkezetekben a datívuszban álló kifejezés sokszor benefaktív/malefaktív értelmű, de esetenként kifejezheti a birtokviszonyt is. Elgondolkodtató, hogy a részeshatározó mikor kaphat birtokosi értelmezést, illetve hogy birtokos olvasat esetén a datívuszi elem az ige vagy a birtokszó vonzata-e. A kérdés megválaszolásához meg kell állapítani, hogy a datívuszi esetet hordozó főnévi kifejezéseknek milyen csoportjaik lehetnek, valamint hogy melyekkel jöhet létre ez az olvasat, és melyekkel nem. Bár dolgozatomat nem generatív keretben írom, a generatív szakirodalom is tárgyalja a problémát, melyet a következőkben mutatok be (MAYER 2012: 119–139).

6.2.2. Az RKB három típusa

A mai német nyelvben lehetőség van a birtokviszony kifejezésére datívuszt (részeshatározós esetet) tartalmazó szerkezetekkel is, ahol a részeshatározók vagy kötelező vonzatok, vagy szabad határozók.²⁸ A hagyományos leíró nyelvtanok a kötelező vonzatként álló indirekt

²⁸ A magyarban elterjedt részeshatározó kifejezés a németben nem értelmezhető, mivel ott a határozó többnyire csak fakultatív lehet, tehát esetünkben csak a szabad határozókat jelenthetné. Helyette a kötelező vonzatokra a direkt és indirekt tárgy megnevezést alkalmazzák a tárgy-, illetve részes esetű vonzatok kapcsán (és mindkettő belső argumentumnak számít). Ezeket a kifejezéseket használom a továbbiakban.

tárgyakat két- vagy háromargumentumú igék kötelező vonzataként tartják számon. A szabad határozóknak több csoportját is megkülönböztetik, legfontosabb azonban az a csoport, ahol valakinek a javára vagy kárára történik a cselekmény (dativus commodi/incommodi).

A külső birtokosként működő datívuszi összetevőt tartalmazó szerkezeteket három csoportra oszthatjuk. Az A) típusú szerkezetek azokkal az igékkel állhatnak együtt, melyek megengednek érintett (malefaktív/benefaktív) szerepű kötelező vonzatot vagy szabad határozót.

(111)

Der junge Mann hat den Frauen die
 A_{ArtDefMaskNomSg} fiatal_{Adj} férfi_{Nomen} AuxIndPraesSg3 az_{ArtDefDatPl} asszonyok_{DatPl} a_{ArtDefAccPl}
 A fiatalember elvette az asszonyoktól

Geldbörsen weggenommen.
 pénztárca_{NomenPl} elvette_{PartPerf}
 a pénztárcá(i)kat.

A B) típusba azokat a szerkezeteket sorolhatjuk, amelyekben a datívuszi birtokoshoz tartozó birtokszó valamilyen elidegeníthetetlen birtokot (például testrészt, rokonságot, ruhadarabot vagy vagyontárgyat) jelöl, mely minden esetben birtokosi olvasattal rendelkezik (lásd: VERGNAUD–ZUBIZARRETA (1992)).

Például:

(112)

Ubul hat den Kindern den Kopf gestreichelt.
 Ubul_{AuxIndPraesSg3} a_{ArtDefDatPl} gyerek_{NomenDatPl} a_{ArtDefMaskAccSg} fej_{Nomen} simogatta_{PartPerf}
 Ubul megsimogatta a gyerekek fejét.

(Ezeket itt tovább nem tárgyalom, egy korábbi cikkemben (MAYER 2012: 132–134) ezekre bővebben kitértem). A C) típusú szerkezet rokon az A) típussal, de eltérő a felépítése, formailag néhol egybeesik a délnémet nyelvjáráásokban használt nem külső birtokossal.

(113)

Ubul hat dem Kind sein Buch
 Ubul_{AuxIndPraesSg3} a_{ArtDefMascNeutDatSg} gyerek_{Nomen} övé_{PronPossMascAccSg3} könyv_{Nomen}
 Ubul elvette a gyerek(től)

weggenommen.
 elvett_{PartPerf}
 a könyvét.

A jelen kutatásom tekintetében a harmadik, C) csoport lesz a fontosabb, de megértéshez az első kettőt is át kell tekintenünk.

6.2.3. Az A) típus igéi

6.2.3.1. A kötelezően érintett argumentumot vonzó igék

A ditranzitív igék

A ditranzitív igék három argumentumot igényelnek, egy külső és két belső argumentumot. A két belső argumentum között jelentéstanilag birtokviszony állhat fenn. Néhány ditranzitív igét tartalmazó mondat:

Például:

(114)

Der Briefträger gibt der Oma das
 A_{ArtDefMascNomSg} postás_{Nomen} ad_{IndPraesSg3} a_{ArtDefFemDatSg} nagymama_{Nomen} a_{ArtDefNeutAccSg}
 A postás odaadja a nagymamának

Paket.

csomag_{Nomen}
 a csomagot.

(115)

Der Onkel hat ihm das Lesen
 A_{ArtDefNomMascSg} bácsi_{Nomen} Aux_{IndPraesSg3} neki_{PronPersMascDatSg3} az_{ArtDefNeutAccSg} olvasás_{Nomen}
 A bácsi megtanította (őt)

beigebracht.

megtanított_{PartPerf}
 olvasni.

A ditranzitív igék két csoportba sorolhatók:

- a) a (pozitív) adás és a közlés igéi, ahol a datívuszban álló főnévi csoport az igétől „célpont” thematikus szerepet kap, továbbá az akkuzatívuszban álló belső argumentum vagy tárgyat jelöl (114), mint például *geben* 'ad', *schicken* 'ajándékoz', vagy pedig tevékenységet, illetve fogalmat, mint például *beibringen* 'megtanít', *mitteilen* 'közöl', *versprechen* 'megígér', *verdanken* 'megköszön', *beichten* 'meggyón'. Ezek az igék alkalmatlanok a birtoklás kifejezésére. Ennek oka az lehet, hogy a „célpont” thematikus szerep nem biztosítja a birtokos olvasatot;
- b) a negatív adás igéi, ahol a datívuszban álló főnévi kifejezésnek az ige „forrás” thematikus szerepet oszt ki, például *abnehmen* 'átvesz valakitől valamit', *stehlen* 'ellop valakitől valamit', *wegnehmen* 'elvesz valakitől valamit'.

A „forrás” thematikus szerep azon alcsoportjára, amelyben a „forrás” szerephez [+élő] jegy társul, a továbbiakban az „érintett” thematikus szerep jelölést használom. A kötelező vonzatok esetében csak ezek az igék biztosítják a birtokviszony kifejezését a németben. Kétfajta

olvasatra alkalmasak: az érintett szerepű vonzat értelmezhető akár kiindulópontként (akitől, ahonnan elidegenítik a tárgy referensét), akár birtokosként.

(116)

Der Junge hat dem Wächter den
 A_{ArtDefMaskNomSg} fiú_{Nomen} AuxInd PraesSg3 aZ_{ArtDefMaskDatSg} ő_r_{Nomen} a_{ArtDefMascAccSg}
 A fiú elvette az ő_r(től)

Schlüssel weggenommen.
 kulcs_{Nomen} elvette_{PartPerf}
 a kulcsot/kulcsát.

Szemantikai szempontból a (116) mondat esetében két olvasat is lehetséges. Egyik esetben az akkuzatívuszban álló főnévi csoport referense nem tulajdona a datívuszban álló referensének (a kulcs tehát csak egy az őrnél lévő kulcsot jelent), a másik esetben tulajdonosi olvasat is lehetséges.

Az A) típusú szerkezetek felépítését vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az indirekt tárggyal kifejezett birtokos szerkezet szintaktikailag nem úgy viselkedik, mint a birtokos esettel kifejezett birtokosi szerkezet. Míg a birtokossal kifejezett szerkezetek egy egységet alkotnak, az indirekt tárggyal kifejezettek nem alkotnak egy összetevőt. Mondaton belül csak külön mozgathatók, a datívuszban álló birtokos nem része a birtokot alkotó főnévi kifejezésnek, ezért nem mozog együtt vele.

A következő (117) mondat az anyanyelvi beszélők számára jólformált:

(117)

Der Dieb hat dem Herrn die
 A_{ArtDefMaskNomSg} tolvaj_{Nomen} AuxIndPraesSg3 aZ_{ArtDefMascDatSg} ú_r_{NomenDatSg} aZ_{ArtDefFemAccSg}
 A tolvaj ellopta az ú_r(től)

Uhr gestohlen.
 ó_r_{Nomen} lopott_{PartPerf}
 a karórá(já)t.

Ezzel ellentétben nem jólformált a következő:

(118)

* *Dem Herrn die Uhr hat der*
 aZ_{ArtDefDatMascSg} ú_r_{NomenDatSg} aZ_{ArtDefFemAcc} ó_r_{Nomen} AuxIndPraesSg3 a_{ArtDefMascNomSg}
 Az ú_r(től) lopta el a tolvaj

Dieb gestohlen.
 tolvaj_{Nomen} lopott_{PartPerf}
 a karórá(já)t.

A negatív adást kifejező ditranzitív igék esetében csak akkor jön létre birtokviszony, ha az indirekt tárgy [+élő] jeggyel rendelkezik. Ezért nem jó példák a következők:

(119)

**Die Einbrecher haben der Tür die*
*A*_{ArtDefNomPl} *betörők*_{NomenPl} *AuxIndPraesPl3* *a*_{ArtDefFemDatSg} *ajtó*_{Nomen} *a*_{ArtDefFemAccSg}
 A betörők magukkal vitték

Klinke mitgenommen.
*kilincs*_{Nomen} *magával vitt*_{PartPerf}
 az ajtó kilincset.

(120)

?*Die Jungs haben dem Museum die Schätze*
*A*_{ArtDefNomPl} *fiúk*_{Nomen} *AuxIndPraesPl3* *a*_{ArtDefNeutDatSg} *múzeum*_{Nomen} *a*_{ArtDefAccPl} *kincs*_{NomenPl}
 A fiúk ellopták

gestohlen.
*lopott*_{PartPerf}
 a múzeum kincseit.

A kötelező [+élő] jegy arra utal, hogy „forrás” thematikus szerep helyett „érintett” thematikus szerepről van szó.

6.2.3.2. A szabad határozós szerkezetek

Számos olyan ige van a németben, amely mellett nem egyértelműen kötelező vonzat vagy szabad határozó a datívuszban álló főnévi kifejezés. A probléma EISENBERG (2006: 298) szerint a részeshatározós esetű főnévi csoportnak a tárgy esetben álló főnévi kifejezéshez való szoros kapcsolatából adódik. EISENBERG (2006: 297) úgy véli, a hagyományos nyelvtanok által pertinenzdatívnek és dativus commodi/incommodinak nevezett datívuszi esetben álló főnévi kifejezés is a szabad határozós szerkezetek közé tartozik. Ezek közül a továbbiakban csak a hagyományosan dativus incommodinak nevezett részeshatározós főnévi csoporttal alkotott szerkezeteket sorolom ebbe a csoportba. A szabad határozós szerkezetek esetében a malefaktív értelmezés eleve magában hordozhatja a birtoklás feltételezését.

A szabad határozók esetében a következőket figyelhetjük meg:

- a) Egyes monotranzitív igéknél a datívuszi összetevő nem vonzatként, hanem „érintett” szerepű szabad határozóként van jelen. Akár el is hagyható.

(121)

Der Wind hat dem Mädchen den
*A*_{ArtDefMascNomSg} *szél*_{Nomen} *AuxIndPraesSg3* *a*_{ArtDefNeutDatSg} *lány*_{Nomen} *a*_{ArtDefMaskAccSg}
 A szél elfújta a

Regenschirm verweht.
 esernyő_{Nomen} elfúj_{PartPerf}
 lány esernyőjét.

(122)

Der Wind hat den Regenschirm verweht.
 A_{ArtDefMascNomSg} szél_{Nomen} AuxIndPraesSg3 az_{ArtDefMascAccSg} esernyő_{Nomen} elfúj_{PartPerf}
 A szél elfújta az esernyőt.

b) Itt is fontos megszorítás, hogy a datívuszban álló főnévi kifejezés csak akkor értelmezhető birtokosként, ha élő dolgot jelöl. Ezért nem jólformált a következő mondat:

(123)

Der Hund hat dem Buch die Blätter
 A_{ArtDefMascNomSg} kutya_{Nomen} AuxIndPraesSg3 a_{ArtDefNeutDatSg} könyv_{Nomen} a_{ArtDefAccPl} lap_{NomenPl}
 A kutya megette

aufgefressen.
 megeszi_{PartPerf}
 a könyv lapjait.

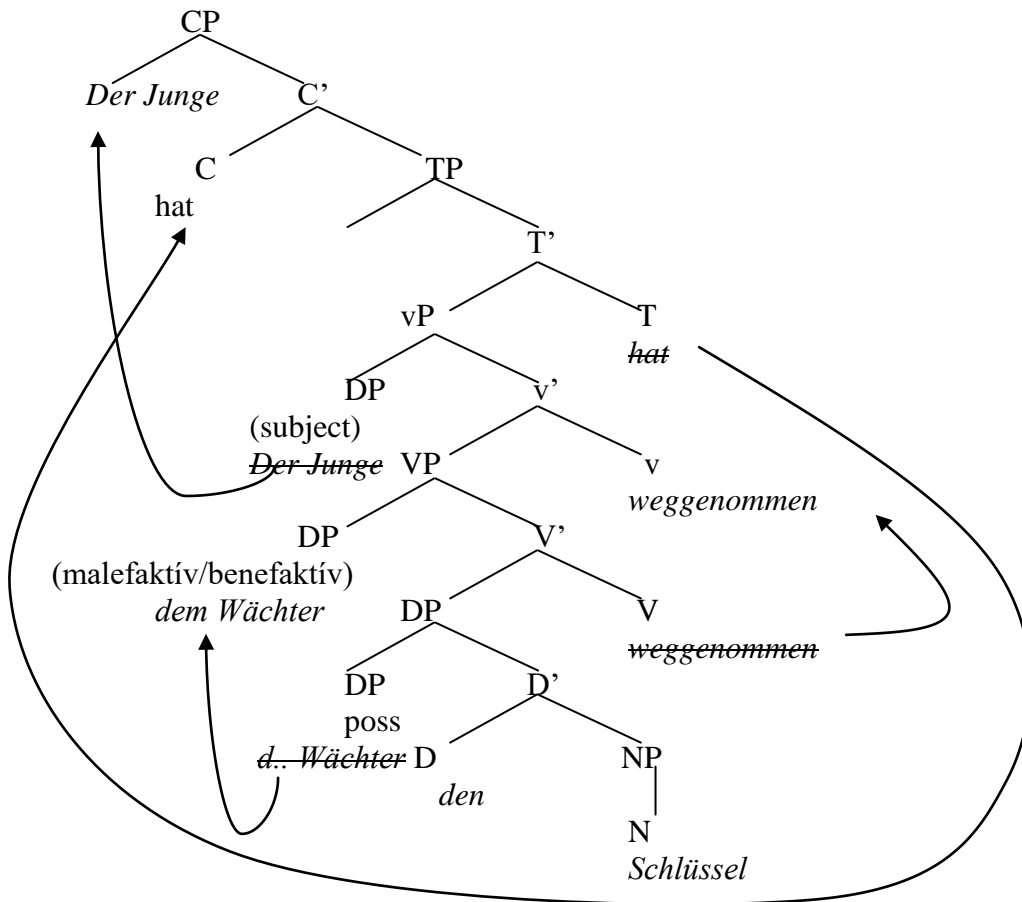
Ezekre a példákra is igaz – a ditranzitív igékhez hasonlóan, – hogy a szerkezet elemei nem alkotnak egy egységet: a főmondat ige előtti pozíciójában nem állhat egyszerre a datívuszi és az akkuzatívuszi összetevő.

LEE-SCHOENFELD (2006: 107) alapján minden esetben fel kell tételeznünk egy „érintett” szerepű kötelező vonzatot, illetve szabad határozót. Az „érintett” szerepű vonzat kötelezően [+élő] jegyű, hiszen személyes érintettséget fejez ki. LEE-SCHOENFELD (2006: 107) úgy véli, hogy ez a birtok DP specifikátor pozíciójában generálódik, és onnan mozog tovább egy másik specifikátor pozícióba az ige hatókörén belül. Az indirekt tárgy/részeshatározó mozgásának oka, hogy eset nélküli helyen generálódik (egy inherensen „birtokos” thematikus szerepet azonban kap), és az eset megszerzésére emelkedik tovább, ahol az eseten kívül mellékesen újabb thematikus szerephez is jut (LEE-SCHOENFELD 2006: 118). LEE-SCHOENFELD ábráját a következőképpen egyszerűsítettem:²⁹

²⁹ Lee-Schoenfeldnél (2006: 127) a datívuszi összetevő a vP alatt található, és erre épül egy újabb vP, amelyben az alany foglal helyett. A forma véleményem szerint a 13. ábra értelmében egyszerűsíthető.

12. ábra A datívuszi összetevő birtokos olvasata

Der Junge hat dem Wächter den Schlüssel weggenommen. (=116)
A fiú elvette az ő kulcsát.

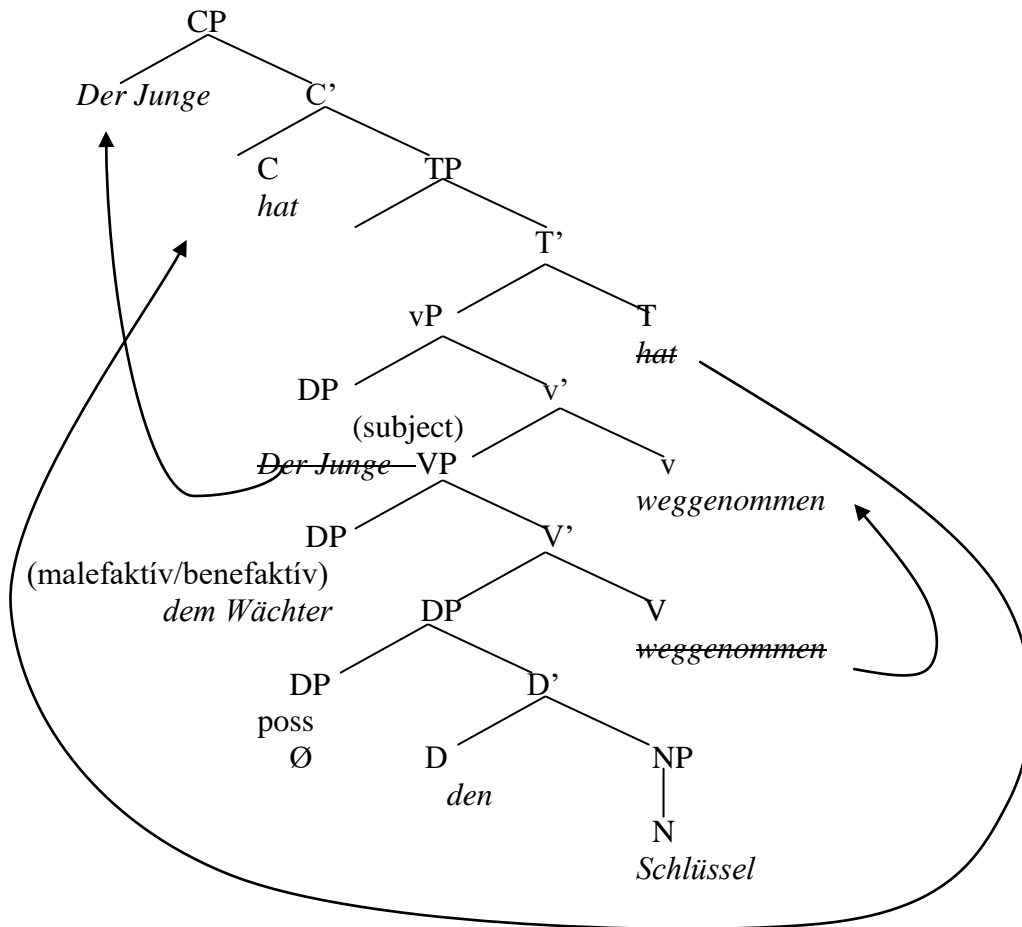

Az eset nélküli DP mellett szóló érv lehetne, hogy a fenti szerkezetben a birtokos helyén generált DP-t az ige k-vezérelheti, az alatta álló D pedig m-vezérelheti. Jelen esetben az ige messzebb áll a birtokos helyén generált DP-től, mint az alatta lévő D.³⁰ Ebből kifolyólag nem az ige kormányozza a részeshatározós esetű DP-t. Az esetet és a théta szerepet ezen a helyen nem az ige osztja ki. Az alatta lévő D pedig nem képes esetet adni, csak egy inherensen „birtokos“ thematikus szerepet. Az eset hiánya miatt tovább kell mozognia a VP specifikálójába. LEE-SCHOENFELD (2006: 126) ebben a pozícióban egy malefaktív/benefaktív jegyet feltételez. A mozgatás után ebben az „érintett“ pozícióban megkapja az „érintett“ thematikus szerepet is, ezáltal dupla thematikus szerepre tesz szert (LEE-SCHOENFELD 2006: 108, 130–135). Az indirekt tárgy ily módon a birtokszónak és az igének egyaránt a vonzata. A következő ábra szintén Lee-Schoenfeld (2006: 118) ábrájának módosítása:

³⁰ Ha egy szerkezetben fennáll a lehetőség, hogy egy elemet egyszerre több másik elem is kormányozhat, akkor a hozzá közelebb álló fogja azt kormányozni (Rizzi 1990).

13. ábra A datívuszi összetevő nem birtokos olvasata

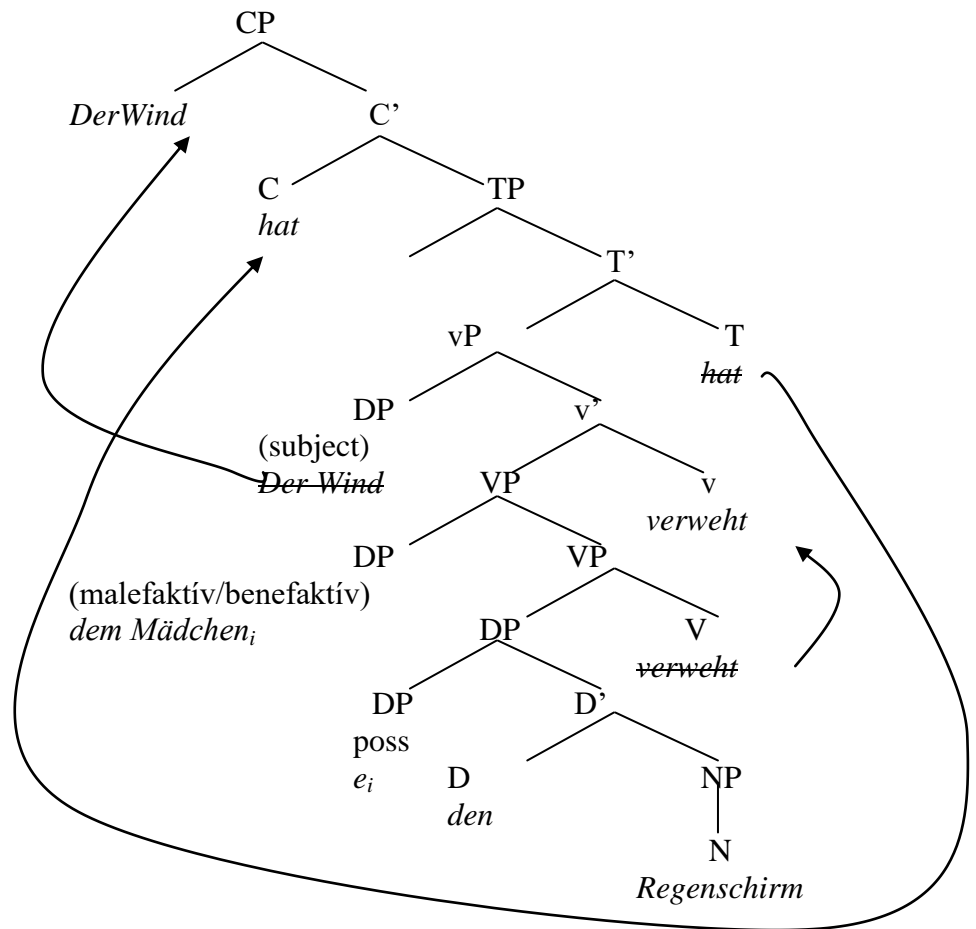
Der Junge hat dem Wächter den Schlüssel weggenommen. (=116)
A fiú elvette az őrtől a kulcsot.

Az olyan esetekben, ahol az ige nem tud „érintett” thematikus szerepet kiosztani, az inherensen „birtokos” thematikus szerepű DP nem talál olyan helyet, ahol az „érintett” thematikus szerepet is megkapná, és ahol a részes esethez is hozzájutna. (LEE-SCHOENFELD 2006: 127). A „célpont” thematikus szerepet kiosztó igék esetében nincs „érintett” DP. Generálhatunk ugyan a birtokos helyén részeshatározót, de mivel ott thematikus szerepet nem kap, és a struktúrában másutt sem áll rendelkezésre olyan pozíció, ahol ezt megkapná, a szerkezet nem lesz jólformált. LEE-SCHOENFELD (2006) nem tér ki a szabad határozók tárgyalására. Ezért szükséges ehhez néhány megjegyzést tenni.

A nem kötelező vonzatként álló, azaz szabad határozóként funkcionáló DP-k esetében az általam egyszerűsített ábra a következőképpen módosul:

14. ábra A szabad határozóként megjelenő datívuszi összetevő birtokos olvasata
Der Wind hat dem Mädchen den Regenschirm verweht (121)
 A szél elfújta a lány esernyőjét

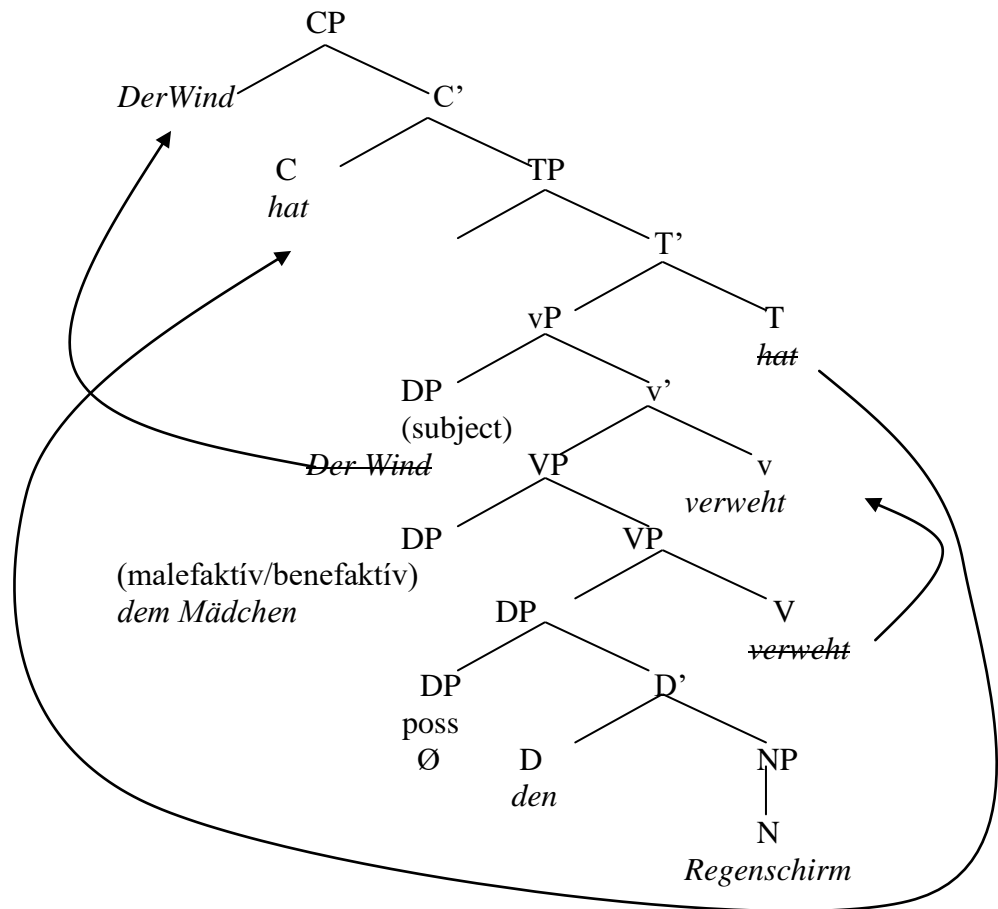

A szabad határozók nem kötelező argumentumként, hanem szabad adjunktumként vannak jelen a szerkezetben, bármikor el is hagyhatók, és a mondat jólformált marad.³¹ Mivel a szabad határozók nem argumentumok, ez azt jelenti, hogy a datívuszos DP-k a VP-re adjungált újabb VP specifikálójában található meg a (13)-ban. A részeshatározókat nem lehet az előző ábrához hasonlóan egy argumentumhelyen generálni, mivel ezek most nem argumentumok. A megoldást egy *pro* alkalmazása jelenthetné. A *pro* esetében azonban a kiinduló szerkezet esetet kapna, de tematikus szerepet nem. Itt viszont fordított a helyzet. Ennél fogva a *pro* alkalmazása helyett inkább egy üres kategória (*e*) lehet a megoldás. A fenti ábra szerint a részeshatározókat az előző ábrával ellentétben mindig a malefaktív/benefaktív pozícióban generáljuk. Birtokos olvasat esetén az üres kategóriával való koindexálással (*i*) biztosítjuk a birtokos esetet. Ha nincs birtokos olvasat, akkor nem áll fenn a koindexálás.

15. A szabad határozóként megjelenő datívuszi összetevő nem birtokos olvasata

³¹ A szabad határozókat a továbbiakban részeshatározóknak nevezem, ellentétben a kötelező vonzatnak tekintett indirekt tárgyakkal.

Der Wind hat dem Mädchen den Regenschirm verweht (121)
A szél elfújta a lánynál lévő esernyőt.

Az „érintett” szerepű részeshatározók az igtől nem kapnak thematikus szerepet, mivel szabad határozóként vannak jelen.

A B) csoportba tartoznak a vagyontárgyakat (mint 'ház', 'autó', 'gyémántgyűrű'), ruhadarabokat és rokonságot ('apa', 'anya', 'testvér' stb.) kifejező főnevekkel alkotott szerkezetek, ahol mindig kizárólag birtokos olvasat keletkezik. Ezek lényegében ugyanazokat a tulajdonságot mutatják fel, mint az előző csoport, ahol kizárólag a birtokos olvasat van jelen. Ezeket itt most nem tárgyalom. Sokkal lényegesebb számunkra a C) csoport áttekintése.

6.2.4. A C) csoport szerkezetei

A C) csoport szerkezetei az A) csoporttal rokon szerkezetek, formailag egybeesnek egy délnémet területen használt belső birtokos szerkezettel. Az A) csoporttól abban különböznek, hogy a határozott névelő kicserélhető a birtokos névmással (LEE-SCHOENFELD 2006: 105). Ily módon létrejöhet a következő külső birtokos szerkezet:

(124)

Ursula hat dem Kind das Buch weggenommen.
 Ursula _{AuxIndPraesSg3} _{aArtDefMascDatSg} *Kind* _{Nomen} _{aArtDefNeutAccSg} *das* _{Nomen} *Buch* _{Nomen} *weggenommen.*
 Ursula elvette a gyerek(től) a könyvét/könyvet.

a határozott névelő kicserélhető a birtokos névmással. Ily módon létrejöhet a következő külső birtokos szerkezet:

(125)

Ursula hat dem Kind sein Buch weggenommen.
 Ursula _{AuxIndPraesSg3} _{aArtDefMascDatSg} *Kind* _{Nomen} _{övéPronPossMascSg3} *sein* _{Nomen} *Buch* _{Nomen} *weggenommen.*
 Ursula elvette a gyerek(től) a könyvét/könyvet.

Ennél a külső birtokos szerkezetnél is – éppúgy, mint A) és B) csoportnál – kötelező a [+élő] jegy, a hasonló felépítésű belső birtokosnál viszont nem. A birtokos névmás a külső birtokos szerkezet esetében minden személyben használható, míg a bajor adatközlőim szerint a hozzá hasonló belső birtokos szerkezetnél csak a harmadik személyekkel együtt alkalmazható. ZIFONUN (2003: 102) is megállapítja, hogy a datívusszal kifejezett birtokos szerkezet élőlények esetében alkalmazható, bár nem zárja ki az élettelen birtokosok lehetőségét sem. ZIFONUN itt nyilvánvalóan a bajor nyelvjárást használók adatait is figyelembe vette. A (124) mondat kétértelmű, mivel a kontextus hiánya miatt nem tudhatjuk, hogy a könyv a gyermek tulajdona-e vagy csupán egy éppen nála lévő könyv. Bonyolultabb lenne a helyzet, ha az ágens hímnemű lenne, akkor (125) mondat esetében a *sein* birtokos névmás jelenne meg, amely semleges és hímnemű is lehet, szintén kétértelmű lehetne, és az sem derülne ki, hogy a könyv az ágens tulajdonát képezi-e, vagy a mondatban szereplő gyermekét.)

Ebben a külső birtokos szerkezetben az előző két csoport részeshatározós szerkezeteihez hasonlóan a datívuszi és akkuzatívuszi összetevők nem alkotnak egy egységet. Az általam megkérdezettek (németországi anyanyelvi adatközlők) a mondat élére egymás mellé állított datívuszi és akkuzatívuszi összetevőt helytelennek találták.

(126)

Dem Kind hat sie sein Buch
_{AArtDefNeutDatSg} _{gyermekNomen} _{AuxIndPraesSg3} _{őPronPersFemNomSg3} _{övéPronPossNeutSg3} _{könyvNomen}
 A gyerektől a könyvét

weggenommen, nicht seine Tasche.
_{elveszPartPerf} _{nemPartikelNeg} _{övéPronPossNeutSg3} _{táskaNomen}
 vette el, nem a táskáját.

(127)

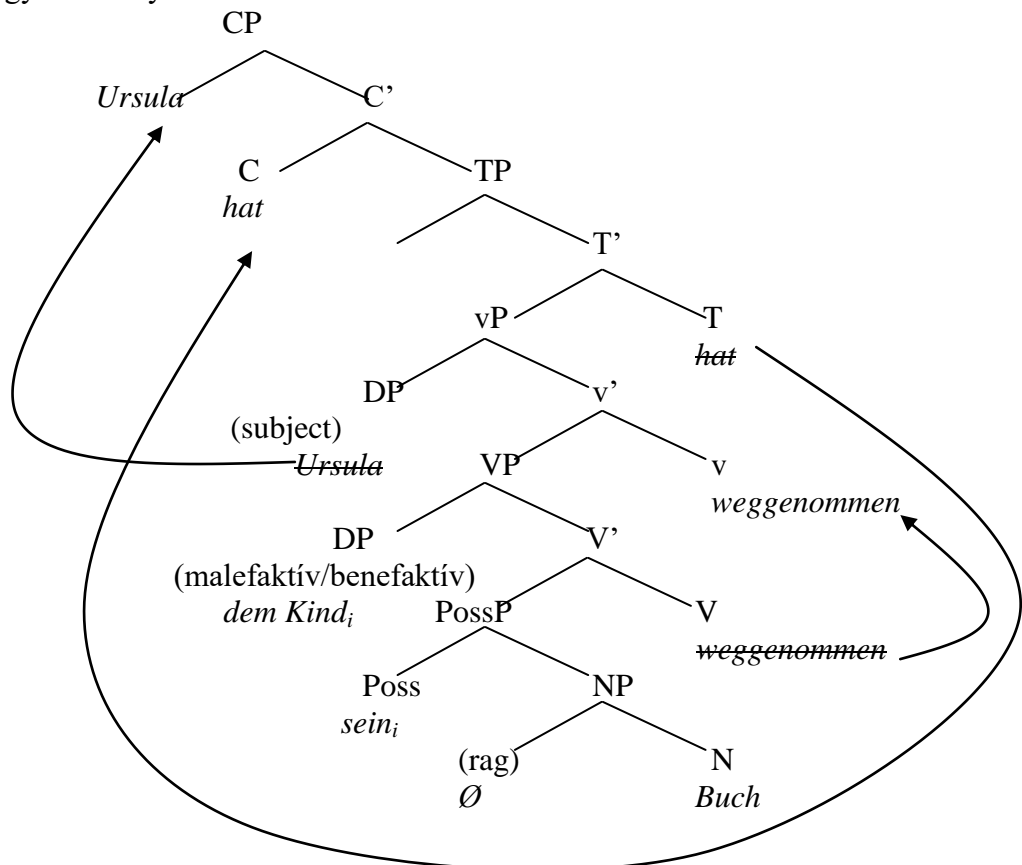
**Dem Kind sein Buch hat sie*
_{AArtDefNeutDatSg} _{gyermekNomen} _{övéPronPossNeutSg3} _{könyvNomen} _{AuxIndPraesSg3} _{őPronPersFemNomSg3}
 A gyerektől a könyvet/könyvét

weggenommen, nicht seine Tasche.
 elveszPartPerf nemPartikelNeg övéPronPossNeutSg3 táskaNomen
 vette el, nem a táskáját.

Ebben a második esetben (126) a *sein* birtokos névmás mondatba helyezésével a kétértelműség megszűnik. WILMANN (1909: 659) is feltételezi, hogy a *sein* birtokos névmás a nyelvtörténet folyamán az egyértelműség kedvéért került bele a szerkezetbe. A fenti ábra erre a módosult külső birtokos szerkezetre az alábbiakban módosul:

16. ábra A *sein* birtokos névmással bővített RKB

Ursula hat dem Kind sein Buch weggenommen. (124)
 Ursula elvette a gyerek könyvét.

Mivel a *dem Kind* és a *sein Buch* nem alkotnak egy összetevőt, az előbbi szabadon elmozdítható a topik pozíciójába. A birtokos névmás megjelenése miatt nem lehet szó a birtokos helyéről a malefaktív/benefaktív pozícióba való mozgásról. A birtokos olvasat a *sein* névmás és a részeshatározós főnévi kifejezés koindexálásával, kötés útján jön létre.

A külső birtokos szerkezetekkel szemben a délnémet belső birtokos szerkezetben a datívusz morfológiai eset a genitívusz egyik morfológiai megvalósulása.

Véleményem szerint ennek a *sein* birtokos névmással bővített külső birtokosnak, amely nyilvánvalóan átmenetet képez a külső és belső birtokos között, és a bajor

nyelvváltozatokban, így a BNNY-ban is ennek az átmeneti szerkezetnek a további átértelmezésével alakult ki a belső birtokos szerkezet. Ezt támasztja alá CÍRTILĂ (2006: 76) is, aki a következő átértelmeződési folyamatot feltételezi:

17. ábra A *sein* birtokos névmással bővített külső birtokos belső birtokossá való átértelmeződésének folyamata CÍRTILĂ (2006: 76) szerint

[*Ich repariere*] [der Mutter] [*das Fahrrad*].
 Én_{PronPersNomSg1} javítom_{IndPraesSg1} az_{ArtDefFemDatSg} anya_{Nomen} a_{ArtDefNeutAccSg} bicikli_{Nomen}
 Megjavítom az anyának a bicikli(jé)t.

[*Ich repariere*] [der Mutter] [*ihr Fahrrad*].
 Én_{PronPersNomSg1} javítom_{IndPraesSg1} az_{ArtDefFemDatSg} anya_{Nomen} övé_{PronPersFemSg} bicikli_{Nomen}
 Megjavítom az anyának a biciklijét.

[*Ich repariere*] [der Mutter] [*ihr Fahrrad*].
 Én_{PronPersNomSg1} javítom_{IndPraesSg1} a_{ArtDefFemDatSg} anya_{Nomen} övé_{PronPersFemSg} bicikli_{Nomen}
 Megjavítom az anyának a biciklijét.

Meg kell jegyeznünk, hogy ebben a folyamatban a hangsúlyok eltolódásának is jelentős szerepe van. Az élő beszédben a hangsúlyok viszonya is megváltozik aszerint, hogy az átértelmezés során mi számít egy fonológiai egységnek. Az első két szinten a részeshatározós esetben álló főnévi kifejezés és a tárgy esetben álló főnévi kifejezés is kaphat külön-külön hangsúlyt, míg a harmadik szinten már egy fonológia egységnek számító főnévi kifejezésként csak az utolsó tag kapja a hangsúlyt.

ZIFONUN (2003) az egész német nyelvterületen elterjedt nyelvi jelenségről beszél, de nem választja szét a külső birtokost és az átértelmezett belső birtokost egymástól. A szerkezet egy határozott névelővel rendelkező NP-ből és egy birtokos névmást tartalmazó NP-ből épül fel. ZIFONUN (2005: 26–27) megállapítja, hogy a birtokszót kifejező NP előtt álló *sein/ihr* névmás az *ein* határozatlan névmáshoz hasonlóan determinánsként viselkedik. A *sein/ihr* birtokos névmás specifikussá változtatja a főnevet. ZIFONUN (2010: 126–127) a birtokos szerkezeteket bővített NP-nek tekinti, a bővítményeket pedig a kifejezés módosítóinak. Ebben a cikkében ugyan nem tér ki a részeshatározós esettel kifejezett birtokos szerkezetre, de a korábban írt cikkében (2005: 27) ezeket is módosítóknak tekinti. A személyes névmásoknak a teljes NP-n belül egyeztetniük kell más vonzatokkal. Ezekben a szerkezetekben az azonosító szerepet a részeshatározós esetben álló főnév tölti be, ezért a birtokos névmásnak itt más szemantikai szerep jut (ZIFONUN 2005: 28). Ez az új szerep a hovatartozás kifejezése. A *sein/ihr* birtokos névmás nem inkorporálódik a kifejezésbe, mivel ezekben a szerkezetekben a

birtokos névmás nem referál személyre, bizonyos tárgynak a hovatarozását fejezi ki. Ebből következik, hogy a birtokos nem inkorporálható az általa birtokolt birtokszóba.

ZIFONUN (2003) példái között felsorol néhány olyan példamondatot is, amelyet Memmesheimer gyűjtött. A példák egyértelműen belső birtokos szerkezetre utalnak, ugyanis a külső birtokossal ellentétben a belső birtokos datívuszi összetevői az akkuzatívuszi összetevőkkel együtt állhatnak a mondat élén is.

Például:

(128)

Dem **Otto seine** **Operation** **hat** **nichts** **geholfen.**
 AZ_{ArtDefMascDatSg} Otto övé_{PronPossMascNomSg3} műtét_{Nomen} AuxIndPraesSg3 semmit_{PronNeg} segített_{PartPerf}
 Otto műtétje semmit sem segített.

(ZIFONUN 2003: 98)

(129)

Dem **Bürgermeister** **seine** **Frau** **hat** **ein**
 A_{ArtDefMascDatSg} polgármester_{Nomen} övé_{PronPossMascSg3} feleség_{Nomen} AuxIndPraesSg3 egy_{PronIndefNeutAccSg}
 A polgármester feleségének

Kind **gekriegt.**
 gyermek_{Nomen} kapott_{PartPerf}
 gyermeke született.³²

6.2.4.1. A szerkezet felépítése:

ZIFONUN (2003: 103) megállapítja, hogy a datívuszi esetben álló főnévi kifejezés és a birtokos névmás egy konstituent kell, hogy alkossanak. Az átértelmezés után a belső birtokos szerkezet a következőképpen írható fel:

Például:

(130)

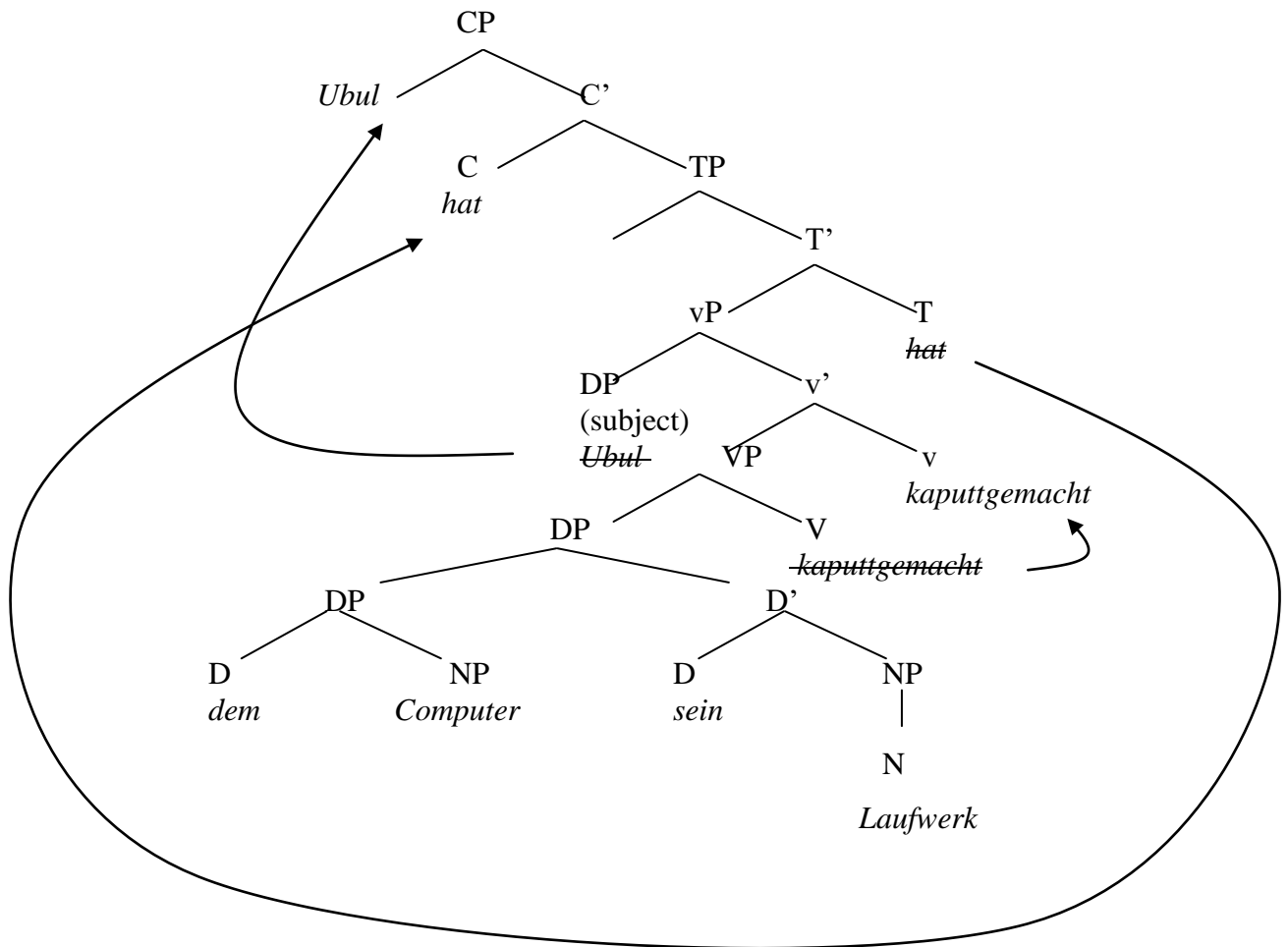
Ubul hat **dem** **Computer** **sein** **Laufwerk**
 Ubul AuxIndPraesSg3 a_{ArtDefMaskDatSg} komputer_{Nomen} övé_{PronMasctAccSg3} meghajtó_{Nomen}
 Ubul tönkretette a számítógép

kaputtgemacht.
 tönkretette_{PartPerf}
 meghajtóját.

³² A fórum www.pauker.at Lern- und Übersetzungsforum archivált bejegyzései között a mondat megtalálható. (Pauker.at Grammatik Forum 2010. 09. 25. 21222698 sz. bejegyzés)

18. ábra A (130) mondat szerkezeti ábrázolása

Ubul hat dem Computer sein Laufwerk kaputtgemacht.
Ubul tönkretette a számítógép meghajtóját.

Ily módon a *dem Computer* a datívuszi esetet a birtokszótól kapja (a bajorban nincs genitívusz).

A generatív kitekintés után vizsgáljuk meg, hogy a délnémet RKB-nak milyen altípusai lehetnek.

ZIFONUN (2003: 98–100) a szerkezetek következő altípusait különbözteti meg

1. a datívuszi elem névelős személynév;
2. a datívuszi elem határozott névelővel rendelkező főnév;
3. a datívuszi elem birtokos névmással ellátott főnév;
4. a datívuszi elem hangsúlyos határozatlan névelővel ellátott főnév;
5. a datívuszi elem hangsúlytalan határozatlan névelővel rendelkező főnév;
6. a datívuszi elem mennyiségjelzővel ellátott főnév;
7. a datívuszi elem névmás:

- a) mutató névmással;
- b) kérdő névmással;
- c) általános alany és tagadó névmások;
- d) egyes szám harmadik személyű személyes névmással;
- e) többes szám harmadik személyű személyes névmással;
- f) vonatkozó névmással;

ZIFONUN (2003: 100) megállapítja, hogy nemcsak főnevek és tulajdonnevek, hanem személyes névmások, határozatlan vagy tagadó névmások is alkalmazhatók ezekben a szerkezetekben. A szerző nem lát semmiféle korlátozást ebben a tekintetben, a szerkezet tovább bővíthető. ZIFONUN (2003: 101) különösen fontosnak tartja a személyes névmásokat és a vonatkozó névmásokat tartalmazó szerkezeteket. A személyes névmásokat tartalmazó szerkezetekről ő is megállapítja, hogy csak a harmadik személyű alakokkal jöhetnek létre. A vonatkozó névmásokról azonban azt állítja, hogy nem teljesen alkalmasak a datívuszi elem szerepére. Nem mindenki tart helyesnek egy igei vonzatként álló datívuszt a szerkezetben (ZIFONUN 2003: 101).

6.3. A BNNY RKB (belső) birtokos szerkezetei

A BNNY sajátosságai:

- a) Mint a fenti ábra példamondatából láthattuk, a külső birtokos szerkezettel szemben a bajor belső birtokos szerkezetben nem kötelező, hogy a birtokos élő dolgot jelentsen:

(131)

Ti Rici hod offalossn in Sauschtoj
 Die_{ArtDefFemNomSg} Rici hat_{AuxIndPraesSg3} offengelassen_{PartPerf} dem_{ArtDefMascDatSg} Saustall_{Nomen}
 Die Rici hat die Tür des Schweinestalls offen gelassen,
 Rici³³ nyitva hagyta a disznóól

sei(n) Tüa, unt ti Sau is
 sein_{PronPossMascAccSg3} Tür_{Nomen} und_{Konj} die_{ArtDefFemNomSg} Sau_{Nomen} ist_{AuxIndPraesSg3}
 und das Schwein ist
 ajtaját, és a disznó

rauskrennt.

herausggerannt_{PartPerf}

ausgerannt.

kiszaladt.

(S. GY: 2012 K3)

³³ Rici = Mária beceneve volt Budakeszin

(132)

In³⁴ **Haos** **sei(n)** **Toch** **is** **ei(n)krissn.**
 Den_{ArtDefNeutDatSg} Haus_{Nomen} sein_{PronPossMascNomSg3} Dach_{Nomen} ist_{AuxIndPraesSg3} eingerissen_{PartPerf}
 Das Dach des Hauses ist eingerissen.
 Beszakadt a ház teteje. (S. GY: 2012 K3)

A (131) és (132) mondatban a szerkezetek megalkothatók alanyesetben álló birtokszóval is
 Többen úgy vélték, ha van a birtokos szerkezet helyett összetett szó, akkor azt szívesebben
 alkalmazzák (131 - *Ti Sauschtojtia*). Például a (132) mondat helyett a következőt:

(133)

as **Haustoch** **is** **ei(n)krissn.**
 Das_{ArtDefNeutNomSg} Hausdach_{Nomen} ist_{AuxIndPraesSg3} eingerissen_{PartPerf}
 Das Dach ist eingerissen.
 Beszakadt a háztető. (S. GY: 2012 K3)

Egy további példa a budakeszi RKB-re, ahol nem kötelező, hogy a birtokos élő dolgot
 jelentsen:

(134)

Tə **Hund** **hod** **kfreissn** **in** **Pichl**
 Der_{ArtDefMascNomSg} Hund_{Nomen} hat_{AuxIndPraesSg3} gefressen_{PartPerf} dem_{ArtDefNeutDatSg} Buch_{Nomen}
 Der Hund hat die Blätter des
 A kutya megette

seini **Plaal.**
 seine_{PronPossNeutAccPl} Blätter_{NomenPl}
 Buches aufgefressen.
 a könyv lapjait. (S. GY: 2012 K2)

b) Ezek a szerkezetek nem választhatók szét, a datívuszi elem és a birtokszó egy egységet
 alkotnak:

(135)

...weö **tə** **Rici néni** **iarə** **Mau(n)** **hod** **kean**
 weil_{Konj} der_{ArtDefFemDatSg} Tante Rici ihr_{PronPossFemNomSg} Mann_{Nomen} hat_{AuxIndPraesSg3} gerne_{Adv}
 weil der Mann der Tante Rici ging gerne
 ...mert a Rici néni férje szeretett

kmulat.
 amüsiert_{PartPerf}
 aus.
 mulatni. (S. GY: 2012 T6)

³⁴ A példában az *in* alak nem előjárószo, hanem a hímnemű határozott névelő gyenge alakja, amelynek alkalmazása a bajor nyelvterületen igen elterjedt. Erről a határozott névelők témakörében bővebben esett szó (43–57).

(136)

***Tə** **Rici néni** *hod* **iarə** **Mau(n)** *kean*
 der_{ArtDefFemDatSg} Tante Rici hat_{AuxIndPraesSg3} ihr_{PronPossFemNomSg} Mann_{Nomen} gerne_{Adv}
 der Mann ging der Tante Rici gerne
 ...a Rici néni férje szeretett

*kmulat.**amüsiert*_{PartPerf}

aus.

mulatni.

(137)

***Tə** **Muadə** *is* **iarə** **Kwaund** *neich.*
 Der_{ArtDefFemDatSg} Mutter ist_{KopulaIndPraesSg3} ihr_{PronPossFemNomSg3} Kleid_{Nomen} neu_{Adv}
 Das Kleid der Mutter ist neu.
 Az anya ruhája új.

(138)

***In** **Haos** *is* **sei(n)** **Toch** *ojd.*
 Den_{ArtDefMascDatSg} Haus_{Nomen} ist_{AuxIndPraesSg3} sein_{PronPossMascNomSg3} Dach_{Nomen} alt_{adv}
 Das Dach des Hauses ist alt.
 A ház teteje öreg.

Ezek a szerkezetek nem csupán alanyi és tárgyi pozíciót tölthetnek be, mint ahogy a következő pontokban majd láthatjuk.

Sajátos jelenség, hogy a (135) példában a személyes névmás a standard némettel ellentétben csak számban és esetben egyeztet a birtokszóval, nemben nem. A nemben való egyeztetés kizárólag az egyes szám harmadik személyben álló birtokossal történik. Az egyes szám harmadik személyben ez duplán történik meg, mivel lexikális szinten a *sei(n)* és az *ia* (*ihr*) alakok a birtokossal a nemben való egyeztetést már biztosítják, ezen felül a morfológia szintjén a főnévi ragok a standard nyelvvel ellentétben nem a birtokszóval, hanem ismét a birtokossal egyeztetnek. Ezt láthatjuk az *in Sauschtoj sei(n) Tiia* (dem Saustall sein Tür) 'a disznóól ajtaja' esetében is, ahol a hímnemű *Sauschtoj* (der Saustall) 'disznóól' *sein* birtokos névmására nem kerülhet rá a nőnemű *Tiia* ('ajtó') nőnemet kifejező *-ə* ragja (* *in Sauschtoj seinə Tiia*). Ugyanezt tapasztaljuk a *tə Muadə ihrə Kwaund* ('az anya ruhája') esetében is, ahol a *Kwaund* ('ruha') semlegesnemű főnévvel egyeztetett *ia* alak helyett a *Muadə* nemével egyeztetett nőnemű *ihrə* birtokos névmás jelenik meg (**tə Muadə ia Kwaund* (der Mutter ihr Gewand)).

A következőkben áttekintem, hogy a ZIFONUN (2003: 98-100) által megállapított szerkezetek tulajdonságai mennyiben érvényesek a BNNY-ra:

1. A datívuszi elem névelős személynév:

(139)

In Joukl sei(n) Pizikl is neich.
 Dem_{ArtDefMascDatSg} Jokl³⁵ sein_{PronPossNeutNomSg3} Byzikel_{Nomen} ist_{KopulaIndPraesSg3} neu_{Adv}
 Das Fahrrad von Jakob ist neu.
 Jakab biciklije új. (S. GY: 2012 K1)

Elgondolkodtató a részeshatározós eset és az akkuzatívuszi eset megkülönböztetésére alkalmazott alig észrevehető nazális hangzó jelenléte. Jelen példában a *sei(n)* névmásban található magánhangzó nazális (*n*) jelenléte igazolja, hogy nem datívuszi esetről van szó. Az *in Joukl sei(n) Pizikl* kifejezés nominatívuszi esetet tölt be. A nominatívuszi esetben a magánhangzó nazalitása megjelenik, míg az akkuzatívuszi és datívuszi esetben megszűnik, és *n* hangzót ejtünk. A fent említett szerkezetek nem csupán alanyi pozíciót tölthetnek be, állhatnak más esetben, például tárgyesetben is:

(140)

I hob in Joukl sei(n)
 Ich_{PronPersNomSg1} habe_{AuxIndPraesSg3} dem_{ArtDefMascDatSg} Jokl seinen_{PronPossMascAccSg3}
 Ich habe das neue Fahrrad von Jokl
 Még nem láttam a Jokl

neichs Pizikl nau ned ksee(gn)
 neuen_{AdjNeutAccSg} Bizykel_{Nomen} noch_{Adv} nicht_{PartikelNeg} gesehen_{PartPerf}
 noch nicht gesehen.
 új biciklijét. (S. GY: 2012 K2)

Vagy részeshatározós esetben:

(141)

I hob nix ksokt in Wastl
 Ich_{PronPersNomSg1} habe_{AuxIndPraesSg1} nichts_{PronNeg} gesagt_{PartPerf} dem_{ArtDefMascDatSg} Wastl³⁶
 Ich habe dem Vater von Wastl³⁶
 Nem mondtam semmit

sein Voodə
 seinem_{PronPossMascDatSg3} Vater_{Nomen}
 nichts gesagt.
 Wastl apjának. (S. GY: 2012 K3)

Vagy:

³⁵ Jokl = Jakob beceneve³⁶ Wastl = Sebastian beceneve

(142)

I *hob* *in* *Wastl sein* *Voodə*
 Ich_{PronPersNomSg1} habe_{AuxIndPraesSg1} dem_{ArtDefMascDatSg} Wastl seinem_{PronPossMascDatSg3} Vater_{Nomen}
 Ich habe dem Vater von Wastl
 Nem mondtam semmit

nix *ksokt.*

nichts_{PronNeg} gesagt_{PartPerf}

nichts gesagt.

Wastl apjának.

(S. GY: 2012 K3)

(143)

I *hob* *nix* *ksokt* *tə* *Wetti*
 Ich_{PronPersNomSg1} habe_{AuxIndPraesSg1} nichts_{PronNeg} gesagt_{PartPerf} der_{ArtDefFemDatSg} Wetti
 Ich habe dem Vater von Wetti
 Nem mondtam semmit

iarən

Voodə.

ihrem_{PronPossFemDatSg3} Vater_{Nomen}

nichts gesagt.

Wetti apjának.

(S. GY: 2012 K3)

A (142) példában már egyértelműen a részeshatározós esetet jelzi a *sein* névmás nazális magánhangzója helyett *n* hangzó jelenik meg. Az egy kifejezésbe tartozó elemek egyszerre mozgathatók, és zárhatók ki a mondatkeretből. A (143) példamondatban is látható a birtokos névmásnak a birtokos személy nemével való dupla egyeztetése mind lexikális, mind morfológiai szinten. Kimozgathatjuk a teljes szerkezetet a mondat elejére, így ismét láthatjuk, hogy a datívuszi összetevő és a birtokszó egy konstituenst alkot:

Például:

(144)

In *Wastl sein* *Voodə* *hob* *i*
 Dem_{ArtDefMascDatSg} Wastl seinem_{PronPossMascDatSg3} Vater_{Nomen} habe_{AuxIndPraesSg1} ich_{PronPersNomSg1}
 dem Vater von Wastl habe ich
 Sebastian apjának

nix *ksokt.*

nichts_{PronNeg} gesagt_{PartPerf}

nichts gesagt.

nem mondtam semmit.

(S. GY: 2012 K3)

2. A datívuszi elem határozott névelővel rendelkező főnév:

Például:

(145)

Teis *is* *in* *Voodə* *sei(n³⁷)* *Huat.*
 Das_{PronDemNeutNomSg} ist_{KopulaIndPraesSg3} dem_{ArtDefMascDatSg} Vater_{Nomen} sein_{PronPossMascNomSg3} Hut_{Nomen}
 Das ist der Hut des Vaters.

Ez az apa kalapja.

(S. GY: 2012 K3)

A datívuszi elem ismét együtt mozog a hozzá tartozó főnévi kifejezéssel:

(146)

In *Voodə* *sei(n)* *Huat* *is* *teis.*
 Dem_{ArtDefMascDatSg} Vater_{Nomen} sein_{PronPossMascNomSg3} Hut_{Nomen} ist_{KopulaIndPraesSg3} das_{PronDemNeutNomSg}
 Der Hut des Vaters ist das

Az apa kalapja ez.

(S. GY: 2012 K3)

Ide sorolhatók a fent már említett példák is:

(147) = (134)

Tə *Hund* *hod* *kfreissn* *in* *Pichl*
 Der_{ArtDefMascNomSg} Hund_{Nomen} hat_{AuxIndPraesSg3} gefressen_{PartPerf} dem_{ArtDefNeutDatSg} Buch_{Nomen}
 Der Hund hat die Blätter des

A kutya megette

*seini**Plaal.*seine_{PronPossNeutAccPl} Blätter_{NomenPl}

Buches aufgefressen.

a könyv lapjait.

(S. GY: 2012 K3)

(148) = (132)

In *Haos* *sei(n)* *Toch* *is* *einikrissn.*
 Dem_{ArtDefNeutDatSg} Haus_{Nomen} sein_{PronPossNeutNomSg3} Dach_{Nomen} ist_{AuxIndPraesSg3} eingerissen_{PartPerf}
 Das Dach des Hauses ist eingerissen.

Beszakadt a ház teteje.

(S. GY: 2012 K3)

A (148)=(134) a példában láthatjuk, hogy a birtokos névmás az egyes számtól eltérő módon, számban és esetben a morfológia szintjén a többes számú birtokszóval egyeztet, míg nemben lexikális és szintaxis szinten a birtokossal.

³⁷ A hímnemű határozott névelő gyenge alakja mellett itt is megfigyelhető, hogy a birtokos névmáson a nominatívuszi esetben a magánhangzó nazálissá válik (v.ö. 106-107 oldal).

2a. A belső birtokos RKB szerkezetek elöljárószóval is állhatnak:

(149)

Ea is trinn kweest in Vooda
 Er_{PronPersNomSg3} ist_{AuxIndPraesSg3} drinn_{Adv} gewesen_{PartPerf} in_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Vater_{Nomen}

Er ist in dem Haus

Bent volt az

sein Haos.
 sein_{PronPossMascDatSg3} Haus_{Nomen}

des Vaters drinn gewesen.

apa házában.

(S. GY. 2012 K3)

A (149) a példában az *in Vooda sein Haus* szerkezet látszólag nem tartalmaz elöljárószót. Valószínűleg az *in* elöljárószó és az *in* határozott névelő gyenge alakjának egybeolvadásáról lehet szó. A különbség alig észlelhető, a datívuszi esetben az *n* nélküli nazális magánhangzó (*n*) helyett megjelenik egy *n* hangzó, jelezve a datívuszi eset jelenlétét.

Mivel a nőnemű főnevek határozott névelőjének nincs gyenge alakja, amely homonim lehetne az *in* elöljárószóval, a következő (150) példában szereplő elöljáró nélküli főnévi kifejezés névelője a rákövetkező (151) példában, az abban szereplő elöljárószóval nem olvadhat egybe:

Alanyi pozícióban:

(150)

Teis is t̄ Muada iar̄ Haos.
 Das_{PronDemNeutNomSg} ist_{IndPraesSg3} der_{ArtDefFemDatSg} Mutter_{Nomen} ihr_{PronPossFemNomSg3} Haus_{Nomen}

Das ist das Haus der Mutter.

Ez az anya háza.

(S. GY: 2012 K3)

Elöljárószóval:

(151)

Ea is trinn kweest in t̄ Muada
 Er_{PronPersNomSg3} ist_{AuxIndPraesSg3} drinn_{Adv} gewesen_{PartPerf} in_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Mutter_{Nomen}

Er ist in dem Haus

Bent volt az

iar̄ Haos.
 ihr_{PronPossFemDatSg3} Haus_{Nomen}

der Mutter drinn gewesen.

anya házában.

(S. GY: 2012 K3)

További példák az elöljárós szerkezetekere:

(152)

...əf amoi hoowi kheeət pen
 ...auf_{Praep} einmal_{Adv} habe_{AuxIndPraesSg1} ich_{PronPersNomSg1} gehört_{PartPerf} bei_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg}
 ...auf einmal habe ich beim Garten
 ...egyszercsak halottam a vadász kertjénél

Jaagə sūi(n) Koətn ə Schtim ooweschräie...
 Jäger_{Nomen} seinem_{PronPossMascDatSg} Garten_{Nomen} eine_{PronIndefFemAccSg} Stimme_{Nomen} aufschreien_{Inf}
 des Jägers eine Stimme schreien hören...
 egy hangot kiabálni.... (BONOMI 1964:54)

A *sein / iarə* birtokos névmás az egyértelműsítés céljából kerülhetett a szerkezetbe, ahogy a külső birtokos szerkezeteknél is láthattuk. A részeshatározós esetben álló *in Voode/tə Muadə* (dem Vater/der Mutter) mégis kétértelmű marad, hiszen értelmezhetjük egyrésztől 'az apa' másrésztől 'az apja' ('az anya/anyja') jelentésben a birtokló személyt. Mégsem kerülhet bele a mondatba még egyszer a *sein/iari* birtokos névmás.

3. A datívuszi elem birtokos névmással ellátott főnév:

(153)

*Ea hod sein- Voodə sein Huat
 Er_{PronPersNomSg3} hat_{AuxIndPraesSg3} sein_{PronPossMascDatSg3} Vater_{Nomen} sein_{PronPossMascAccSg3} Hut_{Nomen}
 Er hat den Hut des Vaters
 Megtalálta az apja

kfuntn.
 gefunden_{PartPerf}
 gefunden.
 kalapját.

helyette a következő alakot használják:

(154)

Ea hod in- Voodə sein Huat
 Er_{PronPersNomSg3} hat_{AuxIndPraesSg3} dem_{ArtDefMascDatSg} Vater_{Nomen} sein_{PronPossMascAccSg3} Hut_{Nomen}
 Er hat den Hut des Vaters
 Megtalálta az apja

kfuntn.
 gefunden_{PartPerf}
 gefunden.
 kalapját.

A (153)-ban bemutatott formát adatközlőim redundánsnak találták. Ugyanakkor, ha a nem harmadik személyű birtokos csatlakozik a datívuszi összetevőhöz, azt már elfogadják:

(155)

Ea *hod* *mein* *Voodə* *sei(n)* *Huat*
 Er_{PronPersNomSg3} hat_{AuxIndPraesSg3} mein_{PronPossMascDatSg1} Vater_{Nomen} sein_{PronPossMascAccSg3} Hut_{Nomen}
 Er hat den Hut meines Vaters
 Megtalálta az apjám

*kfuntn.*gefunden_{PartPerf}

gefunden.

kalapját.

(S. GY. 2012 K3)

(156)

Teis *is* *mein* *Voode* *sei(n)*
 Das_{PronDemNeutNomSg3} ist_{kopulaIndPrasesSg3} meinem_{PronPossMascDatSg1} Vater_{Nomen} sein_{PronPossMascNomSg3}
 Das ist
 Ez az apám

*neichs**Kwaund.*neuer_{AdjNeutNomSg}Gewand_{omen}

der neue Anzug meines Vaters.

új öltönye.

(S. GY. 2012 K3)

(157)

Meinə *Muadə* *iarə* *Khuə* *is* *hii(n).*
 Meiner_{PronPossFemDatSg1} Mutter_{Nomen} ihre_{PronPossFemDatSg3} Kuh_{Nomen} ist_{KopulaIndPraesSg3} hin_{Adv}
 Meiner Mutter ihre Kuh ist verreckt.
 Édesanyám tehene elpusztult.

(S. GY. 2012 K3)

Mint az előző példából láthattuk, ez a szerkezet sem ismeretlen a BNNY számára. A (155) és (156) példában a *mein* alak tartalmazza a részeshatározós esetet. A jelöletlen nazális magánhangzóra végződő *mei(n)* alak részeshatározós esete itt is a datívuszi esetet jelölő *n* hangra végződő *mein* alakként jelenik meg (a korábban említett *sein* névmáshoz hasonlóan). A (157) mondatban a *meinə* alak a standard nyelvvel ellentétben nem a nőnem alanyesetű alakja. A birtokos névmás a határozatlan névelőhöz hasonlóan működik, a szó végén megjelenő *-ə* a datívuszi eset (standard *-er*) ragja. Az *iare* *Khuə* alak itt azonban nem a részeshatározós esetet jelenti, mivel a birtokos névmás a harmadik személyben a birtokszóval egyezik számban és esetben, nemben viszont a birtokossal. Ezek a szerkezetek is állhatnak nem alanyi pozícióban:

(158)

I *hob* *meinə* *Muadə* *iarə* *Khuə*
 Ich_{PronPersNomSg1} habe_{AuxIndPraesSg1} meiner_{PronPossFemDatSg1} Mutter_{Nomen} ihre_{PronPossFemAccSg3} Kuh_{Nomen}
 Ich habe die Kuh meiner Mutter
 Láttam édesanyám tehenét

*ksee(gn) af tə Koosn.*³⁸
 gesehen_{PartPerf} auf_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Gasse_{Nomen}
 auf der Straße gesehen.
 az utcán.

(S. GY. 2012 K3)

(159)

I hob meinə Muadə iarə
 Ich_{PronPersNomSg1} habe_{AuxIndPraesSg1} meiner_{PronPossFemDatSg1} Mutter_{Nomen} ihrer_{PronPossFemDatSg3}
 Ich habe der Kuh meiner Mutter
 Hoztam vizet

*Khua a Wossə prungə.*³⁹
 Kuh_{Nomen} ein_{ArtIndefNeutAccSg} Wasser_{Nomen} gebracht_{PartPerf}
 Wasser gebracht.
 édesanyám tehenének.

(S. GY. 2012 K3)

(160)

I hob mein Voodə sein
 Ich_{PronPersNomSg1} habe_{AuxIndPraesSg1} meinem_{PronPossDatSg1} Vater_{Nomen} seinen_{PronPossMascAccSg3}
 Ich habe meinem Vater seinen
 Még nem láttam édesapám

neichs Kwaund nau ned ksee(gn).
 neuen_{AdjNeutAccSg} Gewand_{Nomen} noch_{Adv} nicht_{PartikelNeg} gesehen_{PartPerf}.
 neuen Anzug noch nicht gesehen.
 új öltönyét.

(S. GY. 2012 K3)

(161)

əs is ə Fleick auf mein
 Es_{PronPersNeutNomSg} ist_{KopulaIndPraesSg3} ein_{ArtIndefMascNomSg} Fleck_{Nomen} auf_{Praep} meinem_{PronPossMascDatSg3}
 Auf dem neuen Anzug
 Van egy folt

Voodə sein neihn Kwaund.
 Vater_{Nomen} seinem_{PronPossMascDatSg3} neuen_{AdjNeutDatSg} Anzug_{Nomen}
 meines Vaters ist ein Fleck.
 édesapám új öltönyén.

A (160) és (161) példamondatban észlelhető, hogy a birtokos névmás jelölt esetű nem nazális végződésű alakja jelenik meg.

³⁸ A belső birtokos RKB sajátosságai mellett itt a mondtakeretből való kizárás jelensége is megfigyelhető.

³⁹ Figyelemreméltó jelenség (159) mondatban az anyagnevek határozatlan névelővel való alkalmazása, valamint hogy a perfekt idejű igék *ge-* prefixumok nélkül állhatnak. Ennek oka a *ge-* alak *k* hangzóra való redukálódása, mely explozívák esetében már a kiejtési nehézségek miatt nem jelenik meg. Meg kell még jegyezni, hogy az 'édesanyám' magyar kifejezést nem kötelező a *mein* birtokos névmással fordítani, adatközlőim sokszor csak a *ti Muadə* kifejezést használták, a beszélő számára egyértelmű, hogy az ő saját édesanyjáról van szó.

4. A datívuszi elem hangsúlyos határozatlan névelővel vagy tagadószóval rendelkező főnév:

(162)

<i>Kkhan</i>	<i>Meinsch</i>	<i>sei(n)</i>	<i>Oawad</i>
Keinem _{PronNegMascDatSg}	Menschen _{Nomen}	sein _{PronPossMascSg3}	Arbeit _{Nomen}
Die Arbeit von keinem			
Senkinek a munkája sem			
<i>is</i>	<i>ned</i>	<i>kuad</i>	<i>kjnuag</i>
		<i>fia</i>	<i>iam.</i>
ist _{KopulaIndPraesSg3}	nicht _{PartikelNeg}	gut _{Adv}	genug _{Partikel}
		für _{Praep}	ihn _{PronPossDatSg}
ist gut genug für ihn			
elég jó neki.			

(S. GY. 2012 K3)

A (162) példában a *khan* egyértelműen datívuszi esetben áll, mivel a nominatívusznak nazális magánhangzóra végződő *kha(n)* az alakja. Itt is megfigyelhető, hogy a datívuszi esetben a nazális magánhangzó a nazalitását elveszti, és utána egy *n* hangot ejtünk. Ugyanakkor a *sei(n)* *Oawad* nazális magánhangzóval ejtendő. A *sein* birtokos névmás a birtokszóval egyezik nemből, de számban és esetben a birtokossal. A nőnemű főnevek alany- és tárgy esetében ugyanúgy viselkednek, mint a hímneműek, ezért az alak itt is nazális magánhangzóra végződik. A tagadószóval vagy határozatlan névelővel kifejezett belső birtokos RKB azonban igen ritka, ezt a példát sem természetes beszédkörnyezetben, hanem direkt rákérdezéssel állítottuk elő.

5. A datívuszi elem hangsúlytalan határozatlan névelővel rendelkező főnév:

(163)

<i>A</i>	<i>Wouchə</i>	<i>hob</i>	<i>i</i>	<i>Oowocht</i>	<i>keim</i>
Eine _{ArtIndefFemAcc}	Woche _{Nomen}	habe _{AuxIndPraesSg3}	ich _{PronPersNomSg1}	Aufwacht _{Nomen}	gegeben _{PartPerf}
Eine Woche lang habe ich aufgepasst					
Egy hétig vigyáztam					

<i>af</i>	<i>ən</i>	<i>oidjn</i>	<i>Weib</i>	<i>iarən</i>⁴⁰	<i>Hunt.</i>
auf _{Praep}	einem _{PronIndefMascDat}	alten _{AdjNeutDatSg}	Weib _{Nomen}	seinen _{PronPossFemDatSg3}	Hund _{Nomen}
auf den Hund einer alten Frau.					
egy idős asszony kutyájára.					

(S. GY. 2012 K3)

(164)

<i>In</i>	<i>ə</i>	<i>Suppm</i>	<i>mussma</i>	<i>einikouchə</i>
In _{Praep}	eine _{ArtIndefFemAccSg}	Suppe _{Nomen}	muss _{ModIndPraesSg3}	man _{PronIndefNom}
Man muss die Beine von einem				
A levesbe bele kell főzni egy				

⁴⁰ az *auf* előjárósó feltehetően datívuszi esetet vonz, mivel a birtokos névmáson nem egy nazális magánhangzó, hanem egy *n* hangzó jelenik meg. A *Weib* 'asszony' semleges nemű főnév, aminek a biológiai neme nem egyezik a nyelvtani nemmel. Ezért jelenik meg az *iarən* alak a *sein* helyett.

ən *jungə* *Hiiendl* *seini* *Hacksn.*
 einem_{ArtIndefNeutDatSg} jungen_{AdjNeutDatSg} Händl_{Nomen} seine_{PronPossNeutSg3AccPl} Beine_{NomenPl}
 jungen Hünchen in eine Suppe hineinkochen.
 fiatal csirke lábát. (S. GY. 2012 K3)

(165)
Tə *Touktə* *muss* *aunschauə ən*
 Der_{ArtDefMascNomSg} Doktor_{Nomen} muss_{ModIndPraesSg3} anschauen_{Inf} einem_{ArtIndefNeutDatSg}
 Der Arzt muss den Fuß einer
 Az orvosnak meg kell néznie

kraunkən *Weib* *iarən* *Fuass.*
 kranken_{AdjNeutDatSg} Weib_{Nomen} ihren_{PronPossFemAccSg3} Fuß_{Nomen}
 kranken Frau anschauen.
 egy beteg asszony lábát. (S. GY. 2012 K2)

A (164) mondatban az előljáró *af* és az *ən* határozatlan névelő megelőzi a teljes frázist, nem csak a *Hunt* főnévi kifejezést. Ez is azt bizonyítja, hogy a birtokszó a birtokossal egy egységet alkot.

6. A datívuszi elem mennyiségjelzővel ellátott főnév:

(166)
A *poa* *Leid* *ianri* *Huntn* *pöjnj*
 Ein_{PronIndefNeutNom} paar_{AdvQuant} Leute_{NomenPl3} ihre_{PronPossNomPl3} Hunde_{NomenPl} bellen_{IndPraesSg3}
 Die Hunde von ein paar Menschen bellen
 Néhány ember kutyája

af *tə* *Koosn.*
 auf_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Gasse_{Nomen}
 auf der Gasse.
 ugat az utcán. (S. GY. 2012 K3)

(167)
Vüü *Weiwə* *ianri* *Hianə* *hams*
 Viel_{AdvQuant} Weiber_{NomenPl} ihre_{PronPossNomPl3} Hühner_{NomenPl} haben_{AuxIndPraesPl3} sie_{PronPersNomPl3}
 Die Hühner vieler Frauen wurden
 Sok asszony csirkéjét

kschtujnj.
 gestohlen_{PartPerf}
 gestohlen.
 lopták el. (S. GY. 2012 K3)

A (165-167) példákban a standard nyelv szabályai szerint a mennyiségjelző ragozatlan marad, míg a vele együtt álló főnév ragozódik. Itt a *Leid* (Leute) többes számú főnéven nem jelenik meg a többes számú datívuszi rag. A bajor nyelv sajátossága, hogy az akkuzatívuszi eset

homonim a datívuszi esettel. Többes számban minden eset homonim. Erre MERKLE (1996: 98) is felhívja a figyelmet.

7. A datívuszi elem névmás:

a) Mutató névmással:

Mutató névmással alkothatunk részeshatározós birtokos szerkezetet főmondatban:

(168)

Ea is tein sei(n) Su(n)⁴¹,
 Er_{PronPersNomSg3} ist_{KopulaIndPraesSg3} dem_{PronDemMascDatSg} sein_{PronPossMascNomSg3} Sohn_{Nomen}
 Er ist der Sohn dessen,
 Ő annak a fia, aki

tea wu tuat af tə Koosn keed.
 der_{PronRelMascNomSg3} WO_{Partikel} dort_{Adv} auf_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Gasse_{Nomen} geht_{IndPraesSg3}.
 der dort auf der Gasse geht.
 ott megy az utcán. (S. GY. 2012 K3)

(169)

Und tə Winklə hot tain säi(n)
 Und_{Konj} der_{ArtDefMaschNomSg} Winkler hat_{AuxIndPraesSg3} dem_{PronDemNeutDatSg3} sein_{PronPossMascSg3}
 Und der Winkler hat dem das
 És Winkler

Leim kret.

Leben_{Nomen} gerettet_{PartPerf}
 Leben gerettet.
 megmentette annak az életét.

(BONOMI 1943: 5)

(170)

Owə mi ham an Maurə khot,
 Aber_{Konj} wir_{PronPersNomPl1} haben_{AuxIndPraesPl1} einen_{ArtIndefMascAccSg} Maurer_{Nomen} gehabt_{PartPerf}
 Aber wir hatten einen Maurer
 De volt nekünk egy kőművesünk

[...], mit tein seinə Muadə hob
 mit_{Praep} dem_{PronDemMascDatSg} seiner_{PronPossFemDatSg3} Mutter_{Nomen} habe_{AuxIndPraesSg1}
 [...], mit dessen Mutter ich
 [...], akinek az anyjával

⁴¹ Adatközlőimnél megfigyelhető az osztrák nyelvjárások felé való igazodás, szinte mindegyik igyekszik a *Pua* főnév helyett az előkelőbb *Su(n)* (Sohn) 'fia' főnevet használni. Oldottabb beszélgetésben azonban (ami ma a kérdező és kérdezettek korkülönbsége és talán a szituáció miatt is igen ritka) előfordul a *Pua* (Bube) megjelölés is.

i *kred*t, ...
 ich_{PronPersNomSg1} geredet_{PartPerf}
 gesprochen habe...
 beszéltem...

A mutató névmások a BNNY-ban nem minden esetben esnek egybe a határozott névelő alakjával. Láthattuk, hogy a határozott névelőnek van egy gyenge akkuzatívuszi és datívuszi alakja is, az *in*, ami nem esik egybe a neki megfelelő *tein* mutató névmással. Csakúgy, mint a többes számú *teei* mutató névmás alakja, ami nem esik egybe a *ti* többes számú határozott névelős alakkal.

b) Kérdő névmással:

Egy főmondat részeshatározós birtokos szerkezetére rákérdezhetünk egyetlen kérdőszóval is:

(171)
Ea *hod* *in* *Vooda* *sei(n)* *Huat*
 Er_{PronPersNomSg3} hat_{AuxIndPraesSg3} dem_{ArtDefMascDatSg} Vater_{Nomen} sein_{PronPossMascAccSg3} Hut_{Nomen}
 Er hat den Hut des Vaters
 Megtalálta

*kfun*tn.
 gefunden_{PartPerf}:
 gefunden.
 az apa kalapját.

(S. GY. 2012 K3)

(172)
Wos *hod* *ea* *kfun*tn?
 Was_{PronIntAcc} hat_{AuxIndPraesSg3} er_{PronPersMascNomSg3} gefunden_{PartPerf}
 Was hat er gefunden?
 Mit talált?

(S. GY. 2012 K3)

A kérdésre adott válasz lehet csupán maga a szerkezet is:

(173)
In *Vooda* *sei(n)* *Huat*.
 Dem_{ArtDefMascDatSg} Vater_{Nomen} sein_{PronPossMascAccSg3} Hut_{Nomen}
 Den Hut des Vaters.
 Az apa kalapját.

(S. GY. 2012 K3)

Személyekre való rákérdezésnél is hasonló a helyzet:

(174)
Wea *is'n* *teis*?
 Wer_{PronIntNom} ist_{AuxIndPraesSg3} denn_{Partikel} das_{PronDemNeutNomSg}
 Wer ist das?
 Ki ez?

(S. GY. 2012 K3)

(175))

Teis *is* *in* *Motzə sei(n)* *Muadə.*
 das_{PronDemNeutNomSg3} ist_{KopulaIndPraesSg3} dem_{ArtDefMascDatSg} Matthias sein_{PronPossMascNomSg3} Mutter_{Nomen}
 Das ist die Mutter von Matthias.
 Ez a Mátyás anyja. (S. GY. 2012 K3)

A nyelvjárás lehetőséget ad a részletes rákérdezésre is.

(176)

Weim *sei(n)* *Muadə* *is 'n*
 Wem_{PronIntDat} sein_{PronPossMascNomSg3} Mutter_{Nomen} ist_{AuxIndPraesSg3} denn_{Partikel}
 Wessen Mutter ist
 Ez kinek az

*teis?*das_{PronDemNeutNomSg3}

das?

anyja?

(S. GY. 2012 K3)

A kérdőszó is egyetlen egységet alkot a birtokossal, nem távolodhat el tőle:

(177)

**Weim* *is 'n* *teis* *sei(n)* *Muadə?*
 Wem_{PronIntDat} ist_{AuxIndPraesSg3} denn_{Partikel} das_{PronDemNeutNomSg3} sein_{PronPossMascNomSg3} Mutter_{Nomen}
 Wessen Mutter ist das?
 Ez kinek az anyja?

Ezek a lehetőségek és korlátok megint csak igazolják a birtokos és birtokszó egy konstituensbe tartozását. A kérdő mondatok jellemzője, hogy gyakran megjelenik a *denn* partikula, ami kliticizálódik a létezést kifejező igével.

c) Általános alany és tagadó névmások:

A *man* általános alanyt és ennek megfelelő *einen* vagy *einem* alakokat valamint a *niemand* alakot a BNNY nem szívesen alkalmazza birtokos szerkezetekben. Helyettük a többes számú *sie* bajor alakot, illetve a *koa kha Meinsch* (gar kein Mensch) alakot használja. Ezeknél a mondatoknál nem tudunk ennek megfelelő budakeszi mondatokat szerkeszteni.

d) Egyes szám harmadik személyű személyes névmással bővített főnév:

Ezeket a mondatokat alanyaim redundánsnak találták, és helyette a részeshatározó nélküli birtokos névmást ajánlották:

(178)

**I* *hob* *iam-* *sei(n)* *Muadə*
 Ich_{PronPersNomSg1} habe_{AuxIndPraesSg1} ihm_{PronPersMascDatSg3} seine_{PronPossAccSg3} Mutter_{Nomen}
 Ich habe seine Mutter
 Láttam az

ksee(n).
 gesehen_{PartPerf}
 gesehen.
 édesanyját.

Helyette:

(179)

I *hob* *sei(n)* *Muadə* *ksee(n)*.
 Ich_{PronPersNomSg1} habe_{AuxIndPraesSg1} seine_{PronPossMascAccSg3} Mutter_{Nomen} gesehen_{PartPerf}
 Ich habe seine Mutter gesehen.
 Láttam az édesanyját. (S. GY. 2012 K3)

Egy másik megszorítás lenne, hogy a birtokviszonyt biztosító *sein* birtokos névmás nem állhat más személyben, mint egyes szám harmadik személy, mivel ezek is mind személyes névmással lennének kifejezve, és ugyanúgy redundánsak lennének:

(180)

**I* *hob* ~~*dia-*~~ *tei(n)* *Muadə* *ksee(n)*.
 Ich_{PronPersNomSg1} habe_{AuxIndPraesSg1} ~~dir~~_{PronPersDatSg} deine_{PronPossAccSg2} Mutter_{Nomen} gesehen_{PartPerf}
 Ich habe deine Mutter gesehen.
 Láttam az édesanyját.

Adatközlőim a ZIFONUN (2003: 98–100) által hozott példát is redundánsnak ítélték. A nyelvjárás nem engedi meg a részeshatározós esetben álló főnév személyes névmásra való kicserélését. Ugyanez vonatkozik az e) csoport magázó udvariassági formára is:

e) udvariassági forma

Ebbe a csoportba többes szám harmadik személyű személyes névmással bővített főnévvel képzett mondatok tartoznak.

Adatközlőim a fentiekre hivatkozva ezt a személyes névmással kifejezett részeshatározós esetű alakot is elutasították:

(181)

**Teis* *is* ~~*ianə*~~ *eingə* *Huat*.
 Das_{PronDemNeutNomSg3} ist_{KopulaIndPraesSg3} Ihnen_{PronPersDatPl3} Eure_{PronPossNomPl3} Hut_{Nomen}
 Das ist Ihr Hut.
 Ez az Ön kalapja.

Szívesebben alkalmazzák a következő formát:

(182)

Teis *is* *eingə* *Huat*.
 Das_{PronDemNeutNom} ist_{KopulaIndPraesSg3} Euer_{PronPossPl3} Hut_{Nomen}
 Das ist Ihr Hut.
 Ez az Ön kalapja. (S. GY. 2012 K3)

Sajátos jelenség ebben a dialektusban, hogy a személyes névmás többes szám második

személyű birtokos névmási *eingə* (eure) alakja archaikus alak.

f) Mutató vagy vonatkozó névmással ellátott főnévi kifejezés mellékmondatban:

(183)

Toch, ti Irénke kheinnst, ti X Irén,
 Doch_{Partkel} die_{ArtDefFemAccSg} Irénke kennst_{IndPraesSg2} du_{PronPersNomSg2} die_{ArtDefFemAccSg} X. Irén,
 Doch, die Irénke kennst du, die X. Irén
 Dehogynem, az Irénkét ismered, az X. Irén,

zə tea iri Eöütən sama
 zu_{Praep} der_{PronDemFemDatSg} ihren_{PronPossFemDatPl} Eltern_{NomenPl} sind_{AuxIndPraesPl1} wir_{PronPersNomPl1}
 (ist), zu deren Eltern wir
 (az) akinek a szüleihez

kaungə...

gegangen_{PartPerf}
 gegangen sind...
 mentünk,...

(S. GY. 2012 T6)

(184)

Tuat keet tə Mau(n), tein
 Dort_{Adv} geht_{IndPresSg3} der_{PronDemMascNomSg3} Mann_{Nomen} dem_{PronRelMascDatSg3}
 Dort geht der Mann, dessen
 Ott megy az a férfi, akinek

sei(n) Suu(n) ə Touktə is.
 sein_{PronPossMascNomSg3} Sohn_{Nomen} ein_{PronIndefMascNom} Doktor_{Nomen} ist_{KopulaIndPraesSg3}
 Sohn ein Arzt ist.
 a fia orvos.

(S. GY. 2012 K3)

Az élettelen dolgot jelentő főnevek esetében adatközlőim többsége nem az RKB-val realizálta a vonatkozó névmással ellátott mellékmondatot. Az egyik adatközlőim indoklása szerint az élettelen dologot jelentő főneveknél a vonatkozó névmás nem állhat az RKB szerkezetben:

(185)

**In tein Haos hob i kwaunt,*
 In_{Praep} dem_{PronDemNeutDatSg3} Haus_{Nomen} habe_{AuxIndPraesSg1} ich_{PronPersNomSg1} gewohnt_{PartPerf}
 In dem Haus habe ich gewohnt
 Abban a házban laktam, aminek a

tein sei(n) Koatn pis zən
 dem_{PronRelNeutDatSg3} sein_{PronPossNeutNomSg3} Garten_{Nomen} bis_{Praep} zu_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg}
 dessen Garten bis zum
 kertje a

Kmaahaos keed.
 Gemeindehaus_{Nomen} geht_{IndPraesSg3}
 Gemeindehaus geht.
 községházáig tart.

Leginkább a következő szerkezetet használták.

(186)
In tein Haos hob i kwaunt, wu
 In_{Praep} dem_{PronDemNeutDatSg3} Haus_{Nomen} habe_{AuxIndPraesSg1} ich_{PronPersNomSg1} gewohnt_{PartPerf} WO_{Partikel}
 In dem Haus habe ich gewohnt dessen
 Abban a házban laktam, aminek a

tə Koatn pis zən Kmaahaos
 der_{ArtDefMascNomSg} Garten_{Nomen} bis_{Praep} zu_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Gemeindehaus_{Nomen}
 Garten bis zum Gemeindehaus
 kertje a községházáig

keed.
 geht_{IndPraesSg3}
 geht.
 tart.

(S. GY. 2012 K3)

Arra, hogy a (185) példát két adatközlőm mégis jólformálnak találta, az lehet a magyarázat, hogy az RKB külső birtokosból belső birtokossá való átalakulása még nem zárult le teljesen. A vonatkozó mellékmondatokban csak részben valósíthatók meg ezek a szerkezetek. Az élettelen dolgot jelentő főnevekre ezekben a vonatkozó mellékmondatokban még nem terjeszthető ki egyértelműen az RKB használata. Az olyan mondatokat, amikben a *wu/wo* partikula segítségével jön létre a szerkezet, minden adatközlőm helyesnek találta. A *wu/wo* mára már kiüresedett.

ZIFONUN (2003: 101) megállapítása, hogy az olyan mellékmondatban, ahol a *wo* partikula megjelenik, nem kerülhet be a birtokos névmás, a BNNY-ra nem áll fenn:

(187)
Teis is əs Weib, wu
 Da_S PronDemNeutNomSg ist_{KopulaIndPraesSg3} da_S PronDemNeutNomSg3 Weib_{Nomen} WO_{Partikel}
 Das ist die Frau
 Ez az az asszony, akinek

iarə Touchtə oawəd in Kscheift
 ihre_{PronPossFemSg3} Tochter_{Nomen} arbeitet_{IndPraesSg3} in_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Geschäft_{Nomen}
 deren Tochter im Geschäft arbeitet.
 a lánya a boltban dolgozik.

(S. GY. 2012 K3)

(188)

Teis is tə Mau(n), wo
 Das^{PronDemNeutNomSg} ist^{KopulaIndPraesSg3} der^{PronDemMascNomSg} Mann^{Nomen} wo^{Partikel}
 Das ist der Mann dessen
 Ez az a férfi, akinek

sein Pua a Touktə is.
 sein^{PronPossMascNomSg3} Bube^{Nomen} ein^{ArtIndefMascNomSg} Doktor^{Nomen} ist^{KopulaIndPraesSg3}
 Sohn Arzt ist.
 A fia orvos. (S. GY. 2012 K3)

(189)

Teis is tə Paam, wo
 Das^{PronDemNeutNomSg} ist^{KopulaIndPraesSg3} der^{PronDemMascNomSg3} Baum^{Nomen} wo^{Partikel}
 Das ist der Baum, dessen
 Ez az a fa, aminek

sein Nost ooprouchə is.
 sein^{PronPossMascNomSg3} Ast^{Nomen} abgebrochen^{PartPerf} ist^{AuxIndPraesSg3}
 Ast abgebrochen ist.
 letörött az ága. (S. GY. 2012 K3)

Adatközlőim többsége alkalmazza a birtokos névmást a szerkezetben. A *wo* partikula megjelenése feltehetően nem a birtokos névmást blokkolja, hanem a mutató névmás és a birtokos névmás együttes megjelenését. A birtokos névmás megjelenését adatközlőim szükségesnek látják, hiszen nélküle a *wo* partikula a helyhatározót is erősítheti. Meg kell jegyezni azonban, hogy a *wu* + személyes névmás helyett a *wu* + határozott névelő is állhat. Egy adatközlőm szerint a személyes névmás csak az élő dolgokat jelentő főnevek esetében alkalmazható (190). A birtokos névmás alkalmazása helyett a *wu* + határozott névelő használatát javasolja.

(190)

Teis is tə Paam, wo
 Das^{PronDemNeutNomSg} ist^{KopulaIndPraesSg3} der^{PronDemMascNomSg3} Baum^{Nomen} wo^{Partikel}
 Das ist der Baum, dessen
 Ez az a fa, aminek

tə Nost ooprouchə is.
 der^{PronDemMascNomSg} Ast^{Nomen} abgebrochen^{PartPerf} ist^{AuxIndPraesSg3}
 Ast abgebrochen ist.
 letörött az ága. (S. GY. 2012 K3)

g) a szerkezet bővíthető:

Egy utolsó fontos tézis, amelyet CÎRILĂ (2006: 75) és ZIFONUN (2003: 100) is megállapítottak az általuk vizsgált szerkezeteknél, hogy a szerkezet szabadon bővíthető. Erre jó példa a következő:

(191)

Mid *mein* *Freind*⁴² *sein* *Suu(n)* *sein*
 Mit_{Praep} mein_{PronPossMascDatSg1} Freund_{Nomen} sein_{PronPossMascDatSg3} Sohn_{Nomen} sein_{PronPossMascDatSg3}
 Mit dem Auto des Sohnes meines Freundes
 A barátom fiának kocsjával

Wo(ng) *sama* *in* *Schtott* *foan.*
 Wagen_{Nomen} sind_{IndPraesPl1} wir_{PronPersPl1} in_{Praep} Stadt_{Nomen} gefahren_{PartPerf}
 sind wir in die Stadt gefahren.
 mentünk a városba. (S. GY. 2012 K3)

A (191) mondatban szereplő szerkezet azonban szintén nagyon ritka, a beszélt nyelvi környezetben alig található meg, rákérdezés útján állította elő a legidősebb adatközlőm 2012-ben. A többi adatközlő nehezen állította elő ezt a mondatot, de mindegyikük helyesnek találta.

Láthatjuk, hogy igen kevés kivétellel, de a ZIFONUN (2003) által felhozott csoportok a BNNY-ban is megtalálhatók. Az, hogy csupán két csoport formáit nem tudtuk megvalósítani, abból adódhatnak, hogy a *man* és *einem* általános alany a BNNY-ban ritkán található meg, a nyelvjárás a középbajor nyelvjárásokhoz hasonlóan a többes számú *sie* alakot használja. A másik problémás szerkezet a redundancia miatt nem valósítható meg. ZIFONUN (2003: 100) is említi, hogy ezek a szerkezetek többnyire redundánsak. Bizonytalanság mutatkozik a vonatkozó mellékmondatokban azon főnevek alkalmazásával kapcsolatban, melyek nem rendelkeznek [+ élő] jeggyel. A fentiek alapján feltételezhető, hogy a külső birtokos szerkezetek belső birtokossá való átértelmezése nem zárult még le teljesen. Összegezve kimutatható, hogy a BNNY a főnévi részeshatározós belső birtokos szerkezetet a bajor nyelvcsaládhoz való rokonsága alapján, ennek megfelelően alkalmazza.

6.4. Összefoglalás:

Ebben a fejezetben a részeshatározós főnévvel kifejezett birtokviszonyról értekezem. A standard nyelvtől eltérően az informális nyelvhasználatban megjelenik az RKB jelensége. Megkülönböztethetünk külső és belső birtokos szerkezeteket egymástól.

A történeti áttekintéshez CÎRILĂ (2006: 75-77, LEISS (1991: 1406-1407) és ÁGEL

⁴² A példamondatban szereplő *Freind* (Freund) 'barát' szó újkeletű jelenség, hatvan évvel ezelőtt még a *Khumerood* (Kamerade) 'pajtás' szót használták volna. Hasonló a már korábban említett *Suu(n)* főnév helyzete is. Feltehetőleg ezek a szavak a kitelepített rokonokkal való kommunikálás során kerültek be a budakeszi szókincsbe.

(1993: 6-7) monográfiáira támaszkodtam. Ezt követően megvizsgáltam a németben előforduló külső birtokos szerkezeteket, és három csoportba osztottam (MAYER 2012: 119-138). Az A) csoportba soroltam azokat a szerkezeteket, melyek igéi megengednek érintett (malefaktív/benefaktív) szerepű vonzatot vagy szabad határozót. Megállapítottam, hogy ennél a szerkezetnél a belső birtokos szerkezettel ellentétben az indirekt tárgy (amely kötelező vonzat) vagy a részeshatározó (amely szabad határozó) és a tárgyesetben álló birtokszó nem alkotnak egy egységet. A szerkezetnek kétfajta olvasata is van, egy érintettséget kifejező birtokos értelmezés nélküli és egy birtokosi értelmezésű. A birtokosi olvasat csak akkor jön létre, ha az indirekt tárgy [+élő] jegyet visel, és azt a birtokos helyén generáltuk. A részeshatározós elem innen mozog a datívuszi pozícióba. A szabad határozók esetében a datívuszi összetevőt nem a birtokos helyén generáljuk, hanem mindig a malefaktív/benefaktív pozícióban és a birtokos helyén lévő üres kategóriával koindexáljuk a birtokos olvasat létrejöttéhez. Ezeknél is feltétel az [+élő] jegy.

A B) csoportba olyan szerkezeteket soroltam, ahol a birtokszó elidegeníthetetlen birtokot jelöl. A datívuszi összetevőt ennél a csoportnál mindig a birtokos helyén generáljuk, amelynek itt is [+élő] jegyet kell hordoznia. A C) csoport szerkezetei az A) csoporttal rokon szerkezetek, formailag egybeesnek egy délnémet területen használt belső birtokos szerkezettel. Az A) csoporttól abban különbözik, hogy a birtokos helyén generált datívuszi összetevő a *sein* birtokos névmás jelenléte miatt nem mozgatás, hanem a *sein* névmással való koindexálás útján jut esethez.

A ditranzitív igéknél fellépő két olvasatot (az érintettség olvasata és a birtokos olvasat) LEE-SCHOENFELD (2006: 127) szerkezeti ábrája segítségével vezettem le (94-95. old).

A javasolt szerkezetek a következőképpen adtak választ a fenti kérdésekre:

1. Birtokos olvasat csak akkor jön létre, ha az indirekt tárgy a birtokos helyén generálódik, és innen emelkedik fel az érintettség tematikus szerepének eléréséhez a malefaktív/benefaktív DP-be. Ha eredetileg ez a birtokos hely nem volt betöltve, akkor nem is jön létre a birtokos olvasat, akkor csak a benefaktív/malefaktív olvasat lesz jelen.

2. Szabad határozók esetén a mozgatás nem lehetséges, ezért itt a malefaktív/benefaktív pozícióban generált datívuszi összetevőt a birtokos helyén egy üres kategóriával koindexáljuk a birtokosi olvasat létrejöttéhez. Ha nem áll fenn a birtokosi olvasat, értelemszerűen a koindexálás sincs jelen. Az elidegeníthetetlen birtokot jelölő főnevek esetében viszont a datívuszi összetevőt mindig a birtokos helyén generáljuk, ami az eset megszerzésére a malefaktív/benefaktív pozícióba mozog.

3. A kötelező vonzatok esetében a birtokos helyén generált indirekt tárgy nem kap esetet, ezért kell egy olyan helyre mozognia, ahol ez megtörténhet. A birtokos helyén a birtokszó egy inherensen birtokos tematikus szerepet oszt ki az eset nélküli főnévi kifejezésnek. Az eset eléréséhez csakis a malefaktív/benefaktív pozícióba mozoghat fel a datívuszi összetevő, ahol az érintett szerep kerül kiosztásra, ily módon az igétől és a birtokszótól egyaránt kap tematikus szerepet.

4. A szabad határozók esetében a malefaktív/benefaktív tematikus szerepet nem az ige osztja ki. A datívuszi rag maga hordozhat ilyen szerepet. Felmerülhet a kérdés, miért generáljuk a datívuszi összetevőt egy olyan helyen, ahol nem kap esetet. Erre az a lehetséges válasz, hogy a mélyszerkezetben csak a tematikus kívánalmakat elégítik ki, esetleg olyan helyen, ahol nincs eset. Ily módon előfordulhat, hogy a datívuszi összetevő olyan helyen generálódik, ahol tematikus szerepet ugyan kap, esetet viszont nem.

5. Az érintettség csak élő személyek esetében lehetséges, ezzel azt is magyarázhatjuk, miért kell élőnek lennie a részes határozónak a birtokos olvasat eléréséhez.

6. A forrás és experiens tematikus szerepet kiosztó igék esetében amennyiben [+élő] jegyű a datívuszi összetevő, akkor értelmezhető érintettként (malefaktív/benefaktívként) is. Az érintett lehet birtokos is. Ha a birtokos helyén generált datívuszi összetevő az érintett pozícióba mozog, birtokos olvasatú lesz. A birtokos olvasat a célpont tematikus szerepet kiosztó igéknél nem lehetséges.

7. A szerkezetből az is következik, hogy mivel a birtokos és a birtok nem alkotnak egy mondattani egységet, nem mozgathatók együtt.

A C) csoport szerkezeteit vizsgálva megállapítottam:

1. A külső birtokos szerkezetek mellett létezik egy olyan változat, amely a délnémet területen belső birtokos szerkezetként használatos. Ezekben a belső birtokos szerkezetekben (a külső birtokossal ellentétben) a részeshatározós esetben álló főnév egy egységet alkot a szerkezet másik nem részeshatározós esetben álló főnévi kifejezésével, mely nem csupán tárgyesetben álló főnév lehet.

2. A délnémet variánsokban előforduló RKB szerkezeteiben, melyek belső birtokos szerkezetek (a külső birtokossal szemben), nem kötelező az élő jegy.

A BNNY RKB szerkezeteit megvizsgálva ZIFONUN (2003: 98-100) rendszerezése alapján a következőket állapítottam meg:

1. A BNNY felmutatja a fent említett délnémet sajátosságokat, mint részeshatározós kifejezés és a hozzá kapcsolódó főnévi kifejezés egysége

2. Az élő jegy itt sem kötelező.

3. A ZIFONUN (2003: 98-100) ÁLTAL felállított csoportoktól a következő eltéréseket találtam:
- a) a datívuszi elem határozatlan névelővel vagy tagadószóval kifejezett főnév szerkezet igen ritka a nyelvjárásban.
 - b) a datívuszi elem mennyiségjelzővel ellátott főnév szerkezet is ritkán alkalmazható
 - c) a datívuszi elem névmás:
ez a csoport bizonyult egyedül problémásnak. A névmások többségében a szerkezet megvalósítható, ám az általános alany és tagadó névmások esetében nem látszik a szerkezet kivitelezhetőnek.
 - d) személyes névmással bővített főnevek esetében kizárólag az egyes szám harmadik személyű alakok esetében valósítható meg az RKB.
 - e) A *wo* partikula megjelenése ZIFONUN (2003: 101) megállapításával ellentétben nem a birtokos névmás megjelenését blokkolja, csupán a birtokos névmás és a vonatkozó névmás együttes megjelenését.

A ZIFONUN (2003: 98-100) által megállapított csoportok néhány kivételtől eltekintve megállják a helyüket a BNNY vizsgálata során is. A BNNY-ban a külső birtokos szerkezetek belső birtokos szerkezetté való átértelmeződése általában megvalósul, de a folyamat nem zárult le még teljesen, a belső birtokos szerkezetek mellett malefaktív értelmű igékkel megjelenhetnek külső birtokos szerkezetek is.

A határozott és határozatlan névelők és az általuk kifejezett esetek és viszonyok áttekintése után rátérek a velük kapcsolatot létesítő elöljárószók tárgyalására.

7. Az előjárósók

7.1. Bevezetés

A BNNY előjárósói tükrözik a standard nyelvben is megtalálható előjárósók rendszerét. Használatukat tekintve azonban már jelentős eltérések tapasztalhatók.

Ebben a fejezetben a BNNY előjárósóit vizsgálom, és a következő kérdésekre keresek választ:

1. A nyelvjárásban használatos előjárósók megfeleltethetők-e a standard nyelvben használatos előjárósóknak
2. A nyelvjárás előjárósók esetvonzatai megegyeznek-e a velük megfeleltethető standard előjárósók vonzataival.

Ebben a fejezetben röviden áttekintem a standard nyelv előjárósóinak fajtáit és funkcióit. Ezt követően az előjárósók kialakulását tárgyalom, mivel a nyelvtörténeti előzmények a dialektusok tanulmányozásában fontos szerepet kaphatnak. Végül rátérek a budakeszi előjárósók megjelenési formáinak és használatának tárgyalására.

7.2. Az előjárósók

Az 'előjárósó' (Präposition) kifejezés a latin *Praepositio* kifejezésre vezethető vissza, és arra utal, hogy a legtöbb előjárósó a standard német nyelvben a vele összefüggésbe hozható főnév előtt áll (DUDEN 2009: 600).

EISENBERG (2006: 190–91) meghatározása szerint a standard nyelvben megjelenő előjárósók kategóriája nem ragozható elemeket tartalmaz, melyek főnévvel vagy névmásokkal együtt léphetnek fel. BREINDL (2006: 936) a kategóriába sorolást problémásnak látja, mivel szemantikailag valamint szerkezeteiket és funkcióikat is tekintve igen heterogének. Az elvont értelemben használt előjárósókat még nehezebb kategorizálni.

Felépítésüket tekintve a DUDEN (2009: 6000-606)

DUDEN (2009: 604-606) a következő szemantikai csoportokat állapítja meg.

- az előjáró és a vele összefüggésbe hozott főnév közötti kapcsolat lehet lokális (*im Wald* 'az erdőben'),
- temporális (*in drei Tagen* 'három napon belül', ezek elő- utó- vagy egyidejűséget fejezhetnek ki),
- modális (például: *ohne Ermüdung* 'fáradtság nélkül', ezek az előjárósók a cselekvés módjára utalnak, és sem lokális, sem temporális, sem okozati előjárósószavak),
- okozati (*wegen des schlechten Wetters* 'a rossz idő miatt'),

- neutrális (*sich in jemanden verlieben* 'valakibe beleszeretni') viszony, ez utóbbi ott jön létre, ahol az előljárószót nem lokális értelemben használjuk.

Felépítésüket tekintve megkülönböztethetünk (DUDEN 2009: 600):

1. egyszerű előljárószókat
in '-ba/-be', *auf* '-ra,-re', *mit* '-val/-vel', *zu* '-hoz-/hez
2. komplex előljárószókat
3. *mithilfe, zufolge, anhand, anstelle*
4. előljárószóval képzett szókapcsolatokat
Im Verlaufe von 'folyamán', *in Bezug auf* 'vonatkozásában'

Hasonlóan sötja fel EISENBERG (2006: 190–191) az előljárószókat, megkülönböztet azonban még egy további csoportot,

5. összetett előljárószók
melyben az előljárószók állhatnak másik előljárószóval, például: *bis zu* '-ig' vagy *bis nach* 'után'.

EISENBERG (2006: 190–191) feltételezi, hogy az előljárószók némelyike melléknevekkel is alkothat előljárós szerkezetet.

6. előljárós szerkezetek melléknevekkel
a *für* előljárószó és *gut* 'jó' melléknév kapcsolata az *Ich halte das für gut* 'Jónak tartom' kifejezés)

b) A PP-k vonzatainak leírása

A PP-k elkülönítése vonzatokra és szabad határozókra igen nehéz. A vonzatok a mondatból el nem hagyható kötelező elemek. A szabad határozók elhagyhatók, a mondat attól még értelmes lesz. Vonzatok és szabad határozók szempontjából BREINDL (2006: 936) alapján megkülönböztethetünk:

1. Vonzatokat:
 - a) Előljárós összetevőt (mint például: *wohnen in*+ dat.'lakik valahol', *sich erinnern an* + akk. 'emlékszik valamire' BREINDL 2006: 936)

Ezek konstans, argumentumként, kötelező vonzatként állnak az előljárószó mellett. EISENBERG (2006: 190–191) szerint az igék nagy része bizonyos előljárószókat követel, melyek meghatározott esetet vonzanak.

Ezen igéhez kapcsolt előjárószo ekkor elveszti az önállóságát. Ettől fogva nem önmagában jelent valamit, hanem az igével együtt képviselnek egy relációt az alany és a tárgy főnevei között (például: *Inge hofft auf bessere Zeiten*. ‘Inge **jobb időkben** reménykedik’).

b) Határozói összetevőt (*um 10 Uhr enden* ‘10-kor befejeződik’; *bis 3 Uhr dauern* ‘3-ig tart’) Ezek lecserélhető előjárószo, melyeknek lokális és temporális határozói-szemantikai szerepük van, melyek az ige jelentésében kódolt, nem elhagyható összetevők (BREINDL2006: 936)

2. Szabad határozókat:

a) Határozós bővítményt (adverbiales Supplement BREINDL (2006: 936)

Ezek a PP-k szabad határozók, akár el is hagyhatók (*Am Mittag schläft sie auf der Wiese*. ‘**Délben a mezőn** alszik.’), vagy kicserélhetőek egymással. Ezeknek a határozós kifejezéseknek a szemantikai szerepe nincs az igében kódolva (BREINDL 2006: 936). Hatókörük a teljes mondatra kiterjed. Ezek néha jelzői szerepet is betölthetnek (mint például: *Sehnsucht nach dem Meer* ‘a **tenger utáni** vágyakozás’; *Essen am Strand* ‘a **strandon** való étkezés’). EISENBERG (2006: 190–191) ezt a csoportot határozói funkcióval rendelkező előjárószo, nevezik. Ebben az esetben az előjárószo mellérendelik egy mondathoz. Az előjárószo kapcsolatot jelent a cselekmény és az előjárószo szerkezetben található főnév között. (Például *Karl rastet auf dem Bismarkturm*. ‘Karl a **Bismark-torny**on pihen’.)

EISENBERG (2006: 190–91) meghatározása szerint a standard nyelvben található előjárószo kategóriája nem ragozható elemeket tartalmaz, ezek főnévvel vagy névmásokkal együtt lépnek fel. Az előjárószo a főnevekkel együtt előjárószo kifejezést (PP) alkotnak. A generatív nyelvtanok szerint a PP-n belül (mivel az előjárószo tekinthető a kifejezés fejének) a főnév az esetet az előjárószótól kapja meg. Az előjárószo, az esetkiosztás szempontjából több csoportja is van a standard nyelvben. Vannak olyan csoportok, melyek csak egy bizonyos esetet képesek a velük egy kifejezést alkotó főneveknek kiosztani. Más csoportok két eset kiosztására is képesek. A következő ábra a standard nyelv előjárószoinak rendszerét mutatja be:

19. ábra A standard német nyelv előjárószoinak rendszere EISENBERG (2006: 190) alapján kiegészítve.⁴³

Előjárósók

genitívusz	datívusz	akkuzatívusz	genitívusz/datívusz	datívusz/akkuzatívusz
<i>kraft</i>	<i>aus</i>	<i>für</i>	<i>trotz</i>	<i>in</i>
<i>seitens</i>	<i>bei</i>	<i>durch</i>	<i>wegen</i>	<i>neben</i>
<i>diesseits</i>	<i>mit</i>	<i>bis</i>	<i>statt</i>	<i>hinter</i>
<i>jenseits</i>	<i>nach</i>	<i>gegen</i>	<i>während</i>	<i>vor</i>
<i>infolge</i>	<i>seit</i>	<i>ohne</i>	<i>längs</i>	<i>über</i>
<i>zugunsten</i>	<i>von</i>	<i>um</i>	<i>mittels</i>	<i>unter</i>
<i>aufgrund</i>	<i>zu</i>		<i>dank</i>	<i>an</i>
<i>links</i>	<i>gegenüber</i>		<i>südlich</i>	<i>auf</i>
				<i>zwischen</i>
<i>unweit</i>	<i>außer</i>	<i>sonder</i>	<i>laut</i>	
<i>mitten</i>	<i>gemäß</i>	<i>wider</i>	<i>betreff</i>	
<i>oberhalb</i>	<i>zuwider</i>	<i>betreffend</i>	<i>bezüglich</i>	
<i>unterhalb</i>	<i>nebst</i>		<i>einschließlich</i>	
<i>innerhalb</i>	<i>samt</i>		<i>fern</i>	
<i>außerhalb</i>	<i>nächst</i>		<i>mangels</i>	
<i>zufolge</i>			<i>zuzüglich</i>	

A két esettel álló csoportoknál az akkuzatívuszi és a datívuszi eset közötti választást szintaktikai és szemantikai szempontok irányítják. A datívuszi és a genitívuszi esetek közötti választást befolyásolhatja, ha az előjárósót követő főnevet még egy genitívuszban álló főnév követi. Ebben az esetben jellemző az előjárósó után a datívusz használata, de a genitívuszi használat is helyes (DUDEN 2009: 612).

7.3. Az előjárósók kialakulása és változási tendenciái

Az előjárósók helyhatározókból alakultak ki, a térbeli viszonyok meghatározására (PAUL 1998: 394), melyek az eset megjelölésével fejeződnek ki. A határozószókkal ellentétben az előjárósók megkövetelnek bizonyos eseteket (DUDEN 2009: 601). Amennyiben a határozószó az igével szorosabb kapcsolatban állt, akkor állandó vagy legalábbis elválasztható igei összetételt alkottak. Amennyiben a főnévvel alkotott szorosabb kapcsolatot, létrejöhetett az előjárósó. Ily módon egyre több új előjárósó keletkezett. A korai újfelnémet időszakra (kb. 1350–1650) a genitívusz vonzatként való használata jelentősen visszaszorult (EBERT 1986: 50–52). Ennek oka szóvégződések gyengülése, ami magával hozta az analitikus névelőhasználat kialakulását. LEISS (1991: 1406) szerint a határozott és határozatlan névelők

⁴³ Meg kell jegyezni, hogy az EISENBERG (2006: 190) által közölt táblázatban néhány előjárósónak más vonzata is lehet. A *laut* 'szerint', 'értelmében jelentésű előjárósó állhat genitívusszal is. A táblázat nem teljes, hiányzik belőle a *wider*, *mitten*, *unterhalb*, *oberhalb* *innerhalb* és *außerhalb* genitívuszt vonzó előjárósó. A további elemzést azonban ez nem befolyásolja.

megjelenésével a genitívusz jelentősége mely a specifikus aspektust kifejező igékkal a határozottság/határozatlanság kategóriát fejezte ki, az akkuzatívuszi vonzatok javára csökkent.

A korai újfelnémet nyelvi korszakban (kb. 1350–1650) az előjárósók egy főnévi kifejezéssel (NP) jelennek meg, melynek esetét is meghatározzák. Az előjárósók általában az NP-k előtt álltak, de gyakran előfordultak az NP-k mögött is posztpozíció formájában (REICHMANN/WEGERA 1993: 374). Az NP előtt álló előjárósók csoportja nagyobb volt. Előfordultak két elemből álló, a német terminológiában „circumfixumok”-nak nevezett előjárósók (ld. 130. oldal), melyek az NP-t közrevették (például a ma is létező *um ... willen* 'akaratóból') (REICHMANN/WEGERA 1993: 374).. A magyar terminológia szótöveket közrefogó elemek esetében alkalmazza ezt a kifejezést. A továbbiakban a német terminológiát alkalmazom.

Az előjárósók sokszor kicserélhetők voltak más kategóriákkal, melyek ragozatlanul, határozói funkcióban jelentek meg (REICHMANN/WEGERA 1993: 375). Ennek következtében megjelentek olyan határozók, melléknévek vagy főnevek, melyek átmenetet képeztek az előjárósók kategóriájába. Ezek az újabb előjárósók általában genitívuszi esettel álltak, ma sincsnek *da-* vagy *wo-* előtaggal alkotott formáik, és kizárólag mutató, kérdő vagy vonatkozó névmásokkal állhatnak együtt. A legtöbbjük ezeknek az előjárósóknak megtartotta a szó régi határozói, melléknévi vagy főnévi használatát is. Ilyen határozósóból alakult előjárósó a *mitten* + gen. 'közepén' vagy a melléknévi kifejezésből kialakult *inwendig* + gen. 'belülről', *auswendig* + gen. 'kívülről'.

REICHMANN/WEGERA (1993: 375-377) a főnevekből kialakult előjárósók négy csoportját különböztetik meg:

- 1 Olyan előjárósók, amelyek a főnévi inflexiós ragokkal azonosak (*trotz* 'ellenére' a 16. századtól).
- 2 Főnevekből levezetett előjárósók, melyek morfológiailag a főnevek alakjaitól különböznek (*-halb* 'felől; miatt' 15. századtól).
- 3 Összetett előjárósók, melyek főnévi tagot tartalmaznak (*-seit* 'óta'/'-halb' 'miatt')
- 4 Előjárósó és főnév kombinációjából, melyek előjárósók vagy circumfixumok. *durch... willen*, 16. századtól. vagy később *um... willen* 'valaminek az akaratából'

A DUDEN (2009: 601) meghatározása szerint is léteznek főnevekből létrejött előjárósók, mint *wegen* + gen. 'miatt', ami a *der Weg* 'út' főnévből vagy a *dank* + gen. 'köszönhetően'

Ezek a kapcsolatok ugyanúgy épülnek fel, mint a standard nyelvben, ezért több példát ezekre nem hozok. Mivel a komplex struktúrák és a nem főnévi kapcsolatok is a prototipikus előjárószókból épülnek fel, a továbbiakban a prototipikus előjárószókat mutatom be.

d) összetett előjárósók

(195)

No *wiəmə* *san* *viə̀rəkhumə*
 Noch_{Partikel} wie_{Adv} wir_{PronPersNom P11} sind_{AuxIndPraesP11} vorne_{Partikel} gekommen_{PartPerf}
 Dann wie wir
 Aztán ahogy

pis *zən* *Schischa* *säi(n)* *Hitn, ...*
 bis_{Praep} zu_{Praep} den_{ArtDefMascDatSg} Schischa sein_{PronPossMascSg3} Hütte_{Nomen}
 zur Schischas Hütte gekommen sind...
 a Sisa kunyhóházhoz érkeztünk... (BONOMI 1965: 54)

7.4.1. Eltérések az esetek használatában

Az egyszerű előjárósók:

Mivel az egyszerű előjárósók esetében hasonlóságot tapasztalhatunk a standard nyelvben való használatnál, ebben a pontban a használati különbségekre hívnám fel a figyelmet.

A budakeszi egyszerű előjárósók főbb jellemvonásai:

a) Főnév előtti pozíció

Az előjárósók általában megelőzik a főneveket, mint a hogy a (196)-(199) példa is mutatja.

b) cirkumfixum

A BNNY-ban is található cirkumfixum, bár számuk igen csekély:

(196)

Von *mia* *aus,* *mochst* *wost*
 Von_{Praep} mir_{PronPersDatSg1} aus_{Praep} machst_{IndPraesSg2} du_{PronPersNomSg2} was_{Konj} du_{PronPersNomSg2}
 Von mir aus machst du was du
 Felőlem azt teszel, amit

wüüst.

willst.

*willst*_{ModIndPraesSg2}

akarsz.

(S. GY. 2012 K1)

c) A BNNY-ban nem található posztpozíció.

7.4.1.1. A standard nyelvben akkuzatívuszi esetet vonzó előjárósók a BNNY-ban

A budakeszi akkuzatívuszi esetet megkövetelő előjárósók alakjaiban általában megfeleltethetők a standard tárgyesettel álló előjárósóknak:

1.) A standard használatlal megegyezően használt előjárósók:

A *pis* előjárósó

A *pis* előjárósó a BNNY-ban megjelenhet Konjunkció formájában, előjárósóként, illetve komplex előjárósóként a datívuszi esetet megkövetelő *pis zə* összetételben, mely megfelel a standard használatnak.

Konjunkcióként:

(197)

Pisə⁴⁴ *hot* *ti* *Schtiifl* *rundəzoogn*,
 Bis_{Preap} er_{PronPersMascNomSg} hat_{AuxIndPraesSg3} die_{ArtDefNomPl} Stiefel_{Nomen} heruntergezogen_{PartPerf}
 Bis er die Stiefel heruntergezogen hat
 Amíg lehúzta a csizmáját,

is *ti* *Khotz* *iwər* *iəm* *khumə*.
 ist_{AuxIndPraesSg3} die_{ArtDefFemNomSg} Katze_{Nomen} über_{Praep} ihm_{PronPersMascDatSg3} gekommen_{PartPerf}
 ist die Katze über ihn gekommen.
 ráugrott a macska. (Bonomi: 1935: 4957)

Előjárósóként:

(198)

pis ***am*** ***Omd***
 bis_{Praep} a_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Abend_{Nomen}
 Bis Abend
 Estig (S. GY. K4 2016)

A *tuach* előjárósó

A fenti előjárósók közül a *tuach* ugyanúgy működik, mint a standard nyelvben. Ugyanazt az esetet vonzza, és ugyanaz a jelentése is.

(199)

I *pin* ***tuachn***⁴⁵ ***Plotz*** *kaungə*.
 Ich_{PronPersNomSg1} bin_{AuxIndPraesSg1} durch_{Praep} den_{ArtDefMascAccSg} Platz_{Nomen} gegangen_{PartPerf}
 Ich bin durch den Markt gegangen.
 Keresztülmentem a piacon. (S. GY. 2012 K5)

⁴⁴ egyszerű klitikum

⁴⁵ speciális klitikum

Az uni előjárószo

Az *uni* előjárószo a standard nyelvhez hasonlóan legtöbbször névelő nélkül pusztán főnévként állnak utána a főnevek.

(200)

Ea *is* *uni* *Woa* *aussikaungə*
 Er_{PronPersMascNomSg3} ist_{AuxIndPraesSg3} ohne_{Praep} Wort_{Nomen} hinausgegangen_{PartPerf}
 Er ist ohne Wort
 Szó nélkül ment ki

pein *Toa.*
 bei_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Tor_{Nomen}
 beim Tor hinausgegangen.
 a kapun.

(S. GY. 2012 K5)

2. A standard nyelvtől eltérően használt előjárószo:

Az *um/umə* előjárószo a standard nyelvnek megfelelő használatban:

Az *um* előjárószo a tárgyesetet megkövetelő előjárószo között a leggyakrabban előforduló előjárószo. Állhat lokális jelentésben a standard nyelvhez hasonlóan, 'körül' értelemben, de legtöbbször időpontok kifejezésére, kauzális jelentésben vagy temporális értelemben használják (például: *um zwöiwi* 'tizenkettőkor').

(201)

Ums *Köjdi*
 Um_{Praep} das_{ArtDefNeutAccSg} Geld_{Nomen}
 Er hat es
 Pénzért

hot *ea* *s* *taun*
 hat_{AuxIndPraesSg3} er_{PronPersMascNomSg3} es_{PronPersNeutAccSg} getan_{PartPerf}
 für Geld getan.
 tette.

Az *um/umə* előjárószo a standard nyelvtől eltérő használatban:

a) az *um/umə* előjárószo lokális és direkcionális értelemben datívuszi esettel:

(202)

Umən *Tisch* *sama* *unsri*
 Um_{Praep} dem_{ArtDefMascDattSg} Tisch_{Nomen} sind_{AuxIndPraesP11} wir_{PronPersNomP11} unser_{PronPossNomP1}
 Wir sind zu
 Tizenketten ültünk az

Zwöjwi *kseisn.*
 zwölf_{Kard} gesessen_{PartPerf}
 zwölf um den Tisch gesessen.
 asztal körül.

(S. GY. 2012 K4)

(203)

Tə Hund is kreinnt umən Haos.
 Der_{ArtDefMascNomSg} Hund_{Nomen} is_{AuxIndPraesSg3} gerannt_{PartPerf} um_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Haus_{Nomen}
 Der Hund ist um das Haus gelaufen.
 A kutya a ház körül futott. (S. GY. 2012 K4)

b) az um/umə elöljárószó kauzatív használatban

Gyakran alkalmazzák a standardnak megfelelő *um zu* + infinitív használat helyett elöljárószó + főnév kapcsolatban:

(204)

Miə san amoi umə Hujz kaungə...
 Wir_{PronPersNomPl1} sind_{AuxIndPraesPl1} einmal_{Adv} um_{Praep} ein_{ArtIndefNeutAccSg} Holz_{Nomen} gegangen_{PartPerf}
 Wir sind einmal weggegangen, um Holz zu holen...
 Egyszer mentünk fáért, ... (BONOMI 1964: 50)

(205)

I hob in Puə umə
 Ich_{PronPersNomSg1} habe_{AuxIndPraesSg1} den_{ArtDefMascAccSg} Bube_{Nomen} um_{Praep} einen_{KardFemAccSg}
 Ich habe den Jungen weggeschickt um eine
 Elküldtem a fiút

Floschn Wei(n) kschickt.

Flasche_{Quant} Wein_{Nomen} geschickt_{PartPerf}
 Flasche Wein zu holen.
 egy üveg borért.

(S. GY. 2012 K4)

(206)

I pin umən Huat khummə.
 Ich_{PronPersNomSg1} bin_{AuxIndPraesSg1} um_{Praep} den_{ArtDefMascAccSg} Hut_{Nomen} gekommen_{PartPerf}
 Ich bin gekommen, um den Hut zu holen.
 Jöttem a kalapért (S.GY. 2012 K4)

Az *um* elöljárószó a BNNY-ban feltételezhetően megjelenhet *um* vagy egy ejtéskönnyítő *-ə* segítségével *umə* alakban is. A (204) és 205) példában az anyagnevek határozatlan névelővel állnak, ezért feltételezhető, hogy az *um* alak a határozatlan névelővel olvadt egybe, és a kliticizált határozatlan névelővel együtt *umə* és *umən* alakban jelent meg.

A BONOMI által gyűjtött szövegben (204) az *umə* alak az *um* elöljárószó és a semleges nemű határozattalan névelő tárgyesetének az egybeolvadása lehet. Ebben a mondatban akkuzatívuszi alakot találunk, csakúgy, mint a rákövetkező (205) mondatban ahol az *umə* *Floschn* forma jelenik meg. Meg kell jegyezni, hogy *umən* *Flosch* alakkal is képzik ezt a mondatot, feltehetőleg az *n* itt egy hiátustöltő

A (206) példamondat magyarról anyanyelvre való fordítás útján jött létre, de adatközlőim megjegyezték, hogy a mondatban szereplő *umən* alakot akár a határozott, vagy határozatlan névelős egybeolvadás eredményeként is értelmezhetjük.

c) az *um/umə* előjárószo a *für* előjárószo helyett

Az *um* előjárószo használatos valamilyen ellenérték kifejezésére is:

(207)

...*um* *an* *Höllə* *host.*
 ...*um*_{Praep} *einem*_{ArtIndefMasctDatSg} *Heller*_{Nomen} *hast* _{AuxIndPraesSg2}
 ... um einen Heller hast
 ... egy pár fillérért

a *wos* *kriəkt*
*auch*_{Adv} *etwas*_{Pron Indef} *gekriegt*_{PartPerf.}
auch etwas bekommen.
 már kaptál is valamit.

(S. GY. 2006 T2)

(208)

I *peit* *um* *meinə* *Touchtə.*
*Ich*_{PronPersNomSg1} *bete*_{IndPraesSg1} *um*_{Praep} *meine*_{PronPossDatSg1} *Tochter*_{Nomen}
 Ich bete für meine Tochter
 Imádkozom a lányoméért.

(S. GY. 2012 K4)

Az *um* előjárószo helyett használható a *fia* előjárószo is. mind a két (27) és (208) mondatban.

(207) példamondatot csak egy személy alkalmazza, míg mások mindkét mondatban a standardnak megfelelő *fia* (für) előjárószt preferálják. Jelen fázisban nem dönthető el egyértelműen a szokásos használat. Úgy gondolom, ha a kitelepítés és a nyelv használatának tiltása nem következett volna be, mára már egy letisztultabb *um* használat lenne jelen ebben az esetben a nyelvjárásban. Az *um* előjárószo jelentése a standardhoz képest bővül a kauzatív jelentéssel, mely feltehetően a magyar nyelv kontaktushatásának eredménye. De az is előfordulhat, hogy az *um* '-ért, céljából' értelmezés erősebb a fenti mondatokban, mint a *für* '-ért, érdekében' értelmezés.

A *fia* előjárószo

1. a *fia* előjárószo standard nyelvvel megegyező használata:

A *fia* (für) előjárószo csak ritkán használatos. A standard nyelvvel megegyező módon használható átvitt értelemben is: Például: *Schriət fə Schriət* (Schritt für Schritt) 'lépésről lépésre' (BONOMI 1943: 3).

2. a *fia* előjárószo standard nyelvtől eltérő használata:

A *für* előjárószo általában datívuszi esettel áll:

(209)

Fia tein weast teiə zojnj!
 Für_{Praep} dem_{PronDemNeutDatSg} wirst_{AuxIndPraesSg2} du_{PronPersNomSg2} teuer_{Adv} zahlen_{Inf}

Das wirst du teuer bezahlen!

Ezért drágán megfizetsz!

(S. GY. 2012 T5)

(210)

I hob wos prungə fian
 Ich_{PronPersNomSg1} habe_{AuxIndPraesSg1} etwas_{PronIndefAcc} gebracht_{PartPerf} für_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg}

Ich habe etwas für das

Hoztam valamit a

Khind.

Kind_{Nomen}

Kind gebracht

gyereknek.

(S. GY. 2012 K4)

(211)

Tə Kossuth woə in Mariaachl. Hot koa
 Der_{ArtDefMascNomSg} Kossuth war_{IndPraetSg3} in_{Praep} Maria Eichel. Hat_{AuxIndPraesSg3} sogar_{Partikel}

Der Kossuth war in Maria Eichel. Er hat sogar

Kossuth ott járt Makkosmárián. Még

kwaunt tuət. Wous Koosthaus is,
 gewohnt_{PartPerf} dort_{Adv.} Wo_{Konj} das_{ArtDefNeutNomSg} Gasthaus_{Nomen} ist_{KopulaIndPraesSg3}
 dort gewohnt. Wo das Gasthaus ist,
 ott is lakott. Ahol a vendéglő van,

ə kwissi Ffäiffərin hot khoucht
 eine_{ArtIndefFemNom} gewisse_{AdjFemNomSg} Pfeifferin hat_{AuxIndPraesSg3} gekocht_{PartPerf.}
 eine gewisse Pfeiferin hat
 egy bizonyos Pfeiferné

fjər iəm.

für_{Praep} ihn_{PronPersMascDatSg}

für ihn gekocht

főzött rá.

(BONOMI 1943: 3)

A (209) és (210) példában egyértelműen megmutatkozik a *təs* határozott névelő datívuszi (*ten/in*) vagy a mutató névmás (*tein*) alakja.

A (211) példában *fia iəm* alak megegyezik a tárgyesetben álló formával. Feltételezhető azonban hogy mindhárom mondatban a datívuszi esetet láthatjuk, mivel a később keletkezett 2012-es felvételeken is egyértelmű a datívuszi használat. Ez a standardtól eltérő használat a korai újfelnémet nyelvi korszakra jellemző használat (REICHMANANN/WEGERA 1993: 367). A

dialektus feltehetően a *für* előjárószt 'számára, részére' jelentésben szívesebben használja az előjárószo nélküli datívuszi kifejezés helyett. Elgondolkodtató, hogy vajon magyar hatásnak tudható-e be a datívuszi eset előjárósavas kifejezésre való lecserélése.

A *kee(g)n/keegə* előjárószo

1. a *kee(g)n/keegə* előjárószo standard nyelvvel megegyező használata:

Az előjárószt lokális előjárószóként, a standard, 'szemben, ellenére' értelemben használják, és mindig akkuzatívuszi esetet követel meg.

2. a *kee(g)n/keegə* előjárószo standard nyelvtől eltérő használata:

a) a *kee(g)n/keegə* előjárószo in *Richtung* 'irányában' értelemben:

A standard használattól bővebb, 'irányában' értelemben is használatos az előjárószo:

(212)

No wiərə vən Pfäschnə
 Nach_{Partikel} wie_{Konj} er_{PronPersMascNomSg3} von_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Förster_{Nomen}
 Dann wie er vom Förtser
 Aztán ahogy jön lefelé az erdésztől,

oowezuskhumt unt schaut keegəs
 abwärts_{Adv} kommt_{IndPraesSg3} und_{Konj} schaut_{IndPraesSg3} gegen_{Praep} das_{ArtDefNeutAccSg}
 abwärts kommt und Richtung
 és a községháza

Kmaahaus...

Gemeindehaus_{Nomen}

Gemeindehaus schaut,....

irányába néz,...

(BONOMI 1937: 3921)

(213)

... und tuat is ə schneewäissi Frau
 und_{Konj} dort_{Adv} ist_{AuxIndPraesSg3} eine_{ArtIndefFemNomSg} schneeweiße_{AdjFemNomSg} Frau_{Nomen}
 ...und dort kam eine schneeweiße Frau
 ...és akkor egy hófehér asszony

keegər iam khummə...
 gegen_{Praep} i_{Fuge} ihm_{PersPronMascAcctSg3} gekommen_{PartPerf}
 auf ihn zu.
 jött felé.

(BONOMI 1943:2)

BONOMI-nak az 1930-as években rögzített szövegében (212) látható előjárószo kliticizált formában jelenik meg. A (213) mondatban ugyanakkor megfigyelhető a kiejtés megkönnyítésére alkalmazott *r* kötőhang. Egy másik figyelemreméltó jelenség a hímnemű

személyes névmás tárgyesetének alakja, mely homonimát alkot a részeshatározós esetű alakokkal. Mindkét alak *iam* formában jelenik meg a nyelvjárásban.

A standard nyelvhez képest a *keege/kein(g)* előjárószo jelentésbővülésen megy keresztül, jelentése kibővül az ‘irányában’ kifejezéssel, mellyel a *nach* előjárószo szerepe csökken.

A budakeszi nyelvjárásban meglévő akkuzatívuszi esetet megkövetelő előjárósók az *um* és a *keegə/ kein(g)* előjárósók kivételével a standard nyelvi jelenségekhez hasonlóan működnek. A *fia* a BNNY-ban a datívuszi esetet megkövetelő előjárósókhoz sorolható. Mindhárom előjárósónál megfigyelhető jelentésbővülés, illetve szemantikai átrendeződés, ami feltehetően nyelvi kontaktushatás eredménye.

20. ábra A standard nyelvben akkuzatívuszi esetet megkövetelő előjárósók a BNNY-ban

<i>standard német:</i>	<i>BNNY:</i>
<i>bis</i>	<i>pis</i>
<i>ohne</i>	<i>uni</i>
<i>durch</i>	<i>tuach</i>
<i>um</i>	<i>um</i> (kauzatív használatban)
<i>für</i>	-
<i>gegen</i>	<i>keei(g)n / keegə</i>

7.4.1.2. A standard nyelvben datívuszi esetet vonzó előjárósók a BNNY-ban

A budakeszi részeshatározós esettel álló előjárósók alakjaiban általában hasonlóságot mutatnak a standard előjárósókkal.

A részeshatározós esettel álló előjárósók közül a *seid (seit)* ‘óta’ és a *noch (nach)* ‘felé, után’és temporális használata szinte teljesen megfelel a standard használatnak, ezért ezekre itt példákat nem hozok. Minimális eltérés tapasztalható a *nach* ‘után’ jelentésénél, ahol a *hində* ‘mögötte’ kifejezés veszi át ezt a szerepet. (Erről bővebben a *hində* előjárósónál értekezem 164-165 l.)

A mid/mit előjárósó

1 A mid/mit előjárósó standard nyelvvel megegyező használata:

A *mid/mit* előjárósó általában datívuszi esetet követel, és a standard *mit*-nek megfelelően alkalmazták’-val/-vel’ jelentésben.

2. a *mit/mit* előjárószo standard nyelvtől eltérő használata:

a) a *mit/mit* előjárószo állhat időnként akkuzatívuszi esettel:

Bár túlnyomórészt datívuszi esettel alkalmazzák, időnként mégis akkuzatívuszi esetben találjuk meg:

(214)

...unt mäi(n) Voodə hod Kräint mit see.
 ...und_{Konj} mein_{PronPossMascNomSg} Vater_{Nomen} hat_{AuxIndPraesSg3} gerennt_{PartPerf} mit_{Praep} sie_{PronPersAccPl}
 ...und mein Vater ist mit ihnen gerannt.
 ...és az apám velük együtt futott. (BONOMI 1943: 3)

(215)

Unt tut ham ti Heiks mit see taunzt...
 Und_{Konj} dort_{Adv} haben_{AuxIndPraesPl3} die_{ArtDefNomPl} Hexen_{NomenPl} mit_{Praep} sie_{PronPersAccPl} getantzt_{PartPerf}
 Und dort haben die Hexen mit Ihnen getanzt.
 És ott táncoltak velük a boszorkányok... (BONOMI 1935: 4886)

(216)

Und mei(n) Mama, tei is nau
 Und_{Konj} mein_{PronPossNomSg1} Mama_{Nomen} die_{PronDemFemNomSg3} ist_{AuxIndPraesSg3} noch_{Adv}
 Und meine Mama ist noch
 És a mamám még a

miteis schwawischi Khi(d)ln kaungə in Kirch.
 mit_{Praep} das_{ArtDefNeutAccSg} schwäbischen_{AdjNeutAcc} Kittel_{Nomen} gegangen_{PartPerf} in_{Praep} Kirche_{Nomen}
 mit dem schwäbischen Kittel in die Kirche gegangen.
 sváb szoknyában ment a templomba. (S.GY. 2006 T2)

Az újfelnémet nyelvi korszakban a *mit* ritkán, de állhatott akkuzatívuszi esettel is. Erre a BONOMI által a 30-as években rögzített szövegekben néhány példát találhatunk. Ezek száma is igen csekély, csupán ezt a két példát találtam. A korai újfelnémet (kb. 1350-től) nyelvi korszakban (REICHMANN/WEGERA 1993: 373) még állhatott, igaz csak ritkán a *mit* előjárószo akkuzatívuszi esettel is. Feltételezhetően a régebbi használatot lassanként leváltotta az új használat. Az általam 2006–2012 ben rögzített 21. századi szövegekben igen csekély számban jelenik meg a *mit* akkuzatívuszi esettel, mindössze egy példát találtam (216).

b) a *mit* előjárószo (MUHR (2000: 74) meghatározása szerint) egy függőleges felülettel való kapcsolat kifejezésére

A standard nyelv a függőleges felületekkel való kapcsolatra kizárólag az *an* előjárószt alkalmazza. MUHR (2000: 74) rámutat, hogy az osztrák használatban más előjárósók kerülnek előtérbe.

(217)

Sii *hod* *in* *Khoab* *oowiloussn*
 Sie_{PronPersFemNomSg3} hat_{AuxIndPraesSg3} den_{ArtDefMascAccSg} Korb_{Nomen} abgelaassen_{PartPerf}
 Sie hat den Korb
 Leengedte a kosarat

min *Schtrick.*
 mit_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Strick_{Nomen}
 am Seil heruntergelassen.
 a kötélén.

(S. GY: 2012 K4)

Véleményem szerint a BNNY a függőleges felület mentén való mozgással szemben inkább az eszközt állítja a középpontba.

A vo/va/və előjárószo

1. a vo/va/və előjárószo standard nyelvvel megegyező használata:

A standard nyelvvel megegyezik a használat abban, hogy általában datívuszi esetet vonz az előjárószo, és származási helyet jelöl meg ('-tól/-től' jelentésben használatos).

2. a vo/va/və előjárószo standard nyelvtől eltérő használata:

a) a verba dicendi igével együtt kizárólagos a vo/va/və előjárószo használata,

Ezek az igék a standard nyelvvel ellentétben nem állhatnak az *übernek* megfelelő *iüwa* előjárószoval.

(218)

Tə *Krousvoodə* *hod* *mia* *von*
 Der_{ArtDefMascNomSg} Großvater_{Nomen} hat_{AuxIndPraesSg3} mir_{PronPersDatSg1} von_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg}
 Der Großvater hat mir über den
 A nagyapám mesélt nekem

Khukeinl *vəzöjɔj⁴⁶.*
 Urgroßvater_{Nomen} erzähl_{PartPerf}
 Urgroßvater erzählt.
 a dédnagyapámról.

(S. GY. 2012 K4)

(219)

Ti *Aanl* *hod* *vüü* *kreit⁴⁷* *va*
 Die_{ArtDefFemNomSg} Großmutter_{Nomen} hat_{AuxIndPraesSg3} viel_{AdvQuant} geredet_{PartPerf} von_{Praep}
 Die Großmutter hat viel über die Sibilla Weiß
 A nagymamám sokat

⁴⁶ Az eredetileg *ver-* prefixum a standard német nyelvben jelentésmódosuláson ment keresztül, és mára általában negatív tartalmat képvisel. Szerepét az újabb *er-* prefixum vette át, bár megmaradt néhány régebbi alak is, mint pl. a *verstehen* 'megért' ige esetében. A dialektus a középkori formát őrizte meg.

⁴⁷ A standard *sprechen* 'beszél' ige helyett a bajor dialektus a *reden* alakot preferálja. Sibille Weiß híres jósnő volt, szívesen hivatkoztak rá a budakesziek.

də Sibilla Weiß.

der_{ArtDefFemDatSg} Sibilla Weiß
gesprochen.

beszélt Sibilla Weißről.

(S. GY. 2012 K4)

(220)

Mei(n) Pruadə hod mia koa nix ksogt.
Mein_{PronPossNomSg1} Bruder_{Nomen} hat_{AuxIndPraesSg3} mir_{PronPersDatSg1} gar_{Partikel} nichts_{PronNeg} gesagt_{PartPerf}
Mien Bruder hat mir gar nichts
A bátyám semmit se szólt nekem

va sein neichn Weip.
von_{Praep} seinem_{PronPossMascDatSg} neuen_{AdjNeutDatSg} Weib_{Nomen}
von seiner neuen Frau gesagt.
az új feleségéről.

(2012 S. GY. K4)

A *sein* birtokos névmáson a nazális magánhangzó helyett az *n* hangzó jelenik meg, ez igazolja a semlegesnem datívuszi eset jelenlétét.

b) a vo/va/və elöljárószó megjelenhet ditranzitív igéknél:

A ditranzitív igék (például *wegnehmen* + dat. + acc., 'elvesz' *stehlen* + dat. + acc., 'ellop') esetében a standard nyelvben nem állhat elöljárószó. A magyar nyelvben viszont a *-tól/-től* toldalékot használjuk, ami a német *von* elöljárószónak felel meg. BONOMI 1935–1937-ben rögzített szövegeiben még a standardnak megfelelő variációkat találjuk:

(221)

... *tea* *hod* *iam* *ti* *Launzn*
der_{PronDemMascNomSg3} hat_{AuxIndPraesSg3} ihm_{PronPossMascDatSg3} die_{ArtDefFemAccSg} Lanze_{Nomen}
...der hat ihm die Lanze
...elrántotta tőle

weikkrisn.
weggerissen_{PartPerf}
weggerissen
a lándzsát.

(BONOMI 1943: 5)

Az utóbbi időben megjelent a BNNY-ban a magyar *-tól/-től* toldaléknak megfelelő használat. 2012-ben ugyanezt a mondatot adatközlőim többsége a következőképpen realizálná:

(222)

... *tea* *hod* *von* *iam* *ti* *Launzn*
der_{PronDemMascNomSg3} hat_{AuxIndPraesSg3} von_{Praep} ihm_{PronPossMascDatSg3} die_{ArtDefFemAccSg} Lanze_{Nomen}
...der hat ihm die Lanze
...elrántotta tőle

weikkrisn.
 weggerissen_{PartPerf}
 weggerissen
 a lándzsát.

(223)

Ea hod əs Pichl weiknjaumə
 Er_{PronPossMascNomSg3} hat_{AuxIndPraesSg3} das_{ArtDefneutAccSg3} Buch_{Nomen} weggenommen_{PartPerf}
 Er hat ihm das Buch
 Elvette tőle a

von iam.

VON_{Praep} ihm_{PronPossMascDatSg3}
 weggenommen.
 könyvet/ elvette a könyvét.

(S. GY. 2012 K4)

(224)

Ti Puamə ham vo də Aa(n)l
 Die_{ArtDefNomPl} Buben_{NomenPl} haben_{AuxIndPraesPl3} von_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Großmutter_{Nomen}
 Die Zigeuner haben ihr zwei
 A cigányok elloptak a nagymamától két

kschtujnj zwa Hiəə.
 gestohlen_{PartPerf} zwei_{Kard} Hüner_{NomenPl}
 Hühner gestohlen.

tyúköt/ Ellopták két tyúkját a nagymamának.

(S. GY. 2012 K4)

Míg a legidősebb adatközlőm (2012-ben 97 éves volt) ragaszkodott a régebbi, Bonominál található formához (221), a nála fiatalabbak mind ezt az utóbbi variánst követik ((222)-(224)). Véleményem szerint a jelenség feltehetően nyelvi kontaktushatásnak tekinthető, ezek az újabb formák párhuzamosan léteznek a régebbi formákkal.

A zə előjárószo

1. a zə előjárószo standard nyelvvel megegyező használata:

Megegyezik a standard nyelvi *zu* előjárószo használatával abban, hogy lokális előjáróként célpont-megközelítés kifejezésére használják.

2. a zə előjárószo standard nyelvtől eltérő használata:

A standard nyelvtől eltérő használat a következőkben nyilvánul meg:

a) a zə előjárószo állhat néhány igével opcionálisan:

(225)

Soktə *zə* *säi(n)* *Weip...*
 Sagt_{IndPraesSg3} er_{PronPersNomSg3} zu_{Praep} sein_{PronPossMascAccSg3} Weib_{Nomen}
 Sagt er seiner Frau...
 Odaszól a feleségének.... (BONOMI 1936: 3910)

(226)

...*hod* *mei(n)* *Papa* *ksokt,* *zə* *də* *Mama....*
 hat_{AuxIndPraesSg3} mein_{PronPossNomSg1} Papa_{Nomen} gesagt_{PartPerf} zu_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Mama_{Nomen}
 ... hat mein Papa meiner Mama gesagt....
 ...a papám szölt a mamámnak.... (S. GY. 2006 T2)

(227)

...*mei(n)* *Weip,* *ti* *hod* *noch* *Mama* *und*
 ...mein_{PronPossNomSg1} Weib_{Nomen} die_{PronDemNeutNomSg} hat_{AuxIndpraesSg3} noch_{Adv} Mama_{Nomen} und_{Konj}
 ...meine Frau hat meine Eltern noch Mama und
 ...a feleségem még Mamának és

Papa *ksokt* *zə* *meini* *Öütten.*
 Papa_{Nomen} gesagt_{PartPerf} zu_{Praep} meinen_{ArtDefDatPl} Eltern_{Nomen}
 Papa genannt.
 Papának szólította a szüleimet. (S.GY 2012. T5)

A *sagen* ige az 'odaszól' jelentésben a *zə* előjárószoval áll a BNNY-ban. Muhr (2000:68) is említi, hogy az osztrák nyelvhasználatban lehetséges a *zu* előjárószoval való használat. A (228) példában a semlegesnem datívuszi esetében a nazális magánhangzó helyett *n* hangzónak kellene megjelennie, de BONOMI itt egyértelműen jelzi a nazális magánhangzó jelenlétét, így csakis akkuzatívuszi esetről lehet szó. Ez rendkívül ritka jelenség, és BONOMInál a 30-as években rögzített anyagban is csak egyszer fordul elő. A középfelnémet időszakban még állhatott a *zə* előjárószo tárgyesettel (PAUL 1998: 339), de már akkor is ritkán. A mai használatból már teljesen eltűnt, mint a következő (226) és (227) példa is mutatja. BONOMI kutatásainak célja a Buda környéki hiedelmek és szokások vizsgálata, mely során a társadalmi réteg azon csoportját szólította meg, mely a legrégebbi tradíciókkal rendelkezik. Az általa megszólított emberek 1850 és 1880 között születtek, feltehetően a tradíciókat a nyelvben is mélyebben őrizték. A későbbi 2006 és 2012-ben gyűjtött adatoknál (229-230) már a datívuszi használatot láthatjuk.

b) a zə előjárószo állhat a zu + infinitívuszi szerkezetek helyett:

A standard nyelvben célhatározói mellékmondatokban használt *zu* + infinitív szerkezetek idegenek a bajor nyelvjárások számára. Számos elkerülési technikát alkalmaznak, többek közt a *zu* előjárószo főnév előtti alkalmazását:

(228)

S *kschicht* *iəna* *niks,* *keipz*
 Es_{PronPersNeutNomSg3} geschieht_{IndPraesSg3} ihnen_{PronPersPl3DatPl3} nichts_{PronNeg} gebt_{ImpPl2} ihr_{PronPersNomPl2}
 Es geschieht Ihnen nichts, gebt
 Nem lesz bántódásuk, csak

nuə *wos* *zən* *eisn.*
 nur_{Partikel} etwas_{Partikel} zu_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Essen_{Nomen}
 nur etwas zu essen
 adjanak valamit enni!

(BONOMI 1943: 5)

(229)

Tāa *hod* *au(n)kfaungkt* *zən* *schöln....*
 Der_{PronDemMascNomSg} hat_{AuxIndPraesSg3} angefangen_{PartPerf} zu_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Schelten_{Nomen}
 Der hat angefangen zu schelten.
 Az meg elkezdett szitkozódni.

(BONOMI 1936: 3910)

(230)

.. und *hod* *au(n)kfaungkt* *zən* *zauna...*
 und_{Konj} hat_{AuxIndPraesSg3} angefangen_{PartPerf} zu_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Zaunen_{Nomen}
 .. und hat angefangen zu weinen
 ... és elkezdett sírni.

(BONOMI 1936: 3925)

Mindhárom (228)-(230) példában a *zə* előjárósóra kliticizálódott *in* határozott névelő datívuszi alakját láthatjuk. A bajor nyelvjárásban a fenti mondatokban alkalmazott infinitívuszok ősi főnévi értékű infinitívuszok. PAUL (1998: 316–317) leírása szerint a középfelnémet nyelvi korszakban a német infinitívusz alapján véve nem tekinthető igei formának, inkább, mint a germán alapnyelvben megjelenő infinitívusz, főnévnek tekinthető. Feltehetőleg ezek a főnévi infinitívuszok maradtak itt meg a bajor dialektusban. Ezért ezeket az infinitívuszi alakokat nagybetűvel kellene írni. (Mivel BONOMI nem volt nyelvész, erre nem fordíthatott gondot.) Ezt igazolja, hogy az előjárósók névelőkkel kliticizált alakjait találhatjuk minden esetben a mondatokban.

c) a *zə* előjárósó állhat az *an* előjárósó helyett:

MUHR (2000: 73) rendszerezése szerint az osztrák standard használatban (és feltehetőleg más németországi nyelvjárások használatban is) eltér a német standard használattól, hogy a *zu* előjárósót gyakran az *an* helyett alkalmazzák, ha a kifejezés egy pontszerű lokalitás irányába való mozgást jelöl.

(231)

Mi *seitzn* *uns* *niidə* *zən* *Tisch.*
 Wir_{PronPersNomP11} setzen_{IndPraesP11} uns_{PronRef1AccP11} nieder_{PostAdv} zu_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Tisch_{Nomen}
 Wir setzen uns an den Tisch
 Leülünk az asztalhoz. (S. Gy 2012 K4)

(232)

Mi *schiiem* *in* *Seissl* *hi(n)*
 Wir_{PronPersNomP11} schieben_{IndPraesP11} den_{ArtDefMascAccSg} Sessel_{Nomen} hin_{PostAdv}
 Wir rücken den Stuhl ans
 Odatoljuk a széket az

zən *Feinstə.*
 zu_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Fenster_{Nomen}
 Fenster.
 ablakhoz. (S. Gy 2012 K4)

(233)

Mi *keingə* *zə* *də* *Taanə.*
 Wir_{PronPersNomP11} gehen_{IndPraesP11} zu_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Donau_{Nomen}
 Wir gehen an die Donau.
 Elmegyünk a Dunához. (S. Gy 2012 K4)

A (231) és (232) példában az előjárószóra kliticizált névelőt találhatunk. A fenti jelenségek a BNNY bajor volta miatt is megjelenhettek, de valószínűsíthető az osztrák standardhoz, a bécsi nyelvjáráshoz való igazodás igénye is.

A pə/pei előjárószó

1. a pə/pei előjárószó standard nyelvvel megegyező használata:

Használata megegyezik a standard nyelvvel abban, hogy datívuszi esetet követel meg, és főleg a '-nál/-nél' értelemben használatos.

2. a pə/pei előjárószó standard nyelvtől eltérő használata:

Eltér azonban a használata a következő pontokban:

a) a pə/pei előjárószó állhat az an előjárószó helyett:

A standard nyelv *an* előjárószót alkalmaz egy olyan pontszerű lokalitással/felszínnel való kapcsolat jelölésére, melynek a beszélő nem része. A BNNY az osztrák standard használathoz hasonlóan (MUHR 2000: 72) ilyenkor a *bei* előjárószót preferálja.

(234)

...*Unt* *wie* *-r*⁴⁸ *-i-* *sou* *in* *Puam* *pə*
 ...Und_{Konj} wie_{Konj} *r*_{Fuge} ich_{PronPersNomSg1} so_{Partikel} den_{ArtDefMascAccSg} Buben_{Nomen} bei_{Praep}
 ...Und als ich so den Jungen an
 ... És ahogy a fiú kezét

də *Haund* *hop*,...
 der_{ArtDefFemDatSg} Hand_{Nomen} habe_{IndPraesSg1}
 der Hand hatte, ...
 fogtam, ...

(BONOMI 1964: 50)

(235)

Tə *Kroosvoda* *is* *kaungə* *pə* *di*
 Der_{ArtDefMascNomSg} Großvater *ist*_{AuxIndPraesSg3} gegangen_{PartPerf} bei_{Praep} den_{ArtDefDatPl}
 Der Großvater ist an den
 A nagypapa a

Jänəmə *Weegn*...
 Jenőer_{Adj} Wegen_{NomenPl}
 Jenőer Wegen gegangen...
 budajenői utaknál járt ...

(BONOMI 1935: 4958)

(236)

Hát, *pein* *Toa* *is* *a* *Russ*
 Hát_{Part} bei_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Tor_{Nomen} ist_{AuxIndPraesSg3} ein_{ArtIndefNeutNomSg} Russe_{Nomen}
 Also am Tor war ein
 Hát, a kapunál állt egy

kweest.
 gewesen_{PartPerf}
 Russe
 orosz.

(S.GY. 2012 T5)

A (236) példamondatban a datívuszi esetben álló névelő előjárósóra kliticzált alakját találhatjuk meg.

b) a *pə/pei* előjárósó állhat a *zu* előjárósó helyett:

A bajor dialektusok az osztrák standarddal megegyező módon, ahol a német standard nyelvben a pontszerű lokalitás, mint célirány a *zu* előjárósóval határozható meg (MUHR 2000: 72) a *bei* előjárósót alkalmazzák:

⁴⁸ Figyelemreméltó jelenség a kiejtést megkönnyítő *r* kötőhang jelenléte a fenti mondatban.

(237)

...*ti* *Muadə* *hod* *sii* *ned* *fuatlossn*,
 die_{ArtDefFemNomSg} Mutter_{Nomen} hat_{AuxIndPraesSg3} sie_{PronPersFemAccSg3} nicht_{PartikelNeg} forgelassen_{PartPerf}
 ...die Mutter hat sie nicht weggehen lassen,
 ...az anyja nem engedte el a lányt,

noch *is* *ea* *kaungə* *und* *hod* *sii*
 dann_{Konj} ist_{AuxIndPraesSg3} er_{PronPersNomSg3} gegangen_{PartPerf} und_{Konj} hat_{AuxIndPraesSg3} sie_{PronPersFemAccSg3}
 er ging dan und hob sie
 aztán a fiú odament és kiemelte

aussəkheipt *pein* *Feinstə*,...
 ausgehoben_{PartPerf} bei_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Fenster_{Nomen}
 zum Fenster hinaus.
 a lányt az ablakon.

(S.GY. 2012 T6)

(238)

...*und* *af* *amoi* *tə* *Mozzi* *mit* *olli* *zwaə*
 ...und_{Konj} auf_{Praep} einmal_{Adv} der_{ArtDefMascNomSg} Matthias mit_{Praep} alle_{ArtIndefDatPl} zwei_{Kard}
 ...und auf einmal (hat) der Matthias mit allen zwei
 ...egyszer csak a Matyi midkét lábával

Fiaß *einikschteissn*, *tass* *ea* *pə* *də* *Tiia*
 Füße_{NomenPl} hineingestoßen_{PartPerf} dass_{Konj} er_{PronPersNomSg3} bei_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Tür_{Nomen}
 Füßen angestoßen, dass er zur Tür
 Úgy megrúgta, hogy

nauskfojfn *is*.
 hinausgefallen_{PartPerf} ist_{AuxIndPraesSg3}
 hinausgeflogen ist.
 kirepült az ajtón.

(S.GY. 2006 T4)

(239)

Ea *is* *uni* *Woat* *pein* *Toa*
 Er_{PronPersMascNomSg3} ist_{AuxIndPraesSg3} ohne_{Praep} Wort_{Nomen} bei_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Tor_{Nomen}
 Er ist ohne Wort zum Tor
 Szó nélkül

aussikaungə.
 hinausgegangen_{PartPerf}
 hinausgegangen.
 kiment a kapun.

(S.GY. 2012 K4)

A (237)-(239) példákban szereplő kifejezések az osztrák nyelvhasználat felé való törekvést mutatják. A BNNY-ban a *bei* előjárószo használatában jelentésbővülést tapasztalhatunk minden pontszerű lokalitáshoz való közeledés kifejezésére és a temporális használatban is.

c) a pə/pei előjárószo temporális értelemben:

(240)

San *olli* *vəshroukkə*, *wäö(l)ə* *is*
 Sind_{AuxIndPraesPl3} alle_{PronIndefNomPl} erschrocken_{PartPerf} weil_{Konj} er_{PronPersMascNomSg3} ist_{AuxInPraesSg3}
 Alle sind erschrocken, weil er
 Mindenki megijedt,

khumə *pə* *də* *Nocht.*
 gekommen_{PartPerf} bei_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Nacht_{Nomen}
 in der Nacht gekommen ist.
 mert éjjel jött.

(BONOMI 1943: 5)

(241)

Peim *Toog* *hod* *ea* *kschloufə*⁴⁹
 bei_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Tag_{Nomen} hat_{AuxInPraesSg3} er_{PronPersMascNomSg} geschlafen_{PartPerf}
 Am Tag hat er geschlafen
 Nappal aludt

(S. GY: 2016 K4)

Ritkán használatos előjárószavak:

Az *aus* és *nach* előjárószo használatára régebbi szövegekben csupán egyetlen példát (243) találtam. Ennek oka, hogy a *nach* 'után, felé' szerepét az 'után' jelentésben a *hində* előjárószo veszi át. Meg kell jegyezni, hogy a 2006–2012-es gyűjtésben már szerepel a *nach* kliticizált formában is, a standard használatnak megfelelően.

Az *aus* előjárószo

Az *aus* szinte kizárólag igekötőként, illetve a cirkumfixum záró tagjaként jelenik meg, mint a következő példában:

(242)

Ea *keed* *aussi* *vorn* *Haus.*
 Er_{PronPersMascNomSg3} geht_{IndPraesSg3} hinaus_{PostAdv} vor_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Haus_{Nomen}
 Er geht vor das Haus hinaus.
 Kimegy a ház elé.

(S.GY. 2012 K4)

Előjárószoaként a következő mondatban fordul elő:

(243)

...*pə* *Üllő*, *isə* *aus* *tə* *Pau(n)*
 ...bei_{Praep} Üllő, ist_{AuxIndPraesSg3} er_{PronPersNomSg3} aus_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Bahn_{Nomen}
 ...bei Üllő ist er aus der Bahn beim
 ...Üllónél, kiugrott a vonatból,

⁴⁹ Adatközlőim szerint temporális értelemben a *pei* helyett az *Undə* előjárószo is állhat. ((300) példamondat)

aussəksprungə, pən Fäinzətə.
 ausgesprungen_{PartPerf} beim_{Praep} Fenster_{Nomen}
 Fenster hinausgesprungen.
 az ablakon át.

(BONOMI 1943: 5)

Ez az előjárósó rendkívül ritka, csupán ezt az egyetlen példát találtam, és a kérdéssor lekérdezésével sem került több példa elő. Feltehetőleg a legritkább előjárósó, vagy talán nem is létezik, csak osztrák hatásra került be a lexikonba.

Külön említést igényel a hagyományosan genitívuszi esettel álló *wegen* 'miatt' előjárósó, amely a genitívuszi eset hiánya miatt a bajor dialektusokban datívuszi esetet követel:

A standardban genitívusszal álló előjárósó:

A Weingə előjárósó

(244)

Wein(g) *meinə* **Schweistə** *pin* *i* *schpood*
 Wegen_{Praep} meiner_{PronPossDatSg1} Schwester_{Nomen} bin_{AuxIndPraesSg1} ich_{PronPersNomSg1} spät_{Adv}
 Wegen meiner Schwester bin ich spät
 A húgom miatt

khummə.

gekommen_{PartPerf}
 gekommen.
 késtem.

(S.GY. 2012 K4)

(245)

Wein(g) *meinə* **Muadə** *hobi* *ned*
 Wegen_{Praep} meiner_{PronPossDatSg1} Mutter_{Nomen} habe_{AuxIndPraesSg1} ich_{PronPersNomSg1} nicht_{PartikelNeg}
 Ich habe wegen meiner Mutter nicht
 Az anyám miatt nem

leanə kheinnə.

lernen_{Inf} können_{ModInf}.
 lernen können.
 tanulhattam.

(S.GY. 2012 K4)

(246)

Weing *tia* *kann* *i* *ned* *schloofə!*
 Wegen_{Praep} dir_{PronPersDatSg2} kann_{ModIndPraesSg1} ich_{PronPersNomSg} nicht_{PartikelNeg} schlafen_{Inf}
 Deinetwegen kann ich nicht schlafen!
 Miattad nem tudok aludni!

(S.GY. 2012 K4)

Mindhárom mondatban egyértelműen megjelenik a datívuszi esethasználat.

A datívuszi esettel álló előjárósók használatában kisebb eltéréseket, jelentésbeli átrendeződéseket találhattunk. Ennek oka lehet magyar vagy osztrák nyelvi hatás is, de

feltehetően az is hozzájárul, hogy a nyelvjárás az eseményeket más szemszögből tekinti, a cselekmény más aspektusa kerül a középpontba, mint azt a például a *mit* előjárószóval kapcsolatban megemlítettem.

21. ábra A standard nyelvben datívuszi esetet vonzó előjárószók a BNNY-ban

<i>standard német:</i>	<i>BNNY:</i>
<i>mit</i>	<i>mid/mit</i>
<i>von</i>	<i>vo/va/və</i>
<i>zu</i>	<i>zə</i>
<i>bei</i>	<i>pe</i>
<i>nach</i>	<i>noch</i>
<i>aus</i>	<i>aus</i> (igen ritka)
<i>seit</i>	<i>seid</i>
-	<i>fia</i>
-	<i>um/umə</i> (lokális és direkcionális értelemben)

7.4.1.3. A standard nyelv két esettel álló előjárószói a BNNY-ban:

A két esettel álló előjárószók a standard németben lokális jelentésben datívuszi esetet, direkcionális jelentésben akkuzatívuszi esetet vonzanak. Azt feltételezhetnénk, hogy ez a dialektusban is így lesz. Tekintsük át a standard nyelvben használt előjárószók használatát a BNNY-ban:

Az *in* előjárószó

1. az *in* előjárószó standarddal megegyező használatban:

A standarddal megegyezik a használat abban, hogy '-ba/-be/-ban/-ben' jelentésben használatos, és használható lokális, direkcionális, illetve temporális értelemben is. Lokális értelemben a datívuszi használat megegyezik a standard nyelvi jelenséggel.

2. az in előjárósó standardtól különböző használat:

a) az in előjárósó direkcionális értelemben:

(247)

No is si äinikloufm
 Noch_{Konj} ist_{AuxIndPraesSg3} sie_{PronPersFemNomSg} hineingelaufen_{PartPerf}
 Dann ist sie in den
 Aztán befutott (a tehén) az

in Houf.
 in_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Hof_{Nomen}
 Hof hineingelaufen
 udvarra.

(BONOMI 1964: 52)

(248)

Af Nocht pin i olleweöi in
 Auf_{Praep} Nacht_{Nomen} bin_{AuxIndPraesSg1} ich_{PronPersNomSg1} allerweil_{Adv} in_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg}
 Abends bin ich immer ins Dorf
 Estéknként mindig bementem a

Toaf einikaunge.
 Dorf_{Nomen} hineingegangen_{PartPerf}
 hineingegangen.
 faluba.

(S.GY. 2006 T3)

(249)

Ea keed in Haus eini.
 Er_{PronPersMascNomSg3} geht_{IndPraesSg3} in_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Haus_{Nomen} hinein_{PostAdv}
 Er geht ins Haus hinein
 Bemegy a házba.

(S.GY. 2012 K4)

Első ránézésére nem tudhatjuk, hogy a (248) példában az *in* előjárósó datívuszi vagy akkuzatívuszi esetet követel-e meg, mivel a hímnemű főnevek esetében a határozott névelő rövid alakja mindkét esetben az *in*. Ebben a mondatban az *in* előjárósó után csupán a pusztá főnév jelenik meg. A jelenséget kétféleképpen magyarázhatjuk.

1. Az egyik magyarázat szerint elképzelhető a haplológia jelensége, amely szerint az *in* előjárósót az *in* részshatározós vagy akkuzatívuszi esetben álló határozott névelő gyenge alakja követi. Ily módon kétszer egymás után ugyanaz az elem jelenne meg, ezért a nyelvi takarékoság szempontjából az csak egyszer jelenik meg.
2. Egy másik magyarázat lehetne, hogy az *in* előjárósóhoz a határozott névelő *n* alakja kliticizálódik, és a teljes hasonulás következtében csak egy *in* alak jelenik meg.

Feltételezhetnénk, hogy a semlegesnemű főnevek *as* határozott névelője tárgyesetben *-s* alakban kliticizálódik az *in* előjárósóra. Ezzel szemben (248) és (249) példában nem ezt tapasztaljuk. Az *in Toaf* és az *in Haus* alak csak úgy jöhet létre, ha az *in* előjárósóra a semlegesnem részshatározós esetű *in* névelő kliticizálódik. Fontos megállapítás, hogy a

direkcionalitás feltehetően a részeshatározós esettel fejezhető ki. Ugyanakkor a nőnemű határozott névelőknél, ahol azt várnánk, hogy a *tə* datívuszi esetben álló határozott névelő megjelenjen, a következőt tapasztaljuk:

(250)

Un to ham mi... hát, mitknjamə
 Und_{Konj} da_{Adv} haben_{AuxIndPraesPl3} sie_{PronPersNomPl3} mich_{PronPersAccSg1} hát_{Partikel} mitgenommen_{PartPerf}
 Und da haben sie mich .. also
 És akkor hát magukkal

in Schtott.

in_{Praep} Stadt_{Nomen}
 in die Stadt mitgenommen.
 vittek a városba.

(S.GY. 2006 T2)

A jelenségre a következő magyarázatokat adhatjuk:

1. A nőnemű határozott névelőknek nincs gyenge alakjuk, ebből arra következtethetnénk, hogy nem kliticizálódnak. Feltehető azonban, hogy a kliticizálódási folyamat elindult, a határozott névelők képesek egybeolvadni az előjárószavakkal, de önállóan gyenge alakú névelőként még nem állhatnak.

Láthatjuk, hogy az *in* előjárószó direkcionális jelentésben a datívuszi esetet használja. A fentiekből kiindulva azt várnánk, hogy a nőnemben a direkcionális jelentéshez hasonlóan a lokális jelentésben is ugyanezek az alakok jelenjenek meg. Ezzel szemben nem ezt tapasztaljuk:

(251)

... und i əs Pichl in də Haund
 ... und_{Konj} ich_{PronPersNomSg1} das_{ArtDefNeutAccSg} Buch_{Nomen} in_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Hand_{Nomen}
 ... und ich (habe) das Buch in der Hand
 ... és a könyvvel a kezemben,

khopt und hop hujdj kleant.
 gehabt_{PartPerf} und_{Konj} habe_{AuxIndPraesSg1} halt_{Partikel} gelernt_{PartPerf}
 gehabt und habe halt gelernt.
 és hát tanultam.

(S.GY. 2006 T3)

A várakozással ellentétben itt már megjelenik a határozott névelő datívuszi alakja. Feltehetőleg a dialektus így tesz különbséget a direkcionális és a lokális jelentés között. Ugyanakkor a hímnem és semlegesnem esetében a direkcionális jelentésben alkalmazott alakokhoz hasonlóan alakulnak a lokális jelentésben alkalmazott előjárószók és a hozzá kapcsolódó határozott névelők alakjai:

(252)

Teis *hob* *i* *kleant* *tahaam,* *owə*
 Das^{PronDemNeutAccSg} *habe*^{AuxIndPraesSg1} *ich*^{PronPersNomSg1} *gelernt*^{PartPerf} *daheim*^{Adv} *aber*^{Konj}
 Das habe ich zuhause gelernt,
 Ezt otthon tanultam meg, de

*in**Wirtshaus*

in^{Praep} *dem*^{ArtDefNeutDatSg} *Wirtshaus*^{Nomen}
 aber im Wirtshaus.

a vendéglőben (a szüleinek vendéglője volt otthon).

(S.GY. 2006 T3)

2. A hímnemű és semlegesnemű teljes hasonulást figyelembe véve nagy valószínűséggel a névelő nélküli formát a semlegesnem részes esetéből kifolyólag a tárgyasetre is alkalmazták, majd ezt követhette a nőnemre való kiterjesztés. Ez azonban túlságosan bonyolult folyamatnak tűnik.

3. A harmadik lehetőség az lenne, hogy a tárgyasetet megkövetelő előjárószókhöz kapcsolódó főnevek névelői a kliticizálódás folytán egyre gyengébb alakúvá váltak, és végül eltűntek.

b) az in előjárószó temporális értelemben:

A napokat jelölő időhatározós kifejezések esetében a BNNY az *an* helyett az *in* alakot alkalmazza:

(253)

Woat *noch,* *wii* *woa* *tes,* *in ... in* *Freidog*
 Warte^{ImpSg2} *noch*^{Adv} *wie*^{PronInt} *war*^{KopulaIndPraetSg3} *das*^{ArtDefNeutNomSg} *in*^{Praep} *in*^{Praep} *Freitag*^{Nomen}
 Warte noch, wie war das, am... am ... am Freitag
 Várj csak, hogy is volt, már pénteken,

schə *owə* *in* *Samstog,*....
 schon^{Adv} *oder*^{Konj} *in*^{Praep} *Samstag*^{Nomen}
 schon, oder am Samstag...
 vagy szombaton....

(S.GY. 2006 T2)

(254)

... und *in* *26* *Oprüü(l)* *woə* *khə* *Estərräichə*
 ... *und*^{Konj} *in*^{Praep} *dem*^{ArtDefMascDatSg} *26*^{Ord} *April* *war*^{KopulaIndPraetSg3} *kein*^{PronNeg} *Östreichə*^{Nomen}
 ... umd am 26. April war kein Österreicher
 ... és április 26-án már nem volt itt egy

meə *too.*
 mehr^{AdjKomp} *da*^{Adv}
 mehr da...
 osztrák se.

(BONOMI 1943: 3)

(255)

In *Au(n)fau(n)g* *hob* *i* *ksogt...*
 In_{Praep} Anfang_{Nomen} habe_{AuxIndPraesSg1} ich_{PronPersNomSg1} gesagt_{PartPerf} ...
 Am Anfang habe ich gesagt
 Az elején azt mondtam,....

(S. GY. 2006 T3)

Nem egyértelmű a (253) és (254) példákban, hogy az *in* előjárósó, vagy pedig a hímnemű előjárósó nélküli tárgyessel (vagy részes esettel) kifejezett időhatározó gyenge névelője jelenik-e meg. A jelenséget kétféleképpen magyarázhatjuk. Az egyik feltevés szerint az *in* a napok esetében nem előjárósó, és ennek megfelelően alakult később az *in Aunfau(n)g* 'kezdetben'/'az elején' kifejezés is a (255) mondatban. A másik lehetőség, hogy mégis előjárósó, és feltehetőleg kontaktnyelvi hatásnak lehetünk szemtanúi, a magyar 'kezdetben' kifejezés a magyar struktúrát tükrözi, és ehhez igazították a napok esetében analógiásan a kifejezéseket. Az is elképzelhető, hogy az *an* és *in* előjárósók alaki hasonlósága és a magyar szerkezet egymást erősítve változtatták meg a formát.

c) Az *in* előjárósó tárgyessel:

Az *in* előjárósó tárgyessel való alkalmazását véleményem szerint korábbi állandósult szókapcsolatoknál (28a) találhatjuk meg:

(256)

No *hodə* *zwaa* *kuedi* *ins* *Ksiicht*
 Noch_{Konj} hat_{AuxIndPraesSg3} er_{PronPersNomSg3} zwei_{Kard} gute_{AdjAccPl} in_{Praep} das_{ArtDefNeutAccSg} Gesicht_{Nomen}
 Da hat er zwei gute ins Gesicht
 Aztán kapott kettőt

kriegt...

gekriegt_{PartPerf}
 bekommen.
 a képébe....

(BONOMI 1964: 50)

Az *in* előjárósó a (256) mondatban direkcionális esetben tárgyesetet vonzott. Feltehetőleg a nyelvi kontaktushatás következtében egy átmeneti időszakban párhuzamosan használták a két formát, majd idővel a régebbi forma eltűnt, és az újabb forma vált általánossá. A (256) példában szereplő alak állandósult szókapcsolat is lehet.

Az *af* előjárósó

1. az *af* előjárósó standardnak megfelelő alkalmazása:

Az *af* előjárósó használata a standard *auf* használattal megegyezik abban, hogy az *af* lokális és direkcionális értelemben is használatos.

2. az af előjárószo standardtól eltérő alkalmazása:

Az *af* előjárószo a dialektusban az *an* előjárószo standard használatának több funkcióját is átveszi. (Erről az osztrák–bajor használatban MUHR (2000: 72-73) is említést tesz.)

Az *af* előjárószo direkcionális értelemben való használata itt is a lokális értelmezéshez hasonlóan a datívuszi esetet követeli meg. Ennek több csoportját különböztethetjük meg:

a) az af előjárószo (MUHR (2000: 72-73 meghatározása szerint) függőleges felületre való direkcionalitás, illetve lokáltság kifejezésére

Mivel a lokáltság és a direkcionalitás ugyanazzal az esettel fejezhető ki, itt most csak a direkcionalitást tárgyalom, mivel az tér el jelentősen a standard használattól:

(257)

əs *Pütt* *hob* *i* *af*
 Das_{ArtDefNeutAccSg} Bild_{Nomen} habe_{AuxIndPraesSg1} ich_{PronPersNomSg1} af_{Praep}
 Das Bild habe ich an die
 Felakasztottam a képet

Mauə *afkheinkt.*

Mauer_{Nomen} aufgehä_{gtPartPerf}
 Wand gehängt
 a falra.

(S. GY 2012 K4)

(258)

In *də* *Schui* *hama* *af* *tə*
 In_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Schule_{Nomen} haben_{AuxIndPraesPl1} wir_{PronPersNomPl1} af_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg}
 In der Schule konnten wir nicht an die
 Az iskolában nem

Toofl *ned* *schreim* *kheinnə.*

Tafel_{Nomen} nicht_{PartikelNeg} schreiben_{Inf} können_{ModIndPraesPl3}
 Tafel schreiben.
 tudtunk írni a táblára.

(S. GY 2012 K4)

(259)

Sii *hod* *ti* *Toofü*
 Sie_{ronPersFemNomSg} hat_{AuxIndPraesSg1} die_{ArtDefFemAccSg} Tafel_{Nomen}
 Sie hat die Tafel
 Kiakasztotta a táblát

af *tə* *Tia* *auwikheinkt.*
 af_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Tür_{Nomen} aufgehängt_{PartPerf}
 an die Tür gehängt.
 az ajtóra.

(S. GY 2016 K4)

A (257) példamondatban is láthatjuk a nőnemű főnév pusztán főnévként való megjelenését. Ugyanakkor a következő mondatban a direkcionalitás mellett ismét megjelenik a datívuszi

névelő: A (258) mondat realizálásakor egyik adatközlőm megjegyezte, hogy az előjárós főnév névelő nélkül is megjelenhet.

Az egybeolvadások feltétele általában a szonorikusság és a gyakoriság tényezője (ld. még 186, 203 és 223.). Feltehetően a leggyakoribb előjárósók a leggyakoribb főnevekkel hajlandók az ily mértékű egybeolvadásra, hogy a főnév az előjáróval látszólag pusztán főnévként jelenjen meg.

Azt várnánk, hogy a dialektusban szokásos *an* előjárósót alkalmazzuk a következő példákban az előzőeknek megfelelően, ehelyett azonban mégis az *af* előjárósó kerül használatra:

(260)

Koa kha Meintsch woa af tə Koosn.
 Gar_{Partikel} kein_{PronNegMascNomSg} Mensch_{Nomen} war_{KopulaIndPraetSg3} auf_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Gasse_{Nomen}
 Keiner war auf der Gasse
 Senki sem volt az utcán. (S. GY 2012 K4)

(261)

I pin af tə Weichsplees kaunge.
 Ich_{PronPersNomSg1} bin_{AuxIndPraesSg1} auf_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Weichselblöse_{Nomen} gegangen_{PartPerf}
 Ich bin auf die Weichselblöse gegangen.
 Kimentem a *Weichsplees*-re (dülő neve). (S. GY 2012 K4)

Elképzeltető azonban, hogy a nyelvjárásban, egy régebbi használatban a mai standardnak megfelelő módon alkalmazták az *an* és *auf* előjárósókat, és ebből a korszakból megmaradt néhány állandósult szókapcsolat. Később azonban feltehetően az osztrák nyelvhasználat presztízse miatt lassanként lecserélődhetek az előjárósók, de ezek a kifejezések állandósult szókapcsolatokként maradhattak.

(262)

Hát so kaunst'n hinkee(n) af Wiisn.
 Hát_{Part} so_{Adv} kannst_{ModIndPraesSg2} nun_{Partikel} hingehen_{Inf} auf_{Praep} Wiese_{Nomen}
 Also so kannst aber auf die Wiese schon hingehen.
 Hát így most már mehetsz a mezőre. (S.Gy. 2006 T3)

(263)

Noch is. ti.. Tercsike af tə Wöjdj
 Noch_{Konj} ist_{AuxIndPraesSg3} die_{ArtDefFemNomSg} Tercsike auf_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Welt_{Nomen}
 Dann ist die Tercsike auf die Welt
 Aztán megszületett

khumma.

gekommen_{PartPerf}
 gekommen.
 Tercsike. (S.Gy. 2006 T2)

c) az af elöljárószó állhat (MUHR 2000: 73 meghatározása szerint): intézményekre vonatkoztatva a zu vagy an elöljárószó helyett

(264)

...und san kaungə af tə Szövetkezet...
 und_{Konj} sind_{AuxIndPraesPl3} gegangen_{PartPerf} auf_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Genossenschaft_{Nomen}
 und sind zur Genossenschaft gegangen...
 és elmentek a Szövetkezetbe... (2012 S.Gy. T6)

A (264) példa megfelel az osztrák nyelvhasználatnak (Muhr 2000: 73).

d) az af elöljárószó akkuzatívuszi esettel:

A következő példamondatokban az eddig leírtakkal ellentétben megjelenik az akkuzatívuszi használat.

(265)

Jäiz hodə af si zurukkhaut
 Jetzt_{Adv} hat_{AuxIndPraesSg3} er_{PronPersMascNomSg3} auf_{Praep} sie_{PronPersFemAccSg3} zurückhaut_{PartPerf}
 Jetzt hat er zurückgeschlagen.
 Aztán visszaütött. (BONOMI 1935: 4956)

(266)

Wiəmə pən Jauz əm Äik
 Wie_{Konj} wir_{PronPersNomPl1} bei_{Praep} dem_{ArtDefMascNomDatSg} Jauz an_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Eck_{Nomen}
 Wie wir bei Jauz zur Ecke
 Ahogy odaérünk Jauznál a sarokra,

hiinkhumə, sou schau-r-i afs
 hinkommen_{IndPraesPl1} so_{Adv} schaue_{IndPraesSg1} r_{Fuge} ich_{PronPersNomSg1} auf_{Praep} das_{ArtDefNeutAccSg}
 kommen, so schaue ich auf die Ecke
 odanézek a

Äik hiin, ...
 Eck_{Nomen} hin_{PostAdv}
 hin, ...
 sarokra, ... (BONOMI 1936 3927)

(267)

...tut ham ti Heiks mit see taunzt.
 ...dort_{Adv} haben_{AuxIndPraesPl3} die_{ArtDefNomPl3} Hexen_{NomenPl1} mit_{Praep} sie_{PronPersAccPl} getanzt_{PartPerf}
 dort haben die Hexen mit ihnen getanzt
 ... ott táncoltak velük a boszorkányok

und san af see krii(d)n
 und_{Konj} sind_{AuxIndPraesPl3} auf_{Praep} sie_{PronPersAccPl} geritten_{PartPerf}
 und sind auf ihnen geritten.
 és lovagoltak rajtuk. (BONOMI 1935: 4886)

A (265) - (266) mondatok feltehetőleg egy átmeneti korszak maradványai (az adatközlők az 1800-as évek közepén születtek), amikor a direkcionális még akkuzatívussal fejezték ki. Elgondolkodtató azonban a (267) mondatban található lokatívus akkuzatívussal való kifejezése. Az ilyen típusú mondatok száma BONOMInál is csekély. Véleményem szerint a 19. század közepén-végén kerülhetett sor a lokalitás és direkcionális kiegyenlítődésre. Kezdetben bizonyára voltak az akkuzatívuszi használatot preferáló realizálások, de ezek száma bizonyára alacsony volt, és a használata nem is terjedt el. Feltehetőleg ebből a korszakból maradhatott fenn ez a már a 30-as évekre sem jellemző mondat is.

e) az *af* előjárósó a standard *für* '-ért, értékben' értelmében való használata:

(268)

Hundəd Mark hob i zoijd af an
 Hundert_{Kard} Mark_{Nomen} habe_{AuxIndPraesSg1} ich_{PronPersNomSg1} bezahlt_{PartPerf} auf_{Praep} einen_{KardMascNom}
 Hundert Mark habe ich bezahlt für einen
 Száz Márkát fizettem egy

Mauned.

Monat_{Nomen}
 Monat.
 hónapért.

(S.GY. 2006 T3)

(269)

...Eissn hob i aa kriekt af ten
 ...Essen_{Nomen} habe_{AuxIndPraesSg1} ich_{PronPersNomSg1} auch_{Partikel} gekriegt_{PartPerf} auf_{Praep} den_{ArtDefMascAccSg}
 ...Mittags habe ich auch Essen bekommen für die
 ..Ételt is kaptam a

hundet Mark zu Mittag.
 hundert_{Kard} Mark_{Nomen} zu_{Praep} Mittag_{Nomen}
 hundert Mark
 száz márkáért.

(S.GY. 2006 T3)

A (268) és (269) példában az *auf* '-ért'-ként való használata feltételezhetően nem magyar nyelvi kontaktushatás eredménye. Lehetséges, hogy ezen felül a magyar jelentés „egy hónapra”(268) és 'a száz márkára rá'(269) is erősíti az *auf* előjárósó használatát.

f) az *af* előjárósó néhány ige vonzataként:

mint *sich erinnern* 'emlékezik' vagy *denken* 'gondol' vonzataként, mi a standardban *an* előjárósóval állna:

(270)

..., *kaunnst* *tu* *ti* *nimmə* *errinnean* *af*
 kannst_{ModIndPraesSg2} du_{PronPersNomSg2} dich_{PronRelAccSg2} nicht_{PartikelNeg} mehr_{Adv} erinnern_{Inf} auf_{Praep}
 ... kannst du dich an das Loch
 ... nem emlékszel már

ten **Louch?**dem_{ArtDefNeutDatSg} Loch_{Nomen}

nicht mehr erinnern?

a lyukra (a templomtoronyban)...

(S.GY. 2006 T4)

(271)

I *teing* *vüü* *af* *tia.*
 Ich_{PronPersNomSg1} denke_{IndPraesSg1} viel_{QuantAdv} auf_{Praep} dir_{PronPersDatSg}
 Ich denke viel an dich.
 Sokat gondolok rád.

(S. GY. 2012 K4)

(272)

Und *waast* *wivüü* *Pensioniearə* *woan,* *huhu...*
 Und_{Konj} weisst_{IndPraesSg2} wie_{Adv} viele_{AdvQuant} Pensionäre_{NomenPl} waren_{KopulaIndPraetPl3} huhu_{Intjek}
 Und weißt du wie viele Rentner auch auf
 És tudod mennyi nyugdíjas volt

af *tə* *Eisenpaun* *aa* *und* *af* *tə*
 auf_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Eisenbahn_{Nomen} auch_{Partikel} und_{Konj} auf_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg}
 der Eisenbahn und auf der
 a vonaton is és

Elektrischi?Straßenbahn_{Nomen}

Straßenbahn waren?

a villamoson?

(S. GY. 2012 T5)

(273)

...*tə* *Vili bácsi hod* *mə* *schə* *af* *tí*
 der_{ArtDefMascNomSg} Vili bácsi hat_{AuxIndPraesSg3} mich_{PronPersAccSg2} schon_{Adv} auf_{Praep} die_{ArtDefDatPl}
 ...der Onkel Vili hat mir schon die
 ... a Vili bácsi aztán megtanított a

Noutn **kleant.**⁵⁰Noten_{Nomen} gelehrt_{PartPerf.}

Noten beigebracht.

hangokra...

(S. GY. 2012 T3)

Első ránézésre azt gondolhatnánk, hogy a (270) és (271) példákban magyar hatás van jelen, de sokkal valószínűbbnek tartom, hogy miután az osztrák nyelvhasználathoz (MUHR 1995: 227)

⁵⁰ Figyelemre méltó, hogy a *lernen* 'tanulni' és a *lehren* 'tanítani' ige a budakeszi nyelvjárásban egyaránt *leanə* alakban jelenik meg.

igazodik a nyelvjárás, és az *an* előjárószt az *af*-ra cseréli, a vonzatoknál is ez történik. Egy másik jelenség a datívuszi használat, mely viszont feltehetően a direkcionalitás kifejezésével analógiás módon képződik le.

Kifejezetten magyar hatást mutat a (272) példában szereplő vonzatként megjelenő *auf* előjárószo: Az 1700-as évek közepén a fent említett közlekedési eszközök még nem léteztek, ezért kizárt, hogy bármely német dialektusból származna az *auf* használata a fenti mondatban. Az itt élő németség az ideérkezésük után megjelent technikai eszközök megnevezésére a bécsi nyelvjárást tekintette mintának, mint ahogy a (272) példában is láthatjuk az *Elektrisch* ‘villamos’ esetében. A bécsi nyelvjárásban sem használatos az *auf* előjárószo ilyen értelemben. A fenti példában az előjárószo-használatban az osztrák nyelvhasználat befolyása kizárt, ezért a jelenséget csakis magyar hatásnak tekinthetjük.

A (273) példában a *lehren* + acc. + acc. ‘megtanít’ ige dupla akkuzatívuszi vonzattal áll a standard nyelvben. Akinek megtanít valamit, és amit megtanít, mindkettő akkuzatívuszi esettel áll. Ezzel ellentétben a BNNY a magyar minta szerint az *auf* előjárószt alkalmazza. Ez szintén nyelvi kontaktushatás eredménye.

g) az *af* előjárószo a standard *nach* előjárószo helyett:

Megfigyelhetjük a standard *nach* irányhatározó helyett az *auf* előjárószo használatát:

(274)

...– *täis* *woa* *tut,* *wo* *mə* *af* *Páty*
 das_{PronDemNeutNomSg} war_{KopulaIndPaetSg3} dort_{Adv} wo_{Konj} man_{PronIndefNom} auf_{Praep} Páty
 – das war dort, wo man nach Páty
 ...– ez ott volt, ahol átmegyünk

niiwəfoət–

hinüberfährt_{IndPraesSg3}

hinüberfährt.

Pátyra –...

(BONOMI 1935: 5144)

(275)

Von *Paad san* *viiü* *af* *Wudigess khumə*
 Von_{Praep} Páty sind_{AuxIndPraesPl3} viele_{AdvQuant} auf_{Praep} Budakeszi gekommen_{PartPerf}

Von Páty sind viele nach Budakeszi gekommen.

Pátyról sokan jöttek Budakeszire.

(S. GY. 2012: T5)

(276)

Jäiz *isə* *af* *Prämentueri.*

Jeitz_{Adv} ist_{AuxIndPraesSg3} er_{PronPersMascNomSg3} auf_{Praep} Promontor.

Dann ist er nach Promontor (gegangen).

Aztán Promontorra (Budafokra) ment.

(BONOMI 1943: 5)

Bár a magyar hatásnak látszik, az *af* használata a (274)-(276) példákban a középkori német és a mai bajor nyelvhasználatnak megfelelő használat⁵¹, nem magyar hatás.

h) az *af* elöljárószó temporális használatban:

(277)

Af Nocht pin i olleweöi in
 AufPraep NachtNomen binAuxIndPraesSg1 ichPronPersNomSg1 allerweilAdv inPraep demArtDefNeutDatSg
 Abends bin ich immer ins Dorf
 Esténként mindig bementem a

Toaf einikaungə.
 DorfNomen hineingegangenPartPerf
 hineingegangen.
 faluba.

(S. GY. 2006 T3)

(278)

In də Frua sans nei und af
 InPraep derArtDefFemDatSg FrühNomen sindAuxIndPraesPl3 siePronPersFemNomSg3 hineinAdv undKonj aufPraep
 In der Früh sind sie hinein(gefahren) und am
 Reggel korán elmentek és

Nocht sans haamkhummə.
 NachtNomen sindAuxIndPraesPl3 siePronPersNomPl3 heimgekommenPartPerf
 Abend sind sie nach Hause gekommen.
 este jöttek haza.

(S. GY. 2006 T2)

(279)

No hot sii ksokt, ti Zigeinerin:
 NochAdv hatAuxIndPraesSg3 siePronPersFemNomSg3 gesagtPartPerf dieArtDefFemNomSg ZigeinerinNomen
 Dann hat sie Zigeunerin gesagt:
 Aztán azt mondta a cigányasszony:

Prauchst ned schreiə, afs Joa wead
 brauchstIndPraesSg2 nichtPartikelNeg schreienInf aufPraep dasArtDefNeutAccSg JahrNomen wirdAuxIndPraesSg3
 Du brauchst nicht zu schreien, in einem Jahr wird
 Ne kiabálj, egy év múlva

viiü scheinə...!
 vielAdvQuant schönerAdjKomp
 es viel schöner..!
 sokkal szebb lesz (az orgonabokor)...!

(S. GY. 2012 T6)

A (279) példa feltehetően a feljebb említett állandósult szókapcsolatot mutatja.

⁵¹ A bajor nyelvű Wikipedia is hoz egy példát erre: *I for af Minga* =ich fahre nach München
[https://bar.wikipedia.org/wiki/Boarische_Grammatik_\(Präpositiona\)](https://bar.wikipedia.org/wiki/Boarische_Grammatik_(Präpositiona))

A *voa* előjárósó1. a *voa* előjárósó standarddal megegyező használata:

A *voa* előjárósót a standard *vor* hoz hasonlóan elsősorban az 'előtt/elé' jelentésben használják. Megjelenhet lokális, direkcionális és temporális előjárósóként is. Temporális értelemben ugyanúgy használják, mint a standard nyelvben, ezért erre nem hozok példát.

2. A *voa* előjárósó standardtól eltérő használata:

Direkcionális értelemben is, ahogy a többi, hagyományosan két esettel álló előjárósónál tapasztaltuk, szintén datívuszi esetet követel meg az előjárósó:

(280)

Und tea hod əs Kuchlkaastl
 Und_{Konj} der_{PronDemMascNomSg} hat_{AuxIndPraesSg3} das_{ArtDefNeutAccSg} Küchenkastel_{Nomen}
 Und der hat den Küchenschank
 És az meg az ajtó elé

hinzaat, voa də Tia...
 hingezogen_{PartPerf} vor_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Tür_{Nomen}
 vor die Tür gezogen.
 húzta a konyhaszekrényt. (S. GY. 2012 T5)

(281)

Kee nua aussī voan Toa, tut hock
 Geh_{ImpSg2} nur_{Partikel} hinaus_{PostAdv} vor_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Tor_{Nomen} dort_{Adv} setz_{ImpSg2}
 Geh nur hinaus vor das Tor, setz
 Menj csak ki a kapu elé, ott

ti hi(n), ...
 dich_{ReflAccSg2} hin_{PostAdv}
 dich dort...
 ülj le.... (S. GY. 2012 T6)

(282)

... und is iəm a Khoz voə
 ... und_{Konj} ist_{AuxIndPraesSg3} ihm_{PronPossMascDatSg3} eine_{ArtIndefFemNomSg} Katze_{Nomen} vor_{Praep}
 ... und es ist eine Katze vor
 ... és egy macska

iəm khumə...
 ihm_{PronPossMascDatSg3} gekommen_{PartPerf}
 ihn gekommen.
 került elé. (BONOMI 1935: 4957)

A (281) és (282) példában egyértelmű a datívuszi eset megjelenése, mivel a nőnem és a semlegesnem datívuszi esete eltér az akkuzatívuszi használatától.

A *voa* előjárószo jelentésében nem tér el a standard előjárósztól, és használatában csupán a direkcionális kifejezésében tér el.

Az *an/au(n)* előjárószo

1. az *an/au(n)* előjárószo standardnak megfelelő alkalmazása

Az *an/au(n)* előjárószo általában ugyanazok a megállapítások tehetők, mint az *in* esetében. Az *an/au(n)* előjárószo is állhat lokális és direkcionális értelemben. Jelentős azonban a standard nyelvi *an* használatától való eltérése:

2. az *an/au(n)* előjárószo standardtól eltérő használata:

Az *an/au(n)* előjárószo a budakeszi német nyelvjárásban szinte teljes egészében a standard *auf* előjárószo szerepét veszi át. Az *an* használatának következő pontjait különböztethetjük meg:

a) az *an/au(n)* előjárószo a direkcionális és lokális jelentése:

A direkcionális értelemben való használat során a lokális használatához hasonlóan itt is a datívuszi esetet alkalmazza a dialektus. Fontos jellemzője még a nyelvjárásnak, hogy az *an/au(n)* előjárószo a standard nyelv *auf* előjárószavának funkcióit veszi át, elsősorban MUHR (2000: 72) meghatározása szerint a 'valamin rajta' értelemben (lapos felületre való irányultsággal vagy lokalitással, de számos átvitt értelemben is. Az osztrák nyelvhasználatban is létezik hasonló jelenség (MUHR 2000: 72-73).

(283)

in *Summə* *hams* *kha*
 In_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Sommer_{Nomen} haben_{AuxIndPraesPl3} sie_{PronPersNomPl3} keine_{PronNegFemAccSg}
 Im Sommer habe sie keine
 Nyáron nem

Zeit *khod,* *nochə* *sans* *kaungə*
 Zeit_{Nomen} gehabt_{PartPerf} nachher_{Adv} sind_{AuxIndPraesPl3} sie_{PronPersNomPl3} gegangen_{PartPerf}
 Zeit gehabt, dann sind sie
 érték rá, akkor

am *Föjdi.*
 an_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Feld_{Nomen}
 auf das Feld gegangen.
 kimentek a földre.

(S.GY. 2012 T6)

(284)

...*mei(n)* *Mama* *hod* *von* *Toaf* *vüü* *kwisst*,
 ...*meine*_{PronPossFemNomSg1} *Mama*_{Nomen} *hat*_{AuxIndPraesSg3} *von*_{Praep} *Dorf*_{Nomen} *viel*_{Quant} *gewusst*_{PartPerf}
 ...*meine* *Mama* *hat* *viel* *über* *das* *Dort* *gewusst*,
 ...*a* *mamaám* *sokat* *tudott* *a* *faluról*,

weöü *siis* *immə* *am* *Plotz*
*weil*_{Konj} *sie*_{PronPersNomSg3} *ist*_{AuxIndPraesSg3} *immer*_{Adv} *an*_{Praep} *dem*_{ArtDefMascDatSg} *Platz*_{Nomen}
weil *sie* *immer* *auf* *den* *Marktplatz* *gegangen* *ist*,
mert *mindig* *ment* *a* *piacra*

kaungə *ianə* *Aoupst* *vekhafə*, *neid?*
*gegangen*_{PartPerf} *ihr*_{PronPersFemDatSg} *Obst*_{NomenPl} *verkaufen*_{Inf} *nicht*_{PartikelNeg}
um *ihr* *Obst* *zu* *verkaufen*, *nicht?*
Hogy *a* *gyümölcsöt* *eladja*, *nem?* (S. Gy 2012 T6)

(285)

... *in* *də* *Nocht* *sans* *auskrii(t)n*
 ... *in*_{Praep} *der*_{ArtDefFemDatSg} *Nacht*_{Nomen} *sind*_{AuxIndPraesPl3} *hinausgeritten*_{PartPerf}
Sie *sind* *in* *der* *Nacht* *auf*
Éjjel *kilovagoltak* *a*

am *Schipsaarə Hotta.*
*an*_{Praep} *dem*_{ArtDefMascDatSg} *Schipsaare* *Flur*_{Nomen}
die *Schipsaare* *Flur* *hinausgeritten*.
*zsipszári határba*⁵². (BONOMI 1936: 3918)

Mindhárom példában (283)-(285) a datívusszal kifejezett direkcionális értelmezést láthatjuk. Sajátos jelenség, hogy az *an/au(n)* elöljárószó csakis *am* alakban jelenik meg. Ennek a (283)-(284) példában feltehetőleg fonetikai oka lehet, a harmadik esetben (285), mint már korábban (54., 55., és később 212 old.) említettem), a hangzók képzési helyének hasonlóságától is függhet az *-m* hangzó megjelenése.

b) az *an/au(n)* elöljárószó magasban elhelyezkedő pontra való irányultság vagy lokalitás kifejezésére:

Egy magasan fekvő pontra vonatkoztatva az *an* elöljárószót alkalmazza a dialektus az *auf* helyett. Mind a direkcionális, mind a lokális értelemben vett kifejezések datívuszi esetet követelnek meg.

⁵² Az egykori zsipszári határ a mai Budakeszi úton a Laktanya megálló környékén volt.

(286)

Wo *wüüt*⁵³ *ea* *hi(n)raasn am*
 Wo_{PronInt} will_{ModIndPraesSg3} er_{PronPersMascNomSg} hinreisen_{Inf}, an_{Praep} den_{ArtDefMascDatSg}
 Wo will er hinreisen,
 Hová akar utazni, a

Maou(dn)schei(n)⁵⁴?

Mondschein_{Nomen}
 auf den Mond?
 Holdra?

(S.GY. 2012 K4)

(287)

...*wiə* *too* *in* *ochtundviäzich* *Kriiäg* *kweest* *is*,
 ...wie_{Konj} da_{Adv} in_{Praep} achtundvierzig_{Adv} Krieg_{Nomen} gewesen_{PartPerf} ist_{AuxIndPraesSg3}
 ...als in achtundvierzig (1848) hier Krieg war,
 ... amikor itt 1848-ban háború volt,

san *vüü(l)* *kfojn* *əm* *Khölläriegl*
 sind_{AuxIndPraesPl3} viele_{AdvQuant} gefallen_{PartPerf} an_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Kellerhügel_{Nomen}
 sind viele auf dem Kellerhügel gefallen
 sokan elestek a Khölläriegl-en (pincedom)

haum *Paanə* *kfuntn* *und* *Mäinschnkheipf.*
 haben_{AuxIndPraesPl1} wir_{PronPossNomPl1} Beine_{Nomen} gefunden_{PartPerf} und_{Konj} Menschenköpfe_{Nomen}
 wir haben Knochen und Schedel gefunden.
 találtunk csontokat és koponyákat.

(BONOMI 1943: 2)

(288)

Und *tə* *Krousvoodə* *hots* *khäint*,
 Und_{Konj} der_{ArtDefMascNomSg} Großvater_{Nomen} hat_{AuxIndPraesSg3} es_{PronPersNeutNomSg3} erkannt_{PartPerf}
 Und der Großvater hat es erkannt
 És a nagypapa felismerte

s *Meissə* *əm* *Schwoo(b)mpeag* *troo(b)m*, *und*
 das_{ArtDefNeutAccSg} Messer_{Nomen} an_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Schwabenberg *da*_{Adv} *oben*_{Adv} *und*_{Konj}
 das Messer auf dem Schwabenberg da oben, und
 a kést fenn a Svábhegyen, és

hots *widə* *haamprocht*
 hat_{AuxIndPraesSg3} es_{PronPersNeutAccSg3} wieder_{TAdv} heimgebracht_{PartPerf}.
 hat es wieder heimgebracht.
 hazahozta.

(BONOMI 1943:3)

⁵³ Ebben a példamondatban a *wollen* segédige használata eltér a standardétól, mivel a standard nyelvben az egyes szám harmadik személyű segédige nem kaphatja meg a *t* végződést. A BNNY-ban mint látjuk, nem ez a helyzet.

⁵⁴ Egy másik sajátos jelenség a *Mondschein* 'holdfény' főnév használata, mely a BNNY-ban nem a holdfényt, hanem magát a Holdat jelenti. Így kerülhet sor legidősebb adatközlőm mondatának *Tə Mounschei(n) schei(n)t schei(n)*. 'Szépen süt a Hold.' mondat realizálására (2012 T5 adatközlője), mely másoknak szokatlan hangzású lehet.

Mindhárom mondatban az *an* előjárószóval valamely magasban fekvő pontot jelöltünk meg. Az elsőben (286) direkcionális, a (287) és (288) mondatban pedig lokális értelemben.

c) az *an/au(n)* előjárószó temporális értelemben:

A temporális értelemben a *zu* előjárószó helyett a BNNY-ban állhat az *an* előjárószó. Ez megegyezik MUHR (2000: 74–75) megállapításával, aki az osztrák nyelvhasználat német standardtól való eltéréseit mutatja be.

(289)

Am **Wouchaend** *weads* *schə* *kojdj.*
 An_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Wochenende_{Nomen} wird_{AuxIndPraesSg3} es_{SPronPersNeutNomSg3} schon_{Adv} kalt_{Adv}
 Zum Wochenende wird es schon kalt.
 Hétvégére hideg lesz. (S.GY. 2012 K4)

(290)

Mi *wean* *schə* *seei(n) am* **Joaeind**
 Wir_{PronPersNomP11} werden_{AuxIndPraesP11} schon_{Adv} sehen_{Inf} an_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Jahresende_{Nomen}
 Zum Jahresende werden wir schon sehen
 Évvégére meglátjuk,

wii *tasmə* *steingə.*
 wie_{Adv} dass_{Konj} wir_{PronPersNomP11} stehen_{IndPraesP11}
 wie wir stehen.
 hogy is állunk. (S.GY. 2012 K4)

Meg kell jegyezni, hogy a (289) és (290) mondatot csupán két adatközlőm realizálta ezzel az előjárószóval. A standard nyelvben használt *zu* előjárószó a megjelölt időpontot célként azonosítja, míg a nyelvjárás ezt figyelmen kívül hagyja, és csak időpontra utal.

A *hində* előjárószó

1. a *hində* előjárószó standardnak megfelelő használata:

A *hində* előjárószót a standard *hinter*-nek megfelelő 'mögött/mögé' értelemben használják, lokális vagy direkcionális előjárószóként.

2. a *hində* előjárószó standardtól eltérő használata:

A lokális használat megegyezik a standard nyelvi használattal, ezért itt nem tárgyalom. A direkcionális értelmezésben azonban már megfigyelhetők a fentiekhez hasonlatos eltérések.

a) a *hində* előjárószó direkcionális értelemben:

A direkcionális értelemben az előjárószó itt is a datívuszi esetet követeli meg.

(291)

Mei(n) *Einl* *is* *hindrikaungə*
 Mein_{PronPossNomSg1} Großvater_{Nomen} ist_{AuxIndPraesSg3} hintergegangen_{PartPerf}
 Mein Großvater ist hinter das Haus
 A nagyapám hátrament a

hinden***Haos.***

hinter_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Haus_{Nomen}
 gegangen.
 ház mögé.

(S. GY. 2012 K4)

(292)

Mi *stöjn* *uns* *hində* *də* *Mauə*, *weöü*
 Wir_{PronPersNomPl1} stellen_{IndPraesPl1} uns_{PronReflAccPl1} hinter_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Mauer_{Nomen} weil_{Konj}
 Wir stellen uns hinter die Mauer, weil
 Odaállunk a fal mögé, mert

a *krouə* *Wind* *khummt.*
 ein_{ArtIndefMascNomSg} großer_{AdjMascNomSg} Wind_{Nomen} kommt_{IndPraesSg3}
 ein großer Wind kommt.
 nagy szél jön.

(S. GY. 2012 K4)

(293)

Ti *kljaani* *Maus* *is* *hində* *də* *Tia*
 Die_{ArtDefFemNomSg} kleine_{AdjFemNomSg} Maus_{Nomen} ist_{AuxIndPraesSg3} hinter_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Tür_{Nomen}
 Die kleine Maus ist hinter die Tür
 A kis egér bezaladt

kreinnt.

gerannt_{PartPerf}
 gelaufen.
 az ajó mögé.

(S. GY. 2012 K4)

Mindhárom esetben egyértelmű a datívusz használata a direkcionalitás kifejezésére.

b) a *hində* előjárósó'után' értelemben:

A *hində* előjárósó az 'után' értelemben is használatos:

(294)

... *unt* *ti* *Häiksn* *san* *hinter* *iəə* *kräint*
 und_{Konj} die_{ArtDefNomPl3} Hexen_{Nomen} sind_{AuxIndPraesPl3} hinter_{Praep} ihr_{PronPersFemDatSg3} gerannt_{PartPerf}
 ...und die Hexen sind ihr
 ...és a boszorkányok utána futottak

pis *zə* *də* *Kuchltiə...*
 bis_{Praep} zu_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Küchentür_{Nomen}
 bis zu der Küchentür nachgerannt.
 a konyhaajtóig.

(BONOMI 1936: 3914)

(295)

Und *wiərə* *hojd* *zauskeet,* *räint*
 Und_{Konj} *wie*_{Adv} *er*_{PronPersMascNomSg3} *halt*_{Partikel} *zu*_{Praep} *Hause*_{Nomen} *geht*_{IndPraesSg3} *rennt*_{IndPraesSg3}
 Und wie er nach Hause geht, rennt
 És ahogy megy hazafelé,

hindər *iəm* *ə* *kroussi* *Khooz, ...*
 hinter_{Praep} *ihm*_{PronPersMascDatSg3} *eine*_{ArtIndefFemNomSg} *große*_{AdjFemNomSg} *Katze*_{Nomen}
 ihm eine große Katze nach.
 fut utána egy nagy macska. (BONOMI 1964: 57)

A *hində* előjárósónál is megfigyelhető a direkcionalitás datívuszi esettel való realizálása. Bizonyos fokú jelentésbővülést figyelhetünk meg, amennyiben a *hində* előjárósót az ‘után’ jelentésben is (a *nach* előjárószóval párhuzamosan) használják. Mindkét esetben láthatjuk az *r* kötőhang megjelenését, mely megkönnyíti a rákövetkező szó kiejtését.

Az unde előjárósó

1. az unde előjárósó standard nyelvnek megfelelő használata:

A standard nyelvnek megfelelően használja a dialektus az *unter* ‘alatt, alá’ jelentésben

2. az unde előjárósó standard nyelvtől eltérő használata:

A standard nyelvtől itt is eltér az előjárósó használata a direkcionális értelemben.

a) az unde előjárósó direkcionális értelemben:

A direkcionális értelemben itt is a datívuszi esetet alkalmazza a dialektus, csakúgy, mint az előző esetekben.:

(296)

Tə *Hund* *is* *oowikrennt* *undə* *də*
 Der_{ArtDefMascNomSg} *Hund*_{Nomen} *ist*_{AuxIndPraesSg3} *abgerannt*_{PartPerf} *unter*_{Praep} *der*_{ArtDefFemDatSg}
 Der Hund ist unter die Brücke
 A kutya beszaladt a

Pruckə.

*Brücke*_{Nomen}
 gelaufen.
 híd alá.

(S. GY. 2012 K4)

(297)

Ti *Khotz* *keed* *undən* *Tisch.*
 Die_{ArtDefFemNomSg} *Katze*_{Nomen} *geht*_{IndPraesSg3} *unter*_{Praep} *dem*_{ArtDefMascDatSg} *Tisch*_{Nomen}
 Die Katze geht unter den Tisch.
 A macska bemegy az asztal alá.

(S. GY. 2012 K4)

(298)

Mi stöjn uns unden Paam, weöi
 Wir_{PronPersNomPl1} stellen_{IndPraesPl1} uns_{PronReflAccPl1} unter_{TPraep} dem_{ArtDefMascDatSg} Baum_{Nomen} weil_{Konj}
 Wir stellen uns unter den Baum, weil
 Odaállunk a fa alá, mert

es rein(g)n tuat
 es_{PronPersNomSg3} regnen_{Inf} tut_{ModIndPraesSg3}
 es regnet.
 esik.

(S. GY. 2012 K4)

A (296) mondatban egyértelmű a nőnemű főnév datívuszi alakja.

a) az unde előjárószo temporális jelentésben:

A nyelvjárás a standard nyelvtől eltérően nem a *während* + gen. alakot használja, helyette a magyarnak megfelelő 'alatt' jelentésben használja az *unter* előjárószt. Mégsem tekinthető egyértelműen magyar hatásnak, mivel az *unter* előjárószonak a standardban is lehet hasonló jelentése, mint például: *unter der Führung* 'vezetés alatt', *unter Bedingungen* 'köörülmények között', vagy *unter Druck* 'nyomás alatt'. Az *unter* használható temporális értelemben is.

(299)

...undəm Krieg pin i rauskhummə
 ...unter_{TPraep} dem_{ArtDefMascDatSg} Krieg_{Nomen} bin_{AuxIndPraesSg1} ich_{PronPrsNomSg1} herausgekommen_{PartPerf}
 ...Während des Krieges bin ich
 ...A háború alatt kijutottam

af Österreich.
 auf_{TPraep} Österreich_{Nomen}
 nach Österreich gekommen.
 Ausztriába.

(S. GY. 2006 T3)

(300)

Und to undən Tog hob i
 Und_{Konj} da_{Adv} unter_{TPraep} dem_{ArtDefMascDatSg} Tog_{Nomen} habe_{AuxIndPraesSg1} ich_{PronPersNomSg1}
 Und da habe ich da während des Tages
 És nappal

kschlofə in anən Bauernhaus,...
 geschlafen_{PartPerf} in_{TPraep} einem_{ArtIndefNeutDatSg} Bauernhaus_{Nomen}
 in einem Bauernhaus geschlafen....
 ott aludtam egy parasztházban.

(S. GY. 2012 T3)

(301)

Ti Schandaren ham iam ksucht, undə
 Die_{ArtDefNomPl} Gendarmen_{NomenPl} haben_{AuxIndPraesPl3} ihn_{PronPersMascAccSg3} gesucht_{PartPerf} unter_{TPraep}
 Die Gendarmen haben ihn gesucht, und während
 Keresték a csendörök, ezalatt

tere *Zeit* *is* *ea* *pis* *af* *Paad* *kreinnt.*
 der_{ArtDefFemDatSg} *Zeit*_{Nomen} *ist*_{AuxIndPraesSg3} *er*_{PronPersMascNomSg3} *bis*_{Praep} *auf*_{Praep} *Páty* *gerannt*_{PartPerf}
 dieser *Zeit* *ist* *er* *bis* *nach* *Páty* *gelaufen.*
 elfutott Pátyig. (S. GY. 2012 K4)

Az *undə* átvitt értelemben való használata más magyarországi nyelvjárásban is jelen van, nem sajátos budakeszi jelenség. Ily módon az *undə* előjárószo a *hinter* előjárószoéhoz képest jelentésbővülésen ment keresztül.

Az *i iwə* előjárószo

1. az *i iwə* előjárószo standardnak megfelelő használata:

A budakeszi nyelvjárásban nem használatos a standard *über*-nek megfelelő 'fölött/fölé' értelemben az előjárószo. Ehelyett egy határozószóból kialakult ősi *auwə* (ober) előjárószt alkalmaz.

2. az *i iwə* előjárószo standard nyelvtől eltérő használata:

Az *i iwə* használata a nem lokális értelemben lehetséges a dialektusban.

a) az *i iwə* előjárószo nem lokális és átvitt értelemben:

(302)

Pisə *hot* *ti* *Schtiifl* *rundezoogn*
*Bis*_{Konj} *er*_{PronPersMascNomSg3} *hat*_{AuxIndPraesSg3} *die*_{ArtDefAccPl} *Stiefel*_{NomenPl} *heruntergezogen*_{PartPerf}
 Während er seine Stiefel heruntergezogen hat,
 Mialatt lehúzta a csizmáját,

is *ti* *Khoz* *i wər* *iəm* *khumə.*
*ist*_{AuxIndPraesSg3} *die*_{ArtDefFemNomSg} *Katze*_{Nomen} *über*_{Praep} *ihn*_{PronPersMascDatSg} *gekommen.*_{PartPerf}
 ist die Katze auf ihn gesprungen.
 a macska ráugrott. (BONOMI 1935 : 4957)

(303)

I *kee* *i iwə* *tə* *Pruckə.*
*Ich*_{PronPersNomSg1} *gehe*_{IndPraesSg1} *über*_{Praep} *der*_{ArtDefFemDatSg} *Brücke*_{Nomen}
 Ich gehe über die Brücke.
 Átmegyek a hídon. (S. GY. 2012 K4)

(304)

əs *Paiklj* *hod* *ea* *iwen*
*Das*_{ArtDefNeutAccSg} *Päkchen*_{Nomen} *hat*_{AuxIndPraesSg3} *er*_{PronPersMascDatSg3} *über*_{Praep} *dem*_{ArtDefNeutDatSg}
 Das Paket hat er über
 Átadta a csomagot a

Kaadə *umikeim.*
*Gatter*_{Nomen} *umgegeben*_{PartPerf}
 das Tor hinübergereicht.
 kerítésen. (S. GY. 2012 K4)

2. a *zwischen* előjárószo standard nyelvtől eltérő használata:a) a *zwischen* előjárószo lokális és direkcionális használata:

A *zwischen* előjárószo két különböző tárgyat jelölő főnévvel állhat együtt, ilyenkor a főnevek egyes számban állnak:

(307)

as *Döüllə* *turi.*
 Das_{ArtDefNeutAccSg} Teller_{Nomen} tue_{IndPraesSg1} ich_{PronPersSg1}
 Den Teller lege ich
 A tányért a kanál és

zwischen *Leifü* *und* *Kopü*
 zwischen_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Löffel_{Nomen} und_{Konj} der_{ArtDefFemDatSg} Gabel_{Nomen}.
 zwischen den Löffel und die Gabel.
 a villa közé teszem. (S. GY. 2016 K4)

(308)

I *hob* *as* *Köj dj* *zwischen* *ti*
 Ich_{PronPersNomSg1} habe_{AuxIndPraesSg1} das_{ArtDefNeutAccSg} Geld_{Nomen} zwischen_{Praep} den_{ArtDefDatPl}
 Ich habe das Geld zwischen die
 A tányérok közé

Döüllə *kleikt.*
 Teller_{Nomen} gelegt_{PartPerf}
 Teller gelegt.
 tettem a pénzt. (S. GY. 2012 K4)

A (307) példamondatban a hímnemű *Leifü* 'kanál' és a nőnemű *Kopü* 'villa' főnevek névelőit azért nem láthatjuk, mert datívuszi esetben a *in* hímnemű gyenge és a *te* nőnemű határozott névelő az előjáróval való egybeolvadás során eltűnik.

Ha azonos típusú tárgyat jelölő főnevekkel áll együtt, akkor a főnév többes számban áll (308). A többes szám határozott névelőjének minden estében a *ti* alakot találjuk, ezért mind a direkcionális, mind a lokális esetben ugyanazt az alakot ölti magára a kifejezés.

Az eddigiek alapján láthatjuk, hogy ennél az előjárószonál is csak datívuszi esetet találunk, mind a lokális, mind a direkcionális értelemben való alkalmazáskor:

b) a *zwischen* elvont értelemben való használata a: standard *unter* előjárószo helyett:

(309)

So *kaunst* *ned* *zwischen* *ti* *Leid* *kee!*
 So_{Adv} kannst_{ModIndPraesSg2} nicht_{PartikelNeg} zwischen_{Praep} die_{ArtDefDatPl} Leute_{NomenPl} gehen_{Inf}
 So kannst nicht unter Menschen gehen!
 Így nem mehetsz emberek közé! (S. GY. 2012 K4)

(3130)=(34)

...so woari *zwischen ti Puamə*
SO_{Adv} war_{KopulaIndPraetSg1} ich_{PronPersNomSg1} zwishen_{Praep} den_{ArtDefDatPl} Buben_{NomenPl}
 ...so war ich unter den Jungen
 ...így én voltam a fiúk között

tə Jani.
der_{ArtDefMascNomSg} Jani_{Nomen}
 der König.
 a Jani.

(S. GY. 2006 T3)

(311)

mit Lamm woan olles schneewis, zwischen
mit_{Praep} Lamm_{Nomen} waren_{AuxIndPraetPl3} alles_{ArtIndefAccSg} schneeweiß_{Adv} zwischen_{Praep}
 mit Lehm war alles schneeweiß (gestrichen) ... drinn unter
 Minden agyaggal volt hófehérre (kimeszelve) ... bent

ti Zigeinə trinn
die_{ArtDefDatPl} Zigeuner_{Nomen} drinn_{Adv}
 den Zigeunern.
 a cigányoknál.

(S. GY. 2012 T5)

A *zwischen* előjárószo használata kibővült az átvitt értelemben való használatával, mely feltehetően a magyar nyelv kontakthatásának eredménye.

A *neiwə* előjárószo

1. a *neiwə* előjárószo standard nyelvnek megfelelő használata:

A standard *neben*-nek megfelelően használja a dialektus a ‘mellett/mellé’ jelentésben, de használatában a fentiekhez hasonlatos eltérések mutatkoznak.

2. a *neiwə* előjárószo standard nyelvtől eltérő használata:

A többi két esettel álló előjárószoéhoz hasonlóan itt is datívuszi esettel képződik a direkcionális értelemben használt kifejezés:

(312)

əs Püchl ham hi(n)kleikt neiwə
Das_{ArtDefNeutAccSg} Buch_{Nomen} haben_{AuxIndPraesPl1} wir_{PronPersNomPl1} hingelegt_{PartPerf} neben_{Praep}
 Das Buch haben wir neben
 A könyvet odatettük a

də Vasə.
der_{ArtDefFemDatSg} Vase_{Nomen}
 die Vase gelegt.
 váza mellé.

(S. GY. 2012 K4)

(313)

Kumm, seiz ti niiada neiwə mia!
 Komm_{ImpSg2} setz_{ImpSg2} dich_{PronReflSg2} nieder_{Adv} neben_{Praep} mir_{PronPersDatSg1}
 Komm, setz dich neben mich.
 Gyere, ülj le mellém. (S. GY. 2012 K4)

(314)

Ea hod in Khind ksokt ea
 Er_{PronPersMascNomSg3} hat_{AuxIndPraesSg3} dem_{ArtDefNeutDatSg} Kind_{Nomen} gesagt_{PartPerf} er_{PronPersMascNomSg3}
 Er hat dem Kind gesagt, er
 Azt mondta a gyerekeknek,

suj si hinstöjn neiwə də Muada.
 soll_{ModIndPraesSg3} sich_{PronReflSg3} hinstellen_{Inf} neben_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Mutter_{Nomen}
 soll sich neben die Mutter stellen.
 álljon az anyja mellé. (S. GY. 2012 K4)

Az *ouwə* előljárószó

Az *ouwə* (*ober* über ‚fölé/fölött‘) előljárószót, a bajor nyelvjárásban is, és a sváb nyelvjárás területéken is ismerik (MIKOSCH 1987: 81). Ez az előljárószó a 18. században még használatos volt (DAL 2014: 57). Az *ouwə* esetében is igazak a fenti megállapítások, miszerint a direkcionális jelentésben a datívuszi eset kerül használatra:

(315)

əs Püttl heingmə ouwə tə Ua.
 Das_{ArtDefNeutAccSg} Bild_{Nomen} hängen_{IndPraesPl1} wir_{PronPersNomPl1} ober_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Uhr_{Nomen}
 Das Bild hängen wir über die Uhr.
 A képet az óra fölé akasztjuk. (S. GY. 2012 K4)

(316)

Tu teini Heind ouwən Khoupf!
 Tue_{ImpModIndParesSg2} deine_{PronPossAccPlSg2} Hände_{NomenPl} ober_{Praep} den_{ArtDefMascDatSg} Kopf_{Nomen}
 Hebe deine Hände über den Kopf!
 Emeld fel a kezedet a fejed fölé! (S. GY. 2012 K4)

Csakúgy, mint a lokális használatban.:

(317)

Um ½ 11 - 11 is sou kweest, wi waun owər
 Um_{Praep} ½ 11-11_{Adv} ist_{AuxIndPraesSg3} so_{Adv} gewesen_{PartPerf} wie_{Konj} wenn_{Adv} ober_{Praep}
 Um ½ 11 -11 war so, als ob über
 Úgy ½ 11- 11 körül azt vették észre, mintha a

iənə Khoupf ə Vooglnäist kweest waar, ...
 ihren_{PronPossDatPl3} Kopf_{Nomen} ein_{ArtIndefNeutNomSg} Vogelnest_{Nomen} gewesen_{PartPerf} wäre_{KonjPrätSg3}
 ihren Köpfe ein Vogelnest gewesen wäre.
 fejük felett egy madárfészek lett volna. (BONOMI 1936: 3910)

Láthatjuk, hogy a standard nyelvben hagyományosan két esettel álló elöljárószók általában csak a datívuszi esetet követelik meg, az akkuzatívuszi eset többnyire az átvitt értelemben való használat során jelenik meg, illetve néhány állandósult szókapcsolat esetében figyelhető meg. A direkcionális értelemben használt elöljárószók esetvesztését a következőképpen magyarázhatjuk:

LEYS (1994: 271) szerint a standard nyelvben a két esettel álló elöljárószók akkuzatívuszi esetének alkalmazása a cselekmény eredményének a létrejöttét fejezi ki, míg a datívuszi eset alkalmazása annak meglétét feltételezi. Ily módon létezik egy jelöletlen datívuszi és egy jelölt akkuzatívuszi alkalmazás (LEYS 1994: 271). Hasonló eredményre jut WIESE (2004: 10), aki dinamikus és nem dinamikus cselekvéseket különböztet meg. A jelölt eseteknek dinamikus értelmezése van, míg a jelöletlen esetek nem tekinthetők dinamikus eseteknek. A dinamikus cselekvések a beszélő cselekvését jelentik. A cselekvéssel kapcsolatban megadott hely megjelölése a cselekvés célpontjaként értelmezhető. WIESE (2004: 11) más nyelvcsoporthoz elöljárószóival összehasonlítva megállapítja, hogy egy eset dinamikus megjelölése sokszor elhagyható, hiszen az a kontextusból kitalálható.

GRIEBHABER (2007: 638) a délnémet nyelvterületen élő másnyelvű kisebbségek nyelvi közösségeit vizsgálva azt találta, hogy a nem német anyanyelvi kétnyelvű közösségekben megfigyelhető a két esettel álló elöljárószók akkuzatívuszi esetének elvesztése. Elgondolkodtató, hogy vajon a BNNY esetében a többségi magyar nyelvi rendszerrel nem nyelvi kontaktushatás befolyásolta-e a két esettel álló elöljárószók direkcionális akkuzatívuszi alkalmazásának esetvesztését. Ennek oka az lehet, hogy a magyar nyelv flektáló nyelv. A német nyelvben a WIESE (2004: 10–11) szerinti jelöletlen nem dinamikus és jelölt dinamikus értelmezés egy olyan nyelvben értelmetlen, ahol posztpozíciók mindegyike egyformán jelöletlen. Mivel a magyar többségi nyelv is ilyen, ezért feltételezhető, hogy a BNNY-ban a kétnyelvűvé válás nyelvpszichológiai változásokat is hozhatott magával, ami a nyelvi gondolkodásra is kihathat.

22. ábra A standard nyelv két esettel álló előljárószói a BNNY-ban

<i>standard német:</i>	<i>BNNY:</i>
<i>in</i>	<i>in</i>
<i>an</i>	<i>an</i>
<i>auf</i>	<i>af</i>
<i>vor</i>	<i>voa</i>
<i>hinter</i>	<i>hində</i>
<i>unter</i>	<i>undə</i>
<i>über</i>	<i>-/(iɪwə)</i>
<i>neben</i>	<i>neiwə</i>
<i>zwischen</i>	<i>zwischn</i>
-	<i>ouwə</i>

7.5. Az előljárószók gyakorisága

GRIEBHABER (2007: 638) hivatkozik MIKOSCHra (1987), aki a következő gyakorisági sorrendet állította fel a délnémet nyelvi közösségek körében. A vizsgálatok standard nyelvhasználatra vonatkoztak.

23. ábra Az előljárószók gyakorisága GRIEBHABER (2007: 638) alapján

Délnémet területek:

<i>in</i>	<i>von</i>	<i>mit</i>	<i>an</i>	<i>auf</i>	<i>zu</i>	<i>bei</i>	<i>nach</i>	<i>über</i>	<i>vor</i>	<i>aus</i>	<i>tuach</i>		
-----------	------------	------------	-----------	------------	-----------	------------	-------------	-------------	------------	------------	--------------	--	--

A Bonmi Jenő által lejegyzett szövegekben és a saját magam által meghallgatott és lejegyzett szövegekben megtalált előljárószók összegzése alapján a következő sorrendet lehet felállítani:

24. ábra A Budakeszin használatos előljárószavak gyakorisága

Budakeszi

<i>in</i>	<i>mit</i>	<i>af</i>	<i>von</i>	<i>zə</i>	<i>voa</i>	<i>pei</i>	<i>an</i>	<i>um</i>	<i>hində</i>	<i>undə</i>	<i>pis</i>	<i>kei(ng)</i>	<i>tuach</i>
-----------	------------	-----------	------------	-----------	------------	------------	-----------	-----------	--------------	-------------	------------	----------------	--------------

Az előljárószók szórendje a délnémet területeken felállított sorrendhez képest eltérést mutat, melynek az lehet az oka, hogy némely, a standardban gyakoribb előljárószó szerepét egy azoknál ritkább veszi át a dialektusban, illetve hogy néhány előljárószó a dialektusban meg sem található.

GRIEBHABERnak (2007: 637) a standard nyelvben előforduló előljárószókra készített ábrája (25. ábra) alapján rendszerezhetjük a BNNY előljárószóit. :

25. ábra A BNNY előjárósói GRIEBHABER (2007: 637) alapján:

	GYAK DB	ÁLLÁS	ESET	LOK	TEMP	MOD	KAUS	EGYÉB
<i>in</i>	430		D/A	X	X			semleges
<i>mid</i>	165		D/(A)			X		instr.
<i>af</i>	135		D/A	X	X	X		semleges
<i>voa</i>	135		D/✗	X	X		-	
<i>ze</i>	133		D/(A)	X			X	
<i>va/ve/vo</i>	128	Cb	D	X	-	-		X
<i>pei</i>	93		D	X	X	X		
<i>an</i>	37	Cj	D/✗	X	X	-	-	
<i>um</i>	25	Cb	A/D	X	X		X	
<i>pis</i>	22		A	X				
<i>tuach</i>	9		A	X	-	-	-	
<i>fia</i>	7		D				X	
<i>unde</i>	6		D/✗	X	X			
<i>hinde</i>	5		D/✗	X	X			
<i>keege/</i>	5		A	X	X			
<i>iiwe</i>	4		D/A	-	-			semleges
<i>neiwe</i>	3		D/✗	X				
<i>nach</i>	3		D	X	X	-		
<i>zwischen</i>	3		D/✗	X				X
<i>Ouwə*</i>			D	X				
<i>uni</i>			A			X		
<i>aus</i>	-	Cj	D	X				

Magyarázat:

GYAK – Az előjárósók gyakoriságának sorrendje

ÁLLÁS – Az előjárósó helyzetét mutatja C – cirkumfixum helyzetben b – balról vagy j – jobbról áll

ESET – A- akkuzatívuszi eset, D - datívuszi eset, A/D - a két esettel álló előjárósók esetében akkuzatívuszi illetve datívuszi esettel állhat, G (D) - a genitívuszi eset mellett opcionálisan állhat datívuszi esettel is

LOK – lokális,

TEMP – temporális,

MOD – modális

KAUS – kauzatív,

■ – a standard nyelvtől való eltérések

✗ – az akkuzatívuszi eset elvesztése

(A) – az akkuzatívuszi eset opcionálisan alkalmazható (igen ritka)

■ –nem lokális, illetve átvitt értelemben való használat

7.6. Összefoglalás:

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy a BNNY előjárószoínál, bár sok tekintetben tükrözik a standard nyelvi használatot, néhány eltérés tapasztalható:

1. az előjárósók készlete

a) Az *aus* előjárósó feltehetően többnyire csak kötőszóként vagy posztpozícióként állhat. A *nach* előjárósó ugyan megjelenik, de szerepét több ízben átveszi a *hində* előjárósó.

b) az *iıwə* előjárósóval csak átvitt értelemben rendelkezik a dialektus. A standard *über* helyett az *aouwə/owə/owə* (ober) előjárósót alkalmazzák, mely a mai standard nyelvben nem létezik.

2. Az esethasználat szempontjából:

a) A standard akkuzatívuszi esettel álló előjárósók között a *für* datívuszi esetet követel, az *um* lokális értelemben állhat datívuszi esettel is.

b) A standard datívuszi esetek közül a *mid/mit* és *zə* előjárósók esetében előfordul egy régebbi akkuzatívuszi használat, igaz csekély mértékben.

c) A hagyományosan két esettel álló előjárósók a BNNY-ban a direkcionális jelentésben és a lokális jelentésben egyaránt a datívuszi esetet követelik meg. Akkuzatívuszi használat csak az átvitt értelemben használt előjárósók esetében lehetséges.

3. Az előjárósó választás szempontjából

a) Az akkuzatívuszi esettel álló előjárósók körében a *bis* és a *durch* használata teljesen megegyezik a standard használattal

b) Az *um* előjárósónak a dialektusban létezik egy kauzatív használata, ami a standard nyelvben előforduló *zu* + infinitív szerkezetek helyettesítésére szolgálhat. Alkalmazható a *für* előjárósó helyett '-ért' (értékmeghatározás) értelemben, ez feltehetően nem magyar hatás.

c) A *gegen* előjárósó alkalmazható az *um* előjárósó temporális 'körül' értelmében.

d) A *von* előjárósót a verba dicendi igék esetében az *über* helyett alkalmazza a nyelvjárás.

e) A *zə* előjárósó megjelenhet a *zu* + infinitívuszi értelemben használt mondatoknál *zu* + infinitívuszi főnévvel együtt. Az előjárósó állhat osztrák mintára az *an* előjárósó helyett egy lokális felszín felé való mozgás kifejezésére (MUHR 2000: 72-73).

f) A *pei* előjárósó állhat osztrák mintára az *an* előjárósó helyett, ha egy pontszerű lokalitással való kapcsolatot fejez ki, melynek a beszélő nem része. Állhat a *zu* előjáró helyett is, ha a pontszerű lokalitással való kapcsolat középpontjában a célpont áll (MUHR 2000: 72)..

g) A *mit/mid* előjárószo ritkán tárgyesettel is állhat. Az előjárószt alkalmazhatjuk osztrák mintára az *an* előjárószo helyett, ha függőleges felszínnel hozzuk kapcsolatba (MUHR 2000: 74).

i) Az *an* és az *af* előjárószo használata felecserelődik a dialektusban. Ennek megfelelően a standard *an* előjárószo helyett gyakran az *af* előjárószo áll vonzatként. Ez lehet az osztrák használat befolyása is (Muhr 2000:73) Az *af* előjárószo állhat magyar hatásként is a mondatban. Az *af* állhat a *für* 'ra', az *in* '-on' és a *nach* 'felé' jelentésében is, ez azonban nem magyar hatás.

j) A *hində* előjárószo állhat a *nach* előjárószo helyett az 'utána' jelentésben.

k) Az *undə* előjárószo temporális jelentésében a standard *während* helyett alkalmazható

m) A *zwischen* előjárószo átvitt értelmezésében 'között' jelentésben alkalmazható, a magyar nyelvhez hasonlóan.

A BNNY-ban tapasztalható eltérések részben a délnémet bajor nyelvjáráshoz való rokonságának, részben a nyelvi kontaktushatásoknak köszönhető. Feltehetőleg az osztrák és a magyar nyelvhasználat is befolyásolja a szabályok alakulását. A két esettel álló előjárószavak esetvesztése is a magyar nyelv kontaktushatásának eredménye.

Mint ahogy láthattuk, az előjárószók bizonyos eseteket követelnek, melyeket többnyire a névelők segítségével fejezhetünk ki. Az előjárószók és a névelők egymás mellett jelennek meg, és így gyakran egybeolvadnak. A következő fejezetben az egybeolvadások lehetőségeit tárgyalom.

8. A klitikumok

8.1. Bevezetés

A BNNY-ban is megtaláljuk a kliticizálódás jelenségét. Több olyan típusú klitikumot is találhatunk, melyek a standard nyelvi jelenségektől eltérnek. Értekezésem ezen fejezetében a BNNY tipikus kliticizálódási folyamatait mutatom be. A következő kérdésekre keresem a választ:

1. Milyen típusú kliticizálódás jöhet létre a BNNY-ban?
2. Vannak-e a kliticizálódásnak megszorításai?

Értekezésem ezen fejezetében a magyar és német nyelvészeti terminológiai eltérések tisztázása után a klitikumok keletkezését és fajtáit mutatom be, majd a standard nyelv kliticizálódási lehetőségei és korlátainak tárgyalása után rátérek a BNNY klitikum fajtáinak bemutatására.

8.2. Terminológiai problémák

Mielőtt a klitikumok témakörét tárgyalnám, fontosnak tartom a magyar és a német terminológia közötti eltéréseket tisztázni. A német nyelvészeti terminológiában a klitikumok az összeolvadások egy alcsoportját jelentik. Az összeolvadások (*Verschmelzung*) a német terminológiában nem csupán hangzókra, hanem szavakra is kiterjednek, két szomszédos szó redukált alakban egy fonológiai egységgé olvadhat össze a gyors beszédtempó miatt. A német terminológia ezt a kifejezést az előjárósók és névelők egy fonológiai egységgé való egybeolvadásának leírására használja. EISENBERG (2006: 198) a *Verschmelzung*-ként jelölt morfémák egybeolvadását elsősorban olyan egységeknek tekinti, amelyek egy előjárósó és egy névelő egybeolvadásából jöttek létre, mint például az *im* (in dem) *unters* (unter das), vagy *zur* (zu der) stb. Az ilyen típusú klitikumokat szintaktikai egységeknek tekintjük. A klitikumok többnyire csak egyes számban álló szavakkal jöhetnek létre. Az összevont forma jelentésében azonban transzparens marad, azaz jelentése nem tér el az őt alkotó szavak jelentésétől (EISENBERG 2006: 199).

A magyar nyelvben ezzel szemben az *összeolvadás* terminusa alatt kizárólag mássalhangzók egybeolvadását értjük, amikor két mássalhangzó a kiejtésben egy harmadik mássalhangzóvá olvad össze. Ezért a magyar *összeolvadás* szó nem azonos a német *Verschmelzung* szóval, ezért terminológiai kétértelműség megszüntetésére *összeolvadás* helyett az *egybeolvadás* szót használom. A szavak egybeolvadási folyamatát (nem csak az előjárósók esetében) egységesen kliticizálódásnak, annak eredményét pedig klitikumnak nevezem. Meg kell azonban különböztetni az ad hoc gyors beszéd hatására történő

jelenségeket a tényleges klitikumoktól, melyek már a lassú beszéd közben is a beszélő közösség számára elfogadottá váltak.

Kliticizálódási folyamatok nem csak a mai nyelvi állapotra igazak. Az ófelnémet nyelvi korszakot is jellemezték kliticizálódások előjárósók és névelők között (NÜBLING (2005: 106). A középfelnémetben ezek száma megnőtt. Előfordultak egyéb határozatlan névelővel létrejött köztes formák is, mint *anme*, vagy *amme* (an einem) 'egynél', illetve *vonme* vagy *vomme* (von einem) 'egyőtől'. A középfelnémetben élő formák mára kizárólag az informális nyelvi használatban kapnak helyet (NÜBLING 1998: 282).

8.3. A klitikumok keletkezése

A klitikumok keletkezésének oka, hogy a névelők fonológiai szempontból „könnyűnek” tekinthetők. A gyors beszéd során a kevésbé hangsúlyos részek redukálódhatnak vagy akár ki is eshetnek. A kliticizálódás feltétele a hangsúlytalanság. Amennyiben a feltételek fennállnak, a névelő a szomszédos szóval egy fonetikai egységként egyesül. Ezt hívjuk kliticizálódásnak. EISENBERG (2006: 199), csakúgy, mint BUBMANN (1990: 614, 213) és NÜBLING (1993: 97) ennek eredményeként megkülönböztet proklitikumot és enklitikumot, amelyek egy gyengített szó hangzásában egy másik önálló szóhoz való közelítésének eredményei. A proklitikum az utána következő szóhoz, (például *s Fenster* (das Fenster) 'ablak', míg az enklitikum az előtte álló szóhoz kapcsolódik redukált formában (például *gibt's* (gibt es) 'van'). Az enklitikum gyakrabban fordul elő, mint a proklitikum. Az enklitikum kialakulása a kliticizálódás első állomásának tekinthető (EISENBERG 2009: 199). NÜBLING (1993: 97) megállapítja, hogy a klitikumot nem lehet elkülöníteni, és nem ékelődhet közé más elem. A német nyelvben minden klitikum hangsúlytalan. Ez a hangsúlytalanság eredményezi a redukált gyenge alakokat, amelyek tovább gyengülhetnek olykor némely beszélt nyelvi variánsban, vagy akár el is tűnhetnek.

Fontos tulajdonsága a klitikumoknak, hogy a közlési folyamat során úgynevezett *allegro* stílusban gyors beszédtempó mellett jönnek létre. (BUBMANN 1990: 69. A *lento* 'lassú' szóval jelölik a normál beszédtempóban alkalmazott teljes alakú formákat, az *allegro* 'gyors' szóval a gyors beszédtempó mellett kialakuló különböző lecsiszolódott, rövidebb szóalakokat.).

8.4. A klitikumok fajtái

A legtöbb klitikum rendelkezik egy hozzá tartozó teljes alakkal is (NÜBLING 1993: 98. és 2006: 253). Ha a klitikum egy ilyen teljes alakból a mai nyelvi állapotban fonetikailag

levezethető, azzal szintaktikai megosztásban jelenik meg, és az alakok egymással jelentésváltozás nélkül felcserélhetőek, akkor azt egyszerű klitikumnak tekintjük (*biste* [bist du]), vagy a nyelvtani alany redukálása, mint 's (es). Ezzel ellentétben speciális klitikumról akkor beszélhetünk, ha a klitikumhoz nem tartozik teljes alak, vagy egy olyan teljes alakkal hozható összefüggésbe, amiből a mai nyelvi állapotban már nem vezethető le a klitikum, éppen ezért nem is állhat vele szintaktikai eloszlásban, és amellyel csak korlátozott körülmények között vagy egyáltalán nem cserélhető fel.

A speciális és az egyszerű klitikumoknak számos fajtája különböztethető meg. A klitikumok a szintaxis és a morfológia határán keletkeznek (NÜBLING 1998: 274).

26. ábra A klitikumok útja NÜBLING (1998: 274):

Szintaxis → allegro → egyszerű klitikum → speciális klitikum → ragozott alak

A klitikumok és a bázisok egymás közt paradigmát alkothatnak, ezáltal közelebb kerülnek a ragokhoz. Ez a tulajdonság nyelvenként eltérő lehet. A német nyelvjárások némelyikében a teljes alakú személyes névmás mellett kialakultak olyan alany- és más esetben álló redukált alakok, amelyek a ragozott igék bármely alakjához kapcsolódhatnak. Ez a paradigmaképződés a standard nyelvben igen korlátozott. A nőnem esetében a kliticizálódás teljesen kizárt, és a másik két nem határozott névelői is csak néhány előljárószó esetében kliticizálódhatnak. A standard nyelv beszélt változatában valamivel kevesebb a korlátozás (NÜBLING 1993: 99).

A ragok esetében más a helyzet. A ragok az adott szófajt képviselő szó tövéhez a teljes paradigmán belül minden esetben kapcsolódhatnak. Minél inkább teljesül egy klitikum esetében a paradigmaticusság, azaz a paradigmák teljes kiépülése, annál közelebb kerül az adott szó a ragokhoz (NÜBLING 1993: 99).

Az egyszerű klitikum ugyanazt a szemantikai szerepet tölti be, mint a teljes alak. A speciális klitikum esetében azonban nem ez a helyzet. A morfémák hatóköre a kliticizálódás folyamán egyre kisebb, a legkisebb hatóköre a ragoknak van. A szabad névelők nagyobb kontextusban, mint például a vonatkozó mellékmondatokban, meghatározhatnak vagy azonosíthatnak más főnévi kifejezéseket, a kliticizált névelők ezt csak a legszűkebb környezetükben tehetik. Ezek a jelenségek a standard németben alig, inkább a beszélt nyelvi informális variánsoknál fordulnak elő (NÜBLING 1993 :99).

Például:

(318)

Er *hat's* *für's* *Geld* *gemacht.*
 Ö_{PronPersMascNomSg3} AuxIndPraesSg3 azt_{PronPersNeutAccSg} -ért_{Praep} ArtDefNeutAccSg pénz_{Nomen} tette_{PartPerf}
 A pénzért tette.

Ezek az alakok ugyanúgy viselkednek, mint a *d-* névelőn megjelenő főnévi ragok. NÜBLING (1998) az előjárósók kliticizálódásával kapcsolatban felteszi a kérdést, hogy a német nyelvben grammatikalizálódhatnak-e az előjárósókkal való egybeolvadások oly mértékig, hogy azok már ragozott alakként is felfoghatók. Vajon ezek a formák mennyire grammatikalizálódott formák?

A mai német nyelvben érzékelhetően jelen van a grammatikalizálódás folyamata. Az előjárósók ragozhatósága a grammatikalizáció teljességét jelentené, azt, hogy az összes előjárósó egyformán ragozható lenne. A standard nyelvben nemcsak a főneveknek, hanem az előjárósóknak is vannak korlátai, egy részük nem képes az egybeolvadásra. Például: *neben* 'mellé, mellett', *ohne* 'nélkül' stb. NÜBLING (1998: 275) szerint előfordul azonban, hogy egy előjárósó egybeolvadás oly mértékben grammatikalizálódott, hogy már nem is választható szét. Például: *im Schwarzwald* 'a Fekete erdőben' ≠ **in dem Schwarzwald*.

Miután csak bizonyos előjárósók bizonyos környezetben olvadnak össze, nem beszélhetünk az előjárósók ragozásáról, csak egy szóba jöhető rendszerről (NÜBLING 1998: 275).

Nübling (1998: 276-281) szerint az egybeolvadások létrejöttében a következő faktorok játszhatnak szerepet:

- médium

A beszélt nyelv mint médium befolyásolhatja a klitikum kialakulását: ebben gyakoribb az egybeolvadás, mint az írott nyelvben, (például az *am* (an + dem); vagy *zur* (zu+ der).

- a beszédstílus, allegro vagy a lento forma (Nübling 1998: 276).

Az allegro forma esetében jóval több a klitikum, például: *aufm* 'auf dem', de lehetséges egyes változatokban a határozatlan névelővel való egybeolvadás is, mint *in'n* '(in den') *in(n)e* ('in einen').

- a beszélő szöveghez való viszonya (NÜBLING 1998: 276-277).

Fontos tényező, hogy a szöveg formális vagy informális-e. Informális szövegben jóval gyakrabban jelennek meg klitikumok.

- a beszélt nyelvi variáns területi hovatartozása (NÜBLING 1998: 276-277);
A dialektusok gyakrabban és szélesebb körben alkalmaznak klitikumokat. Erre jó példák a Ruhr-vidék dialektusai, ahol a standard nyelvvel és más, délnémet dialektusokkal ellentétben egybeolvadások még a határozatlan névelővel is létrejöhetnek.
- A névelő határozottsága vagy határozatlansága (NÜBLING 1998: 277);
a határozott névelő sokkal inkább hajlamos az egybeolvadásra, mint a határozatlan névelő.
- A határozott névelő ragozott alakja (NÜBLING 1998: 277);
a határozott névelő datívuszi és akkuzatívuszi alakjait érinti
- A névelő szonorikusságának mértéke (NÜBLING 1998: 278-279);
A határozott névelő az előljárószóval való kliticizálódása után már nem szótaghordozó. NÜBLING (1998: 277) megfigyelései alapján sem az eset, sem a nem vagy a szám kategóriái alapján nem lehet a kliticizálódás tekintetében egyértelmű sorrendet felállítani, és úgy véli, hogy inkább fonológiai tényezők játszanak szerepet a kliticizálódásban. A névelő véghangzójának szonorikussága csökkenti a kliticizálódási képességet, míg az előljárószó véghangzójának szonorikussága serkenti.
- Az előljárószók előfordulási gyakorisága (Nübling 1998: 279-280);
A kliticizálódási hajlandóságot emelheti az előljárószó gyakorisága. A határozott névelő előljárószóval való egybeolvadása a később kialakult fiatalabb előljárószók (mint például: *gegenüber* 'valamivel szemben') esetében nem áll fenn. A kliticizálódás utáni jelentés megmaradása függ a grammatikalizáció erősségétől. A határozott névelőnek az előljáróval való kliticizálódása után az új alak tartalma nem mindig ugyanaz, mivel a *d* határozott névelő eltűnésével a deiktikus hatás is csökken. (*im Kino* 'a moziban' ≠ *in dem Kino* 'moziban')
- A határozott névelők funkciói/hatókörei (NÜBLING 1998: 281)
Az egybeolvadást befolyásolhatja a főnév jelzőjének hossza. Hosszabb jelzők, és vonatkozó mellékmondatok csökkentik az egybeolvadás lehetőségét.

NÜBLING (1998: 287) az alemann dialektust hozza példaként, ahol az előljárószók határozott és határozatlan névelővel való egybeolvadása a ragok felé történő grammatikalizálódás útjára lépett. Ezzel a teljes alakhoz való viszony is megváltozott. NÜBLING (1993: 100) is megemlíti, hogy a határozott névelő gyenge alakjai úgy jöhettek létre, hogy az előljáróhoz kapcsolódó *d*-

nélküli enklitikum levált az előjárósztól, és már bármely szintaktikai pozícióban előfordulhat.

8.5. A BNNY klitikumai

Az BNNY-ban is megtalálhatók egyszerű és speciális klitikumok. Az egyszerű klitikumok általában egymás mellett álló elemek kombinálódásával jönnek létre, először az allegro, de később már a lento stílusban is. Keletkezésük hasonlatos a standard nyelv informális használatában végbemenő folyamatokhoz. A speciális klitikumok nem mindig transzparenssek, jelentésük nem mindig az őket alkotó elemek jelentésével. Tekintsük át először az egyszerű klitikumok fajtáit:

8.5.1. Az egyszerű klitikumok

A kliticizálódás nem csupán az előjárósztók és a határozott névelők között mehet végbe. Az egyszerű klitikum tipikus formái jelentésükben megegyeznek a szétválasztott alakokkal, és akár többszörös egybeolvadások is lehetnek. Feltételezhetjük, hogy a dialektus szintjén jóval több egybeolvadást találhatunk az egyszerű klitikumok között, mint a standard nyelv informális használatában.

Az igei kliticizálódás szintjén nem beszélhetünk a hatókörök csökkenéséről, ami a kliticizálódás grammatikalizációját serkentené. Például a következő példában a félkövérrel szedett alak

(319)

Wos tuəstn?

Was_{PronInt} *tust*_{IndPraesSg2} *du*_{PronPersNomSg2} *denn*_{Part}

Was *tust* du denn?

Hát te mit csinálsz?

(BONOMI 1936: 3910)

(320)

Wos tuəst tu nun?

Was_{PronInt} *tust*_{IndPraesSg2} *du*_{PronPersNomSg2} *nun*_{Part}

Was *tust* du nun?

Hát te mit csinálsz?

A (319) példában félkövérrel szedett alak szétbontható az összetevőire, anélkül, hogy a jelentése sérülne: A (320) a példában a *nun* partikula inkább emfatikus jelentéssel bír, és igen gyakran az allegro beszédstílusban, de már a lento stílusban is kliticizálódott elemként együtt fordul elő.

8.5.1.1. Igék és személyes névmások kliticizálódása

Az egyszerű klitikumoknak igen sok fajtája van, a leggyakrabban az igék és az őket követő személyes névmások között megy végbe. A kliticizálódás bármely személy és bármely ige között létrejöhet:

(321)

Jeiz haums ksokt, ieneri Khuə is
Jetzt_{Adv} haben_{IndPraesPl3} sie_{PronPersPl3} gesagt_{PartPerf} ihre_{PronPossNomPl3} Kuh ist_{KopulaIndPresSg3}
 Jetzt haben sie gesagt, ihre Kuh ist
 És akkor azt mondták, az ő tehenük

in Schtoj. Nochə soktə, si is
in_{Praep} Stall_{Nomen} Nachher_{Konj} sagt_{IndPraesSg3} er_{PronPersNomSg3} sie_{PronPersNomSg3} ist_{AuxIndPraesSg3}
 im Stall. Dann sagt er, sie ist
 az istállóban van. Aztán

hindri kaungə əm Tretplotz.
hinten_{Adv} gegangen_{PartPerf} an_{Praep} dem_{ArdDefMascNomDatSg} Tretplatz
 nach hinten gegangen zum Tretplatz
 hátrament (a tehén) a szérüre. (BONOMI 1965: 52)

(322)

Noch sama tuthi(n) kaunge...⁵⁵
Noch_{Konj} sind_{AuxIndPraesPl1} wir_{PronPersNomPl1} dorthin_{Adv} gegangen_{PartPerf}
 Dann sind wir dorthingegangen
 Aztán odamentünk... (S. GY. 2006 T3)

(323)

S kschicht iənə niks, keipz
Es_{PronPersNeutNomSg3} geschieht_{IndPraesSg3} ihnen_{PronPersDaPl3t} nichts_{PronNeg} gebt_{ImpPl2} ihr_{PronPersPl2}
 Es geschieht Euch nichts, gebt
 Nem lesz bántódásuk, csak

nuə wos zən eisen.
nur_{Partikel} etwas_{Partikel} zu_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Essen_{Nomen}
 nur etwas zu essen
 adjanak valamit enni! (BONOMI 1943: 5)

A leggyakrabban a *haben* és a *sein* ige kliticizálódása figyelhető meg. A (321) példában a *haben* ige mellett a *sagen* ige személyes névmással kombinálódik egy alakba. Kérdéses, hogy a *soktə* egybeolvadt alak klitikum-e, hiszen a két szó teljes alakban van jelen. Ugyanez a

⁵⁵ A (322) példában a BNNY jellemzője, mint ahogy a bajor nyelvjárásokban is tapasztalhatjuk, hogy az összetett ige perfekt alakjában az ige befejezett melléknévi igenévvel kifejezett tagjára nem mindig kerül rá a *ge-* prefixum. (Ha a prefixum nélküli alak kezdőhangzója explozív, nem kerülhet rá a *ge-* prefixum. A jelenség a fonetika tárgykörébe tartozik, ezért itt ezt bővebben nem tárgyalom.)

fenntartás áll ennek a kifejezésnek nőnemű változatára is, ahol a *soktsi* alak (*sokt sii*) (stand. sagt sie) ‘mondja’ (fem.) jelenik meg.

A (323) példában egy sajátos jelenséggel találkozhatunk. A többes szám második személy alakja, az *as* egy ősi duális forma ‘ti ketten’ jelentésben, melyet általában a többes szám második személyre vonatkoztatva már a 12. századtól használtak (Merkle 1996: 123). Magázó formaként is megjelenik a nyelvben, és sokkal hajlamosabb a kliticizálódásra, mint a többi személyes névmás. Adatközlőim elmondása szerint ezt a formát egymással bizalmas viszonyban álló idősebb rokonokkal vagy ismerősökkel szemben alkalmazták. Idegenekkel szemben, vagy rangot, címet viselő emberekkel szemben a standardnak megfelelő *ia* (ihr) vagy *sii* (sie) alakot használták.

8.5.1.2. Egyéb szófajú elemek kliticizálódása

Nem csupán az igék képesek a mellettük álló elemekkel kombinálódni, más szófajok esetében is szinte korlátlanul megtörténhet a jelenség:

(324)

... *noch hobi kljeant, [...] pis*
*noch*_{Konj} *habe*_{AuxIndPraesSg1} *ich*_{PronPossNomSg1} *gelernt*_{PartPerf} [...] *pis*_{Praep}
 noch habe ich (geigen) gelernt [...] pis
 ... aztán tanultam (hegedülni) [...] amíg

məs

zwiida woa...

*mir*_{PronPersDatSg1} *es*_{PronPersNeutNomSg3} *zuwider*_{Adv} *war*_{KopulaIndPraetSg3}

es mir zuwider war.

eilegem nem lett...

(S. GY. 2006 T3)

(325)

Ums Kööjdi hot siis
*Um*_{Praep} *das*_{ArtDefNeutAccSg} *Geld*_{Nomen} *hat*_{AuxIndPraesSg3} *sie*_{PronPersFemNomSg3} *es*_{PronPersNeutAccSg3}
 Um das Geld hat sie es
 A pénzért

kmocht.

*gemacht*_{PartPerf}

gemacht.

tette.

(S. GY: 2012 K5)

(326)

Wiəmə pen Jautz
*Wie*_{Konj} *wir*_{PronPersNomPl1} *bei*_{Praep} *dem*_{ArtDefMascDatSg} *Jautz*
 Wie man am Jautz
 Ahogy ott elmegyünk a Jautznál

əm *Äik hinkhumə, ...*
 an_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Eck hinkommen_{Nomen}
 an der Ecke hinkommt....
 a sarkon ...

(BONOMI 1936: 3927)

A (324) példában ismét láthatjuk a már a (321) példában említett ige és személyes névmás klitikumát, de ezen kívül egy másik klitikumot is észlelhetünk, ahol két személyes névmás válik egy fonológiai egységgé, miszerint a *mir* részeshatározós esetben álló személyes névmásra az *es* alanyesetben álló személyes névmás kliticizálódik.

Egy másik típusú klitikumot találhatunk a következő mondatban:

A (325) példában egy nőnemű alanyesetben álló személyes névmás kombinálódott egy tárgyeesetben álló semlegesnemű személyes névmással. A (326) példában egy kötőszó és egy személyes névmás olvadt egybe.

8.5.1.3. A több szóból álló klitikumok

Az egyszerű klitikumok lehetnek több szóból egybeolvadt klitikumok, mint a következő példában is:

(327)

... *wii* *khaunstn* *tes* *soogn?*
 ... *wie*_{PronInt} *kannst*_{ModIndPraesSg2} *nun*_{Partikel} *das*_{PronDemNeutSg3} *sagen*_{Inf}
 ... *wie* *kannst* *du* *das* *denn* *sagen?*
 ... *hog*y *mondhatod* *ezt?*

(S. GY. 2012 T6)

(328)

Sou laung, pis i amoi kha prungə hob,
 So_{Adv} *lange*_{Adv} *bis*_{Praep} *ich*_{PronPersNom Sg1} *einmal*_{Adv} *kein*_{PronNeg} *gebracht*_{PartPerf} *habe*_{AuxIndPraesSg1}
 Solange, bis ich einmal keine gebracht habe,
 Addíg, amíg egyszer nem hoztam (cigaretttát),

und hams ksokt wannst kha prinkst
 und_{Konj} *haben*_{AuxIndPraesSg3} *sie*_{PronPersPl3} *gesagt*_{PartPerf} *wann*_{KonjIndPraesSg2} *kein*_{PronNeg} *bringst*_{IndPraesSg2}
 und dann haben sie gesagt, wenn du keine bringst
 és akkor azt mondták, ha nem hozol (cigaretttát),

*noch sogmas tein Papa tass*⁵⁶
 noch_{Adv} *sagen*_{IndPraesPl1} *wir*_{PronPersNom Pl1} *es*_{PronPersNeutAccSg} *dein*_{PronPossMascDatSg} *Papa, dass*_{Konj}
 dann sagen wir es deinem Papa, dass
 akkor megmondjuk a papádnak, hogy

⁵⁶ A példamondatban megfigyelhető, hogy a *dass* kötőszó után a standard nyelvtől eltérően nem jelenik meg a VL (igei végállású) szórend.

tu *prinkst* *ti* *Zigarettl* *zə* *uns.*
 du_{PronPersNomSg2} bringst_{IndPraesSg2} die_{ArtDefAccPl} Zigaretten_{NomenPl} zu_{Praep} uns_{PronPersDat Pl}
 du uns Zigaretten bringst.
 te hozod nekünk a cigarettát. (S. GY. 2006 T3)

(329)
Ksuucht *hams* *ma* *nau* *ə* *poamoi*
 Gesucht_{PartPerf} haben_{AuxIndPraesPl3} sie_{PronPersNomPl3} mal_{Adv} noch_{Adv} ein_{Kard} paar_{Qant} mal_{Partikel}
 Gesucht wurde noch mein Mann ein paar mal,
 Még egy párszor keresték a férjemet,

mein *Maou(n),* *owə...* *sog...* *unndedig*
 meinen_{PronPossAccSg1} Mann_{Nomen} aber_{Konj} sage_{IndPraesSg1} unnötig_{Adv}
 aber ich habe gesagt,
 de mondtam... hiába

suuchesn, *tə* *leipt*
 suchen_{IndPraesPl3} sie_{PronPersNomPl3} ihn_{PronPersMascAccSg} der_{PronDemMascNomSg} lebt_{IndPraesSg3}
 Sie suchen ihn vergeblich er lebt
 keresik

nimməmea.
 nie_{Adv} mehr_{Adv}
 nicht mehr.
 már nem él. (S. GY. 2006 T2)

(330)
So *khaumas* *aa* *mouchə*
 So_{Adv} kann_{ModIndPraesSg3} man_{PronIndefNom} es_{PronPersNeutAccSg} auch_{Partikel} machen_{Inf}
 So kann man es auch machen.
 Így is lehet. (S. Gy 2012 T6)

A (327) példában a *nun* partikula itt egy modális segédigére és egyes szám második személyű személyes névmásra kliticizálódik, mely igen gyakori jelenség a dialektusban.

A (328) példamondatban megfigyelhető három egymást követő szó (*sagen wir es*) egy szóalakba való fúziója. Láthatjuk még a már fent említett *hams* formát is, a *haben* segédigére kliticizálódott *sie* személyes névmás. Egy harmadik forma a *wannst*, melynél a konjunkcióra egy igeragnak megfelelő elem kliticizálódik. Erről a jelenségről egy későbbi pontban bővebben értekezem (ld még 192–201. old).

Hasonló több összetevős klitikumot találhatunk a (329) mondatban: Ebben a példamondatban is három egymást követő szó (*suchen, sie, és ihn*) egyesül egy szóban (*suuchesn*). Láthatjuk ismét a többször is említett *hams* klitikum megjelenését is. Sajátságos jelenség a BNNY-ban a *nimmemea* alak, ami feltehetően kétszer is tartalmaz egybeolvadt alakot. Az első egybeolvadt forma a *nimmə*, ami a bajor nyelvjárások sajátossága a *nie* 'soha' és *mehr* 'többet' szavakból

alakult ki 'már nem' jelentéssel. A bajor nyelvjárásban az egybeolvadt *nimmə* alak önmagában a standard *nie* 'soha' szónak felel meg. A *mehr* 'többet' összetevő jelentése teljesen kiüresedett, ezért, ha a standard *nicht mehr* 'már nem' értelmű kifejezést szeretnék realizálni, ismét bele kell helyezni a *mehr* 'többet' szót. Így kerül sor a *nimmə mea* alakra, ami további egybeolvadási folyamat után a *nimmemea* alakot hozza létre. Ezek a folyamatok feltehetőleg nem valódi kliticizálódási folyamatok, mivel formailag egyik összetevő sem redukálódik. A (330) példamondatban a *khau(n)* (kann) *ma* (man) és *əs* (es) egymást követő elemek kliticizálódnak.

8.5.1.4. Az állandósult szókapcsolatok

Léteznek olyan egybeolvadt alakok, amelyek állandó szókapcsolatokká rendeződtek. Állandósulásuknak feltehetően a nyelvi takarékoság az oka.

Például:

(331)

Sogemoi

*Sage*_{ImpSg2} *mal*_{Partikel}

Sag einmal

Mondd csak!

(332)

Siagstəs

(*ned*)?

*Sie*_{IndPraesSg2} *du*_{PronPersNomSg2} *es*_{PronPersNeutAccSg3} (*nicht*_{PronNeg})?

Siehst du das (nicht)

(Nem) látod?

A kliticizálódás folyamata nem kizárólag a fentebb tárgyalt esetekben jöhet létre, hanem a mellékmondatokat bevezető elemeken is. Ilyenek a konjunkciókhoz kapcsolódó klitikumok.

e) A konjunkcióhoz kapcsolódó egyszerű klitikum

A konjunkciókhoz kapcsolódó klitikumoknak is két fajtáját különböztethetjük meg. Az egyik fajta az egyszerű klitikumokhoz sorolható kliticizálódási folyamat, melynek során csupán arról van szó, hogy a kötőszó után következő szó egybeolvad az előtte állóval. A konjunkciók klitikumainak a másik fajtája azonban már nem az egyszerű klitikumok körébe sorolható, hiszen nem választhatók többé le a konjunkciókról, mintha a klitikumok igeragként állnának a konjunkciókkal speciális klitikumként. Ezt a speciális klitikumoknál tárgyalom.

A BNNY mellékmondatainak konjunkcióin is megjelenhetnek egyszerű klitikumok.

Ilyen példát igen sokat találunk, íme néhány:

(333)

No wiamə san viarəkhumə pis
 Noch_{Partikel} wie_{Adv} wir_{PronPersNom P11} sind_{AuxIndPraesP11} vorne_{Partikel} gekommen_{PartPerf} bis_{Praep}
 Dann wie wir
 Aztán ahogy

zən Schischa säi(n) Hitn, ...
 zu_{Praep} den_{ArtDefMascDatSg} Schischa sein_{PronPossMascSg3} Hütte_{Nomen}
 zur Schischas Hütte gekommen sind...
 a Sisa kunyhójához érkeztünk...

(BONOMI 1965: 54)

(334)

Unt waaummə neit kei(b)m hot,“
 Und_{Konj} wenn_{Konj} man_{PronIndefNom} nicht_{PartikelNeg} gegeben_{PartPerf} hat_{AuxIndPraesSg3...}
 Und wenn man (ihnen etwas)) nicht gegeben hat...
 És ha az ember nem adott (semmit)...

(BONOMI 1961:14)

(335)

Wanns ksokt ham:...
 Wann_{PronInt} sie_{PronPersNomP13} gesagt_{PartPerf} haben_{AuxIndPraesP13}
 Wann es gesagt wurde...
 Ha valaki mondta hogy:

(S. GY. 2012 T5)

Ezekben a példákban (333)-(335) a mondatbevezető elem az utána következő szóval került egy fonetikai egységbe. A kliticizálódott elem itt az alany. Ezek a klitikumok is az egyszerű klitikumok közé sorolhatók, hiszen bármikor jelentésváltozás nélkül kicserélhetők a teljes alakkal.

8.5.2. A speciális klitikumok

8.5.2.1. A kliticizált mondatbevezetők

A mondatbevezetők speciális klitikumai látszólag nem két egymást követő elem egybeolvadásával jönnek létre, hanem egy idegen elem kerül rá a konjunkcióra. Ez a bajor nyelvjárásokban igen gyakori jelenség (MERKLE 1996: 189). A mellékmondat konjunkciói látszólag a mondatban szereplő ige igeragjait öltik magukra. Feltehetőleg a BNNY-ban is bekövetkeznek ezek a kliticizálódások. A következő csoportosítás NÜBLING (2006: 262–263) példáin alapul:

A következőkben megvizsgálom, hogy a standard németben használatos konjunkciók közül melyek, és mely személlyel képesek a kliticizálódásra. A mondatbevezetőkkel alkotott klitikumok keletkezhetnek NÜBLING (2006: 263):

- a) konjunkciókon
- b) vonatkozó névmásokon
- c) kérdő névmásokon

d) mellékneveken

Ezek közül a vonatkozó névmásokon és mellékneveken a BNNY-ban nem találtam példát. A konjunkciókon és a konjunkcióként viselkedő kérdő névmásokon keletkező klitikumokról azonban számos példa tanúskodik:

8.5.2.1.1. A konjunkciók

A konjunkciókat feloszthatjuk felépítésük szerint egyszerű konjunkciókra, mint a *dass*, az *ob* és a *weil*, és olyan konjunkciókra, melyek kérdőszavak, de kötőszói funkcióban állnak. Feltételezhetjük, hogy a bajor nyelvjáráshoz hasonlóan a BNNY-ban is megtalálhatók a konjunkciók majd mindegyikén a klitikumok.

a) Az egyszerű konjunkciók

Ob 'vajon' (bizonytalanságot vezet be)

(336)

I mecht wissn, obst khummst zə
 Ich_{PronPersNomSg1} möchte_{ModKonjunktPraesSg1} wissen_{Inf}, ob_{KonjInfIP12} kommst_{IndPraesSg2} zu_{Praep}
 Ich möchte wissen, ob du
 Szeretném tudni, hogy jössz-

uns.

uns_{PronPersAccP11}
 zu uns kommst..
 e hozzánk.

(S. GY. 2012 K5)

(337)

I mecht wissn obts kummts
 Ich_{PronPersNomSg1} möchte_{ModKonjunktndPraesSg1} wissen_{Inf}, ob_{KonjInfIP12} kommt_{IndPraesP12} ihr(əS)_{PronPersP12}
 Ich möchte wissen, ob ihr morgen zu
 Szeretném tudni, hogy jöttök-e

zə uns moang
 zu_{Praep} uns_{PesPronDatP11} morgen_{Adv}
 uns kommt.
 holnap hozzánk.

(S. GY. 2012 K5)

(338)

I mecht wissn, obts heind
 Ich_{PronPersNomSg1} möchte_{ModKonjunktPraesSg1} wissen_{Inf} ob_{KonjInfIP12} ihr(əS)_{PronPersNomP12} heute_{Adv}
 Ich möchte wissen, ob ihr heute schon
 Szeretném tudni, hogy

schə a Proud khaaft hots
 schon_{Partikel} ein_{Kard} Brot_{Nomen} gekauft_{PartPerf} habt_{AuxIndPraesPl2} ihr(əs)_{PronPersNomPl2}
 Brot gekauft habt.
 vettetek-e ma már kenyeret? (S. GY. 2012 K5)

A (336) példamondatban láthatjuk, hogy az *ob* kötőszón is megjelenik az *-st* klitikum, ami egyes szám második személyű személyragnak felel meg. De nemcsak egyes számban, hanem a többes számú második személyű alakoknál is ez a helyzet. A (337) mondatban is megjelenik a konjunkción a többes szám második személynek megfelelő *-ts* klitikum, és ez az őt következő igén is újra megjelenik. A bajor nyelvjárásban a személyes névmás többes szám második személyű alakja az *əs*, a ragozott ige után jelenik meg és így jön létre a *kummts* forma. Ez az ősi bajor duális a mai bajor nyelvjárásban az ismerős személyek udvarias megszólítása. Az idegenek felé az ennél még udvariasabb *ia (ihr)* 'Önök' formát alkalmazzák. Ebben a mondatban a beszélő egy többes szám második személyű tegező formát fordított az anyanyelvére. Az egyes és többes szám második személyeken kívül nem fordul elő a konjunkciókon más személyragnak megfelelő klitikum.

A *tass* (dass) 'hogy' és *weöü* (weil) 'mert' kötőszón realizálódó klitikumokra a BNNY-ban eddig nem találtam példát. Ennek oka feltehetőleg az lehet, hogy a *weöü* kötőszó után sokszor nem mellékmondati szórend áll.

b) Kérdőszavas konjunkciók:

A legfontosabb kérdőszavak a *wea* (wer) 'ki', *wos* (was) 'mi', *wo/wu* (wo) 'hol', *wann* (wann/wenn) 'mikor/ha' és *wii* (wie) 'hogyan'.

Wea

(339)

I waas ned weast pist.
 Ich_{PronPersNomSg1} weiss_{IndPraesSg1} nicht_{PartikelNeg} wer_{KonjInflSg2} bist_{KopulaIndPraesSg2}
 Ich weiss nicht, wer du bist.
 Nem tudom, hogy ki vagy. (S. GY. .2012 K5)

(340)

I mecht wissn weats əs
 Ich_{PronPersNomSg1} möchte_{ModKonjunktPraesSg1} wissen_{Inf}, wer_{KonjInflSg2} ihr(əs)_{PronPersNomPl2}
 Ich möchte wissen, wer
 Szeretném tudni,

seids.

seid_{KopulaIndPraesNomPl2}
 ihr seid.
 kik vagytok. (S. GY. .2012 K5)

A *wea* kérdő névmás konjunkcióként való használatában egyes és többes számban is megjelenik a konjunkción az igei inflexiónak megfelelő klitikum a BNNY-ban, ugyanígy a többes számú alaknál is, és a *wer* ragozott alakjainál is. Itt harmadik példát nem tudtunk realizálni, mivel a *du* 'te'/ə's 'ti' és a *wer* 'ki' kapcsolatában harmadik lehetőség nincs.

Wii

(341)

I wea in Learə froogn, wiist
 Ich_{PronPersNomSg1} werde_{AuxIndPraesSg1} den_{ArtDefMascAccSg} Lehrer_{Nomen} fragen_{Inf} wie_{KonjInflSg2}
 Ich werde den Lehrer fragen, wie du
 Meg fogom kérdezni a tanárt,

tu leanə tuast.
 du_{PronPersNomSg2} lernen_{Inf} tust_{IndPraesSg2}
 lernst.
 hogy tanulsz.

(S. GY. .2012 K5)

(342)

I mecht sein(g), wiist tu reinna
 Ich_{PronPersNomSg1} möchte_{ModIndPraesSg1} sehen_{Inf}, wie_{KonjInflSg2} du_{PronPersNomSg2} rennen_{Inf}
 Ich möchte sehen, wie du
 Szeretném látni,

tuast.
 tust_{ModIndPraesSg2}
 läufst.
 hogy futsz.

(S. GY. .2012 K5)

(343)

I mecht wissn wiits əs reinna
 Ich_{PronPersNomSg1} möchte_{ModKonjunktPraesSg1} wissen_{Inf}, wie_{KonjInflPl2} Ihr_{PronPersPl2} rennen_{Inf}
 Ich möchte wissen, wie ihr laufen
 Szeretném tudni, hogy

keinnts
 könnt_{ModIndPraesPl2}
 könnt.
 tudtok futni.

(S. GY. .2012 K5)

A (341 – (343) példamondatok is jól mutatják, hogy nemcsak az egyes számban, hanem a többes számban is megjelenhet a konjunkción az igei inflexiónak megfelelő klitikum.

Wo

(344)

I mecht wissen, wost pist um so
 Ich_{PronPersNomSg1} möchte_{ModKonjunktndPraesSg1} wissen_{Inf} wo_{KonjInflSg2} bist_{KopulaIndPraesSg2} um_{Praep} so_{Adv}
 Ich möchte wissen, wo du zu der
 Szeretném tudni, hol

a Zeid⁵⁷.
 eine_{ArtIndefFemAccSg} Zeit_{Nomen}
 Zeit bist.
 vagy ilyenkor.

(S. GY. .2012 K5)

A (344) példában viszont a *wo* kérdő névmás magánhangzóra való végződése egyértelműen lehetővé teszi az igei inflexiónak megfelelő klitikum megjelenését. Több példát erre a konjunkcióra nem hozok, mivel minden esetben nagyon hasonló mondatot realizálnánk.

Wann

(345)

Woat, waunst zan aundan Loch
 Warte_{ImpSg2} wann_{KonjInflSg2} zu_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} anderen_{AdjInfl} Loch_{Nomen}
 Warte, wenn du zu dem anderen Loch
 Várj csak, ha a másik lyukhoz

khumst, hod ea si täinkt,[...]
 kommst_{IndPraesSg2} hat_{AuxIndPraesSg3} er_{PronPersMascNomSg3} sich_{RefIPronSg3} gedacht_{PartPerf}
 kommst, hat er sich gedacht...
 érsz, gondolta...

(BONOMI 1938: 183)

(346)=(328)

[...]und hams ksokt wannst kha
 und_{Konj} haben_{AuxIndPraesSg3} sie_{PronPersPl3} gesagt_{PartPerf} wann_{Konj} IndPraesSg2 kein_{PronNeg}
 sie haben gesagt, wenn du keine
 ...és azt mondták, ha nem

prinkst[...]
 bringst_{IndPraesSg2}
 bringst
 hozol (cigaretát), ...

(S. GY. 2006 T3)

⁵⁷ Sajátos jelenség a *Zeit* 'idő' főnév határozatlan névelővel való megjelenése. A standard nyelvben az elvont fogalmak és megszámlálhatatlan főnevek nem állhatnak határozatlan névelővel. A BNNY viszont az anyagneveket határozatlan névelővel használja. .

(350)

Sooks *mia,* *vo* *weim* *tass* *tu*
 Sage_{ImpSg2} es_{PronPersNeutAccSg3} *mir*_{PronPersDatSg1} *von*_{Praep} *wem*_{PronIntDat} *dass*_{Konj} *du*_{PronPersNomSg2}
 Sage mir, von wem du
 Mondd meg, hogy

teis *kheat* *host!*
 das_{PronDemNeutAccSg} *gehört*_{PartPerf} *hast*_{AuxIndPraesSg2}
 das gehört hast!
 kitől halottad!

(S. GY: 2012 K5)

A *tass* beiktatása máshol is lehetséges:

(351)

I *tads* *kean* *wissn,* *wea* *tasst*
 Ich_{PronPersNomSg1} *täte*_{ModKonjunktPraetSg1} es_{PronPersNeutSg3} *gerne*_{Adv} *wissen*_{Inf} *wer*_{Konj} *dass*_{KonjInflSg2}
 Ich möchte gern wissen, wer
 Szeretném tudni,

tu *bist.*
 Du_{PronPersNomSg2} *bist*_{IndPresSg2}
 du bist.
 hogy ki vagy.

(S. GY: 2012 K5)

d) Problémás esetek:Wos:

(352)

I *mecht* *wissn,* *wost* *tu* *am*
 Ich_{PronPersNomSg1} *möchte*_{ModKonjunktIndPraesSg1} *wissen*_{Inf}, *was*_{KonjInflSg2} *du*_{PronPersNomSg2} *am*_{Praep}
 Ich möchte wissen, was du
 Szeretném tudni, hogy

Omd *leisn* *tuast.*
 Abend_{Nomen} *lesen*_{Inf} *tust*_{ModIndPraesSg2}
 abends liest.
 esténként mit olvasol.

(S. GY: 2012 K5)

(353)

I mecht *wissn* *wos* *af* *Nocht* *leisn*
 Ich_{PronPersNomSg1} *möchte*_{ModKonjunktIndPraesSg1} *wissen*_{Inf}, *was*_{KonjInflSg2} *auf*_{Praep} *Nacht*_{Nomen} *lesen*_{Inf}
 Ich möchte wissen, was ihr abends
 Szeretném tudni, hogy esténként mit

tiats.
*tut*_{ModIndPraesNomPl2} *ihr*_{PronPersNomPl2}
 liest.
 olvastok.

(S. GY: 2012 K5)

A (353) példában sem jelenik meg a többes számú igei inflexióval megegyező klitikum a konjunkción. Ennek az is oka lehet, hogy a *wos* kötőszónál az *-s* végződés teljesen asszimilálódhat a rákövetkező *tu* vagy *as* névmás kezdőhangjával, és nem érzékeljük a különbséget abban, hogy jelen van-e az igei inflexióval megegyező klitikum vagy sem.

Bis

(354)

..., *pist* *host* *kheinnə*⁵⁸ *in* *tən*
 ...bis_{KonjunktIndPraesSg2} hast_{AuxIndPraesSgSg2} können_{ModInf} in_{Präp} den_{ArtDefMasscAccSg}
 ...bis du in den Marienverein hast
 ...amíg be nem

Marienverein *einikhummə*.
 Marienverein_{Nomen} hineinkommen_{Inf}
 hineinkommen können.
 léphetél (léphetett az ember) a Mária-lányokhoz.

(S. GY: 2012 T2)

(355)

I *pin* *bees,* *tasst* *ned* *zə*
 Ich_{Pron PersNomSg1} bin_{KompulaIndPraesSg1} böse_{Adv} dass_{KonjInflSg2} du_{PesPronNomSg2} nicht_{NegPartikel} zu_{Praep}
 Ich bin böse, dass du nicht zu
 Mérges vagyok, hogy nem

uns *khummə* *pist*.
 uns_{PronPersAccSg1} gekommen_{PartPerf} bist_{AuxIndPraesSg2}.
 uns gekommen bist
 jöttél el hozzánk.

(S. GY. 2012 K5)

A (354) példamondatban is láthatjuk a konjunkción megjelenő egyes szám második személyű igei ragnak megfelelő klitikumot. A *pis* konjunkcióra ugyanaz vonatkozik, mint a *wos* konjunkcióra.

Ugyanezt a problémát találhatjuk meg a *tass* (dass) mondatbevezetőnél is a (355) mondatban. A BNNY jellemzően tartalmazza a bajor nyelvjárásra jellemző vonásokat. A különbség a mondatbevezetők kliticizálódása esetén abban áll, hogy a budakeszi kelet dunai (középbajor) nyelvjárás a melléknevek és határozók esetében nem képes az igei inflexiókkal megegyező klitikumok felvételére.

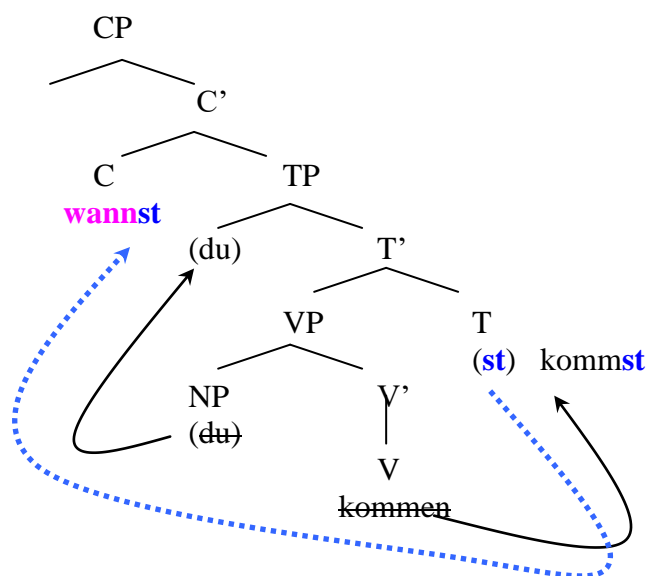
Feltehetjük a kérdést, hogy hogyan kerültek rá a klitikumok a mondatbevezetőkre.

A jelenségre háromféle magyarázatot is adhatunk:

⁵⁸ Sajátos jelenség a mondatban a *können* segédigének az auxiliáris *haben* után való megjelenése. Ez a jelenség a helyhatározó mondatkeretből való kizárásának köszönhető

1. Az első magyarázat szerint feltételezhetjük, hogy az igeragokkal megegyező klitikumok igei inflexiók. A generatív nyelvészetben is a mellékmondat mondatbevezetőit a C-ben generálják, ugyanott, ahová normál esetben a főmondat igéje felmozog. A főmondatban ugyanis a V-ben generált ige (a mondat utolsó eleme) a T-be mozog, ahol a ragokat megszerezheti, és innen mozog tovább a C-be (a második hely a mondatban). A mellékmondatban azonban a mondatbevezető áll ezen a helyen, így az ige kénytelen az előző állomásán maradni. Emiatt az ige nem kerülhet a szokásos második helyre a mondatban.

27. ábra A mondatbevezető helye

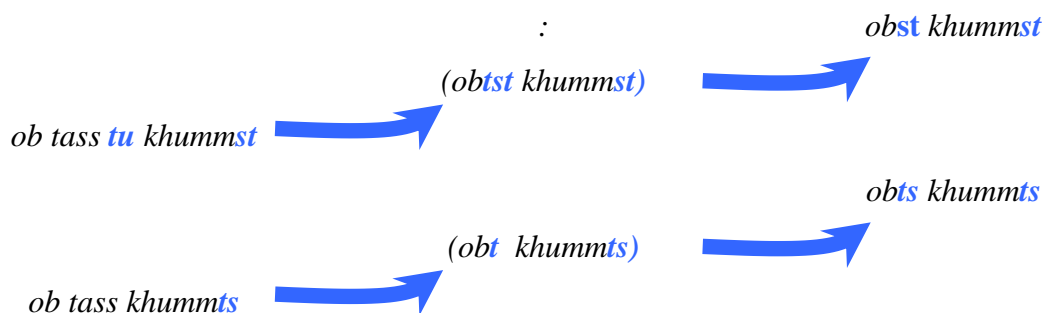

Miután T m-vezérli a C-t, ezért képes C-vel egyeztetve a C-ben álló elemnek ragokat kiosztani. A C-ben álló elem egyeztet az alatta álló alannyal, a bajor dialektusokban feltehetőleg nemcsak igeik esetében, hanem mondatbevezetők esetében is. Ezzel megmagyarázhatjuk, hogyan kerülnek a ragok a mondatbevezetőre, de azt nem, hogy a BNNY-ban miért csak az egyes szám és többes szám második személyeknél, és hogy miért nem realizálódnak a *weil* és a *tass* mondatbevezetőn.

2. A másik lehetséges magyarázat szerint a folyamat egy kliticizálódási folyamat eredménye. BAYER (2013: 31) úgy véli, hogy ha a mondatbevezetőn megjelenő inflexiók ragokkal megegyező klitikumokat ragoknak tekintjük, akkor az azt jelentené, hogy duplán jelennek meg az igeragok. BAYER (2013: 31) feltételezi, hogy ezek nem igeragok, hanem kliticálódott személyes névmások, melyek az újraelemzés és értelmeződés során inflexiók ragokkal megegyező klitikumként jelennek meg a mondatbevezetőkön. BAYER (2013: 43) arra a következtetésre jut, hogy ezeknél az alakoknál nem beszélhetünk C - T egyeztetésről. Ez a magyarázat megmagyarázza a klitikumok megjelenését, de további kérdés marad, hogy az alany miért jelenik meg kétszer a mondatban. (*wannst* *khummts*)

3. A harmadik magyarázat során vissza kell kanyarodnunk oda, hogy a kliticizált mondatbevezetők mindig kicserélhetők a *tass* konjunkcióval ellátott szerkezetekre. Azt feltételezem, hogy az igeragokkal megegyező klitikumok a *tass tu/tass əs* alakok egybeolvadásából létrejött klitikumok.

28. ábra A mondatbevezetőkön realizált klitikumok kialakulásának feltételezett folyamata:

Az első lépcsőben a *tass* alakkal való egybeolvadást láthatjuk, majd a második lépcsőben az igeragokhoz való hasonlóság miatt analógiásan leképzett alakokat láthatunk. A magyarázat előnye, hogy arra is választ kaphatunk, miért nem kaphatja meg a *weil* és *tass* mondatbevezető a ragokat, ugyanis a *weöü* 'mert' nem állhat soha a *tass* alakkal együtt. A kérdés továbbra is fennáll, hogy miért csupán a második személyű alakokkal álló mondat esetében jön létre a jelenség. Ennek megválaszolásához vissza kell térnünk NÜBLING elképzeléséhez, aki a kliticizálódási folyamatokat a gyakorisági faktoral is összefüggésbe hozza. A leggyakrabban használt személyes névmások a második személyű névmások. Ezért feltehetően a grammatikalizáció azon szakaszában van a jelenség, amikor még csak a második személyű alakoknál jelenik meg a rag.

NÜBLING (2006: 257) szerint a jelenség beleillik a német szintetikus mondatszerkesztés analitikus mondatszerkezetté való átalakulásába. Az analitikus mondatkeretek azt a célt szolgálják, hogy az első keretnyitó tag a nyelvtani információkat szállítja, míg a keretzáró tag ezeket lexikálisan kiegészíti. Ily módon a keretnyitó mondatbevezető megmutatja a személyt és a számot, míg a keretzáró ige lexikálisan feltölti tartalommal a szerkezetet.

8.5.2.2 Az előjárósók kliticizálódási folyamata

A névelők előjárósókra való kliticizálódása során a következő jelenségeket feltételezhetjük:

1. A határozott névelő előjárósóval való kliticizálódása kapcsán itt is eltűnik a határozottságot mutató *d*, és vele együtt a mutató funkció is. A *duachs* (durch das) ’valamin át keresztül’ alak nem helyettesíthető *duach (t)əs* alakkal, hiszen akkor a határozott névelő teljes alakja félreérthető lenne, mivel időnként egybeesik a mutató és vonatkozó névmás alakjával. Ezek a formák itt a speciális klitikumhoz sorolhatók, amelyek igen közel állnak a ragokhoz, de mivel nem alkotnak teljes paradigmát, mégsem tekinthetjük őket ragoknak.

2. A nyelvjárásban a standard nyelvhez hasonlóan a hímnem és semlegesnem határozott névelőit problémamentesen lehet az előjárósókkal kombinálni. A nőnem esetében nem képződhet az előjárósók és a határozott névelők kombinálódásával klitikum. Ennek okai feltételezhetően:

a) A szonorikusság

A nőnemű főnevek névelői rendkívül szonorikusak, ez jelentősen csökkentheti a kliticizálódási képességüket. Az előjárósók némelyike pedig éppen a szonorikussága miatt bizonyul erre alkalmasnak. Ez alól azonban kivételt jelenthet például az *uni* (ohne) ’nélkül’ előjárósó. Ezért itt más okot kell keresnünk a kliticizálódási hajlam csökkenésére, ami feltehetően a használati gyakoriságban keresendő. Ugyancsak a szonorikussággal magyarázható a határozatlan névelők kliticizálódási hajlandóságának alacsony szintje.

b) Használati gyakoriság

A gyakrabban előforduló előjárósók kliticizálódási hajlandósága nagyobb, mint a ritkábbaké.

3. Egyes szám és többes szám megjelenése

A *zwischen* (zwischen) ’közé/között’ előjárósó szemantikailag többes számot követel, és a többes szám univerzális *ti* alakjával szintén nem jöhet létre klitikum.

4. Feltételezhetjük, hogy a határozatlan névelők nem vesznek részt a kliticizálódási folyamatban

A fenti feltevések miatt nem tekinthetjük ezeket a klitikumokat ragoknak, bár igen közel állnak ezekhez.

A fentiekből következik, hogy ez a dialektus még nem érte el a NÜBLING által vizsgált alemann és a Ruhr-vidék dialektusaiban megtalálható formák grammatikalizálódási fokát,

ahol a kliticizálódás a határozatlan névelőkre is kiterjed. A NÜBLING (1998: 274) által felállított grammatikalizálódási ábrát (ld. még 184. old.) a következőképpen bővíthetnénk.

29 ábra A klitikumok útja NÜBLING (1998: 274) ábrájának kiegészítése:

Szintaxis ⇒ Allegro forma ⇒ egyszerű klitikum ⇒ speciális klitikum (hímnemű és semlegesnemű határozott névelők és előljárószók egybeolvadásának lehetősége (bajor)) ⇒ speciális klitikum (hím-, nő-, semlegesnemű és többes számú határozott névelők és előljárószók egybeolvadásának lehetősége) ⇒ speciális klitikum (határozott és határozatlan névelők előljárószókkal való egybeolvadásának lehetősége (alemann)) ⇒ ragozott alak ⇒ Morfológia

A kliticizálódási folyamatot követheti egy további morfológiai módosulás: az egybeolvadt formákból kiszakadhatnak a határozott névelők gyenge alakjai, melyek előljárószók hiányában az őket követő főnevekhez kapcsolódhatnak (NÜBLING: 1993 100). Ilyen a BNNY-ban például: az *'s Köödj* (das Geld) 'a pénz'(45–47).

Nem mindig képesek a névelők az előljárószókkal klitikumot alkotni, ebből azt láthatjuk, hogy a grammatikalizáció még nem teljes.

8.3.2.3. A speciális előljárószós klitikumok hatókörei

NÜBLING (2005: 108–109) fontosnak tartja, hogy a speciális klitikumok esetében különbséget tegyünk szemantikai és pragmatikai határozottság között. A szemantikai határozottság tovább bontható egy 'absztrakt szituatív kontextusra', ahol a referens a világról alkotott általános ismeretekhez tartozik, mint például a településen létező mozi vagy iskola, másrésről egy 'asszociatív anaforikus kontextusra', ahol a referens a korábban megemlített referenssel asszociatív kapcsolatban áll, általában rész-egész viszonyban.

A pragmatikai határozottság is tovább bontható szituatív és anaforikus kontextusra. Kizárólag itt létezik mutató funkció és teljes alakú névelő. Olyan esetekben, ahol a névelők nem képesek a kliticizálódásra, a teljes alakú névelők lefedik a szemantikai határozottság területét. A kliticizált névelők hatóköre azonos a szemantikai határozottságéval, amely megegyezik a határozott névelő leggyakoribb használatával. Használatuk legtöbbször kötelező, és néhol kiválthatók a határozatlan névelővel (NÜBLING 2005: 109). NÜBLING (2005: 113) megállapítja, hogy mind az egyszerű, mind a speciális klitikumok kizárólag szemantikai határozottságot képviselnek, míg a teljes alakú névelők a pragmatikai és szemantikai határozottságot is.

A speciális klitikumok nem különíthetők el a vele egybeolvadt elemtől, mivel a szétbontott alakoknak együttesen szemantikailag más jelentése lesz, vagy az alak oly mértékben grammatikalizálódott, hogy már szét sem bontható (például a korábban említett *im Schwarzwald* alak).

8.5.2.4. Az előjárósókkal képzett klitikumok

Nem minden előjárósó képes klitikumokat felvenni. A standard nyelvben is csak a legősibb, a leggyakrabban használatos előjárósók képesek kliticizálódásra. A dialektusokban is általában ezek az ősi előjárósók fordulnak elő. A modernebbek, mint *gegenüber* 'valamivel szemben', vagy *ungeachtet* 'valamit nem tekintve' nem fordulnak elő a dialektus szintjén. A továbbiakban azt vizsgálom, hogy a BNNY-ban melyik előjárósó képes a kliticizálódásra. Leggyakrabban a részeshatározós esetet megkövetelő előjárósók fordulnak elő. Elvárásaink a következők lehetnek:

1. a nem szonorikus véghangzójú előjárósók kevésbé hajlamosak a kliticizálódásra.
2. ugyanakkor szonorikus véghangzójú előjárósók kliticizálódási hajlandósága magas
3. a gyakran előforduló előjárósók csekélyebb szonoritás mellett is képesek lesznek a klitikumra.
4. nőnemű és többes számú névelők nem kliticizálódnak

8.5.2.4.1. A részeshatározós esettel álló előjárósók

A részeshatározós esettel álló előjárósók rendszere némi eltérést mutat a standardhoz képest, mint ahogy ezt az előjárósók kapcsán láthattuk (134–144). A részeshatározós esetet megkövetelő előjárósók a BNNY-ban *zə, von, mit, pei, fia, noch,* és *siiden,* de a hagyományosan két esettel álló előjárósók is ide sorolhatók, mint *in, af, an, iiwə, hində, undə, voa, aouwə, neiwə* és *zwischen* (145–174). Ezek a standard nyelvi szabályokkal ellentétben a direkcionális viszonyok kifejezésére is a datívuszi esetet alkalmazzák. (Csak némelyikük áll és igen ritkán akkuzatívuszi esettel, ezért ezeket ebbe a csoportba sorolom.) Ezért a hagyományosan két esettel álló előjárósók esetében túlnyomórészt az *in* gyenge névelős alakot várhatjuk kliticizálódó partnerként.

A datívuszi esettel álló előjárósók esetében a legtöbb klitikumot (148 darab) a *in* előjárósóval találtam. Ennek oka feltehetően az előjárósó gyakorisága és a szonorikus véghangzó lehet.

Az in elöljárószó.

Sajátos jelenségek az *n* végződésű elöljárószókkal képzett klitikumok, mivel az elöljáró *n* véghangzójához a határozott névelő gyenge alakjának szintén *n* hangzója kapcsolódik, és ily módon, teljesen inkorporálódik az elöljárószóba.

(356)

Tə *Papa* *woa* *in* *Krieg.*
 Der_{ArtDefMascNomSg} Papa_{Nomen} war_{IndPraetSg3} in_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Krieg_{Nomen}
 Der Papa war im Krieg
 A Papa a háborúban volt. (S. GY. .2006: T2)

(357)

In *Voodeshaus* *woan* *sim,* *ocht*
 In_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Vatershaus_{Nomen} waren_{IndPraetSg3} sieben_{Kard} acht_{Kard}
 Im Elternhaus waren sieben acht
 A szülői házban hét-nyolc

Esteräichə.

Österreicher_{Nomen}
 Österreicher.
 osztrák volt. (BONOMI 1943: 4)

(358)

...*Sii* *missn* *zruck* *in* *Sanatorium...*
 ...Sie_{PronPersNomPl3} müssen_{ModIndPraesPl3} zurück_{Adv} in_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Sanatorium_{Nomen}
 ...Sie müssen ins Sanatorium zurück (gehen)...
 ... Önnek vissza kell mennie a szanatóriumba... (S. GY. 2012 T5)

Azt feltételeztük, hogy a nőnemű főnevek és a határozatlan névelők nem vesznek részt a kliticizálódás folyamatában. Mégis tapasztalhatunk valamiféle egybeolvadást a következő, BONOMI által lejegyzett mondatokban:

(359)

Vən *klaanə* *Schwə(b)mpeəg* *haums*
 Von_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} kleinen_{Adj} Schwabenberg *haben*_{AuxIndPraesPl3} Sie_{PronPersNomPl3}
 Vom kleinen Schwabenberg wurde
 A Kis Svábhegyről löttek

äinikschousn *int* *Festingg*
 hineingeschossen_{PartPerf} in_{Praep} die_{ArtDefFemAccSg} Festung_{Nomen}
 in die Festung hineingeschossen...
 befelé a Várba, ... (BONOMI 1943: 3)

(360)

Wii *ti* *Wojdjkoošn* *owəkhummt,* *int*
 Wie_{Konj} die_{ArtDefFemNomSg} Waldgasse_{Nomen} abkommt_{IndPraesSg3} in_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg}
 Wie die Waldstraße in die Hauptstraße
 Ahogy az Erdő utca lefelé

Hauptkoosn,...

Hauptgasse_{Nomen}
heruterkommt,...
jön a Fő utcába,...

(S. GY. 2012 T5)

A (359) példában szereplő *int* kliticizált formát azonban nem csak BONOMInál találtam meg (1937), a legidősebb 97 éves adatközlő is realizálta (2012). Feltételezhetően létező alakról van szó, ha két szövegben közel 80 év távlatából megtalálható ugyanaz az alak. Feltételezem, hogy az átmeneti állapot konzerválódott a kitelepítés után, amikor éppen elindult volna a nőnemű főnevek kliticizálódásának első fázisa a grammatikalizációs folyamatban. (Hasonló alakokat láthatunk az *auf* előjárószo esetében is. Megjegyzendő, hogy ez két igen gyakori előjárószo, és csak ezekkel fordulnak elő ezek az alakok.) Feltételezhető, hogy ezt követi a *t* névelő folyamatos gyengülése, melynek hatására a nőnemű főnevek előtt a névelő teljesen el is tűnhet. Ezzel megmagyarázhatnánk az *in Schui* 'az iskolába/iskolában' vagy *in Schtott* 'a városba/városban' kifejezések jelenségeit is. Ezekben az estekben is feltehetően nagy szerepet játszik a gyakoriság. Azokkal a nőnemű főnevekkel jön létre az ilyen típusú kifejezés, melyek igen gyakoriak. A folyamatba a határozatlan névelők is bekapcsolódni látszanak, bár erre csupán egyetlen példát találtam:

(361)

*Tuət woəɾə**inə**Höü(l)...*Dort_{Adv} war_{KopulaIndPraetSg3} er_{PronPersMascNomSg3} in_{Praep} einer_{ArtIndefFemDatSg} Höhle_{Nomen}

Dort war er in einer Höhle...

Ott lakott egy barlangban....

(BONOMI 1943: 5)

A zə előjárószo

A klitikumok számát tekintve (61 darab) a második legnagyobb csoportot a *zə* előjárószóval képzett klitikumok alkotják. Itt is igaz lehet, hogy az előjárószo szonorikus véghangzója magyarázhatja a nagyszámú klitikumok létrejöttét. Elképzelhető azonban, hogy mivel a standard *zu* + infinitívuszi szerkezetek elkerülésére gyakran főnévi infinitívuszt és a *zə* előjárószót alkalmazza a dialektus, a *zə* szerepköre és előfordulási gyakorisága jelentősen megnő a standard nyelvi *zu*-hoz képest. Ennek következtében a kliticizálódási hajlandósága is növekedhet. Néhány példa:

(362)
Mäi(*n*⁵⁹) *Krousvoodə* *is* *zun* *Nochpə*
 Mein_{PronPossMascNomSg} Großvater_{Nomen} ist_{AuxIndPraesSg3} zu_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Nachbar_{Nomen}
 Mein Großvater ist zu den Nachbarn
 A nagyapám átfutott

klofm,...
 gelaufen_{PartPerf}
 gelaufen..
 a szomszédba...

(BONOMI 1943: 3)

(363)
*ə*s *Khind* *hod* *nicht* *aufkhead*
 Das_{ArtDefNeutNomSg} Kind_{Nomen} hat_{AuxIndPraesSg3} nicht_{PartikelNeg} aufgehört_{PartPerf}
 Das Kind hat nicht aufgehört
 A gyerek nem hagyta abba

zun *Zaanə*
 zu_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Weinen_{Nomen}
 zu weinen.
 a sírást.

(S. GY: 2012 K5)

(364)
Ea *hod* *zən* *Vodə* *ksogt*, *tass*
 Er_{PronPersMascNomSg3} hat_{AuxIndPraesS3} zu_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Vater_{Nomen} gesagt_{PartPerf} dass_{Konj}
 Er hat dem Vater gesagt, dass
 Szólt az apjának, hogy

ti *Khuə* *ned* *frisst*.
 die_{ArtDefFemNomSg} Kuh_{Nomen} nicht_{PartikelNeg} frisst_{IndPraesSg3}
 die Kuh nicht frisst.
 a tehén nem eszik.

(S. GY: 2012 K5)

A (362) példában a *zə* előjárószo a hímnemű egyes számú datívuszi határozott névelővel (*in*) kliticizálódott. A határozott névelő használata itt egy a faluközösség számára ismert kategóriát azonosít. Az egybeolvadás során a névelő deiktikussága csökken.

A (363) mondatnak az értelmezése megfelel a standard nyelvben alkalmazott *zu* + infinitívuszi értelmezésnek. A bajor nyelvjárások nem ismerik a *zu* + infinitívuszi szerkezeteket, a *zə* mindig előjárószóként értelmezhető, mely csakis valamilyen főnévhez kapcsolódhat. Ezért az igei infinitívusz helyett főnevet alkalmaznak.

A (364) példamondatban a klitikum az előjárószo és a hímnemű datívuszi esetben álló névelő kombinációjaként jött létre.

A *zə* előjárószóval megegyezően viselkedik az összetett *pis zə* előjárószo:

⁵⁹ A *mein* birtokos névmás *n* hangzója nem jelenik meg, de az előtte álló magánhangzó nazalitásában érződik a jelenléte. Figyelemre méltó, hogy mindhárom nem birtokos névmása alanyesetben ugyanabban az alakban jelenik meg.

A pis zə elöljárószó

(365)

No *wiəmə* *san* *viəəkhumə* *pis*
 Noch_{Adv} wie_{Konj} wir_{PronPersNomPl1} sind_{AuxIndPraesPl1} vorne_{Adv} gekommen_{PartPerf} bis_{Praep}
 Dann wie wir
 Aztán ahogy

zən *Schischa säi(n)* *Hitn, ...*
 zu_{Praep} den_{ArtDefMascDatSg} Schischa sein_{PronPossMascDatSg} Hütte_{Nomen}
 zur Schischas Hütte gekommen sind...
 a Sisa konyhójához érkeztünk....

(BONOMI 1964: 54)

(366)

Ea *is* *kreinnt* *pis* *zən* *Douktə*
 Er_{PronPersMascNomSg3} ist_{AuxIndPraesSg3} gerannt_{PartPerf} bis_{Praep} zu_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Doktor_{Nomen}
 Er ist bis zum
 Elfutott az orvos

sein *Haos.*
 seinem_{PronPossMascDatSg} Haus_{Nomen}
 Haus des Arztes gerannt.
 házáig.

(2012 K5)

(367)

Pis *zen* *Khindekoatn*⁶⁰ *hi(n)...* *is*
 Bis_{Praep} zu_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Kindergarten_{Nomen} hin_{Partikel} ist_{KopulaIndPraesSg3}
 Bis zu dem Kindergarten ... ist was
 az óvodáig....

soowos *Oaks!*
 so_{Adv} was_{PronIndef} Arges_{Nomen}
 Schreckliches.
 valami szörnyű (a kocsit!)

(S. GY. 2006 T4)

A határozott névelőt tartalmazó klitikum megjelenése a (365) példamondatban annak köszönhető, hogy a bajor nyelvjárásban a tulajdonnevek határozott névelővel használatosak. A határozott névelő gyenge hímnemű datívuszi alakja (*in*, *-n*) kliticizálódott az elöljárószóra. A *zə* standard *zu*-hoz képest kibővült szerepkörének és szonorikusságának köszönhetően gyakrabban előforduló elöljárószó, ezért a kliticizálódási hajlandósága is feltehetően nagyobb, mint a standard nyelvi *zu* elöljárószónak.

A harmadik leggyakoribb klitikum a *mit* elöljárószóval képződik (46 darab).

⁶⁰ Ez a példamondat tartalmazza a *Kindergarten* 'óvoda' kifejezést, mely újonnan került bele a nyelvjárásba. Az idősebbek minden esetben hangsúlyozzák, hogy nem *Khindekoatn*-nak hívták, mert ezt a szót nem is ismerték, hanem vagy az *Óvoda* vagy a *Khindəschui* kifejezést használták.

A mit elöljárószó

(368)

Tes *hob* *i* *ned* *kean* *khopt*,
 Da_{PronDemNeutNomSg} *hab*_{AuxIndPraesSg1} *ich*_{PronPers1NomSg} *nicht*_{PronNeg} *gern*_{Adv} *gehabt*_{PartPerf}
 Das mochte ich nicht

Nem szerettem a tejet

ti *Mülli* *mim*⁶¹ *Proud*.
 die_{ArtDefFemAccSg} *Milch* *mit*_{Praep} *dem*_{ArtDefMascDat} *Brot*
 die Milch mit Brot.
 kenyérrrel.

(S.GY. 2006 T3)

(369)

Tea *hod* *vü* *Probləm* *khot* *mim*
 Der_{PronDemMascNomSg} *hat*_{AuxIndPraesSg3} *viel*_{AdvQuant} *Problem*_{Nomen} *gehabt*_{PartPerf} *mit*_{Praep}
 dem_{ArtDefNeutDatSg}
 Der hat mit dem Herzen viele Probleme
 Sok baj volt

Heaz⁶².

*Herz*_{Nomen}
 gehabt.
 a szivével.

(S. GY. 2012 T5)

(370)

Tei *san* *ned* *min* *Pus* *kfoan*, ...
 Die_{PronDemNomPl} *sind*_{AuxIndPraesPl3} *nicht*_{PartikelNeg} *mit*_{Praep} *dem*_{ArtDefMascDatSg} *Bus*_{Nomen} *gefahren*_{PartPerf}
 Die sind nicht mit Bus gefahren, ...
 Nem mentek busszal, ...

(S. GY. 2012 T6)

A klitikumok gyakoriságának listájában a *mit* elöljárószót a *pei* elöljárószó (35 darab)

követi.

A pə/pei elöljárószó

(371)

Jeiz *hodə* *säi(n)* *Tschismə* *oowə* *unt*.
 Jetzt_{Adv} *hat*_{AuxIndPraesSg3} *er*_{PronPersMascNomSg3} *seinen*_{PronPossMascAccSg} *Stiefel*_{Nomen} *ab*_{Partikel}, *und*_{Konj}
 Dann zog er seinen Stiefel aus und
 Aztán levette a csizmáját, és

⁶¹ Ebben a példában a *mim* elöljárószó *-m* hangzója egy bilabiális *p* és a dentális nazális *n* hasonulásával jött létre (UZONYI 1998: 72), ami a valódi datívuszi ragnak felel meg.

⁶² Feltűnő, hogy a *Herz* főnév ebben a nyelvjárásban nem az úgynevezett vegyes ragozású főnevek közé tartozik, melyek jelölt esetben *-en* ragot kapnak. A standard nyelvben a *mit dem Herzen* alak lenne jólformált. Ezen felül megfigyelhetjük az elöljárós főnév mondatkeretből való kizárást is.

hot tee sou khaut unt pən
 hat_{AuxIndPraesSg3} die_{PronPersFemAccSg} so_{Adv} gehaut_{PartPerf} und_{Konj} bei_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg}
 verhaute sie, und schmiss sie zum
 úgy elverte, és az a

*Fäinstə nauskschmissn.*⁶³
 Fenster_{Nomen} hinausgeschmissen_{PartPerf}
 Fenster hianus.
 ablakon át kidobta.

(BONOMI 1964: 57)

(372)

Mäi(n) Paasl hod vezölt⁶⁴, tas too
 Mein_{PronPossFemNomSg} Base_{Nomen} hat_{AuxIndPraesSg3} erzählt_{PartPerf} dass_{Konj} da_{Adv}
 Meine Tante hat erzählt, dass da
 A nénikém mesélte, hogy ott

pən klaanən Kräiz, pə də
 bei_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} kleinen_{AdjNeutDatSg} Kreuz_{Nomen} bei_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg}
 bei dem kleinen Kreuz, bei der
 a kis keresztnél,

Schlochtpruckkə...
 Schlachtbrücke_{Nomen}
 Schlachtbrücke...
 a vágóhídnál...

(BONOMI 1935: 4786)

(373)

Hát, pən Toa is a Russ
 Hát_{Partikel} bei_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Tor_{Nomen} ist_{AuxIndPraesSg3} ein_{ArtIndefMascNomSg} Russe_{Nomen}
 Also bei dem Tor ist ein Russe
 Hát, a kapunál állt egy

*kweest...*⁶⁵
 gewesen_{PartPerf}
 gewesen...
 orosz...

(S. GY. 2012 T5)

A (371) - (373) példában ugyanazt a jelenséget láthatjuk, a datívuszi *in* hangsúlytalan névelő kliticizálódik a *bei* előjárószóval.

⁶³ Megfigyelhető, hogy az *oowə* igekötőhöz tartozó ige a *zaad* (gezogen) nem jelenik meg a mondatban, mivel a *gehen* igéhez hasonlóan a szövegkörnyezetből könnyen kitalálható. Ez a jelenség a nyelvi takarékosági eszközök közé sorolható

⁶⁴ A bajor nyelvjárásokra jellemző, hogy az *er-* igekötő helyett a *ver-* igekötő jelenik meg (például: *veazöjnj* (verzählen) 'elmesélni').

⁶⁵ A határozott névelő előjárószóra való klitizakódásán kívül megfigyelhetjük, a participiumi alak befejezettséget jelentő *ge-* prefixuma *k* hangzóvá redukálódását. Ebben a mondatban a *gewesen* alakja is eltér a standard nyelvi formától, a gyenge alakokra hasonlít.

A kliticizálódási hajlandóságot tekintve a *pə/pei* előjárószt az *an* (35 darab klitikum) követi, mely alkalmazási területeit tekintve a standard nyelvvel ellentétben hátrébb szorult a gyakorisági rangsorban, ily módon a kliticizálódási hajlandósága is kisebb.

Az *an* előjárósztó

(374)

Und am Weig hod ma schə
 Und_{Konj} an_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Weg_{Nomen} hat_{AuxIndPraesSg3} man_{PronIndefNom} schon_{Adv}
 Und auf dem Weg hat man schon
 És az úton már

kheinnə schwoowisch rei(d)n.
 können_{ModIndPraesSg3} schwäbisch_{Adv} reden_{Inf}
 schwäbisch sprechen können.
 tudtunk svábul beszélni.

(S. GY. 2006 T2)

(375)

I mecht wissn, wost tu
 Ich_{PronPersNomSg1} möchte_{ModKonjunktIndPraesSg1} wissen_{Inf}, was_{KonjInflSg2} du_{PronPersNomSg2}
 Ich möchte wissen, was du
 Szeretném tudni, hogy

am Omd leisn tuast.
 am_{Praep} Abend_{Nomen} lesen_{Inf} tust_{ModIndPraesSg2}
 abends liest.
 esténként mit olvasol.

(S. GY: 2012 K5)

(376)

... hát, to am Eick pei də Eakl Koosn, ...
 ... hát_{Partikula} da_{Adv} an_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Eck_{Nomen} bei_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Erkel Gasse_{Nomen} ...
 ... Also da an der Ecke, bei der Erkel-Straße, ...
 ... Hát ott a sarkon az Erkel utcánál...

(S.GY. 2006 T4)

Az eddigi megfigyeltektől sajátosan eltérő jelenség a (374) példamondatban a datívuszi *-m* megjelenése az *an* előjárósztó kliticizált alakjában. Feltételezhetnénk azonban, hogy az *am* alak a kliticizálódás utáni asszimiláció következménye (mivel a labiodentális *w* hangzó az előtte álló előjárósztó nazális véghangzójával hasonul (ld. még 54, 55. és 166 old.), de a (375) és (376) példákat már nem tudnánk megmagyarázni: A (375) és (376) példamondat jelenségeit ZEHETNER (1985: 107) azzal magyarázza, hogy az *-m* hangzó feltehetően közelebb áll az őt követő hangzóhoz, mint az *-n* hangzó. Egy másik feltételezés lehetne, hogy az *am* alak egy állandósult alak, mely bármilyen kliticizált névelő esetén ebben az alakban jelenne meg. Ez magyarázatot adhatna egyéb megmagyarázhatatlan alakokra, mint: *am Schwoompeag*, *am Khölləriegl*, és *am Himmü*. Megfigyelhető még a mondatban a nyelvjárásra igen jellemző segédigék és főigék inverziója.

Az előjárósók kliticizálódási hajlandóságát tekintve jóval alacsonyabb számban (11 darab) képviseltetik magukat az *auf* előjárósó klitikumai.

Az *af* előjárósó

(377)

Wiəmə *pein* *Jauz əm* *Äick*
 Wie_{Konj} wir_{PronPersNomPl1} bei_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Jauz an_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Eck_{Nomen}
 Wie wir beim Jauz (Name) zur Ecke
 Ahogy Jautzékhoz érünk

hiinkhumə, so schau-r-i afs Äick
 hinkommen_{Inf} so_{Partikel} schau_{IndPraesSg1} ich_{PronPersNomSg1} auf_{Praep} das_{ArtDefNeutAccSg} Eck_{Nomen}
 kommen,
 a sarokra, odanézek

hiin, ...

hin_{Partikel}
 sehe ich auf die Ecke hin, ...
 a sarokra, ...

(BONOMI 1936: 3927)

(378)

No hot sii ksokt ti Zigeinerin:
 Noch_{Adv} hat_{AuxIndPraesSg3} sie_{PronPersFemNomSg3} gesagt_{PartPerf} die_{ArtDefFemNomSg} Zigeinerin_{Nomen}
 Dann hat sie Zigeunerin gesagt:
 Aztán azt mondta a cigányasszony:

Prauchst ned schreiə, afs Joa wead
 brauchst_{IndPraesSg2} nicht_{PartikelNeg} schreien_{Inf} auf_{Praep} das_{ArtDefNeutAccSg} Jahr_{Nomen} wird_{AuxIndPraesSg3}
 Du brauchst nicht zu schreien, in einem Jahr wird
 Ne kiabálj, egy év múlva

vüü scheinə...!

viel_{QuantAdv} schöner_{AdjKomp}
 es viel schöner.

Sokkal szebb lesz (az orgonabokor).

(S. GY. 2012 T6)

Az *af* előjárósó csak az ötödik leggyakoribb előjárósó. Ezzel magyarázható, hogy a kliticizálódásra való hajlandósága nem a legmagasabb. Ennek oka az előjárósó nem szonorikus véghangzója. Ezt valószínűleg erősíti az *-n* végű szonorikus névelő is mely szintén nem szívesen kliticizálódik. Ezzel magyarázható a feltehetőleg átvitt értelemben használatos akkuzatívuszi eset *-s* végű névelőjével való kliticizált alak.

Az *in* előjárósónál megtapasztalt sajátos jelenséget láthatjuk az *auf* előjárósó esetében is:

(379)

No unt täa Mau(n) is aft
 Na_{Partikel} und_{Konj} der_{PronDemMascNomSg} Mann_{Nomen} ist_{AuxIndPraesSg3} auf_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg}
 Na, und der Mann ist auf der
 Na és aztán jött ez a férfi

Koosn khumə...

Gasse_{Nomen} gekommen_{PartPerf}
 Straße gekommen..
 az utcán....

(BONOMI 1936: 3916)

(380)

Pis si tuət san hii(n)khumə
 Bis_{Adv} sie_{PronPersNomPl3} dort_{Adv} sind_{AuxIndPraesPl3} hingekommen_{PartPerf}
 Bis sie dort hingelangt sind,
 Amíg odaértek,

haums af amol aft Säitn
 haben_{AuxIndPraesPl3} sie_{PronPersNomPl3} auf_{Praep} einmal_{Adv} auf_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Seite_{Nomen}
 haben sie auf einmal auf die Seite
 egyszer csak oldalra

kschaut,...

geschaut_{PartPerf}
 geschaut,..
 néztek,...

(BONOMI 1935: 3928)

(381)

...in Mau(n)dog sands wiidə taunzn kangə
 in_{Praep} Montag_{Nomen} sind_{AuxIndPraesPl3} sie_{PronPersNomPl3} wieder_{Adv} tanzen_{Inf} gegangen_{PartPerf}
 Am Montag sind sie wieder tanzen gegenagen
 ...hétfőn megint mentek

*aft**Nocht.*

auf_{Praep} der_{ArtDefFemDatSg} Nacht_{Nomen}
 am Abend.
 este táncolni.

(S. GY. 2006 T2)

Az *af*, és az *in* az első öt leggyakoribb előjárósók közé tartozik, feltételezhető, hogy a kliticizálódási folyamat igen korán elindult. Mindkét előjárósó gyakorinak tekinthető a BNNY-ban. Feltételezhetően ez a folyamat még a grammatikalizáció legelején tarthat, hiszen más előjárósóknál a nőnemű határozott névelő *-t* klitikumai nem jelennek meg. Létrejöhét azonban egy az *in* előjárósónál tapasztalt második fokozat, ahol a névelő gyengülése miatt eltűnik a nőnemű névelő (például *af Wiisen* (auf die Wiese) 'a mezőre').

A *va*, *vo*, *və* előjárósó, az előjárósó gyakoriságát tekintve a standard nyelvben öt követő *zu*-nak megfelelő *zə* térnyerése miatt hátrébb került a rangsorban (8 klitikum).

A va, vo, və elöljárószó

(382)

Von *Vodə* *hot* *sii* *ə*
 Von_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Vater_{Nomen} hat_{AuxIndPraesSg3} sie_{PronPersFemNomSg} ein_{ArtIndefNeutAccSg}
 Von dem Vater hat sie
 Kapott az apától

*Piechl kriiəkt.*⁶⁶

Buch_{Nomen} gekriegt_{PartPerf}
 ein Buch bekommen.
 egy könyvet.

(S. GY. 2012 K5)

(383)

ə *Haos* *hams* *vəkhaaft* *und*
 Das_{ArtDefNeutAccSg} Haus_{Nomen} haben_{AuxIndPraesSg3} sie_{PronPersNomPl3} verkauft_{PartPerf} und_{Konj}
 Das Haus haben sie verkauft und
 A házat eladták, és

von *Ködj* *hams* *a*
 von_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Geld_{Nomen} haben_{AuxIndPraesPl3} sie_{PronPersNomPl3} ein_{ArtIndefNeutAccSg}
 vom Geld haben sie ein
 a pénzből vettek

neichs *khaaft.*
 neues_{AdjNeutAccSg} gekauft_{PartPerf}
 neues gekauft.
 egy újat.

(S. GY. 2012 K5)

(384)

ə *Wossə* *is* *owəkrunnə* **von**
 Das_{ArtDefNeutNomtSg} Wasser_{Nomen} ist_{AuxIndPraesSg3} abgeronnen_{PartPerf} von_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg}
 Das Wasser ist vom
 A víz lecsorgott

Toch.

Dach_{Nomen}.
 Dach geronnen.
 tetőről.

(S. GY. 2012 K5)

Mint az *in* esetében (*-n* végű elöljárószóknál) már láthattuk, mindhárom (382)-(384) példában inkorporálódik a határozott névelő az elöljárószóba.

Az *undə* és *noch* (4-4 darab klitikum) datívuszi esetet vonzó elöljárószó az előzőekben vizsgált elöljárószókhöz képest alacsonyabb mértékben, de egymáshoz képest közel azonos mértékben hajlamosak a kliticizálódásra.

⁶⁶ A dialektus nem ismeri a *bekommen* 'kap' igét, helyette a *kriiegen* igét használja.

Az undə elöljárósó

(385)

...tas *woa* *pein* *Pfeitnə* *Schmiid*,
 .. *da*_{PronDemNeutNomSg} *war*_{IndPraetSg3} *bei*_{Praep} *dem*_{ArtDefMascDatSg} *Pfendtner Schmidt*_{Nomen}
 Das war beim Pfendtner-Schmidt
 Ez a Pfendtner kovácsnál volt,

pein, *undən* *Prunne*,..
*bei*_{Praep} *dem*_{ArtDefMascDatSg} *unter*_{Praep} *dem*_{ArtDefMascDatSg} *Brunnen*_{Nomen}
 bei dem, unter dem Brunnen....
 ott a kúttól lefelé

(S. GY. 2006 T3)

(386)

Undən *Kriəg* *hams*
*Unter*_{Praep} *dem*_{ArtDefMascDatSg} *Krieg*_{Nomen} *haben*_{AuxIndPraesPl1} *wir*_{PronPersNomPl1} *es*_{PronPersNeutAccSg3}
 Während des Krieges haben wir es
 A háború alatt

schwaar *khot*.
*schwer*_{Adv} *gehabt*_{PartPerf}
 schwer gehabt.
 nehéz volt.

(S. GY. 2012 K5)

(387)

Tə *Hund* *keed* *undən* *Tisch*.
*Der*_{ArtDefMascNomSg} *Hund*_{Nomen} *geht*_{IndPraesSg3} *unter*_{Praep} *den*_{ArtDefMascAcctSg} *Tisch*_{Nomen}
 Der Hund geht unter den Tisch
 A kutya bemegy az asztal alá.

(S. GY. 2012 K5)

A noch elöljárósó

(388)

Nochn *Kriəg* *san* *ti* *Leid*
*Nach*_{Praep} *dem*_{ArtDefMascDatSg} *Krieg*_{Nomen} *sind*_{AuxIndPraesPl3} *die*_{ArtDefNomPl} *Leute*_{NomenPl}
 Nach dem Krieg waren die Leute
 A háború után az emberek

oam *kweest*.
*arm*_{Adv} *gewesen*_{PartPerf}
 arm.
 szegények voltak.

(389)

Mei(n) *Kraousmuttə* *is* *aussikaungə*
*Meine*_{PronPossFemNomSg} *Großmutter*_{Nomen} *ist*_{AuxIndPraesSg3} *hinausgegangen*_{PartPerf}
 Meine Großmutter ist nach meinem
 A nagymamám kiment

am *Ock ə* *nochn* *Krousvottə*.⁶⁷
 an_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Acker_{Nomen} nach_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Großvater_{Nomen}
 Großvater auf den Acker hinausgegangen.
 a nagyapám után a földre. (S. GY. 2012 K5)

(390)
Nochn *Nochtmoi* *san* *ti* *Keist*
 Nach_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Nachtmal_{Nomen} sind_{AuxIndPraesSg3} die_{ArtDefNomPl} Gäste_{Nomen}
 Nach dem Abendessen sind die Gäste
 Vacsora után elmentek

fuatkaunge.⁶⁸
 fortgegangen_{PartPerf}
 weggegangen.
 a vendégek.

A (388) és (389) példában láthatjuk a *nach* előjárószo kliticizálódását az *in* részeshatározós esetben álló hímnemű hangsúlytalan névelővel. A (390) példában az *in* a semlegesnem datívuszi névelője.

A *voa* előjárószo klitikumait tekintve (3 darab) csak kis mértékben marad el a *noch* előjárószótól.

A *voa* előjárószo

(391)
Kee *nua* *aussi* *voan* *Toa,* *tut* *hock*
 Geh_{ImpSg2} nur_{Partikel} hinaus_{PostAdv} vor_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Tor_{Nomen} dort_{Adv} setz_{ImpSg2}
 Geh nur hinaus vor das Tor, setz
 Menj csak ki a kapu elé, ott

ti *hi(n), ...*
 dich_{ReflAccSg2} hin_{PostAdv}
 dich dort...
 ülj le.... (S. GY. 2012 T6)

(392)
Voan *Haus* *schteed* *ea.*
 Vor_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Haus_{Nomen} steht_{IndPraesSg3} er_{PronPersMascNomSg3}
 Er steht vor dem Haus.
 A ház előtt áll. (S. GY. 2012 K5)

⁶⁷ A (389) példában a határozott névelő előjárószóra való kliticizálódásán kívül megfigyelhetjük az előjárószókkal álló helyhatározó és irányhatározó mondatkeretből való kizárását. Sajátos jelenség, hogy a szóhasználatban tudatosan törekednek a bécsi kifejezésekre, mint pl. a *Kraußmutter* és *Kraußvottə* alak használatára, az eredeti nyelvjárási *Aa(n)l* ,nagyamama’ és *Ei(n)l* ,nagyapapa’ alakok helyett, melyeket saját bevallásuk szerint kerülnek. Itt is megfigyelhető, hogy a nyelvjárásban a *mein* birtokos névmás nominatívusz esetben nem egyeztet nemből a birtokszóval.

⁶⁸ A (390) példában megfigyelhetjük a bajor nyelvjárásra jellemző szóhasználatot. A standard nyelvben megjelenő *Abendessen* ,vacsora’ helyett a bajor a *Nachtmal* és a *weggehen* ,elmegy’ alak helyett a *fortgehen* szavakat használja.

(393)

Ea keed voan Haus hi(n).
 Er_{PronPersMascNomSg3} geht_{IndPraesSg3} vor_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Haus_{Nomen} hin_{PostAdv}
 Er geht aus dem Haus hinaus.
 Kimegy a ház elé. (S. GY. 2012 K5)

A (391) – (393) példákban megfigyelhető, hogy mind a lokális értelmezésben, mind pedig az iránymeghatározás kifejezésében ugyanazt az alakot ölti magára a keletkezett klitikum:

A *voa* előjárószo és az *iiwə* előjárószavak klitikumai azonos számban találhatóak meg a lejegyzett szövegekben (3-3 darab).

Az *iiwə* előjárószo

Az *iiwə* (über) előjárószo a BNNY-ban 'át, keresztül' jelentésben használatos, és mindkét esettel áll, legtöbbször csak átvitt értelemben. Direkcionális értelemben 'fölé' jelentésben inkább az *ouwə* (ober) előjárószót használják datívuszi esettel.

(394)

Unt wiərə haamzuəkumər is, iwəs
 Und_{Konj} wie_{Adv} er_{PronPersMascNomSg3} heimgekommen_{PartPerf} ist_{AuxIndPraesSg3} über_{Praep} das_{ArtDefNeutAccSg}
 Und als er heimgekommen ist übers
 És ahogy jött haza a

Föö(l)d...

Feld_{Nomen}
 Feld...
 földön keresztül (BONOMI 1937: 3915)

(395)

... *wiəs san iənə vieri haamkaungə,*
 ... *wie*_{Konj} *es*_{PronPersNeutNomSg} *sind*_{AuxIndPraesSg3} *ihnen*_{PronPersDatPl3} *vier*_{Kard} *heimgegangen*_{PartPerf}
 ... wie sie zu viert nach hausegegagen sind,
 ...ahogy négyen mentek hazafelé,

und san iwəs Windriegl....
 und_{Konj} sind_{AuxIndPraesSg3} über_{Praep} das_{ArtDefNeutAccSg} Windriegel_{Nomen}
 und sind über den Windhügel (gegangen)...
 és a Windriegel-en mentek át, ... (BONOMI 1935: 4886)

(396)

Iiwən Nammitog. Ned?
 Über_{Praep} den_{ArtDefMascAccSg} Nachmittag_{Nomen} nicht_{PartikelNeg}
 Über den ganzen Nachmittag. Nicht?
 Egész délután, nem? (S. GY. 2006 T4)

Az *iiwə* előjárószo a gyakorisági rangsorban hátrébb került, mint a standard *über*, mivel szerepét a dialektusban többnyire az *auowə* előjárószo veszi át.

A többi datívuszi esettel járó előjárószo klitikumai csak nagyon ritkán fordultak elő a szövegekben, a többségük csupán az általam összeállított kérdéssorban jelent meg:

Az *um* előjárószo

(397)=(206))

Tə *Hund* *is* *kreinnt* *umən* *Haos*.
 Der_{ArtDefMascNomSg} *Hund*_{Nomen} *is*_{AuxIndPraesSg3} *gerannt*_{PartPerf} *um*_{Praep} *dem*_{ArtDefNeutDatSg} *Haus*_{Nomen}
 Der Hund ist um den Haus gelaufen.
 A kutya a ház körül futott.

(398) = (325)

Ums *Köjdj* *hot* *siis*
*Um*_{Praep} *das*_{ArtDefNeutAccSg} *Geld*_{Nomen} *hat*_{AuxIndPraesSg3} *Sie*_{PronPersFemNomSg3} *es*_{PronPersNeutAccSg3}
 Um das Geld hat sie es
 A pénzért

kmocht.

*gemacht*_{PartPerf}
gemacht.
tette.

(399) = (209)

I *pin* *umən* *Huat* *khummə*.⁶⁹
*Ich*_{PronPersNomSg1} *bin*_{AuxIndPraesSg1} *um*_{Praep} *den*_{ArtDefMascAcctSg} *Hut*_{Nomen} *gekommen*_{PartPerf}
 Ich bin gekommen, um den Hut zu holen.
 Jöttem a kalapért (S. GY. 2012 K5)

Mindhárom példában a határozott névelő előjárószókkal való kliticizálódást találhatjuk meg. A (398) példában egy semlegesnemű határozott névelővel kombinálódott az előjárószo. Megfigyelhető még a már említett igei kliticizálódás is a mondatban.

A (401=209) példamondatban az *umən* alak nem az *um einen* egybeolvadása, amit első ránézésre hihetnénk. Az egybeolvadás során a névelő deiktikussága csökken. A részeshatározós esettel álló előjárósók között is láthattuk, hogy a várakozással ellentétben mégis léteznek a határozatlan névelővel keletkezett klitikumok. Csakúgy, mint a következő példákban:

(400= 207)

Miə *san* *amoi* *umə* *Hujz* *kaungə*...
*Wir*_{PronPersNomPl1} *sind*_{AuxIndPraesPl1} *einmal*_{Adv} *um*_{Praep} *ein*_{ArtIndefNeutAccSg} *Holz*_{Nomen} *gegangen*_{PartPerf}
 Wir sind einmal weggegangen, um Holz zu holen...
 Egyszer mentünk fáért, ... (BONOMI 1964: 50)

⁶⁹ Az *um* előjárószo a BNNY-ban *umə* alakot ölt, ehhez kapcsolódik a gyenge alakú határozott névelő. Az *um zu* + infinitívusz 'azért, hogy' célhatározói mellékmondatok szerkezetek elkerülésére jól alkalmazható az *um* előjárószo tárgyesetű főnévvel együtt.

(401= 208)

I *hob* *in* *Puə* *umə*
 Ich_{PronPersNomSg1} *habe*_{AuxIndPraesSg1} *den*_{ArtDefMascAccSg} *Bube*_{Nomen} *um*_{Praep} *eine*_{KardFemAccSg}
 Ich habe den Jungen weggeschickt um eine
 Elküldtem a fiút

Floschn ***Wei(n)*** *kschickt*.
 Flasche_{Quant} Wein_{Nomen} geschickt_{PartPerf}
 Flasche Wein zu holen.
 egy üveg borért.

(S. GY. 2012 K4)

A *fiə* előljárószó

A BNNY-ban a magyarnak megfelelő *-nak/-nek* ragot kifejezhetjük a *fia* előljárószóval is.

(402)

I *hob* *wos* *procht* *fian*
 Ich_{PronPersNomSg1} *habe*_{AuxIndPraesSg1} *etwas*_{PronIndefAcc} *gebracht*_{PartPerf} *für*_{Praep} *dem*_{ArtDefNeutDatSg}
 Ich habe etwas für das
 Hoztam valamit a

Khind.

Kind_{Nomen}
 Kind gebracht
 gyerekeknek

(S. GY. 2012 K5)

(403)

I *hob* *peit* *fian* *Pua*.
 Ich_{PronPersNomSg1} *habe*_{AuxIndPraesSg1} *gebeten*_{PartPerf} *für*_{Praep} *dem*_{ArtDefNeutDatSg} *Buben*_{Nomen}
 Ich habe gebeten für den Jungen.
 Imádkoztam a fiúért.

(S. GY. 2012 K5)

(404)

I *hob* *a* *Housn* *khajt*
 Ich_{PronPersNomSg1} *habe*_{AuxIndPraesSg1} *eine*_{ArtIndefFemNomSg} *Hose*_{Nomen} *gekauft*_{PartPerf}
 Ich habe dem Großvater
 Vettem a nagyapámnak

fian ***Ei(n)l***.
*für*_{Praep} *dem*_{ArtDefMascDatSg} *Großvater*_{Nomen}
 eine Hose gekauft
 egy nadrágot.

(S. GY. 2012 K5)

A (402) mondatban a standard nyelvben tárgyesettel álló *für* előljárószó egyértelműen részeshatározós esetben áll. Ennek nyelvtörténeti okai vannak, a középfelnémet nyelvi korszakban ugyanis opcionálisan állhatott ez az előljárószó részeshatározós esettel is.

A hində elöljárószó

(405)

Geh hindem Haos, tut
 Geh_{ImpSg2} hinter_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Haus_{Nomen} dort_{Adv}
 Geh, hinter das Haus, dort findest eine
 Menj a ház mögé, ott találsz egy

finst an Schauwü!
 findest_{IndPraesSg2} du_{PronPersNomSg2} einen_{ArtDefMascAccSg} Schaufel_{Nomen}
 Schaufel!
 lapátot. (S. GY. 2012 K5)

(406)

Hindem Peag is a kljaas
 Hinter_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Berg_{Nomen} ist_{AuxIndPraesSg3} ein_{ArtIndefNeutNomSg} kleines_{AdjNeutNomSg}
 Hinter dem Berg ist ein kleines
 A hegy mögött volt

Haos kweest.
 Haus_{Nomen} gewesen_{PartPerf}
 Haus gewesen.
 egy kis ház. (S. GY. 2012 K5)

(407)

as Khind hot si hindəm
 Das_{ArtDefNeutNomSg} Kind_{Nomen} hat_{AuxIndPraesSg3} sich_{PronReflAccSg3} hinter_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg}
 Das Kind hat sich hinter dem
 A gyerek elbújt

Paam vāsteickt.
 Baum_{Nomen} versteckt_{PartPerf}
 Baum versteckt.
 a fa mögé. (S. GY. 2012 K5)

Az aouwə elöljárószó

A BNNY rendelkezik egy mára már a standard nyelvből eltűnt, de a középfelnémet korszakban még létező *owər* 'fölött/föle' elöljárószóval is, amely szintén képes a kliticizálódásra, a két esettel álló elöljárószók rendszere szerint:

(408)

Tuu teini Heind aouwən Khoupf!
 Tue_{ImpModIndParesSg2} deine_{PronPossAccPlSg2} Hände_{NomenPl} ober_{Praep} den_{ArtDefMascDatSg} Kopf_{Nomen}
 Hebe deine Hände über den Kopf!
 Emeld fel a kezedet a fejed fölé! (S. GY. 2012 K4)

(409)

Ti *Laumpn* *hama* *hi(n)kheinkt*
 Die_{ArtDefFemAccSg} Lampe_{Nomen} haben_{AuxIndPraesPl1} wir_{PronPersNomPl1} hingehängt_{PartPerf}
 Wir haben die Lampe
 Az asztal fölé

aouwn *Tisch.*
 über_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Tisch_{Nomen}
 über den Tisch gehängt.
 akasztottuk a lámpát.

(S. GY. 2012 K5)

(410)

Tə *Papagei* *is*
 Der_{ArtDefMascNomSg} Papagei_{Nomen} ist_{AuxIndPraesSg3}
 Der Papagei ist
 A papagáj

ouwən *Khoustn* *auwikflou(gn).*
 over_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Kasten_{Nomen} aufgeflogen_{PartPerf}
 über den Schrank geflogen.
 felrepült a szekrény fölé.

Az előljárószó igen ritka, a BONOMI által lejegyzett anyagokban és az általam készített felvételekben sem találtam rá példát. Ezeket a példáklat magyar mondatokból fordították az adatközlők.

A neiwən/neim előljárószó

(411)

Ea *schteed* *neiwən* *Tisch*
 Er_{PronPersMascNomSg3} steht_{IndPraesSg3} neben_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Tisch_{Nomen}
 Er steht neben dem Tisch.
 Az asztal mellett áll.

(S. GY. 2012 K5)

(412)

Seitz *ti* *niidə* *neiwən* *Veittə!*
 Setz_{ImpSg2} dich_{PronReflAccSg2} nieder_{Adv} neben_{Praep} den_{ArtDefMascDatSg} Vetter_{Nomen}
 Setz dich neben den Onkel!
 Ülj le a bácsi mellé!

(S. GY. 2012 K5)

(413)

In *kaunzn* *Toog* *is* *ea*
 Den_{ArtDefMascAccSg3} ganzen_{AdjMascAccSg} Tag_{Nomen} ist_{AuxIndPraesSg3} er_{PronPersMascNomSg3}
 Den ganzen Tag ist er
 Egész nap ott ült

neiwən *Kraun(g)n* *kseissn.*
 neben_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Kranken_{Nomen} gesessen_{PartPerf}
 neben dem Kranken gesessen.
 a beteg mellett.

(S. GY. 2012 K5)

A *neiw/neim* előjárósóval alkotott klitikumok száma valamivel kevesebb, ezért példát is jóval kevesebbet találtam.

A *zwischen* előjárósó

A *zwischen*, bár szonorikus véghangzóval rendelkezik, mely serkenti a kliticizálódási hajlandóságot, mégsem találunk nagymennyiségű példát az egybeolvadásra a BNNY-ban. Ennek a magyarázata lehetne, hogy a szonorikus hangzóra végződő *zwischen* legtöbbször többes számú főnevekkel együtt használatos, és a BNNY-ban a többes számban minden esetben egységes szonorikus véghangzójú *ti* névelő áll. A névelők véghangzójának szonorikussága pedig csökkenti a kliticizálódási hajlandóságot. Mégis azt kell feltételeznünk, hogy a *zwischen* előjárósó képes az összeolvadásra, méghozzá oly mértékben, hogy a vele együtt álló névelők szinte eltűnnek:

(414) = (311)

as *Döüllä* *turi*.

Das_{ArtDefNeutAccSg} Teller_{Nomen} tue_{IndPraesSg1} ich_{PronPersSg1}

Den Teller lege ich

A tányért a kanál és

zwischen

Leifü

und

Kopü

zwischen_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Löffel_{Nomen} und_{Konj} der_{ArtDefFemDatSg} Gabel_{Nomen}.

zwischen den Löffel und die Gabel.

a villa közé teszem.

(S. GY. 2016 K4)

A (414) példa alapján feltételezhetjük, hogy a *zwischen* még a nőnemű főnevekkel is képes az egybeolvadásra.

A várakozásnak megfelelően a részeshatározós gyenge névelő majdnem mindenhol megjelent az előjárósókon. Ebben láthatóan szerepet játszik az előjárósó szonorikussága és a megjelenési gyakorisága. A többes számnál a várakozásnak megfelelően nem jelenik meg klitikum. A standardban két esettel álló előjárósók esetében némely átvitt értelemben alkalmazott akkuzatívuszt is megengedő előjárósó akkuzatívuszi klitikumait is láthattuk, de általában szinte mindenhol az *in* datívuszi gyenge alak jelent meg.

Az *in* és *von* esetében feltehetőleg hangtani okok miatt nem látható a klitikum jelenléte. Az *aus* és a *seit* előjárósóknál a szonorikusság és a használati gyakoriság gátolhatja a klitikumok megjelenését. Meg kell jegyeznünk, hogy ez a két előjárósó a standard nyelvben sem képes a kliticizálódásra, feltehetőleg a szonorikusság hiánya miatt. A várakozással ellentétben mégis megjelentek nőnemű és határozatlan névelők a folyamatban

igaz csak a két leggyakoribb előjárószo esetében. Ez mutatja, hogy a folyamat éppen csak elkezdődött.

8.5.2.4.2. Az akkuzatívuszi esettel járó előjárósók

A BNNY akkuzatívuszi esettel álló előjárósói: *um, gegen, durch, ohne* és *bis*. Mivel az akkuzatívuszi esettel álló előjárósók jóval ritkábban jelennek meg, mint a datívuszi esetet megkövetelő előjárósók, feltételezhetjük, hogy a nőnemű főnevek névelői kevésbé képesek a velük való kliticizálódásra, és így csupán a határozott névelők *in* vagy *as* alakjai kliticizálódnak. Tekintsük át a BNNY akkuzatívuszt vonzó előjárósóit:

Az akkuzatívuszi esetet vonzó előjárószavak közt a leginkább a *tuach* (4 klitikum) fordul elő.

A *tuach* előjárósó

(415)

Tuachn *Frieethouf* *pin* *i* *haamkaungə*.
 Durch_{Praep} den_{ArtDefMascAccSg} Friedhof_{Nomen} bin_{AuxIndPraesSg1} ich_{PronPersNomSg1} heimgegangen_{PartPerf}
 Durch den Friedhof bin ich nach hause gegangen.
 A temetőn keresztül mentem haza. (S. GY. 2012 K5)

(416)

Tuachn *Weöütl* *sans* *kaungə*...
 Durch_{Praep} den_{ArtDefMascAccSg} Wäldel_{Nomen} sind_{AuxIndPraesPl3} Sie_{PronPersNomPl3} gegangen_{PartPerf}
 Durch den Wald sind sie gegangen...
 Az erdőn keresztül mentek.... (S. GY. 2012 T6)

(417)

I *pin* *tuachn* *Plotz* *kaungə*.⁷⁰
 Ich_{PronPersNomSg1} bin_{AuxIndPraesSg1} durch_{Praep} den_{ArtDefMascAccSg} Platz_{Nomen} gegangen_{PartPerf}
 Ich bin durch den Markt gegangen.
 Keresztülmentem a piacon. (S. GY. 2012 K5)

Mindhárom példában (415)–(417) a hímnemű határozott névelő *in* alakja kliticizálódott az előjárószóra.

A *tuach* előjárószónál ritkábban fordul elő a *keei(g)n*, csupán egy klitikumot találtam a lejegyzett szövegekben.

A *keei(g)n* előjárósó

⁷⁰ Sajátos jelenség, hogy az explozívával kezdődő igék múlt idejű alakja nem kaphat *ge* prefixumot a *g* *k*-vá való alakulása ugyanis kettős *k* hangzót eredményezne a szó elején.

(428)

No wiərə vən Pfäschnə
 NachPartikel wieKonj erPronPersMascNomSg3 vonPraep demArtDefMascDatSg FörsterNomen
 Dann wie er vom Förtser
 Aztán ahogy jön lefelé az erdésztől,

oowezuskhunt unt schaut keegəs Kmaahaus....
 abwertskommtIndPraesSg3 undKonj schautIndPraesSg3 gegenPraep dasArtDefNeutAccSg GemeindehausNomen
 abwärts kommt, und Richtung Gemeindehaus schaut,....
 és a községháza irányába néz,...

(BONOMI 1935: 3921)

(419)

es Rouss is kreinnt keein(g)n Pua.
 DasArtDefNeutNomSg ROSSNomen istAuxIndPraesSg3 geranntPartPerf gegenPraep denArtDefMascAccSg BubeNomen
 Das Pferd ist demJungen entgegen gelaufen.
 A ló futott a fiúval szemben.

(S. GY 2012 K5)

(420)

Ea hod nix khot keei(g)n Reein(g).
 ErPronPersMascNomSg3 hat AuxIndPraesSg3 nichtsPronNeg gehabtPartPerf gegenPraep RegenNomen
 Er hat nichts gegen Regen gehabt
 Nem volt nála semmi az eső ellen.

(S. GY 2012 K5)

A (418) példában az előljárószó veláris nazális *-gn* hangzójából az *n* az asszimiláció után teljesen eltűnik, és a semlegesnemű gyenge alakkal kliticizálódik. A *gegen* előljárószóval való egybeolvadás ritka.

Az Ohne és bis előljárószó

A *bis* előljárószóval klitikumot eddig nem találtam. Ennek oka a korábban már a *für* esetében NÜBLING (1998: 277–278). által is felvetett szonorikusság hiánya lehet.

A standard nyelvben a *bis* előljárószó ott jelenik meg, ahol pusztá főneveket alkalmazunk. Egyéb esetekben a *bis zu* előljárószót alkalmazzák. A dialektus szintjén nem gyakori a névelő nélkül alkalmazott főnévi kifejezés, hiszen még a személyneveket is névelővel használják. Ezért logikusnak tűnik, hogy a *bis* előljárószó a dialektusban jóval ritkább, mint a standard nyelvben, ennél fogva a kliticizálódási hajlandósága is jóval alacsonyabb. Meg kell jegyezni, hogy a *bis* előljárószó a standardban sem kliticizálódik.

Eddigi kutatásaim során az a tapasztalatom, hogy a tárgyessettel álló előljárószók kliticizálódási hajlandósága jóval kisebb, mint a részeshatározós esettel álló előljárószóké. Ennek oka a már korábban említett tény, hogy a részeshatározós esettel álló főnevek gyakrabban fordulnak elő, mint a tárgyessettel állók.

Az *uni (ohne)* előljárószó, mivel magánhangzóra végződik, erősen szonorikus tulajdonságot mutat. Ezért ennek az előljárószónak lenne a legmagasabb a kliticizálódási

hajlandósága. Az előjárósók tárgyalása során már kitértem rá, hogy az *uni (ohne)* előjárósónál, csakúgy, mint az *in* esetében, látszólag eltűnik a névelő, bármilyen nemű is a főnév. Ezt a határozott névelő mutató funkciójának csökkenése okozhatta.

A speciális klitikumok előjárósókkal való kombinálódása során a BNNY-ban a következőket figyelhettük meg:

1. Az kliticizálódási folyamat során a határozott névelők gyenge alakja kliticizálódik, a *d-* határozottságot jelentő mutató funkciója gyengül, akár el is tűnhet. Ezért jelenthet mást az összevont alak, mint a szétbontott.
2. A standard nyelven két esettel álló előjárósók túlnyomórészt a datívuszi esetet alkalmazzák, a direkcionális datívuszi eset mellett az igékhez illesztett posztpozicionális kifejezésekkel oldja meg a nyelvjárás (Például: *in Haos* 'házban', *in Haos eini* 'a házba', *in Khöllə* 'a pincében', *in Köllə oowi* 'a pincébe'). Ezért nem jelenhetnek meg itt olyan kliticizált alakok, mint például a standard nyelv *ins* klitikuma. Kivételt képezhetnek az *af* és az *i iwə* előjárósók, mivel ezek átvitt értelemben megtartották az akkuzatívuszi használatukat is. A *zwischen* előjárósó esetében a többes számú névelők kliticizálódási hajlandósága akadályozza meg az egybeolvadást.
3. A nőnem határozott névelői és határozatlan névelői az *in*-re és *af*-ra kliticizálódhatnak, de a grammatikalizációs folyamat éppen hogy csak elindult.
4. A kliticizálódásra való hajlandóság fontos tényezői az előjárósó szonorikussága és gyakorisága lehet. A szonorikus és kevésbé gyakori előjárósók kliticizálódási hajlandósága alacsonyabb.
5. A hasonulás lehet teljes hasonulás is, melynek következtében a névelők akár el is tűnhetnek (*in Haos* 'házban'). Ez viszont nem indokolja a nőnemenél fellépő névelők hiányát (*in Schtott* 'a városba', *in Schui* 'iskolába') Itt feltehetően a határozott *d-* névelő gyengülésével magyarázhatjuk a jelenséget.

Az előjárósók kliticizálódásának áttekintésére a NÜBLING (2005: 109–111) által javasolt rendszerezést vettem alapul. Tekintsük át, hogy a NÜBLING által javasolt rendszerezés mennyiben alkalmazható a BNNY-ra:

8.6. A kliticizált névelők alkalmazási területei NÜBLING (2005: 109–111) csoportosításában

1. időpontok:

Ha nem dátumszerűen meghatározott időpontokról van szó, a névelő kliticizálódik a határozószó előtt:

(419)

In *Maundog* *woa* *kha* *Feanse.*
 An_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Montag_{Nomen} war_{IndPraetSg3} kein_{PronNeg} Fernseher_{Nomen}
 Am Montag gab es keinen Fernseher.
 Hétfőn nem volt TV. (S. GY. 2012. T6)

(420)

Teis *woa* *owər* **in** *Wində!*
 Da_S PronDemNeutNomSg war_{IndPraetSg3} aber_{Partikel} in_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Winter_{Nomen}
 Das war aber im Winter
 De ez télen volt. (BONOMI 1964: 54).

(421)

In *Fruujoa,* *noch* *sans* *khummə*
 In_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Frühjahr_{Nomen} noch_{Adv} sind_{AuxIndPraesPl3} sie_{PronPersNomPl3} gekommen_{PartPerf}
 Im Frühling dann sind sie (die Zigeuner)
 Tavasszal aztán jöttek (a cigányok)

zə *di* *Leid* *und* *ham* *ti* *Hullə*
 zu_{Praep} den_{ArtDefDatPl} Leuten_{NomenPl} und_{Konj} haben_{AuxIndPraesPl3} die_{ArtDefNomPl} Holunder_{NomenPl}
 zu den Leuten gekommen, und haben ihnen die Flieder
 az emberekhez, és

ianə *ookhaaft...*

ihnen_{PronPersDatPl} aufgekauft_{Partperf}
 aufgekauft.
 felvásárolták az orgonáikat⁷¹.

(S. GY. 2006 T6)

Mivel a névelők a standard nyelvhez hasonlóan az évszakok, hónapok és napszakok esetében hímneműek, a (419)-(421) példamondatban is láthatjuk az *n*-re végződő előljárószó és a datívuszi esetű névelő teljes hasonulását, minek következtében a névelő már nem is jelenik meg.

2. unikális szavak előtt:

(422)

Wo *wüüt* *ea* *hi(n)raasn*
 Wo_{PronInt} will_{ModIndPraesSg3} er_{PronPersMascNomSg3} hinreisen_{Inf}
 Wo will er hinreisen,
 Hová akar utazni, a

⁷¹ *Hullə* = Holunder a budakeszi nyelvjárásban orgonát jelent.

am *Maou(dn)schei(n)*^{72? 73}
 an_{Praep} den_{ArtDefMascDatSg} Mondschein_{Nomen}
 auf den Mond?
 Holdra? (S. GY. 2012 K4)

(423)
Siekst *wos* *am* *Himmü?*
 Siehst_{IndPraesSg2} du_{PronPersNomSg2} etwas_{PronIndef} an_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Himmel_{Nomen}
 Siehst du was am Himmel?
 Látsz valamit az égen? (S. GY. 2012 K5)

A (422) és (423) példákban a kötelező egybeolvadás során megjelenik az *am* előjáró, ami a bilabiális hangzó hasonulásával jön létre.

3. tulajdonneveknél,

(424)
 ...*noch* *pi* *i* *hi(n)khumma*
 noch_{Konj} bin_{AuxIndPraesSg1} ich_{ronPersMascNomSg1} hingekommen_{PartPerf}
 dann bin ich
 .. aztán elmentem

zen *Pfintea Schmiid:...*
 zu_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Pfendtner Schmidt_{Nomen}
 zu dem Pfendtner Schmidt gekommen...
 a Pfendtner kovácshoz.... (S. GY. 2006 T3)

(425)
I *waas* *jo,* *to* *pen* *Bendi...*
 Ich_{PronPersNomSg1} weiss_{IndPraesSg1} ja_{Partikel} da_{Adv} bei_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Bendi
 Ich weiss ja, da beim Bendi...
 Tudom, ott a Bendinél⁷⁴ ... (S. GY. 2006 T2)

(426)
 ...*und* *'n* *aundren* *Toog* *sama* *schə*
 ...und_{Konj} an_{Praep} anderen_{AdjMascAccSg} Tag_{Nomen} sind_{AuxIndPraesP11} wir_{PonPersP11} schon_{Adv}
 ...und am anderen Tag sind wir schon
 ...és másnap már

kfoan **zen** *G. Béla hi(n), ...*
 gefahren_{PartPerf} zu_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} G. Béla hin_{Adv}
 zu G. Béla gefahren.
 mentünk is a G. Bélához. (S. GY. 2006 T3)

⁷² A (424) mondatban a *Maou(dn)schei(n)*=Mondschein a budakeszi nyelvjárásban a Holdat jelenti. Figyelemre méltó jelenség a mondatban, hogy a standard nyelvvel ellentétben a *wollen* modális ige a hagyományos ragozásnak megfelelően *-t* ragot haphat egyes szám harmadik személyben.

⁷³ Figyelemre méltó jelenség a (424) mondatban, hogy a standard nyelvvel ellentétben a *wollen* modális ige a hagyományos ragozásnak megfelelően *-t* ragot haphat egyes szám harmadik személyben.

⁷⁴ Bendi = Benedikt beceneve

4. birtokos esetű főnév előtt álló főnévi kifejezések esetén:

A BNNY-ban nincs birtokos eset.

5. absztrakt szituatív alkalmazások:

A beszélő és a hallgató számára ismert személyek vagy dolgok esetén:

(427)

...und ti is sou vāschrouckə, tass
 ...und_{Konj} die_{PronDemFemNomSg3} ist_{AuxIndPraesSg3} so_{Partikel} verschrocken_{PartPerf} tass_{Konj}
 und sie ist so verschrocken, tass man ...
 és ez annyira megijedt, hogy

ma ned teitsch reidn terf
 man_{PronIndef} nicht_{PartikelNeg} deutsch_{Adv} reden_{Inf} darf_{ModIndPraesSg3}
 nach dem Krieg nicht deutsch
 a háború után nem szabad németül

nochn **Kriag,...**
 nach_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Krieg_{Nomen}
 sprechen darf,...
 beszélni,...

(S. GY. .2006 T1)

(428)

Wäöül friərə, wiə too in ochtunviəzich Kriag kweest
 Weil_{Konj} früher_{Adv} wie_{Konj} da_{Adv} in_{Praep} achtundvierzig_{Kard} Krieg_{Nomen} gewesen_{PartPerf}
 Weil früher, als da im achtundvierzig Krieg war,
 Mert korábban, amikor negyvennyolcban itt háború volt,

is, san vüü(l) kfojn
 ist_{AuxIndPraesSg3} sind_{AuxIndPraesPl3} viele_{Partikel} gefallen_{PartPerf}
 fielen viele am
 sokan elestek a

am **Khölləriagl.**
 an_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Kellerhügel_{Nomen}
 Kellerhügel.
 Khölləriagl-en (pincetomb).

(BONOMI 1943: 2)

(429)

Host schə kreit mim Pfoarə?
 Hast_{AuxIndPraesSg2} schon_{Adv} geredet_{PartPerf} mit_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Pfarrer_{Nomen}
 Hast schon mit dem Pfarrer gesprochen?
 Beszéltél már a plébánossal?

(S. GY. 2012 K5)

A (427) mondatban a beszélő és a hallgató számára egyaránt ismert dolog a háború, amiről szó van. A kötelező kliticzálódás során az előjárószo a datívuszi esetű névelővel egybeolvad.

A (429) példában a plébános személye a beszélők számára ismert. Ezért indokolt a kliticizált előjárószó.

6. főnévvé vált igék és melléknevek:

Nem megszámlálható dolgok, cselekmények, eredmények, tulajdonságok.

(430)

Jitz hots aukfaunkt zun
 Jetzt_{Adv} hat_{AuxIndPraesSg3} es_{PronPers Neut NomSg3} anfangen_{PartPerf} zu_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg}
 Jetzt hat es angefangen zu
 Most kezdett el

Schneim.

Schneien.

schneien.

havazni.

(S. GY. 2012 K5)

(431)

Unt ti Maal ham a Toukə
 Und_{Konj} die_{ArtDefNomPl} Mäd_{NomenPl} el_{NomenPl} haben_{AuxIndPraesPl3} eine_{ArtIndefFemAccSg} Docke_{Nomen}
 Und die Mädchen haben eine Puppe
 És a lányoknak volt babájuk és

khot, und a Peit-Schtaatl zən Schpüjnj,..
 gehabt_{PartPerf} und_{Konj} ein_{ArtIndefNeutAccSg} Bettstatt_{Nomen} zu_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Spielen_{Nomen} ...
 und ein Puppenbett gehabt zum Spielen
 babaágyuk, hogy játszanak....

(S. GY. 2012: T5)

(432)

Jäiz hodə au(n)kfaunkt zən
 Jetzt_{Adv} hat_{AuxIndPraesSg3} er_{PronPersMascNomSg3} anfangen_{PartPerf} zu_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg}
 Dann hat er angefangen zu
 Aztán elkezdett

schrüin: ...⁷⁵

Schreien_{Nomen}

schreien:...

kiabálni

(BONOMI 1936: 3910)

A (430)-(432) példamondatokban az ige semlegesnemű főnévvé vált, jelen esetben kötelező a semlegesnemű névelő előjárószóval való kliticizálódása. Ezt az alakot a nyelvjárás a *zu* + infinitívuszi alakok elkerülésére alkalmazza.

⁷⁵ A (433) mondatban Bonomi kisbetűvel írta a főnéviesült igéket.

7. állandósult szókapcsolatok, idiómák:

Átvitt értelemben használt kifejezések, semmi nem utal a szó eredeti jelentésére.

(433)

Zən *Au(n)täinkn* *is* *teə* *Paam*
 Zu_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Andenken_{Nomen} ist_{AuxIndPraesSg3} der_{ArtDefMascNomSg} Baum_{Nomen}
 Zum Andenken ist der Baum.
 Megemlékezésül ültették

hii(n)kseizt *woan.*

*hingesetzt*_{PatPerf} *worden*_{AuxPartPerf.}

gepflanzt worden.

ezt a fát.

(BONOMI 1943: 2)

(434)

Zən *Klick* *khummt* *ea* *ned* *mid.*
 Zu_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Glück_{Nomen} kommt_{IndPraesSg3} er_{PronPersMascNomSg3} nicht_{PartikelNeg} mit_{Post}
 Zum Glück kommt er nicht mit.
 Szerencsére nem jön velünk.

(S. GY. 2012 K5)

(435)

To *woast* *nau* *in* *Kheaschnprunnə.*
 Da_{Adv} warst_{IndPraetSg3} du_{PronPersNomSg2} noch_{Adv} in_{Praep} dem_{ArtDefMascDatSg} Kirschenbrunnen_{Nomen}
 Damals warst du noch im Kirschenbrunnen.
 Akkor még meg sem születél.

(S. GY. 2012 T6)

A 433) és (434) példákban már teljesen grammatikalizálódott formákat találhatunk, az alakok már nem is különíthetők el. Kizárólag ebben a formában használatosak.

A (435) mondatban is találhatunk az *in* előljáró és a kliticizált *in* névelő egyesülésére példát.

8. elvont fogalmak és anyagnevek:

(436)

Und *so* *khummts* *in* *Wossə* *eini...*
 Und_{Konj} so_{Adv} kommt_{IndPraesSg3} es_{PronPersNeutNomSg3} in_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Wasser_{Nomen} hinein_{Adv}
 Und so kommt es ins Wasser...
 És így tesszük bele a vízbe...

(S. GY. 2012 T7)

(437)

Und *wos* *hod* *ea* *mim* *Köjdj*
 Und_{Konj} was_{PronInt} hat_{AuxIndPraesSg3} er_{PronPersMascNomSg3} mit_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} Geld_{Nomen}
 Und was hat er mit dem Geld
 És mit csinált a

kmocht?

*gemacht*_{PartPerf}

gemacht?

pénzzel?

(S. GY. 2012 K5)

9. Konkrétumok asszociatív anaforikus használatban

Ha a tárgy ismert, vagy korábban megemlített komplexumon belül található, illetve saját rokonokra utaló kifejezések.

(438)

pə *Üllő, isə* *aus* *tə* *Pau(n)*
*pei*_{Praet} *Üllő* *ist*_{AuxIndPraesSg3} *er*_{PronPersMascNomSg3} *aus*_{Praep} *der*_{ArtDefFemDatSg} *Bahn*_{Nomen}
 Üllő, ist er aus der Bahn beim
 Üllöhöz, kiugrott a vonatból,

aussəkschprungə, *pən* *Fäinzətə*.
*ausgesprungen*_{PartPerf} *beim*_{Praep} *Fenster*_{Nomen}
 Fenster hinausgesprungen.
 az ablakon át.

(BONOMI 1943: 5)

(439)

Sii *soogn* *olləwəöil*, *M. bácsi, khumməs* *umə*,
*Sie*_{PronPersNomPl3} *sagen*_{IndPraesPl3} *allerweil*_{Adv} *M. bácsi kommen*_{ImpPl3} *Sie*_{PronPersNomPl3} *um*_{Adv}
 Es wird immer gesagt, M. bácsi, kommen Sie hinüber,
 Mindig mondják: M. bácsi, jöjjön át,

schauəs *umədum*, *soogi*, *i*
*schauen*_{ImpPl3} *Sie*_{PronPersNomPl3} *umherum*_{Adv} *sage*_{IndPraesSg1} *ich*_{PronPersNomSg1} *ich*_{PronPersNomSg1}
 schauen Sie umherum, da sage ich,
 nézzen körül, aztán mondom:

kee *am* *Schtouck* *ned* *aouwi*.⁷⁶
*gehe*_{IndPraesSg1} *an*_{Praep} *dem*_{ArtDefMascDatSg} *Stock*_{Nomen} *nicht*_{PartikelNeg} *hinauf*_{PostAdv}
 ich gehe nicht in den Stock hinauf.
 én nem megyek fel az emeletre.

(S. GY: 2012 T5)

(440)

Am *Puugl* *is* *sii* *koa* *ned*
*An*_{Praep} *dem*_{ArtDefMascDatSg} *Buckel*_{Nomen} *ist*_{KopulaIndPraesSg3} *Sie*_{PronPersFemNomSg3} *gar*_{Partikel} *nicht*_{PartikelNeg}
 Am Rücken ist sie gar nicht
 A hátán egyáltalán nem

tick...*dick*_{Adv}

dick (die Katze)

kövér (a macska).

(S.GY. 2012. T15)

A (438) példában a már korábban említett vonat részeként jelenik meg az ablak, ezért kötelező az előljárószók és a névelők kliticizálódása. A (439) példamondatban a szomszédos többemeletes épületről van szó, ezért a már bevezetett dolog része az emelet, ez indokolja a kliticizálódást..

⁷⁶ A mondatban már nem a többes szám második személyllyel történik a magázás. Ez feltehetően a település társadalmi szerkezetének megváltozásával, illetve a standard nyelvhez való igazodással magyarázható

10. általánosítás kifejezésére:

(441)

Zən **Khujb** *soogs* **Kheiwü...**
 Zu_{Praep} dem_{ArtDefNeutSg} **Kalb**_{Nomen} **sagen**_{IndPraesPl3} **sie**_{PronPersNomPl3} **Kälble**_{Nomen}
 Zum Kalb wird Keiwü gesagt...
 A borjút *Keiwü*-nek mondják (Budakeszin)... (S. GY.2012 T5)

(442)

... *und* *noch* *weads* *ookmisch* *mid* *Eeie*,
 ...und_{Konj} *noch*_{Adv} *wird*_{AuxIndPraesSg3} *es*_{PronPersNeutNomSg3} *angemischt*_{PartPerf} *mit*_{Praep} *Eier*_{NomenPl}
 ...und dann wird es mit Eier gemischt,
 ...és aztán belekeverjük a tojást,

ned, *ned* *mid* *kaunzən* *nua* *min*
 nicht_{PartikelNeg} nicht_{PartikelNeg} mit_{Praep} *ganzen*_{AdjDatPl} *nur*_{Partikel} mit_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg}
 nicht, aber nicht mit einem ganzen, sondern nur mim
 ugye, de nem egészet, hanem csak a

Eiäköb...

Eiergelb_{Nomen}
 Dotter.
 sárgáját. (S. GY. 2012 T6)

(443)

(51c)

Sauækraud *min* *Füstölthús*⁷⁷.
 Sauerkatut_{Nomen} mit_{Praep} dem_{ArtDefNeutDatSg} *Geräuchertes*_{Nomen}
 Sauerkarut mit Geräuchertes
 Savanyú káposzta füstölthússal. (S. GY. 2012 T7)

A (441) mondat sajnos nem jól fordítható, mivel a beszélő két dialektust állít szembe egymással. A *Khujb* emelkedettebb bajor nyelvjárás, valószínűleg a bécsi megfelelője a *Kalb* 'borjú' szónak, míg a BNNY egy alacsonyabb presztizsű dialektusban a kicsinyítő formával ellátott *Keiwü* alakot alkalmazza.

A fordítási nehézség ellenére a mondat mégis jól példázza az általánosítás miatt szükséges klitikum megjelenését.

Láthatjuk, hogy a névelők kliticizálódásának NÜBLING által javasolt csoportosítása a vizsgált nyelvjárásra is alkalmazható. Különbség lehet a nem megszámlálható főnevek esete, ahol az *ein* 'egy' határozatlan névelőt használja a dialektus.

Az előző fejezetben használt táblázatunkat kiegészíthetjük a kliticizálódási tulajdonságokkal:

⁷⁷ Ebben a mondatban jó példát találhatunk a kódváltásra is. A beszélő azt az alakot alkalmazza, amelyik előbb eszébe jut. A névelőt viszont ösztönösen a dialektushoz igazítja.

30. ábra A BNNY előjárósói és kliticizálódási lehetőségeik GRIEBHABER (2007: 637) alapján:

	GYAK	ÁLLÁS	ESET	KLITIKUM		LOK	TEMP	MOD	KAUS	EGYÉB
	DB			DB						
<i>in</i>	430		D/A	148	<i>s/n/ə/t</i>	X	X			semleges
<i>mid</i>	165		D/(A)	46	<i>n/m</i>			X		Inst
<i>af</i>	135		D/A	11	<i>s/t</i>	X	X	X		semleges
<i>voa</i>	135		D/✗	3	<i>n/m</i>	X	X		-	
<i>ze</i>	133		D/(A)	61	<i>n/m</i>	X			X	
<i>va/ve/vo</i>	128	Cb	D	8	<i>n/m</i>	X	-	-		semleges
<i>pei</i>	93		D	35	<i>n/m</i>	X		X		
<i>an</i>	37	Cj	D/✗	35	<i>n/m</i>	X	X	-	-	
<i>um</i>	25	Cb	A/D	3	<i>s/n/ə</i>	X	X		X	
<i>pis</i>	22		A		-	X				
<i>tuach</i>	9		A	4	<i>s/n</i>	X	-	-	-	
<i>fia</i>	7		D		<i>n</i>				X	
<i>unde</i>	6		D/✗	4	<i>n/m</i>	X	X			
<i>hinde</i>	5		D/✗		<i>n/m</i>	X	X			
<i>keege</i>	5		A	1	<i>s/n</i>	X	X			
<i>iiwe</i>	4		D/A	3	<i>s/n/m</i>	-	-	X		semleges
<i>neiwe</i>	3		D/✗		<i>n/m</i>	X				
<i>nach</i>	3		D	4	<i>n/m</i>	X	X	-		
<i>zwischn</i>	3		D/✗		-	X				semleges
<i>Ouwe *</i>			D		<i>n/m</i>	X				
<i>uni</i>			A		-			X		
<i>aus</i>	-	Cj	D		-	X				

Magyarázat:

GYAK – Az előjárósók gyakoriságának sorrendje

ÁLLÁS – Az előjárósó helyzetét mutatja C – circumfixum helyzetben b-balról vagy j – jobbról áll

ESET – A- akkuzatívuszi eset, D - datívuszi eset, A/D - a két esettel álló előjárósók esetében akkuzatívuszi, illetve datívuszi esettel állhat, G (D) - a genitívuszi eset mellett opcionálisan állhat datívuszi esettel is

KLIT – Az előjárósókra a következő névelőalakok kliticizálódhatnak: *m-* masc.dat, vagy neut. dat.; *n-* masc.akk.v neut. dat, *s-* neut. akk, *t-* fem. dat, *ə* - indef. dat

LOK – lokális,

TEMP – temporális,

MOD – modális

KAUS – kauzatív,

■ – a standard nyelvtől való eltérések

✗ – az akkuzatívuszi eset elvesztése

(A) – az akkuzatívuszi eset opcionálisan alkalmazható (igen ritka)

■ – nem lokális vagy átvitt értelmében való használat

8.7. Összefoglalás:

A klitikumok vizsgálata során a következőket figyelhettük meg:

1. A BNNY általában a nyelvjárásokra jellemzően több klitikumot mutat fel, mint a standard nyelv. A klitikumoknak két fajtáját különböztethetjük meg: az egyszerű klitikumokat, amelyek jelentése nem tér el az őket alkotó elemek kliticizálódás előtti jelentésétől, valamint a speciális klitikumokat, amelyek egybeolvadás után nem ugyanazt a jelentést hordozzák, mint a kliticizálódás előtt.
2. A BNNY egyszerű klitikumai elsősorban az igék és személyes névmások között jelenik meg. Léteznek akár többtagú klitikumok is, ahol egész igei komplexumok (alany-állítmány-tárgy) olvadhatnak egybe. A kliticizálódás még mondatbevezetőkkel is megtörténhet. Egyszerű egybeolvadás történhet a mondatbevezetők és az őket követő elemek között is.
3. A speciális klitikumok előjárósók és névelők között jöhetnek létre.
4. A konjunkciók speciális egybeolvadásával kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy jellemzően a *weil*-t kivéve, mindenhol megjelenhet opcionálisan, személyes névmással vagy anélkül is. A kliticizálódás feltehetően egy régebbi *tass* konjunkcióval bővített szerkezet egybeolvadása. Ezzel magyarázható, hogy a *weöü* és a *tass* konjunkciók nem vesznek részt a folyamatban. A személyes névmások közül a második személyű alakok gyakorisági foka a legnagyobb, ezért ott fordul elő leginkább a kliticizálódás.
5. Az előjárósókkal való kliticizálódás során megfigyelhettük, hogy azt a szonorikusság és gyakorisági tényező is befolyásolhatja, a *für* és *bis*, valamint a *seit*, és *aus* előjárósók esetében nem jellemző a kliticizálódás, mivel az *aus* helyett más előjárósókat használ a dialektus.
6. A BNNY-ban megindult a nőnemű határozott és a határozatlan névelők kliticizálódási folyamata.
7. A határozott névelők kliticizálódási hajlandósága megegyezik a NÜBLING (2005: 109–111) által felállított rendszerrel. Két kisebb eltérés, hogy a bajor nyelvjárásokban nincs birtokos szerkezet, és a BNNY általában nem használ határozott névelőt az anyagnevek előtt.

9. Összegzés

Dolgozatomban a budakeszi határozott és határozatlan névelők rendszerét, a standardtól eltérő birtokviszony kifejezésének lehetőségeit, az előljárószókat és azok határozott és határozatlan névelőkkel való kombinálódásnak lehetőségeit vizsgáltam.

A határozott névelők kapcsán megállapítottam, hogy azok funkciójukat tekintve hasonlítanak a standard névelőkhöz, de alaki megjelenésükben azoktól jelentősen eltérnek. Legszenvedélyesebbek a többes szám paradigmái, melyek egységesen *ti* alakban jelennek meg. A hím- és semlegesnemben megjelennek gyenge alakú névelők is, melyek feltehetőleg kliticizálódás eredményeként (NÜBLING 1993: 103, 1998: 278, és 1998: 287) alakultak ki. Ezek állhatnak kötött formában és önállóan is.

A határozott névelők funkcióját tekintve azonosítási funkcióiban minimális eltérést tapasztalhatunk a standard nyelvhez képest. A BNNY a standard nyelvvel ellentétben használja a határozott névelőt az elvont fogalmak egyes számban történő általánosítására és a személynevek előtt is. A BNNY-ra is jellemző a bajor nyelvjárások genusváltása, általában a hímnemű főnevek javára. A határozott névelők megjelenésükben és funkcióikban a bajor mintát követik.

A határozatlan névelők történeti áttekintése után (PAUL 1998: 386 és NÜBLING 2006: 100-101) DUDEN (2009:332-337) MERKLE (1996: 88) és ZEHETNER (1985: 114) segítségével rendszereztem azokat. A standard formáktól való eltérésnek egyrészt történeti okai lehetnek: alanyesetben a középkori mintának megfelelően a nemek nem különülnek el egymástól. Fonetikai okokra vezethető vissza, hogy a határozatlan névelőknek két alakja jelenik meg jellemzően, a jelöletlen *a* és jelölt *an* alak. Mivel a jelöletlen *a* alak után nem állhat magánhangzó, ezért jellemző egy *n* hangzó betoldódása, ami nehezítheti a jelölt alaktól való megkülönböztetést. Ez a betoldás azonban nem kötelező. A standard nyelvtől jelentős különbség, hogy a határozatlan névelők alkalmazása kiterjed az anyagnevek, a foglalkozások, és az elvont fogalmak megjelölésére is. Jellemző, hogy a hímnemű mértékegységek mellett az *a* 'egy' határozatlan névelős főnév nem kerül tárgyesetbe. Az *irgend* alakot a nyelvjárás nem ismeri.

A birtokviszony kifejezésére használatos RKB kisebb eltérésekkel a délnémet mintát követi. A történeti áttekintéshez CÍRTILÄ (2006: 75-77, LEISS (1991: 1406-1407) és ÁGEL (1993: 6-7) monográfiáira támaszkodtam.

A német informális nyelvhasználatban előforduló külső birtokos szerkezeteket három csoportba oszthatjuk (MAYER 2012: 119-138). Az A) csoport igéi megengednek érintett (malefaktív/benefaktív) szerepű vonzatot vagy szabad határozót. A szerkezetnek egy

érintettséget kifejező birtokos értelmezés nélküli és egy birtokosi értelmezésű olvasata is van. A birtokosi olvasat feltétele, hogy a datívuszi esetben álló főnév [+élő] jegyű legyen. A B) csoport szerkezeteiben a birtokszó elidegeníthetetlen birtokot jelöl, itt is feltétel az [+élő] jegy. A C) csoport szerkezetei formailag egybeesnek egy délnémet területen használt belső birtokos szerkezettel.

A délnémet belső birtokos szerkezetek feltehetőleg egy Németország-szerte alkalmazott külső birtokos szerkezetnek átértelmezésével alakultak ki. A külső birtokos szerkezetekkel ellentétben a belső birtokos szerkezetekben a részes határozós esetű főnévi kifejezések a birtokszóval egy egységet alkotnak, és nem kötelező az élő jegy. Határozatlan névelővel vagy mennyiségjelzővel, együtt csak ritkán fordulnak elő, tagadó névmással pedig egyáltalán nem realizálható. Az RKB csak harmadik személyű alakok esetében valósulhat meg, a vonatkozó mellékmondatok esetében pedig néhány adatközlőm szerint kivitelezhetetlen. A *wo* partikula megjelenése ZIFONUN (2003: 101) megállapításával ellentétben nem a birtokos névmás megjelenését blokkolja, csupán a birtokos névmás és a vonatkozó névmás együttes megjelenését Ennek az ingadozásnak az oka az lehet, hogy a külső birtokos szerkezet belső birtokossá való grammatikalizálódásának folyamata még nem zárult le teljesen.

Az előjárósók esetében már a standard némettel egybevetve jóval több különbséget tapasztalhattunk, az esethasználatban, és vonzatként való megjelenésükben többször is eltérnek a standard német nyelvhasználattól. Ilyen eltérés, hogy az *aus* előjárósó feltehetően többnyire csak kötőszóként vagy posztpozícióként állhat. A *nach* előjárósó ugyan megjelenik, de szerepét több ízben átveszi a *hində* előjárósó. Az *iıwə* előjárósóval csak átvitt értelemben rendelkezik a dialektus. A standard *über* helyett az *aouwə/ooowə/owə* (ober) előjárósót alkalmazzák, mely a mai standard nyelvben nem létezik.

A nyelvjárás előjárószavainak estválasztása is eltér a standard nyelvi használattól. A *für* előjárósó datívuszi esetet követel, az *um* lokális értelemben állhat datívuszi esettel is. A *mid/mit* és *zə* előjárósók állhatnak akkuzatívusszal is, ami egy régebbi nyelvi korszakra vezethető vissza.

A hagyományosan két esettel álló előjárósók a BNNY-ban a direkcionális jelentésben és a lokális jelentésben egyaránt a datívuszi esetet követelik meg. Akkuzatívuszi használat csak az átvitt értelemben használt előjárósók esetében lehetséges. Általánosan megállapítható, hogy a nyelvjárásban az előjárószavak estehasználata a datívuszi eset irányába tolódik el.

Az előjárószavak választása szempontjából is megfigyelhetünk a standard nyelvtől való eltéréseket. A standard nyelvben tárgyessel álló előjárószavak közül az *um* szerepköre bővül, és kauzatív használatban a *zu* + infinitív szerkezeteket helyettesítheti, valamint a *für* előjárószó helyett '-ért' (értékmeghatározás) értelemben is alkalmazható. A *gegen* előjárószó az *um* előjárószó temporális 'körül' értelmében is alkalmazható.

A standard nyelvben datívusszal álló előjárószavak közül a *von* előjárószónál megfigyelhetjük, hogy a verba dicendi igékkel együtt az *über* helyett alkalmazza a nyelvjárás. A BNNYban nem létezik *zu* + infinitívus szerkezet, ennek pótlására a *zə* előjárószó alkalmas, amennyiben a *zə* + infinitívuszi főnév áll együtt. Állhat a *zə* előjárószó az *an* előjárószó helyett egy lokális felszín felé való mozgás kifejezésére is. A *pei* előjárószó alkalmazható az *an* előjárószó helyett, ha egy pontszerű lokalitással való kapcsolatot fejez ki, melynek a beszélő nem része. Ha a pontszerű lokalitással való kapcsolat középpontjában a célpont áll *zə* előjárói is helyettesítheti. A *mit/mid* előjárószót alkalmazhatjuk az *an* előjárószó helyett, ha függőleges felszínnel hozzuk kapcsolatba.

A két esettel álló előjárószavak esetében megfigyelhetjük, hogy az *an* és az *af* előjárószó használata a BNNY-ban felcserélődik. Ebből következik, hogy a standard *an* előjárószó helyett gyakran az *af* előjárószó áll kötelező vonzatként egyes igék mellett. Az *af* állhat a *für* '-ra', az *in* '-on' és a *nach* 'felé' jelentésében is. A *hində* előjárószó állhat a *nach* előjárószó helyett az 'utána' jelentésben. Az *undə* előjárószó temporális jelentésében a standard *während* helyett alkalmazható. A *zwischen* előjárószó átvitt értelemezésében 'között' jelentésben alkalmazható.

A nyelvjárás az előjárószavak használatában sokszor az osztrák nyelvjáráshoz igazodik, de előfordul magyar hatás is a PP-k vonzatként való megjelenésében.

Jelentős különbség a két esettel álló előjárószók akkuzatívuszi esetvesztése, mely feltehetően a magyar nyelv rendszerének kontakthatása. A vizsgált jelenségeket történetileg és területileg is sikerült a bajor nyelvi rendszerben elhelyezni, és a kontaktushatásokat ábrázolni.

A klitikumok esetében megtapasztalhattuk, hogy standard nyelvvel ellentétben jóval több klitikum jelenik meg a nyelvjárásban. Megkülönböztethetünk egyszerű és speciális klitikumokat. Az egyszerű klitikumok elsősorban igék és személyes névmások között jelennek meg. A speciális klitikumoknak a konjunkciók és egy régebbi *tass* (*dass* 'hogy') konjunkcióval bővített szerkezetek, illetve az előjárószavak és névelők egybeolvadását tekinthetjük.

Az előjárószavak névelőkkel való egybeolvadását a szonorikusság és a gyakorisági tényező is befolyásolhatja. A BNNY-ban megfigyelhető, hogy a határozatlan névelőkkel való

egybeolvadás folyamata elkezdődött. Az előjárószókkal való kliticizálódás során megfigyelhettük, hogy a *für* és *bis*, valamint a *seit* és *aus* előjárósók esetében nem jellemző a kliticizálódás, mivel az *aus* helyett más előjárósókat használ a dialektus. A BNNY-ban megindult a nőnemű határozott és a határozatlan névelők kliticizálódási folyamata.. A határozott névelők kliticizálódási hajlandósága megegyezik a NÜBLING által felállított rendszerrel.

A BNNY morfoszintaxisának kutatására további lehetőségek adódnak. Érdeemes kutatni a viszonylag szabad szórendet, a mondatkeretből való kizárást és a *zu*+infinitívusz szerkezetek elkerülési technikáit, vagy a kettős tagadás megjelenését. A BNNY a többi bajor nyelvjáráshoz hasonlóan kerüli a passzív szerkezetek használatát. Kutatásra érdemes a *tun* segédige használata is.

8. Summary

This study investigated the system of definite and indefinite articles in the Budakeszi dialect of the German language, to express the possibilities of the genitive relation.

I examined the possibility of the cliticization of the prepositions and definite and indefinite articles. I established that the definite and indefinite articles in view of their function are similar to the standard articles but differ significantly from these in their formal appearance. The weak formal articles appear in the neuter and masculine forms, which is presumably the result of cliticization. These can stand alone or be in fixed form.

There are more deviations in the function of the indefinite articles in the nominative case, and the genders do not differ from each other: this was the situation in standard German in the Middle Ages. There are two forms of the indefinite articles: the unmarked *a* and the marked *an* form. After the unmarked *a* form, it is typical to insert an *n* because it can be difficult to distinguish a vowel from the unmarked article. The use of the indefinite articles spread over the concrete noun, the profession and other abstract concepts, is significantly different from the standard language.

The RKB (the possessive relation expressed by an indirect object) is similar to the South German pattern with some deflection. The internal South German possessive relation structure probably developed from an external possessive structure which had been in use all over Germany. In contrast with the external possessive structure the indirect object creates one unit with the possessor in the internal possessive structure and its [+living] mark is obligatory. This is not found with negative pronouns and with indefinite articles; quantitative attributes appear rarely. The RKB can only be realized with the third person singular or plural and it cannot appear in a relative dependent clause.

There are more differences found in the use of prepositions than in the use of simple grammar cases, and their appearance as arguments differs in more cases from the standard German language. These deviations of the Budakeszi German dialect follow the patterns of Austrian Bavarian dialects. However, there can also be Hungarian influences in the use of PPs, such as arguments. The significant difference is the loss of accusative in the "doubtful" prepositions in the German dialect in Budakeszi, which is probably the effect of contact with the Hungarian language.

These examined phenomena are placed with complete success in the Bavarian language system both territorially and historically, and the contact language effect is

successfully represented. They can be found more often in the case of clitics appearing in a German dialect than in the standard language.

We can differentiate simple and special clitics. The simple clitics appear especially between verbs and personal pronouns. The special clitics are established between prepositions and articles, and between conjunctions and verb inflections. The merge of the prepositions and articles is influenced by the sonority and frequency. The beginning of a merge of the indefinite articles can be observed in the German dialect of Budakeszi.

It is a distinct Bavarian phenomenon that the clitics also appear in conjunctions. This is probably the merge of a former construction with the conjunction *tass* (dass, ‘that’).

There are many research possibilities in the area of morphosyntax of the German language in Budakeszi. The relatively free word order, the extraposition after the verb cluster, avoiding the *zu* + infinitive constructions, and the appearance of the double negation is worthy of research.

Like the other Bavarian dialects, the German dialect in Budakeszi avoids the use of passive constructions. The use of the auxiliary *tun* is also worth researching.

9. Zusammenfassung

Das Thema dieser Dissertation ist die Beschreibung der bestimmten und unbestimmten Artikel, der Possessivkonstruktionen, der Präpositionen und der Klitisierungsmöglichkeiten der Präpositionen mit bestimmten und unbestimmten Artikeln in der deutschen Mundart von Budakeszi.

Ergebnisse:

Die bestimmten und unbestimmten Artikel in der Budakeszer Mundart sind in Hinsicht ihrer Funktion der Standardsprache ähnlich. Sie weichen aber in ihrer Form von den ihnen entsprechenden Formen der Standardsprache sehr ab. In Maskulinum und Neutrum erscheinen schwache Formen der bestimmten Artikel, die wahrscheinlich als Folge einer Klitisierung entstanden sind. Diese können sowohl alleine als auch in gebundenen Formen auftreten.

In der Funktion der unbestimmten Artikel lassen sich mehrere Unterschiede feststellen. Die unbestimmten Artikel der drei Genera haben im Nominativ die einheitliche *ein* Form des Mittelhochdeutschen bewahrt. Die unbestimmten Artikel weisen eine unmarkierte *a* und eine markierte *an* Form auf. Nach der unmarkierten *a* Form kann im darauffolgenden Wort kein Vokal im Anlaut stehen, so lässt sich ein *n*-Laut hineinschieben. So entsteht eine unmarkierte *an* Form, die aber sehr schwer von der markierten *an* Form zu unterscheiden ist. Ein wesentlicher Unterschied ist, dass die unbestimmten Artikel auch vor Stoffnamen und Abstrakta stehen können.

Der adnominale possessive Dativ (in der Dissertation als RKB gekürzt) ist auch in der deutschen Umgangssprache bekannt, funktioniert aber im bairischen Sprachgebiet anders. In der deutschen Umgangssprache können der Dativ und der Kopfnomen nicht als eine einzige Konstituente betrachtet werden. Sie lassen sich nicht gemeinsam ins Vorfeld verschieben. Diese Konstruktionen der Umgangssprache können meistens nur mit Nomen [+lebendig] hergestellt werden. Sie kommen mit unbestimmten Artikeln oder mit Massenangaben nur selten vor. Im Bairischen können der Dativ und der Kopfnomen eine einzige Konstituente bilden und so können sie beide am Satzanfang stehen. Diese Konstruktion ist als Ergebnis einer Umdeutung der Konstruktion der Umgangssprache zu betrachten. Wesentliche Unterschiede sind noch, dass die Konstruktion auch mit Nomina [-lebendig] herzustellen ist, und nicht mit Negationspartikeln vorkommt. Die Konstruktionen in Budakeszi kommen nur im Sg. 3. Ps. vor.

Die Präpositionen der Budakeszer Mundart weisen schon viel mehr Unterschiede im Vergleich zu den Präpositionen der Standardsprache vor. Die Anwendung der PP-en als Valenz weicht von der der Standardsprache ab, sie folgt oft österreichischen Mustern, aber es kommt auch oft zu einer Kontaktwirkung des Ungarischen vor. Besonders bemerkenswert ist der Kasusverfall bei Wechselpräpositionen, der Akkusativ fällt weg, es wird ausschließlich der Dativ sowohl lokal als auch direktional angewendet. Diese Erscheinung ist eine Kontaktwirkung des Ungarischen.

Die untersuchten Erscheinungen konnten sowohl historisch als auch geographisch in dem bairischen Sprachsystem geordnet und auch die Kontaktwirkungen dargestellt werden.

Die Budakeszer Mundart weist viel mehr Klitika als die Standardsprache auf. Es lassen sich einfache und spezielle Klitika feststellen. Die einfachen Klitika treten als Verschmelzungen von Verben und Personalpronomen auf. Die speziellen Klitika kommen als Verschmelzungen von Präpositionen und Artikel, oder Konjunktionen und Verbflexionen vor. Die Verschmelzungen der Präpositionen mit Artikeln werden von der Sonorität und Vorkommenshäufigkeit geregelt. Die Verschmelzungen der Präpositionen der Budakeszer Mundart zeigen, dass der Prozess der Verschmelzung der Präpositionen mit unbestimmten Artikeln angefangen hat.

Das Auftreten der Verbflexionen an Konjunktionen ist eine typisch bairische Erscheinung. Wahrscheinlich sind diese Verbflexionen keine Flexionen, sondern eine Verschmelzung einer früheren, mit der Konjunktion *dass* erweiterten Konstruktion.

Aussichten:

Für die Forschung der Morphosyntax der Budakeszer deutschen Mundart bieten sich weitere Gebiete: Die Forschung der verhältnismäßig freien Wortfolge, die Ausklammerung, die Ersatzformen der zu + Infinitivkonstruktionen, oder die Erscheinung der doppelten Negation. Die Passivkonstruktionen der Budakeszer deutschen Mundart werden durch eine dritte Person im Plural umgangen. Auch das Modalverb *tun* ist der Untersuchung wert.

Irodalom:

- ADMONI, Wladimir 1990. *Historische Syntax des Deutschen*. Tübingen: Niemeyer.
- ÁGEL, Vilmos 1993. Dem Jubilar seine Festschrift. Ein typologisches Kuckucksei in der deutschen Substantivgruppe. In: BASSOLA Péter–HESSKY Regina–TARNÓI László (Hg.): *Im Zeichen der ungeteilten Philologie. Festschrift für Professor Dr. sc. Karl Mollay zum 80. Geburtstag*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 1–18.
- ÁGEL, Vilmos 1996. Finites Substantiv. *Zeitschrift für Germanistische Linguistik*. XXIV/1, 16–57.
- ÁGEL, Vilmos 1997. Nominalphrase und -flexion. I. Probleme und Entwicklungstendenzen. *Deutschunterricht für Ungarn*. 1997/2, 55–70.
- BAYER, Josef 2013. Klitisierung, Reanalyse und die Lizenzierung von Nullformen: zwei Beispiele aus dem Bairischen. In: *Dialektologie in neuem Gewand : zu Mikro-, Varietätenlinguistik, Sprachenvergleich und Universalgrammatik / hrsg. von Werner Abraham - Hamburg : Buske, 29-46. - (Linguistische Berichte : Sonderheft ; 19). - ISBN 978-3-87548-675-9*
http://kops.uni-konstanz.de/bitstream/handle/123456789/25855/Bayer_258554.pdf?sequence=1
 (2015 04. 09.)
- BEDNÁRIK, János 2009. A budakeszi milimárik. In: Hubai Gabriella (szerk.): *Jászberényi huszár. Hallgatói tanulmányok Kocsis Gyula 60. születésnapjára*. Budapest. 131-151
- BEREND, nina/KNIPF-KOMLÓSY Elisabeth (eds.) 2006. Sprachinselwelten. The world of language islands. Entwicklung und Beschreibung der deutschen Sprachinseln am Anfang des 21. Jahrhunderts. The developmental stages and the description of the German language islands at the beginning of the 21st century. Frankfurt am Main: Peter Lang
- BINDORFFER, Györgyi 2008. Mit Schrammelmusik aufgewachsen – Volkskultur als Repräsentationsform der ethnischen Identität bei den Ungarndeutschen. In: Schell CS, Posser M. (szerk) *Fest, Brauch identität/Ünnep szokás identitás. Ungarisch deutscher Kontaktfelder*. Freiburg im Breisgau. Johannes Künzig Insitut für Ostedeutsche Volkskunde. 1-14.
- BINDORFFER, Györgyi 2008a. Változatok a kettős identításra. Kisebbségfi léthelyzetek és identítasalakzatok a magyarországi horvátok, németek, szerbek, szlovákok,

- szlovének körében. Budapest. Gondolat – MTA Etnikai Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- BÓNA, ÉVA 2015. Az identitás kérdésének vizsgálata a Budakeszin élő német nemzetiségi fiatalok örében. Untersuchung zur Identität von jungen Ungarndeutschen in Budakeszi. Szakdolgozat. ELTE, kéziratban
- BONOMI, Eugen 1941. Die Pest im Ofner Bergland. *Südost-Forschungen*. VI, 498–535.
- BÖLÖNI, Petra 2009. Religionsausübung und Seelsorge in deutscher Sprache in Wudigeß. Szakdolgozat. ELTE, kéziratban
- BRAUNE, Wilhelm 1987¹⁴. *Althochdeutsche Grammatik*. Hans EGGERS (Bearb.). Tübingen: Niemeyer.
- BREINDL, Eva 2006. Präpositionalphrasen. In: Vilmos AGEL–Ludwig M. EICHINGER–Hans-Werner EROMS–Peter HELLWIG–Hans Jürgen HERINGER–Henning LOBIN, (Hg.). *Dependenz und Valenz. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung*. II. Berlin: De Gruyter, 936–951. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, 25.
- BRENNER, Koloman – ERB, Maria – MANHERZ, Karl (Hg.), 2008. *Ungarndeutscher Sprachatlas (UDSA)*. Südungarn. Erster Halbband. Budapest: ELTE Germanistisches Institut.
- BRENNER, Koloman 2004. Plosive der deutschen Dialekte in West-Ungarn. Budapest. (=Budapester Beiträge zur Germanistik 44).
- BUßMANN, Hadumod 1990². *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- CÎRILĂ, Bogdana 2006. Zum adnominalen Possessiven Dativ im Deutschen. In: Analele Universităţii Din Craiova, Seria Ştiinţe Filologice Lingvistică Anul XXVIII, Nr. 1–2, 73–79.
- DAL, Ingerid 2014⁴. Kurze deutsche Syntax auf historischer Grundlage. In: *Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte*. B. Ergänzungsreihe Bd. 7. Neu bearbeitet von Hans Werner Eroms Walter de Gruyter GmbH Berlin. https://books.google.hu/books?id=P6boBQAAQBAJ&pg=PA57&lpg=PA57&dq=Die+Präposition+ober&source=bl&ots=1OY_AzPogn&sig=z9R_pMFsMs7nVUO_SCI1He6EcctU&hl=hu&sa=X&ei=kSkJVcCWGoWUaqDggIgD&ved=0CEoQ6AEwBTgK#v=onepage&q&f=false (2015 03. 18.)

- DEBUS, Friedhelm 1999. *Entwicklungen der deutschen Sprache in der Gegenwart - und in der Zukunft?* Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz-Stuttgart: Steiner.
- DEMSKE, Ulrike 2000. *Merkmale und Relationen. Diachrone Studien zur Nominalphase im Deutschen.* Berlin: Gruyter.
- Duden, Deutsches Universalwörterbuch* 1996³. GÜNTHER Drosdowski (Red.). Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich: Dudenverlag.
- Duden, Die Grammatik. Unentbehrlich für richtiges Deutsch* 2009⁸. IV, Kathrin KUNKEL-RAZUM (Red.). Mannheim–Wien–Zürich: Dudenverlag.
- É. KISS, Katalin–KIEFER, Ferenc–SIPTÁR, Péter 2003. *Új magyar nyelvtan.* Budapest: Osiris Kiadó.
- EBERT, Robert Peter 1986. *Historische Syntax des Deutschen. II.* Bern–Frankfurt am Main–New York: Lang.
- EISENBERG, Peter 2006³. *Grundriß der deutschen Grammatik. I–II.* Stuttgart–Weimar: Metzler.
- ERB, Maria 1997. *Ungarische Lehnwörter in den neueren deutschen Sprachinseln Ungarns bis 1945. Strukturlinguistische und soziopragmatische Untersuchungen.* Budapest: MTA. (Diss.)
- ERB, Mária 2002. *Zugewinn oder Abbau? Ungarische Lehnwörter in den neueren deutschen Sprachinselmundarten Ungarns bis 1945.* In: ERB Mária (szerk.). *„und Thut ein Gnügen Seinem Amt“.* Festschrift für Karl Manherz zum 60. Geburtstag. Budapest: ELTE Germanisztikai Intézet, 27–42.
- ERB, Maria 2006. „[...] wail’s Lem es so procht hot [...]” / „[...] mert így hozta az élet [...]” – A nyelvcsere és a nyelvmegőrzés dimenziói a magyarországi németeknél a tarjáni közösség példáján. In: Tóth Ágnes – Vékás János szerk., *Egység a különbözőségben. Az Európai Unió és a nemzeti kisebbségek. Érték és Valóság* 6. Friedrich Ebert Stiftung, Budapest. 103–136
- ERB, Maria - DINGELDEIN, Heinrich J. (Hg.), 2012: *Ungarndeutscher Sprachatlas (UDSA). Südungarn. Zweiter Halbband.* Budapest: ELTE Germanistisches Institut.
- ERB, Maria 2012 *Wenn das Fremde zum Eigenen wird. Korpusbasierte Untersuchungen zu den ungarischen Lehnwörter der nachtürkischen deutschen Sprachinselmundarten von Ungarn bis 1945.* Budapest. ELTE Germanistisches Institut.

- ESZTERLE, M. Edit 1929. *A budakeszi német nyelvjárás hangtana*. Budapest. Német Philologiai Dolgozatok, 16.
- FOLLATH, Franz (Hg.) 1986. *Wudigeß. Budakeszi*. Heidelberg: Druck Winter.
- FOLLÁTH Ferenc 1941: Szóképzés a budakörnyéki német nyelvjárásban. Budapest.
- FÖLDES, Csaba 2005. Kontaktdeutsch. Zur Theorie eines Varietätentyps unter transkulturellen Bedingungen von Mehrsprachigkeit. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- FÖLDES, Csaba 2006. „Sprachinsel“-Paradigma auf dem Prüfstand. Konzept, Terminologie und Forschungsmethodologie. *Zeitschrift für Deutsche Philologie*, CXXV: 321–341.
- GÁL, Susan 1993. Diversity and contestaion in linguistic ideologies. German speakers in Hungary.-In *Language in society* 22. 337-359
- GELLÉR, Dávid 2013. A polgárosodás kezdetei Budakeszin. In: *Budakeszi Hírmondó – Budakesser Stadtanzeiger* 2013 március. Budakeszi Polgármesteri Hivatal. Budakeszi.
http://hirmondo.budakeszi.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=2219:a-polgarosodas-kezdetei-budakeszin&catid=71:mesel-a-mult&Itemid=142
 (2016. 04. 16.)
- GERNER Zsuzsanna 2003. Zur Sprache und Identität in Nadasch/Mecseknadasd. Eine empirische Untersuchung zur Sprachkontaktsituation und Identitätsbildung in der ungarndeutschen Gemeinde Nadasch. Budapest, ELTE Germanistisches Institut (=Ungarndeutsches Archiv 7)
- GERNER Zsuzsanna 2015. Zu soziolinguistischen Aspekten des Sprachkontaktes in den Sprachinseln Ungarns In: Gerner Zsuzsanna, Kupa László (szerk) *Ethnisches Leporello: Exemplifizierung ethnischer Kooperationen aus Mitteleuropa*. Hamburg: Verlag Dr. Kovac. pp. 41-68.
- GRIEBHABER, Wilhelm 2007. Präposition. In. *Handbuch der deutschen Wortarten*. Ludger HOFFMANN (Hg.). Berlin–New York: De Gruyter, 629–655.
- HACKER, Werner 1977. Auswanderungen aus Oberschwaben im 17. und 18. Jahrhundert. Stuttgart: Konrad Theiss Verlag.
- HESSKY, Regina 1997. „Ungarisch-Deutsch“ In: *Kontaktlinguistik*. II. Hans GOEBL (Hg.). Berlin–New York: De Gruyter, 1723–1731. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, 12.

- HUBER, Ágnes 2003. Die interethnischen Beziehungen der Ungarndeutschen im Spiegel ihres ethnischen Identitätsbewusstseins. - In: MAHNERZ, Karl (Hg) Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen 20. 82-122.
- HUBER Ágnes 2005. Ungarndeutsche Dichtung und doppelte Identität. Deutsch-ungarisches Selbstbewusstsein in Gedichten der Nachkriegsepoche. In: MANHERZ, Karl (Hg) Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen 22. 129-151.
- HUTTERER, Claus Jürgen 1963. Das Ungarische Mittelgebirge als Sprachraum. Halle – Saale: VEB Niemeyer.
- HUTTERER, Claus Jürgen 1975. Die deutsche Volksgruppe in Ungarn. In: Balassa, I. - Klotz, C.- Manherz, K. (Hrsg.): Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen. Budapest: Néprajzi Társaság. 11-33.
- HUTTERER, Claus Jürgen 1982. Sprachinselforschung als Prüfstand für dialektologische Arbeitsprinzipien. In: *Dialektologie. Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung*. I. Werner BESCH (Hg.). Berlin–New York: De Gruyter, 178–189. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, 2.
- HUTTERER, Claus Jürgen 1994. Sprachinseldialektologie In: *Dialektologie des Deutschen und Entwicklungstendenzen*. Hg. v. Klaus Mattheier, Peter Wiesinger. Tübingen. 93-101.
- JAUTZ, M. Flamina 1939. *Budakeszi. Földrajzi tanulmány*. Szeged.
- KNÁB, Elisabeth 1994. Passivkonstruktionen in der Mundart von Nadwar/Nemesnádudvar. Doktorische Dissertation. PTE BTK Germanisztikai Intézet. Kézirat.
- KNIPF-KOMLÓSI, Elisabeth 2003. Neue Sicht – Neue Perspektiven. Ein Plädoyer für eine neue Sicht der Sprachforschung. In: Eckhardt EGGERS–Jürgen Erich SCHMIDT–Dieter STELLMACHER (Hg.). *Moderne Dialekte – Neue Dialektologie. Akten des 1. Kongresses der Internationalen Gesellschaft für Dialektologie des Deutschen (IGDD) am Forschungsinstitut für Deutsche Sprache „Deutscher Sprachatlas“ der Philipps-Universität Marburg vom 5–8. März 2003*. Stuttgart: Franz Steiner, 209–229.
- KNIPF-KOMLÓSI, Elisabeth 2011. Wandel im Wortschatz der Minderheitensprache. Am Beispiel der Deutschen in Ungarn. In: *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*. Beihefte. Bd. 145. Stuttgart: Steiner 58
- KNIPF-KOMLÓSI Elisabeth 2012. Methodische Überlegungen in der Minderheitenforschung, Methodenvielfalt und Schwierigkeiten bei der Dateninterpretation. In: Djatlowa Valentina (szerk.) *Forschungen deutscher*

- Dialekte in Russland: Geschichte, Gegenwart und Zukunft russlanddeutscher Sprechinseldialektologie. Moszkva TVDK-Press. 49-55.
- KŐRÖSINÉ MERKL, Hilda 2001. A kántoriskolától a gimnáziumokig. Az oktatásügy fejlődése a kezdetektől napjainkig. In. KŐRÖSINÉ MERKL Hilda (szerk.): *Budakeszi évszázadai. A harmadik évezred kezdetéig*. Budakeszi: Budakeszi Önkormányzat, 363–381.
- KSH 2013. A 2011. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS 3. Területi adatok 3.14. Pest megye. Dr Vukovich Gabriella. Miskolc.
http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_14_2011.pdf
 (2016 04.14.)
- KUHN, Walter, 1934. Deutsche Sprachinselforschung. Geschichte, Aufgaben, verfahren, Planen.
- LEE-SCHOENFELD, Vera 2006. German possessor datives raised and affected. *J Comp German Linguist*, IX, 101–142.
- LEHMANN, Christian 2002². *Thoughts on grammaticalization*. Erfurt. Arbeitspapiere des Seminars für Sprachwissenschaft der Universität, 9.
- LEISS, Elisabeth 1991. Grammatische Kategorien und sprachlicher Wandel. Erklärung des Genitivschwunds im Deutschen. In: Werner BAHNER– Joachim SCHILDT–Dieter VIEHWEGER (Hg.). *Proceedings of the XIVth International Congress of Linguists*. II. Berlin: Akademieverlag, 1406–1409.
- LEYS, Odo 1994. Die Präposition zu als Bezeichnung der Lage in der Richtung. In: Heinrich LÖFFLER–Hugo STEGER (Hg.). *Texttyp, Sprechergruppe, Kommunikationsbereich. Studien zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart: Festschrift für Hugo Steger zum 65. Geburtstag*. Berlin–New York: De Gruyter, 271–277.
- MANHERZ, Karl 1981. Die ungarndeutschen Mundarten und ihre Erforschung in Ungarn.
http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/nemetek/beitrag_e_zur_volkskunde_der_ungarndeutschen/1985/pages/002_karl_manherz_mundart.htm (2016 03. 14.)
- MANHERZ, Károly - WILD, Katalin 1997. *Zur Sprache und Volkskultur der Ungarndeutschen*. Egységes jegyzet a pedagógusképző intézmények német nemzetiségi hallgatói számára. Budapest.
- MANHERZ, Károly 2014. A magyarországi német dialektológiáról* Kutatási tendenciák és eredmények In: Magyar Nyelv 110. év 1. szám
<http://www.c3.hu/~magyarnyelv/14-1/manherz14-1.pdf> (2016. 04. 22)

- MÁRKUS, Éva 2003. Deutsche Mundarten im Ofner Bergland. Budapest: ELTE Germanisztikai Intézet, 2003. 290 p. (Ungarndisches Archiv;4.)
- MÁRKUS, Éva 2014. Die deutsche Mundart von Deutschpilsen/Nagybörzsöny. (= Beiträge zur Sprachinselforschung 22). Wien: Praesens Verlag.
- MÁRKUS Éva – BALOGHNÉ NAGY Gizella 2014. Complementizers in the German-language Sprachinsel of Deutschpilsen/Nagybörzsöny (Hungary). In: STUF - Language Typology and Universals. 67/4, Special Issue: Bidese Ermenegildo – Putnam T. Michael (Eds): German complementizers in contact, Pages 445–468.
- MATTHEIER, Klaus J. 1994. Theorie der Sprachinsel. Voraussetzungen und Strukturierungen. In: Sprachinselforschung. Eine Gedenkschrift für Hugo Jeding. Hg. K. J. Mattheier, N. Berend. Frankfurt. 333-348
- MATTHEIER, Klaus J. 2002. Sprachinseln als Arbeitsfelder Zu den zentralen Forschungsdimensionen der Erforschung deutscher Sprachinseln. In: ERB, Maria et al (Hg.) "unt Thut ein Gnügen Seinem Amt" Festschrift für Karl Manherz zum 60. Geburtstag. (= Budapester Beiträge zur Germanistik 39). Budapest ELTE Germanistisches Institut 135-144.
- MAYER, Edina Zsuzsanna 2012. „Wer hat dem Wächter den Schlüssel weggenommen?“ Külső birtokossal rendelkező szerkezetek a németben. *LingDok. Nyelvész-doktoranduszok dolgozatai*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola. XI. 119–139.
- MERKLE, Ludwig 1996⁶. *Bairische Grammatik*. München: Hugendubel.
- MIKOSCH, Ingrid. 1987. Die Präpositionen in gesprochener Sprache: Vorkommen und Funktion : untersucht an Tonbandaufnahmen aus Baden-Württemberg, Bayrisch-Schwaben und Vorarlberg. Tübingen: M. Niemeyer.
- https://books.google.hu/books?id=y-nrpYWjGgMC&pg=PA81&lpg=PA81&dq=die+Präposition+ober&source=bl&ots=kN0pSZ_uZG&sig=Mm47IGMO8z-tLqJjm4x1NG2X1EU&hl=en&sa=X&ei=BSIJVYXMctLiavP7gZAN&ved=0CGYQ6AEwCQ#v=onepage&q=die%20Pr%C3%A4position%20ober&f=false (2015 03. 18.)
- MKKSH 1912. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.

- http://konyvtar.ksh.hu/inc/kb_statistika/Manda/MSK/MSK_042.pdf (2016 04.14.)
- MOLLAY, Károly 1942. Ödenburg. Helynévfejtés és településtörténet. A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve. Budapest, 631–72; különnyomatban: Budapest.
- MUHR, Rudolf 1995. Grammatische und pragmatische Merkmale des österreichischen Deutsch In: R.Muhr, R.Schrodt, P.Wiesinger (Hrsg.): Österreichisches Deutsch. Linguistische sozialpsychologische und sprachpolitische Aspekte einer nationalen Variante des Deutschen. Hölder-Pichler-Tempsky Verlag. Wien. S. 208-234
- MUHR, Rudolf 2000. Österreichisches Sprachdiplom Deutsch. Lernzielkataloge zu Basisformulierungen, Lexik, Sprechhandlungen, Höflichkeitskonventionen, Diskurs und Diskursstrukturen, Deutsch als plurizentrische Sprache. Wien: Öbv&hpt.
- MÜLLER, Márta 2011. Lexikalisch-semantische Merkmale der Handwerksfachwortschätze in Werischwar/Pilisvörösvár. Budapest: ELTE Germanistisches Institut.
- MÜLLER, Márta 2013.. Bajor utcanévek egy magyarországi német településen. In: Névtani értesítő 2013/35, p. 97-107
- MÜLLER Márta 2015. Ein Wörterbuch überdauert. Vorergebnisse eines Sprachinselwörterbuch-Projektes In: Johanna Backes, Zoltán Szendi (szerk.) Jahrbuch der ungarischen Germanistik 2014. 354 p. Budapest; Bonn: Gondolat.
- MÜLLER, Márta - KNIPF-KOMLÓSI, Elisabeth 2013. Sprachinselwörterbuch im 21. Jahrhundert - das Wörterbuch der ungarndeutschen Mundarten (WUM) In: Martin Lachout (szerk.) Aktuelle Tendenzen der Sprachwissenschaft. 588 p. Konferencia helye, ideje: Prague, Csehország, 2011.05.26-2011.05.28. Hamburg: Verlag Dr. Kovac, pp. 59-72. (PHILOLOGIA - Sprachwissenschaftliche Forschungsergebnisse; 176.)
Kiadói Kör, pp. 147-169.
- NÜBLING, Damaris 1993. Synthesetendenzen im Alemannischen. Die Klitisierung von Artikel und Personalpronomen. In: Volker SCHUPP (Hg.). *Alemannisch in der Regio. Beiträge zur 10. Arbeitstagung alemannischer Dialektologen in Freiburg/Breisgau 1990*. Göttingen: Kümmerle, 97–112. Göppinger Arbeiten zur Germanistik, 593.
- NÜBLING, Damaris 1998. Wann werden die deutschen Präpositionen flektieren? Grammatikalisierungswege zur Flexion. In: Ray FABRI–Albert ORTMANN–Theresia

- PARODI (Hg.). *Models of Inflection*. Tübingen: Niemeyer, 266–289. Linguistische Arbeiten, 388.
- NÜBLING, Damaris 2005. in die über in'n und ins bis im. Die Klitisierung von Präposition und Artikel als Grammatikalisierungsbaustelle. In: Torsten LEUSCHER–Tanja MORTELMANS–Sarah de GROODT (Hg.). *Grammatikalisierung im Deutschen*. Berlin–New York: De Gruyter, 105–131.
- NÜBLING, Damaris 2006². *Historische Sprachwissenschaft des Deutschen. Eine Einführung in die Prinzipien des Sprachwandels*. Tübingen: Narr.
- PAUL, Hermann 1998²⁴. *Mittelhochdeutsche Grammatik*. Peter WIEHL–Siegfried GROSSE, (Überarb.). Tübingen: Niemeyer.
- PETZ, Gedeon 1898. A német jövevényzavakról. Akadémiai Értesítő
- PETZ, Gedeon 1905. A hazai idegen nyelvjárásokról. Akadémiai Értesítő
- PINTÉR, Mónika 1997. Untersuchungen zum Sprachgebrauch und zur Spracheinstellung der Deutschen in Wudigess/Budakeszi. Szakdolgozat. ELTE, kéziratban.
- POGÁNY, Irén 1968. Beiträge zur bewußten Flurnamenschöpfung in Ungarn um die Mitte des 19. Jahrhunderts. In: ALH 18. 317ff
- POLENZ, Peter von 2000². *Deutsche Sprachgeschichte vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart*. Band I: Einführung, Grundbegriffe 14. bis 16. Jh. Berlin/New York.
- REICHMANN, Oskar/ WEGERA Klaus-Peter (Hg.) 1993. *Frühneuhochdeutsche Grammatik*, von Robert Peter Ebert, Oskar Reichmann, Hans-Joachim Solms und Klaus-Peter Wegera. (Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte Niemeyer, Tübingen.
- REIN, Kurt 1994. *Südostdeutsche Sprachinseldialektologie heute*. In: Klaus MATTHEIER–Peter WIESINGER (Hg.). *Dialektologie des Deutschen. Forschungsstand und Entwicklungstendenzen*, Tübingen: Niemeyer, 103–127. Reihe Germanistische Linguistik, 147.
- RIZZI, Luigi 1990. *Relativized Minimality*. Cambridge: The MIT Press.
- SCHIRMUNSKI, Viktor, 1930. *Sprachgeschichte und Siedlungsmundarten*. In: Germanisch-Romanische Monatsschrift 18.
- SCHMELLER, Johann Andreas 1821. *Die Mundarten Bayerns grammatisch dargestellt*. – München
- SCHMIDT, Heinrich 1911. Die deutschen Mundarten in Südungarn. In: ZsfdMaa.1911.
- SCHWARTZ, Elemér 1905. A hazai német nyelvjárások (Die ungarländischen deutschen Mundarten) In: Akadémiai Értesítő, Budapest.

- SEILER, Guido 2003. *Präpositionale Dativmarkierung im Oberdeutschen*. Stuttgart: Steiner. Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik (Beiheft), 124.
- SOMLAI, Péter Ferenc 2003. Vergleichende Analyse von Sprachgewohnheiten (am Beispiel der Gemeinde Budakeszi/Wudigess). Nyelvi szokások összehasonlító elemzése Budakeszi példáján. Szakdolgozat. ELTE, kéziratban
- SONDEREGGER, Stefan 1987². *Althochdeutsche Sprache und Literatur*. Berlin–New York: De Gruyter.
- SOWINSKI, Bernhard 1974. Grundlagen des Studiums Germanistik I. Sprachwissenschaft. Böhlau Verlag Köln Bd I.
- STEININGER, Reinhold 1994. *Beiträge zu einer Grammatik des Bairischen*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- SZABÓ, Dezső 2006. Geschichte der Ungarndeutschen. In: Ungarndeutsche Minderheitenkunde (13-70)
<http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Germanisztika/113Szab%F3/I%20Geschichte.pdf> (2016. 04. 14.)
- SZILÁGYI-KÓSA, Anikó 2011. Ungarndeutsche Personennamen im Plattenseeoberland. Budapest: ELTE Germanistisches Institut.
- SZPL - Székesfehérvári Püspöki Levéltár. Székesfehérvár. Canonica Visitatio. 1745-1868. Budakeszi 1745.
<http://www.szfvar.katolikus.hu/gyujtemenyek/leveltar/csaladfakutatas/lelekosszeirasok/6> (2015. március. 7.)
- TAFFERNER, Anton 1974. *Quellenbuch zur Donauschwäbischen Geschichte*. I. München: Meschendorfer.
- TEUCHERT, Hermann 1915. Grundsätzliches über die Untersuchung von Siedlungsmundarten. In: ZfdMa, 409-415.
- UZONYI, Pál 1998. Phonetik und Phonologie des Deutschen: Einführung und Chrestomatie Budapest: Akadémiai kiadó.
- VERGNAUD, Jean-Roger–ZUBIZARRETA, Maria-Luisa 1992. The Definit Determiner and the Inalienable Construction in French and in English. *Linguistic Inquiry*: XXIII/4, 595–652.
- WASSERTHEURER, Peter. *Geschichte der deutschen Volksgruppen in Südosteuropa. Ansiedlung, Nationales Zusammenleben, Vertreibung, Integration*. Wien: Dr. Karl Kummer Institut. (Reg. Nr. 84128)

- http://www.donauschwaben.net/download/Deutsche%20Volksgruppen_Langfassung.pdf (2012. szeptember 24.)
- WIESE, Bernd 2004. Über Lokalisationssysteme. Zur Struktur des Inventars der deutschen Lokalpräpositionen, mit Berücksichtigung finno-ugrischer Lokalkasussysteme. <http://www1.ids-mannheim.de/fileadmin/gra/texte/wi7.pdf> (2013. október 23.)
- WIESINGER, Peter 1980. Deutsche Sprachinseln. Lexikon der germanistischen Linguistik. Tübingen. 491-500
- WILD, Katharina 1994. Syntax der eingeleiteten Nebensätze in den Fuldaer deutschen Mundarten Südungarns. *Studies in Modern Philology* 11. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- WILD, Katharina 2003. Zur komplexen Analyse der 'Fuldaer' deutschen Mundarten Südungarns. In: Manherz, Karl Hrsg., *Ungarndeutsches Archiv* 6. ELTE Germanistisches Institut, Budapest. 6–167.
- WILD, Katharina 2011. Die deutschen Dialekte im Baranyaer Dreieck. In Marijan Bobinac (Hg) *Zagraber Germanistische Beiträge Jahrbuch für Literatur und Sprachwissenschaft*. 20. Zagreb. 151-163.
- WILMANN, Wilhelm 1909¹⁻². *Deutsche Grammatik. Gotisch, Alt-, Mittel- und Neuhochdeutsch. 3. Flexion. 2. Nomen und Pronomen*. Straßburg: Trübner.
- ZEHETNER, Ludwig 1985. *Das bairische Dialektbuch*. München: Beck.
- ZIFONUN, Gisela 2003. *Dem Vater sein Hut*. Der Charme des Substandards und wie wir ihm gerecht werden. In: *Deutsche Sprache* 2/03. (Deutsche Sprache Jahrgang 2/31). Berlin: Schmidt, 2004. 97-126
- ZIFONUN, Gisela 2005. Der Dativ ist dem Genitiv sein Tod: zur Analyse des adnominalen possessiven Dativs. In: Franz Josef d'Avis (Hg.): *Deutsche Syntax: Empirie und Theorie. Symposium in Göteborg 13.-15. Mai 2004*. (= Göteborger Germanistische Forschungen 46). Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis. 25-51.
- ZIFONUN, Gisela 2010. Possessive Attribute im Deutschen. In: Gunkel, Lutz/Rijkhoff, Jan (Hg.): *Deutsche Sprache* 2/10. Themenheft: Modifikation im Deutschen: Kontrastive Untersuchungen zur Nominalphrase. (Deutsche Sprache Jahrgang 2/38) Berlin: Schmidt 124-153.
- ZIFONUN, Gisela - HOFFMANN, Ludger – STRECKER, Bruno: 1997. *Grammatik der deutschen Sprache*. Bd. I., II. és III. Walter de Gruyter, Berlin, New York

Források:

BONOMI, Eugen 1938. Tod und Begräbnis bei den Deutschen im Ofner Bergland, in: Südost-Forschungen 3, , S. 168-201

BONOMI, Eugen 1942. *Die Glocken im Leben des deutschen Volkes im Ofner Bergland.* Budapest.

BONOMI, Eugen 1943. 1848/49 im Ofener Bergland. In. *Sonderabdruck aus den Deutschen Forschungen in Ungarn.* VIII/1.

BONOMI, Eugen 1961. Von fahrenden Schülern im Ofener Bergland. In. *Jahrbuch für Volkskunde der Heimatvertriebenen.* VI.

BONOMI, Eugen 1964/65. Der deutsche Bauer und seine Haustiere im Ofner Bergland/Ungarn. In. *Jahrbuch für Ostdeutsche Volkskunde.* IX. Marburg: Elvert.

BONOMI JENŐ hagyatékából 1935-1936 között készült felvételek lejegyzései (3910 - 5144 sz. átiratok) Kéziratban. Johannes Künzig Istitiut

3910. sz. – *Geisterohrfeige* (1936)

3914. sz. – *Tanzende Hexen* (1936)

3915. sz. – *Grenzfrevél* (1936)

3916. sz. – *Geister* (1936)

3918. sz. – *Schatz – Geisterohrfeige* (1936)

3921. sz. – (1936)

3923. sz. – *Geisterhaftes Fohlen* (1936)

3925. sz. – *Baumlangler Mann* (1936)

3927. sz. – *Drei Frauen* (1936)

3928. sz. – *Aufhockender schwarzer Hund* (1936)

3932. sz. – *Königstochter Schlange* (1935)

4786. sz. – *Geisterhafter Wagen* (1935)

4886. sz. – *Hexen* (1935)

4956. sz. – *Katze-Hexe* (1935)

4957. sz. – *Hexe-Katze* (1935)

5144. sz. – *Schatzfeuer* (1935)

Saját felvételek 2006: T1, 2, 3, 9 és 11.

Saját felvételek 2012: T5–8, 10, 12, 13, 14.

Kérdéssorok K1–K5.

Mellékleték:

BONOMI, Eugen 1938. Tod und Begräbnis bei den Deutschen im Ofner Bergland, in: Südost-Forschungen 3, S. 168-201

183. oldal:

Mäi(n) Mau(n)¹¹⁷ is kaungē¹¹⁸ int Schtot¹¹⁹ oəwətn¹²⁰. Haam-khumər isə, s woə siəm Uuə, zən Kepeetläitn. In də Friithoufkoosn isə oowəkhumə. Tozumolst¹²¹ woə tuət ən oldə Zauə(n), ə kwoksənə¹²². Tāis woə voə fufzäi(n) Joən. Unt wiə-r-ə sou hii(n)schaut in tāin Friithouf, əf aamol hodə kseegn¹²³ trāāi Mau(n)spü(l)də: kaunz wāis, katjihousn¹²⁴, Häimət au(n), plousfləsich, plouskhoupfət, aa(n) hindən au(n)dən sans kräint¹²⁵. No hodə si tāingkt¹²⁶, wos khau(n) tāis säi(n)? Woət¹²⁷, wau(n)st zən au(n)dən Louch khumst, hodə si tāingkt, wāəst peissə äinischauə. Äə hot oowə niks mää kseegn.

(Budafeszi, 1936).

BONOMI, Eugen 1942. *Die Glocken im Leben des deutschen Volkes im Ofner Bergland.* Budapest. 30. oldal :

3.

Teis hot mər-a Pikhaunti¹⁰⁹ vətöü(l)t,¹¹⁰ tas zə iərə Muədə ə vəfoərənə Schulə is khumə; to hodə si hojd pə see¹¹¹ aufkholtn ə poə Toog. Nochə hodə hojd khujfə¹¹² oəwətn.¹¹³ Nochə əf aamoj hodə ksookt, jeis muəsə keen, s is säi(n) Schtund too. No isə fuət, und aussı keegə ti trəj Houllə,¹¹⁴ tuət is əf aamoj ə Weillə aufkfoən, teis Weillə hodn¹¹⁵ zoogn.¹¹⁶ No hodə ksookt, waun ti Wuudikeessə nāt souə houchkwichəni Kloukkə ketn, sou hets Weillə schtoək au(n)kriffə.¹¹⁷ (Budakeszi, 22. November 1935.)¹¹⁸

BONOMI, Eugen 1943. 1848/49 im Ofener Bergland. In. *Sonderabdruck aus den Deutschen Forschungen in Ungarn.* VIII/1.

2. oldal

2.

Am „Kellerhügel“²⁹ zu Budakeszi fanden 1848/49 viele Krieger den Tod; sie wurden auch hier beigesetzt. Zigeuner trieben später mit Schädeln und Knochen von Gefallenen allerlei Unfug.

Wiə tə ojdi³⁰ Zigäinəjakob no kleipt³¹ hot und jungg vəhäirət is kweest, teər und säi(n) Pruədə³² — wäö(l) friərə,³³ wiə too in ochtunviəzich Kriäg kweest is, san vüü(l) kfojn³⁴ əm Khölləriəgl haum Paanə³⁵ kfuntn und Mäintschnkheipf.³⁶ Teei³⁷ haums knaumə³⁸ pə də Leesnszüt,³⁹ in di Seikh⁴⁰ äini, haum si in di Preshäjsə vəschteikt. ti Tou(d)nschee(d)l əf ti Presn hii(n)kschtöü(l)t und ə Khiozn⁴¹ äini. und au(n)präint.⁴² Und waun ti Schwoo(b)m san khumə in di Khöllə, haums in Tou(d)nschee(d)l kseegn.⁴³ (Budakeszi, 1935).⁴⁴

2. oldal

3.

Im „Armen-Peelen-Tal“⁴⁶ bei Budaörs liegen gefallene Soldaten von 1848/49 begraben; ein Baum kennzeichnet die Begräbnisstätte. Einem Budakeszier Mann erschien hier eine gespenstische Frau und reichte ihm eine Flasche Wein zum Trunk.

Tə Sch. Michl tər woər ə petsaumə⁴⁶ Mäintsch, owə⁴⁷ psoufm⁴⁸ woərə immə. Und nə də Oəmi-Söö(l)n-Sutn tuət isə Paam, tuət isə olli Saumstooɡ hii(n) ə Liəcht au(n)präinə. In oəhtunviəzichə woə tuət ti Schloocht, und tuət isə⁴⁹ krouš⁵⁰ Louch kmoocht woən,⁵¹ und tuət san te Maunə⁵² üi(n)kroo(b)m⁵³ woən. Zən Au(n)täingkn⁵⁴ is tər Paam hii(n)kseizt woən. Und trum haast teci ti Oəmi Söö(l)n-Sutn, wäö(l) tuət liəgn⁵⁵ vüli oəmi Söö(l)n pikroo(b)m. Aamoj⁵⁶ is aənə auffikaungə, und tuət is ə schneewäissi Frau keegəi⁵⁷ iəm khunə⁵⁸, und hot ə Litəflooschn⁵⁹ khot, ə wäissi, in də Haund — s woə wos trinnə in də Flooschn, ə hot owə nət kwist⁶⁰, isə ə Wossə owə Wäi(n) — si hot niks kret⁶¹, und hot si iəm au(n)troogn zən tringgə.⁶² Eə hot tringgə⁶³, hot owə nüt kschpiət, wosəs woə. Nə hodə⁶⁴ si zrukkei(b)m und hot si pitaungkə⁶⁵ wöü(l)n⁶⁶, und təwüö(l) is si iəm vəschwuntn. (Budakeszi, 1935).⁶⁷

3. oldal

Tə Kossuth woər in Mariaachl⁶⁸, hot koə⁶⁹ kwaunt⁷⁰ tuət, wous⁷¹ Koosthaus is. ə kwissi⁷² Ffäifərin hot khoucht⁷³ fiər iəm. Və tuət weikh⁷⁴ isər əm Schwoo(b)mpeæg.^{74a} √

Vən klaanə Schwoo(b)mpeæg haums äinikschousn int Festingg⁷⁶ und və də Festingg haums aussəkschousn. Und ə Khuugl is kloufm⁷⁶ əf tər Eət, und aənə, souə Voəschpaunmau(n)⁷⁷, ə Wudikessə⁷⁸, teə hot teei Khuugl aufhojtn wöü(l)n, und teei hot iəm in Fuəs weikkrisn.⁷⁹ Täs hot tə Krouswoodə eftə vəziit(l)t.

Tə Voodə hot eftə vəzöü(l)t, Pulakn⁸⁰ woən äi(n)kwotiat⁸¹ — miə haum hüt no täs Haus Nr. 180., tuət woən teei äi(n)kwotiat. Und hint, wou tə Peæg is, tə Hauskoətnpeæg, täs woə Wüi(n)koətn, tuət haums ti Pfcət äinilosn. Und müi(n) Voodə hot kräint⁸² mit see, nochə hodə si kflicht, is äini in Schtoj,⁸³ äinikräint zwischn ti Rous, und tə Krouswoodə, wos säi(n) Voodə woə, is təzuəkhumə. Und teə Ulaanə hodn hindəruks⁸⁴ pokt⁸⁵ und hot iəm wöü(l)n tuəchschteichn mit säi(n) Schpiüs. Und tə Krouswoodə — teə hot ə kroussi Rolle kschpüü(l)t⁸⁶, teər woər in ochtunviəzichə Kschwoərənə⁸⁷ — teə hot iəm ti Launzn weikkrisn und hot si opprouchn.^{87a} Nochtäim woər eə, tə Sujdoot⁸⁸, in Nochtäö(l). Nə nochtäim hot tə Sujdot si ə Hüü(l)f⁸⁹ khujt,⁹⁰ und müi(n) Krouswoodər is zən Nochpə kloufm, tuət woərə heechərə⁹¹ Ofiziä, ə Eestəräichə.⁹²

Ti Krousmuədə hot zaus souə Nuu(d)lmeissə⁹³ khot vərən⁹⁴ Pajoneith; s eksistiiət no. Wäö(l) tə Krouswoodə fuət is, und ti Krousmuədər is əlaanich⁹⁵ plii(b)m — to woər aa Müliteeə, pə eənə woən ti Khouch⁹⁶ — aənə hot täs Meissə kschtuju.⁹⁷ Und tə Krouswoodə hots khäint⁹⁸, s Meissə, əm Schwoo(b)mpeæg troo(b)m⁹⁹, und hots widə haamprocht.

Tə Potschak woə Käistlichə in Wudikees. Und teə hot si in olləs äinikmischət. Und sou woəs aa in ochtunviəzichə Joə. Waun too hot aənə ən unreichti Reet¹⁰⁰ foən losn, sans schə khumə ti Panduən und haum nə khujt. Und täin Potschak haum aa ti Panduən ksuəcht.¹⁰¹ Täin hot mäi(n) Krouswoodə vəschteikt khot.

Wüö(l) ti Rustn too woən, woə tə Kukuruz zäidich¹⁰² und ti Khiəwus.¹⁰³ Und roochə¹⁰⁴ haumsəs keisn;¹⁰⁵ kschtəə(b)m¹⁰⁶ sans wiə ti Mukn. Waun aənə schnöll keisn hot, hot mə ksokt: „Täs host kwüis və di Rustn kleənt^{106a}“. (Budakeszi, 1935.)¹⁰⁷

4. oldal

Pə uns is äi(n)kwotiət kweest ən oĵdə Husaar, und teər hot wöü(l)n pläi(b)m¹¹⁸, pisa¹¹⁹ ti khäi i Sujdoon siəgt.¹²⁰ „Tiəz¹²¹ nuər ə Pfeət soġn, soktə, nuər zən weikrütnl“ Und miə haum hoĵd kschaut. Soktə: „To khumə fimf Ulaanə auffə“. Soktə: „See, János, se san schə too“. Schriət fə Schriət sans krii(d)n¹²², in ən jäidu Houf haums äinikschaut. Nə is teə oĵdi Sujdoot auf und krii(d)n in kharree. Nochə is eəscht Mülitceə¹²³ khumə; täis is schə kweest keegə ti Träikhämich.¹²⁴ Nə seus äinikhumə kaunz təfrooən.¹²⁵ Und ti Kwotiämochə¹²⁶ haum ksokt: „In ən jäi(d)n Zimmə tichtich hazn¹²⁷!“ Jüüz san äini, wos khäüna haum¹²⁸. Miə haum tozuməj zwaa Zimmə khot; ti Hausläit haum aussu miəsu. Təwäö(l) haum si ti Ungən widə zaumkschtöü(l)t und in 26 Oprüü(l) wəə kla Estərəichə meə too.

Mäi(n) Voodə hot vəzöü(l)t, ti Estərəichə san khumə in Hiakst¹²⁹ und haum olləs in də Kimäindi.¹³⁰ Kweeə¹³¹, Saawü¹³², zaumtroogn. In Voodəshaus woən sim, ocht Estərəichə, Tragoona.¹³³ Und pə uns in Houf haums in Schläifschtaa(n)¹³⁴ vəlaungkt und haum kschliffn iənəri äjgəni Saawün,

Nooch Wäinochtn san ti Estərəichə khumə und haum ti Keschiz¹³⁵ aufkschtöü(l)t əf ti Waldlakkə oodə Kräizakkə¹³⁶, wäö(l) unsəri Lait san fia ti Ungən kesint kweest. S is vən Voəschtaund au(n)kschooft woən, ən jäi(d)n Week, wos və Witschkə¹³⁷ owə Wäisnuəg¹³⁸ heə khumt, haums miəsu ti Schtroosn vələəgn, tas ti Estərəichə näi äinəkhumə sujn, haums ti laungi Paamə umkhaut. Ti Ungən haum täis au(n)kschooft. Ti Ungən haum si nochə

flichtn miasn. Tə Richtə hot Schlee kriegt, əmoj və di aana, əmoj və di aundəri.

Nə woərə of Vooəschpau(n), tə Voodə. Zən eəsch¹³⁹ haum nə ti Khäisəlichn hopknaumə. Mecərəri Waagn¹⁴⁰ və Wudikees haum miasn ti Sujdoon Proviant und Munizjaun fiən of Oufm. Təwəö(l) hot tə Kossuth ə Armece zaumkschtöü(l)t aussə Pudapest. To is tə Schwigəvoodə fräiwillich äi(n)-kschtauntn. Khaunə hot si nət traot¹⁴¹, so is eə äi(n)kschtauntn, hot Wäip und Khind hindalosn, fmf Khində; souə Patriot woə täis. Nə haums in Wudikees, ti Ungən, tuəch Wudikees ti Khanaunə und Meəschə¹⁴² tuəchkfiət.¹⁴³ Teei haums əm Schwo(b)mpeəg auffikfiət, əm kroun und klaanə. Und to is tə Winklə, sou hoda khaasn¹⁴⁴, tapäi kweest pən Festingg äi(n)näimə. Sou kschikt hoda Keschiz kricht, tasə hot nət koə in di Keschiz äinikschoun.

Nə is tə Winklə mit tə Armece noch Arad mit und to isə kfaungkt woən, waar aufkhüignkt woən, und is ins Näikpāidi¹⁴⁵ kschikt woən mit zwaa Mülitearistn.¹⁴⁶ Jäiz, wäölə hot kkeət, mə khumt naahət pə Ullö, isə aus tə Pau(n)¹⁴⁷ aussəschprungə pən Fäinzə.¹⁴⁸ Ti Heən, wou trinna kweest san, haum min Tichl kwaacht.¹⁴⁹ Pis teə Zaug zən Schtee(n) is khumə, hoda si pə Ullö in Kukuruzföö(l)d¹⁵⁰ vəschteikt und hot si toogelaungk tuət aufkhojtn. Pə də Noocht isə zuərən Pikhauntn¹⁵¹ khumə. Klopftə. Sokt teə: „Kee fuət, kee fuət!“. „I hop Hungə“, soktə. Nə in Schwai(n)schtöj¹⁵² hoda keisn, eə hot iəm no Köö(l)d kei(b)m. Nə isər of Wudikees. San olli vəschroukkə, wäölə is khumə pə də Noocht. In Toəf hoda nət khäinə pläi(b)m; jäiz isə zən Taumkroo(b)m.¹⁵³ Ti Schandaarn¹⁵⁴ haum nə schə ksuaecht, wäölə hot ti Honvéd-Unifoəm au(n)khot. Eə hots eftə kseegn vəriwə kee(n). Jäiz hoda ən Hausiərə troufm¹⁵⁵, ən Trootosch¹⁵⁶, eə sul iəm säi(n) Kwaund vəkhaufm, soktə, und ti Tooschn.¹⁵⁷ Teər is of täis äi(n)kaungə. Nə isə uməkschtrichn¹⁵⁸ pis of Ujfalú. Pee(d)lt¹⁵⁹ hoda. Jäiz isə of Präimətuəri.¹⁶⁰ Tuət woərə inə Höü(l)n¹⁶¹ souə Natuəhöü(l)n. Pə də Noocht isə aussəkaungə und hot Me-naasch¹⁶² khujt. Täis hot taüt ə poə Jooə.¹⁶³ Nə isə Umwölzungg khumə. ə Schtohoit¹⁶⁴ is heəksezt woən və də Festingg. Und tə Winklə hot täin säi(n) Lei(b)m kret.¹⁶⁵ täis is kweest in ohtunviəzich. In Naumə khau(n) i mi nimmə eorinnə. Nə isə fräi woən in aanunfuzich. Nə ti Heəschöft (Krau(n)heəschöft) hot iəm, wäölərə tichtichə Höld woə, s kroussi Wiəzhaus in Pocht kei(b)m. Nə isə no laungg tuət plii(b)m; ə peliəptə Wiət woərə.

Ti Esteräichə san koə krop¹⁶⁶ kweest. „S kschicht ionə niks, keinz nuə wos zən eisn“, haums ksokt. Ti Rustn haum plindət.¹⁶⁷ Ti san aa zən Käistlichn, zən Potschak Emərich. Teeə hot 9 Rustn aussikhaut. Nochə haun si mecərəri Pauən¹⁶⁸ zaumkschtöü(l)t, nochə sans vəschwuntn. (Buda-keszi, im Winter 1936).¹⁶⁹

BONOMI, Eugen 1961. Von fahrenden Schülern im Ofener Bergland. In: *Jahrbuch für Volkskunde der Heimatvertriebenen*. VI.

13-14. oldal

geb. 1861)

6. Tagelöhner sollten einem fahrenden Schüler Weinlaub geben. Da sie es nicht tun, wird der Weinberg von einem Wetter vernichtet.

In ti Sawwinkl⁶³) is amoj ə wəfoərənə Schulə uməkloufm, unt teə

hot ksokt zə tei Toogläina, se sujn iam Wäi(n)plaa(d)l⁶⁴) opproukn. Sei haum iam ɔwə khani-kei(b)m. Soktə, ɔə lost sou ə krous Weitta Jojn, tas koə kba Wäi(n)schtouk suj weən. Unt rīchtich, inə Schtunt trau] is ə Wu]knpruch khumə unt hot alləs zaumkbaut.

(Erzählt von Frau Maria Schulz, geb. Geiselhart, geb. 1871, 17. 11. 1935)

BONOMI, Eugen 1964/65. Der deutsche Bauer und seine Haustiere im Ofner Bergland/Ungarn. In: *Jahrbuch für Ostdeutsche Volkskunde*. IX. Marburg: Elvert.

26. oldal

2.

I woər ə Peik⁴¹) unt wäöli⁴²) schə mäi(n) Kscheeft sōowə khot hop, hoowi⁴³) mäi(n) Paacht⁴⁴) sōowə austroogn. Unt ti ojdi Sch. Aa(n)l⁴⁵), wäöli khum min Paacht, jeiz hot si ə Rāi(n) vuj Müüli⁴⁶) khot unt mit tə Kopü⁴⁷) kschtopft. „Wos tiəzn⁴⁸), Aa(n)l⁴⁹? soog ii. „Zə uns khumt ə Heiks zə di Khiä; jeiz muəs ti Heiks khumə“.

(Budakeszi, 21. 2. 1935, erzählt vom Bäckermeister Georg Holl, 70 Jahre alt)

50-51. oldal

5.

Gespentisches Fohlen.

Miə san və Kukuruzausschöön²⁰⁴ haamkhumə. Nochə wiəmə haamkhumə, too əm Aik, — teis haast too Krautkoatn — no isə Tschiko aussəkhumə, um zwöüfi; teis woə trääi ɔwə vüə Jooə. Unt wiə-r-i sou in Puəm pə də Haund hop, sou-schtäikt teə Tschiko əf iam unt hodən niidətrukt unt hot mit ti zwaa Haksn əf iam kniät. No hodə zwaa kuədi ins Ksiicht kriəət. unt əf teis howi ksokt: —

„Jessəs, Maria unt Jousseift“ — əf aamoj isə Wind khumə, unt aus is kweeist, niks haumə meə kseegn.

(Budakeszi, 10. Oktober 1935, erzählt von Frau Anna Gastl, geb. Tümmel, Frau des Kuhhirten, 49 Jahre alt)

51-52. oldal

8.

Gespenstische schwarze Kuh.

Mäi(n) Mau(n) woə woocht n pə də Noocht. Nochər isə auffi zuə kaungə in də Hauptkoosn, unt tuət pən Räch Juəl²¹⁸) is teis ksheegn. əs is no əs ojdi Haus tuət kweeist. Unt tuət hodə ion klinzln²¹⁹) unt schepən kheeət. Jeiz isə oiwü naahətə²²⁰) khuma unt wiə-r-ə zuchi khumər is, woə tuət ə schwoəzi Khuə, ə kroussi. No is si äiniklouf m in Houf. Unt teə Mau(n) hot klaupt, əs is teel Lät iənə Khuə, unt jeiz hodə äinikschriiə pən Fäinzta, si sujn auussikhuma, iənəri Khuə au(n)häinken. Jeiz haums ksokt, iənəri Khuə is in Schtoj. Nochə, soktə, si is hindri kaungə əm Tretplou. Hät²²¹) nochə, wäös aussikhuma, is niks tuət kweeist.

(Budakeszi, 17. 2. 1935, erzählt von Frau Maria Schulz, geb. Geiselhart, 64 Jahre alt)

54. oldal

16.

Gespenstische Gans.

Miə san əmoj umə Hujz²³⁸) kaungə, ii unt mäi(n) Mau(n), pə də Noocht um zwöüfi. Miə haum teis Hujz proocht və də Sutn, hint vən Fichtnwojd, unt haums aufpokt unt sar: viərəkhumə to vrau(n), wou ti Woossərojmpaam²³⁹) san. əs woə Maundschi(n). Pə aan Paam woər ə Kaunz kseisn. Teis woər owər in Wində! No soog ii zə mäi(n) Mau(n): „San teis liədriichi Lät, tei wou tei Kaunz nət khujt haum.“ Sokt mäi(n) Mau(n): „Los si sizn!“ No wiəmə san viərəkhumə pis zən Schischa²⁴⁰) säi(n) Hitn, tuət isə Kschtetn²⁴¹), əf aamoj hoowi kheeət nən Jaagə säi(n) Koətn ə Schtim oowaschräjä: Houfərin, täi(n) Klik is! Ksheegn hot mə khə Mäintsch.

(Budakeszi, 1936, erzählt von Frau Maria Hoffer, geb. Német, 53 Jahre alt)

57. oldal

25.

Hexe in Katzengestalt.

ə Wuudikessə²⁸²) Mau(n) is əmoj və säi(n) Ojdi²⁸³) zauskaungə. Unt wiərə hojd zauskeet, räint hindər iəm ə kroussi Khooz, ə kraawi²⁸⁴); no hodə si schə kfiächt. Jeiz isə fuət, unt si is olləwäö hindər iəm nooch. Jeiz hodər əf sii zrukkhaut. Unt wäölə zaus äinikeet, is si in säi(n) Peit trinna kweeist, in Schtoj. Jeiz hodə net kwiist, wiərə taa(n) suj. Jeiz hodə säi(n) Tschisma²⁸⁵) oowə unt hot teei sou khaut unt pən Fäinzta nauskschmisn. Jeiz is in au(n)dən Toog in də Fruuə ən ojds Wäip khuma unt hot Soiz²⁸⁶) vəlaunkt. Schiäch²⁸⁷) hot si auskschaut. No hot si ksokt: „Tuu host mi owa kuət zuəkricht.“ Nochə hot eeə ksokt: „ən au(n)dəsmoi los mər ən Ruuə!“

(Budakeszi, 17. 11. 1935, erzählt von Frau Maria Schulz, geb. Geiselhart, 64 Jahre alt)

A Johannes Künzig Institut Bonomi Archivumában őrzött kéziratok:3910Sammlung
Dr. Eugen Bonomi - BudapestGeisterohrfeige.B u d a k e s z i /Ofner Bergland/
Frau Martin Hoffer geb. Maria Német/geb. 1883/

Mäin Pruedə hot mit säin Wäip əm Poodn
kschloofə. Um 1/2 11-11 is sou kweest, wi
waun owər iənə Khoupfə Vooglnaist kweest
waar, unt ti jüngi Veegl oowəkfoln waarn.
Soktə zu säin Wäip: Host khäat, to is wos
oowəkfoln-Jäiz haums holt aukfaungktən
topə mit tə Haund, haum owə khaani Veegl
kfuntn. əf aamol hot äar ə Oafäign kriegt.
Jäiz hodə aukfaungktən schräjn: Wos
tuəstn? pist naatisch? Owə sokt si, ii hop
tə niks kmocht. əf täis hot si aa aani
kriegt. Sou hodə jäiz kriegt 3 owə 4
Watschn. Jäiz hodə kschriktə säin Voodə sul
khumə mit tə Laupn. Tää hot aukfaungktən
schöltn. No hodər ən Oafäign kriegt, tāsə
oowəpudlt is vən Poodn.

3914Sammlung
Dr. Eugen Bonomi - BudapestTanzende Hexen.B u d a k e s z i /Ofner Bergland/
Frau Martin Hoffer, geb. Maria Német/geb. 1883/

To pin i no Maa(1) kweest, no samə to herunt
schpozian kweest unt wäilmə auffikhumə pədi
Pägakə, pən Moznik, täis woa um 12 Uə in də
Noocht, no haum tuət zwaa Wäipspüldə taunzt.
Ti haum sou taunzt, tas iənəri kraawi Hoa
san kfloogn. ən Peesnschtüü(1) haums aa khot.
Mia Maadl haum wöln zuchikeet. Mäin Khumə
raadn is aa kaungə ti hot ən Oafäign kriegt
unt ti Häiks, san hinter iərə kräint pis zə
də Kuchltiä.

3915

Sammlung
Dr. Eugen Bónomi - Budapest

Grenzfrevl. (Träpft eine glühende Kette)

B u d a k e s z i /Ofner Bergland/
Frau Martin Hoffer, geb. Maria Német/geb.1883/

Mai(n) Aandl iərə Pruədə is vən Schpü(n)
haamkaungə, tää woa Zigäinəmusikaunt, in də
Nöcht, unt wiərə haamzuəkhumer-is, iwəs Föö(d)
is aane khumə unt hot kschriiə: "Wou sul i si
hiintaan? ə kliədichi Kheed(n) hoda khot! "Oda,
ahonnan vetted!" /dorthin von wo du sie ge-
nommen hast/. Tää hot iəm əf täis mit tää
Kheedn sou auffikhaut. Unt is haam unt is
trauf kschtöam.

3916

Sammlung
Dr. Eugen Bónomi - Budapest

Geister.

B u d a k e s z i /Ofner Bergland/
Frau Gastl, geb. Anna Tümmel/geb.1886/

Tä traust is täis kscheegn in də
Wendel-Koosn pan Meszner Aindreid. No unt
tää Maun) is əft Koosn khumə unt hot um ə
Hüülf kschriə unt hot ksokt zuə di Lait, si
suln iəm zə|Hüülf khumə, wail əf säi(n) Poodh is
olləs vəmischət woan, s Möö(l) in də Truuchə. No
unt to hode's Licht auskleischt, no san ti
Tiian auf unt zu kaungə. Täis woar ə Käist.
No is tə Käistlich khumə, tə Wuudikeesə, hots
Haus auskwichə, no is olləs təvaun kweest.

* Aindreid = Andreas

o Möö(l) = Mehl

3918

Sammlung
Dr. Eugen Bonomi - Budapest

Schatz Geisterohrfeige.
Budakeszi / Ofner Bergland/
N. Gastl Gemeindehirt 60 J.a.

Mäin Äindl woa laungi Jaon pə di Häinkstn
/Hengst/ noch sans auskriifn, in də Noocht sans
auskriifn am Schipsaare Hötte. Unt wails tuət
räitn pən Kräiz, əf tə eedi Khischwissn, tuət
isə Fäje kweest unt um täis Fäje san 4-5
Mäinne khokt, schiəch kschaut haums, ən
Kholm hot jäidə khot. No unt mäin Äinl unt
säin Khumə (d) haum wöln oopräinnə kee(n)
ti Pfäife. Ti Lait wos tuət woan, haum niks
kret. Wails hiinklängə ums Fäje, haums ən
Oafäign kriəgt.

3921

Sammlung
Dr. Eugen Bonomi - Budapest

Verhänzung, goldnef. Bergland

Budakeszi / Ofner Bergland/
Frau Martin Hoffer, geb. Németh/1883/
10.35.

Aamol is Mäin Maun haamkhumə və də
Schtot, täis woa um 3-4 Uə nochmittog. Wiə
tää Schmäichlin iərə, Khind is kschtoam unt
is pekroom woan və də Touthkaumə wäik.

No wierə vən Pfäschne oowəzuskhunt
unt schaut keegəs Kma(n)haus, sou hod kseegn
4 Kranzlmaadl unt ti haum ə Khind troogn əf
tə Pooə /Bahre/ unt wierə kseegn hot, woan tee
Maadl kölb wierə Woks. No hodə si täinkt əf
tee wäat äa Wikirich säin. No isə rəpoa
Häise oowəkaungənd is täis vəkhumə wierə täis
hot wöln pə peissə aunschaue.

3923

Sammlung
Dr. Eugen Bonomi - Budapest

Geisterhaftes Fohlen.

B u d a k e s z i /Ofner Bergland/
Frau Gastl geb. Anna Tümmel/1886/
10.35.

Miə san vən Kukuruzausschöln haamkhumə,
too əm Äik/Ecke/, täis haast too Krautkoatn,
nə isə Tschiko/čskó:Fohlen/aussəkhumə, täis
woa in 1903 oodə04 um 12 Uə. Unt wiəri sou
in Puəm pə də Haund hop, sou schtəikt tə
Tschikó əf iəm unt hotn niidətrukt unt hot
mit ti zwaa Haksn əf iəm kniət. No hōdə zwaa
kuədi ins Ksiicht kriəgt unt əf täis hoowi
ksokt:Jesus, Maria unt Joosef. əf aamol isə
Wind khumə unt tšis is kweest, niks haumə kseegn.

3925

Sammlung
Dr. Eugen Bonomi - Budapest

Baumlinger Mann.

B u d a k e s z i /Ofner Bergland/
Frau Martin Hoffer geb. Maria Német/geb. 1883/

Täis woa undən Krieg. Miə san Ribisl
schtöln kaungə. Träi Waiwə samə kweest. To
pəvoa me aussəkhumə pə di Taubmakə, sokt
mäin Schweestə:Maari, siegst tu khə Mäintsch?
Sog-i naa. Owə nət liəg, sokt si, tu siegst
jo aan. Sog-i naa, Sokt si i sieg, to traust
keet waa-Sog-i: Is waa tə wüñ, jäiz samə əf tə
Schtrossn, waunə wäat is, hōdər uns sou unt sou
kseegn. Nochə samə aussī əft Schtrossn, too
wou ti Akazipaam san əf tə Schtrossn unt
tuət schteet täis Opschiizkräiz. Və tuət
aun) hot si kseegn ən krousn Maun) owə
äinwäindich pə di Agazi trinne. Tāa Maun) woa
rou krous wie ti Paam unt ti Paam haum si
hiin) unt hāa knaagt. Nochə is si holt sou
verschrouke. No samə khumə pə də Schloogprukk
No waumə si oowitraat pə di Lokəwiism isə
Wind kaungə. Sokt si, wiesz woos?fang mə aun)
zən petn, sunst khaun) i nət keen. Jäiz haumə
aun)kfaungt zən petn. Pis mə khumə san in di
Lokəwiisn hiin, hots aans kschloogn. No is
täis verschwuntn. Wiəmə haam san khumə isə
Schroukkə khumə iwə si, unt hot aun)kfaungt zən
zauhə.

3927

Sammlung
Dr. Eugen Bonomi - Budapest

3 Frauen.

B u d a k e s z i / Ofner Bergland/
Frau Martin Hoffer, geb. Maria Német / geb. 1883 /

Amool pin i haamkaun̄gə və Kukuruz-
auschöln. Wiəmə pən Jauz əm Aik hiinkhumə,
sou schau-ɛ-i əfs Aik hiin, siəgl trāi
Waipspüldə: Aani is kniiət unt ti aundəri
san ksctauntn. Tee wou kniət is, tee hot ti
Häind auschträikt khot. Wiə-r-i täis kseegn
hop, howi mi i umətumtraat. No howi nomol
hümschaut, is niks mäa kweest. No howi ən
Schraak lossn unt pin haam.

3928

Sammlung
Dr. Eugen Bonomi - Budapest

Aufhockender schwarzer Hund.

B u d a k e s z i / Ofner Bergland/
Frau Martin Hofer, geb. Maria Németh / 1883 /
10.35.

Mai(n) Muədə unt no ə Waip san in
Schtot kaun̄gə mit Földsoloot unt si haum wāk
nät kwiist, wiəs in də Zäit san. Si san fuot-
kaun̄gə wiəs schäi(n) Maüdschäi(n)öll is k gwāk
kweest. Unt wiəs sou kaun̄gə san to in tain
finztern Waldl, əf aamol hot wāa täis Waip
pə də Oksl autpökt unt hot si hiin)unt hāa
täiflt. No hot si ksökt zu mai(n) Muədə: wāa is
tain too? Hät Juli, wos is tain täis? Is täis
tə ɛ Täifl? Si hot nät keeh) Khainne və tuet
aun pis zən Moznikischn Wiezhaus. Pis si tuet
san hiin)khume haums əf aamol əft Saitn
kschaut, no haums kseegn ən krousn schwoazn
Hunt wiərə Kholb, täär is zurukkaun̄gə, hot si
ksökt, schau mol Juli, siəkstn, tuet keede, tää
wou mi hot hiin)unt hāa kschteesn.

3932

Sammlung
Dr. Eugen Bonomi - BudapestKönigstochter-Schlange.B u d a k e s z i / Ofner Bergland/
Frau Gastl geb. Anna Tümmel / geb. 1886 /
10.35.

Mäin) Muədə is əmol in Schtot/Budapest/
kaunge um 12 Uə. Unt wie si khumt zən hl.
Antauni, zən finstən Waldl, ist tuət ə
krouəs Wäipspild khumə, wäis auzoogn. Ti
hot ksokt zu mäin) Muədə iərə Schwäistə, wou
si hiinkēet? Tan hot si ksokt, si keet in
Schtot. Waun sə si nāt fiächtn wäat, sul
sə si too niidəkniin unt um punkt 12 wäat
ti Käinichstouchtə khumə. Unt tan täisjainiche
hot si hiinkniēt unt um 12 Uə is ti Schlaunge
khumə. Ti hot ən Schliisl in Mund khot unt
tan hot si ksokt, si sul täin Schliisl və
täarə iən Mund aussənäimə si sul owə nāt
vəschräikke. Unt wi tee Schlaunge hiin-
khumt, is täis Wäip vəschroukk, nocher is
ti Schlaunge vəschwuntn.

Sammlung 4786

Geisterhafter Wagen.

Dr. Eugen Bonomi - Budapest

Budakeszi - 22.11.35. + Telker

Mäin) Paasl hot vözolt, tasʏ too, pən
klaanən Kraiz, pə də Schlochtprukke, wie
ti Lait san haamkhumə vən Tölek /Telkier/
Khiritog əft Noocht um zwölfi, n unt
nochehaums olwl ən Woogn khäst schepən
unt täar is holt olle wäil hinter iənə
kweest unt kseeg₂ hot₂ niks.

Nexen -

Sammlung
Dr Eugen Bornomi - Budapest

4886

Bindlakerzi

22.2.935.

Mäi(n) Schtiifmüeda hot vözolt,
 tas iara Voda ti haum en Khöls khot
 mit to san ~~mäerari~~ mäerari Wudikeesa
 Püaschn in Khöls laweest. In da Nocht,
 was san iara viari haankainige mit
 san iwes Windriegl / Windhügel" ti Budaas/
 tuot isä Wind iwä see tohäa khuma
 mit haum iara ti stolftä aufi kschunin
 ti Heiksn, mit san mit see in Kheesl
 / Kessel / oowi / Kheeslaka = Kesseläcker / mit
 tuot haum ti Heiksn mit see taunzt mit
 san of see krii(d)n mit wäils nochä
 ti Heiksn looslosn haum, wän si
 haum veschwaast mit wän zükunt
 kricht, tas si in kaunzn Toog niat oowätu
 haum Kheinnä.

Katre = Hexe

Sammlung

Dr. Eugen Bonomi. Budapest
4956

Budakeszi

17. 11. 935

Frau Johann Schulz geb. Marie Geiselhart *1871.

a Wündikeess - Bundelesje / Maufen
 is and va säina Oldi zauskhüma, unt
 wis-t-a holt zauskeet, räimnt hinter iam
 a kroüssi Khor, a kraawi. No hoda si scha
 kfiacht. Fäiz isä füst unt si is ollwail
 hundar iam nooch. Fäiz hoda of si xünkkhänt.
 Unt wails zaus äimikeet, is si in säi(n)
 Peit trinna kroest in Schtol. Fäiz hoda nüt
 kwist wisra taan ~~set~~ sul. Fäiz hoda säi(n)
 Tschisma /my- Stiefel) oowa unt hot tee soñ
 lahant unt von Fäuzts naukschrisen.
 Fäiz is in aünds(r)n Toog in dā Fäuzs a öltz
 wäip lahüma unt hot 2 Solz volaimgt unt
 soñ schisch hot si aüskschant. No hot si ksolet:
 "Tu host ni oowa küst xüchricht". Noch hot
 äz ksolet: "an aündsmol los-mst an Riis!"

Glexe = Katze

Sammlung
Dr. Eugen Bonomi - Budapest
4957

Pindorkesi

21.2.1935

Frau Reind ... geb. Pfendner. uny. 55/60 J. a.

zum hods jünger Püsch in Wüüdikees (Bomla-
kesi) 2 Kelipti Khot unt is vo de Kelipten
zaiskhuims unt is isom 2 Khoz vor ism khüms.
No hods si koozfo. Unt wiers is zaiskhuims, vor
ti Keikas, ti Khoz, in Seltol. Pisa hot ti Schtiifl
ründozooen is ti Khoz iwar ism khüms. As hot
mäichi Simloochsschiifl ai(n)khot unt hot ti Khoz
soü laschlooen mit ti Schtiifl unt to was si kaimz
wäika. Ti Khoz hot Kerüngen mit ism, hot ti
Schtiifl vohrost. No hods si mit ts Kopf 'tisch-
schtoichen unt hot si maüschschmisu.

In de Friüz hot ti Müds äiniwöh in
Seltoll, no hods koozt: "I khaü(n) sch 2 fold
nüt aufretee(n), i pin kaimz wäika unt kraünk
schauz müs vor de Tiiz traust müs 2 krepisti
Khoz lizgn!" S wo owa khaani tüst.

Schätzfeuer

Sammlung

Dr. Eugen Bonomi. Budapest

Bücherei

22. 11. 1935

Jakob Geiselhart * 1846

5144

Töhaam hovi va mäi(n)
 Voods khäst vöröln, ti haime wölv
 ainzindw ti Pfäifw — töis was tüst,
 wou ma af Paty niwafost —. Tüst
 woz 2 Klüst noch haime aifw
 rauchw wöln ti Pfäifw, s hot owö
 mit präimnt. No haime täis
 Schitkl Klüst wäikschurisch unt
 in aindan Toog haime tüst on luko(d)w
 kfintr.

Saját gyűjtés: 2006**T2****2006 usztus 4.**

1. és 2. adatgyűjtők, 3. adatközlő

[...]

Hö..... meiⁿ Pruadə... es woa to sou a klaanə.. un friea ham ti Pumə Khii(d)lən khot. Waast? Ned glei Housəl. ..

1.+2. Ti klaani.... Ti klaani...

3 Jo. To hod ea so n' klaanə Seissel khot, und is ea af dran kseissn. Nou hod ea ksuungə. **Sokt ti Mama, na wos is tenn mit den Pua?** I waas ned, in Kljassl einikschaun.... Hhh.

Jaj... Jeissesini... Hát tes woa wos.. **Waast, tə, tə .. tə Khiridoog woa ned nua aan Toog, hanem zwaa Toog.** Näichstn Toog hama widə ... To frau (elöl) woa tə Plotz, und to sama forkhummə Ringlspüi, Rutschn, Wattazuckea tə hod ned kheinnə oasplei^bm. Ned?

[...]

3 Un ti woa tə ... tə izé... tə Khiridoog, tə.. ti Standə hot ma khennə khafə, ned, ha wos... wos host n wü khaf... A Letzəöite Pettn (Rózsafüzér) unt soligi Kschichtn.

Vagy Kljaasl von Mama, weri sch kreissə woa... to hod ma einikraviean kheinə loosn hoidj tə Mama, odə zun Aundekein ode h... ojejei.... Tes woa sch schei(n) .. und ... **in Mau(n)tog sands widə taunzn kange aft Nocht.**

[...]

3 Mei Papa hod ksokt, ea is in Schui kangə, woart ned.. tausend ochthundeart neienochzig is ea kəpuan. Und zun Edelmann Bácsi is ea nau kange, wo friə to woa tə Kántor und nouch tə Learə... ollas ungarisch in də Schui, un tahaam, **und und am Weig hod mə scho kheinə schwowisch reiⁿ.** Hát, ii werin Schui pin kangə, neid? **Hát ti Kljoustəfraoə ham ksokt...** to tamə Ungarisch ollas, un tahaam təs Schwowoisch.

1 Un ti Kloustefraoə, ham ti, ,, ti teitsch sprochenə kheinnə?

[...]

3 To hot ... Jezt...

1: Jo...

3 To hätt mə a poa Joan missn leanə. Ned?

2 Verstehen Sie das Hochdeutsche?

3 **Hát, i i wəstee, jo, und es keed, owə ned so kuad wiias Schwawischi**

1 jojo...

[...]

1 Sans Sii aa Márialány kweest?

3 Freili... freili... woa jo, hát wa' mə sch in Kljoustə keet ned? Noch hoid mə Szívgárdista, noch was i to hod mə missn Jelölt sein wean, **pist host kheinnə in ten Marienverein einikhummə.** Es woa sehr scheiⁿ, Owe to woari sch' so kreissə. To ... sou scheini .. izé hams khoijdn im Kljouste ...tə .. tə Feiertag, **nouch hams ti Öüitən ei(n)kljodn,** wei tuat woa ti Kopöüinj, weöi tut hod ma ...-

[...]

Hát, is es Krieg khummə. **Noch is.ti .. is ti Tercsike af t' Wöjdi khummə. Te Papa woa in Krieg.** Mei Papa aa. Mei Pruade aa. Ti Mama und i und s klaanə Khind woama tuat. Host nix mochə kheinnə host es missn duachmochə.

Un so leitzt wo es ollea traoriksti woa, tass ea hoidj nimmə zruckkuma is.

[...]

Noch is khummə tes ... izé... kitelepítés... ned... Noch pin i hujdj in owi in ... in Kmaahaus und hob ksokt, **hát mei(n) Mau(n) woa an ungarische Sodoot** un .. te Makklj Leare woa peidig te hodmi nau kheinnt und meiⁿ Mauⁿ . Nu hod ea ksokt, tes is ned woa. Es woa teitsche' Sodoot. Há sog i weöier a Muss-Sodoot hod missn seiⁿ. Ham ksokt, wannma neid eiⁿtritt, noch wəschiesnə. Und hams to ned khujfə. Ksucht hams ma nau a poamoi meiⁿ Mauⁿ **owə .. sogi unnedig suuchesn tə leipt nimmemea**

[...]

3 Me(i)n Papa hot ksokt, ea keed ned fuat vo too. Há, sokt ti Mama, wos mochs'n noch. Sokt ə,a i hupf in Prunnə ei(n), tən wiad fiatich: Und ti Mama hod ksokt, há, waunn ti Khində keeⁿ missn., noch kheri mit. **Hát i ...kee nua midi Khində.** Noch zuleitzt hod ma kheinə schreimə, wie sokt ma təs Fölmentəs af teisch..

[...]

*O wie traurig wani zruckteink. Tea Meinsch hod, tea tea Tiaschlöini umoamt und hot nicht mea louslossn. Aaaa Jeisses eini, schrecklich woas. Waast? Kleim, und to koawəd ham und kha **Meinsch nix kmocht ham, und missn mit ten Pingl fuatkee(n)**. Noch z'leitzt... mein Khuməradin ti Pfendtner Resəl.. hot si ks....Jaaa, eink keids kuad, mit poa a Khuməradin a san to piem, ei seits touch tahaam, un mi san rausikschmissn. Hát kheinnə... mi kheinnə jo nix tafia.*

1 Jo, Jo...

3 Und meiⁿ **Mama, tei is nau miteis schwawischi KHi^dIn kaungə in Kirch..**

[...]

2: *Wi woar es mit dieser deutschen Schui in der Waldgasse?*3 *Jo, há und nouch weit^e troum, **woa aa a teischi Schui, in d^e Wojdjkoosn.***

[...]

1 *Und wie woa es friea, ti Judn san af Wudigess khummə, wos zun Vəkhafə?*3 *To is ...ani waas kudi nau, ... hát ti Leid ham ned ... oo, ham ti an Oubst khot. Riwisl, Okrosl, Piirn, un wos waas i wos... **un tes Oubst host olləs iane vəkhafə keinnə.***1 *Uhm*3: *, ...mia woan Khində. Und in də Nochpəschoft hams Ju(d)n kwaunt, ned, in Summə. Jeiidn. .. **Woa noch, wie woa tes in ... in Freidog sch owe in Samstog,** ... hama miəssn umikhummə, und es Liəcht aupreinnə owə ou(n)mochə, ... Mia Khinde, weöi tes woa iene Kjaubn, to homs ned terve Fi tes ham ma a wos kriekt. Ned?*

[...]

2 *T.- néni, was waren die Eltern von Beruf?*3 *Mein... Zun earscht wari a Nederin woarn. **Un to ham mi... hát, mitknjamə in Schtott** tut muas ma leanə... tes hod mi nicht kfojn. **In kaunzn Tog in an Zimme sitzt tut allaz,** und i pin kweiⁿt kweest in de Frein. Noch hob i ksokt z' də Mama: Hát tes kfojdi mia ned. Tes ... Hát sokt sii, noch pleipst tahaam, weöi mi ham so viüi Oawəd. **Hát mi ham touch ti Ackə khot, und ti Viichə und olləs.***1 *Und wot ti Mama friea kmocht?*2 *Ti Mama und Papa? Ham sii kmocht?*3 *Hát tes, .. tə Papa hod midə ... Müli Sippi Fost. To hot ma ned kheinə einitroo⁸n und vəkhafə. Um a poa Fillə hot se si auskzoidj. Sovüi host eigene ned khot, to host missn khafə, tazua, ... tə hod... ocht Fillə ode wos waas i wos.. unt drin host ochzeini kriəkt. Hát zain Höllə, Jeisses tes woa jo sch Köjdi, wenn mal **um an Höllə host a wos kriəkt.** .. Azt... Ea is kf Reid kweest, weöi pei seinə Schweiste hod ea tes kmocht, friə wəra jung woa. Und noch neim pei is in Festing auwi. In... wie sokt mə teis, Honvédelmi af teitsch, Honvédelmi Minisztérium ...*

[...]

3 *Intressant. Un to woan so Polischi.... **I waas to pen Bendi.** Ta ham öö khoschea... izé .. komocht ...*2 *kschlachtət*3 *kschlachtət. te ham ti hiane unt .. olles wos hinprocht ham, hoidj kóserül. ... hát wos... Köjdi is Köjdi. Ned?*

[...]

*Ham mi ksokt, hát, təs Maa^dl is sch viərti Kljasserin, te wea mə mitneimmə. Unt to pin i jo pei eini, tass i tes lean. **Noch hod amoj hod meiⁿ Papa ksokt, z də Mama:** Tu, siəgst ned, wii tes Maa^dl sch plaach is? Und wiad mogə. Terə tuət tə Luft ned kuat.*

1 *Wos ham Sie so n Sunntog keisn?*3 *To woa necka jeidi Sunntog wi heind na to Frau, ti prauch es, jedin Sunntog Rindsuppm.*1 *Uhm*3 *Un tut woa a Štickl Fleisch tazua, neid? Und a Zušpeis. In... z' Mittag. Wos... Krumbian odə wos waas i. Und af nocht to woa sch olles aaⁿs. Host khot a Štickəl Fleisch von .. owe ... **wiəmə Khində san kweist, hama nau khean khot ti ... ti Müli,** und dən Khakao und dən Khaffee, un is es nau beisse kweest.. .. So... Midə I. néni hama moi tischkəriat, no hot si ksokt jaa, há ja hát i moi muass meiⁿ Maun kaouchə, i muass iam ausəpochənəs Fleisch mochə,*

[...]

3 *Und a jeidn Sunntog hod meiⁿ Mama missn mochə, neid? Hát, is sch in de Frua in Kiach kaungə pis si fuat is, woa sch autampfiud **un knjein,** pis si haamkhummə is te Taag kaungə. Un te Papa, tea is in **Houchamt** kaunge. Jetzt hát nem ... so kaunz afoch, vāgy hot si es aus sochen, so wiə... wama Peigl mocht, ned, to hod ma kheinnə olləhaund einitaaⁿ ned? Kakao, und.. koa Lekwa und olləhaund udn ... owə tə Taag wiəs ausəpochə woa , təs woa so kuad frisch. Sou, sou, sou .. waach, so kuad, na, und hát, ti Mama hod sch taweöi, ti Kanna auseknjauimme vo te **Reel,** und di hindri Kuchl hindri und .. Te Papa vo de Kiach khumme, ea keed hind eini und hod klei ounkschniddn. Sog i joo, e Papa tervt, mi ned.*

- 1 *Wie woa es in Weihnochn?*
- 3 *Ja, ti Weinochtn? Jeissemarie. **Hát, meiⁿ Mama hot štoak vüü keim. Af ti Weinochtn.** Ti hod sch kšpoat und an ... uns hot sii špeide a kljeant tazua, ned? Pis ma sch kresse woan wo ma kriäkt ham, zein Höllä ode wos tuat ta einischmeisn, und noch zu di .. izé... ausəneimmə tavaun. Vo de Khassa. Zu di Weinochtn und wos khafə. Olləwəöi so a scheinə krousa Christpaam woa, mi ham in ... in Wində in Zimmə kwaunt, wəöi es woam woa. Un to woa so Eckpaunk. Un in Eick is olləwail aufkštöid kweest tə Christpaam Owə sou scheiⁿ, tu, Mama hot tuat ned kšpoat.*
- 1 *Uhm*
- 3 *tuat.... **Há, wann ma nau Khində woan, to hama teis kljaupt, tass joo, es Christkhindl printk in Paam..** To hod nau ti Aahⁿl kleipt, ham uns firi zu dən Aahⁿl, tan mə Koatn spüijnj. Ode wos waas i, noch sog...: Nou wos wanns kliəzn tuad, noch šteet traust te Eisl ti Engl pleim šteeⁿ, i muass ausi troo^sn schnö a Wossə und a Hei, tass ti Eisln freissn kheinə , ... Teis kheinn i aa....*
- 1 *[...]*
- 2 *Und ich weiss, in den 30-er Jahren, 33 35 so rum, durfte man nicht mehr in die Stadt. Und musste zum Tejsarnok, oder so. War das einProblem damals? Errinnern Sis sich daran?*
- 3 *Ja.. ja..*
- 2 *Man durfte nicht mehr in die Stadt, wegen Hygenie und so, man hat gesagt, darf man nicht mehr. Wie war das?*
- 3 *Ja.. in weöilen Joa sogst jetzt? 30er Joa, Hát to woa i nau a Khind.*
- 2 *Owe da hat de Papa doch in die Stodt.*
- 3 *Jo, jo... Ea is in Štodt zu Fuass san ti Leid kaungə. **In de Frua sans nei und af Nocht sans haamkhummə.** Špeidə , wenn miə sans neikaungə in Stodt, weöi mi ham a missn einkeeⁿ, noch te Weig woa uns neid so lauk, so jungi sama zamkhummə, .. und ham tischkeriat und kljocht und ksungə un olles, af ein, .. ein zwei woan ma sch tahaam. Hát to trund, Hiaschntaasl hams ksokt, tut san ma ouwi, pein Labanc tut, ... un tut is ti anunochzkə .. izé.kweist, ...Elektischi, mit terə is ma ainikfan, pis Heiplotz und tut hojdi ma kheinə... hin-und-hea foan, wo ma hod wöjnj.*
- 2 *Midn Bus nicht?*
- 3 *AAAA, tə woa jo teiə. Haa...*
- 1 *Sans zfuass tuchn Wojdj kaunge. Neid?*
- 3 *In Wojdj, jo, jaaa.. in finste Weitl und auch trinnen. Noch sama sch auft af Štane hia aufi und so owi ... es is... Es woa uns koa nix. Und heit is sch vüü.*
- 1 *[...]*
- 1 *San si nachm Kriäg Tauschn kaungə?*
- 3 *Tauschn, in.. in.. wəöi ti izé.. woa. Tə Kriäg. Há, freöüli, host sch miəssn, **wannst host wöüjn eisn.** Jezt, hod meiⁿ Maun ned, wəöi... Tə Papa bevoare fuat is.*

T3 - 2006 07.06

1. adatközlő , 2. adatgyűjtő, 3. második adatközlő

1. ,... tass ma aushoiten pei Hitz, weöi tioojdi Leid tut ti Hitz wee. Kanz aafoch, **ti oijdi Leid tut ti Hitz weh.** Un mi khean sch' ti oidji Leid. I pin viaundochzich, Mei(n) Weip is seichsənsiipzich sch'.

[...]

Von dā Schui...Karlich Leara hama khort. Tes woar a sctoaga schtreinga.. schtreing.. streinga Leara woarə . Und amoi woa aufkeim, əs Garam ɛs Ipoly vidéke.

2 Uhm

1 **Tes hob i kleant tahaam, owə in Wiatshaus. Ned? Ti Meinə ham.. san peim Tisch kseissn und ham tischkərieat und i əs Pichl in dā Haund khort und hop hujdj kleant.** Owə meini Oawaschl... Oawaschl san tut kweest, was tei vezöjnj. Jitz hob i əs Garam ɛs Ipoly vidéke so kljeant hogy a Gramm ɛs az Ipoly vidéke.

[...]

Aa(n) Schweistə hob i khort, ti Elza, ti is mid treizein Joa ksctoam. Und so pin i kaunz allanich .. und so ham.. hod mei(n) Papa olləs, und mei(n) Mama af mii misassn aufweindn, Vüü, vüü. AA. **I woa a sctoark a prawə Pua. Ujjaajjajj...**

2 Is immə wos kschee(n).

1 **Mei(n) Mama hod nua wegschickt schpozian, tas sii an Ruhə hod,** zu de Irma Néni oowi, **tas woa pein Pfeitə Schmiid, pein undən Prunnə, .. noch pin i hi(n)khummə zən Pfeitea Schmiid:** Pist too, tere Hitzə? Joo. Nouch host a pissl an Zuckə, jitz kee schein haam! Vo mia hom olli louswoan wöjnj. Weöi i so a prawə Pua woa. Joo...

[...]

Und schpeidə pin i af ti Wiisn hi(n)drikhummə. Wiisənpuamə. Wo is tes Wiisn is? **To hind pei dā Kossuth Lajos utca End, tut is ti Wiisn, neid, tut woa tə Paulipaa(n) (focipálya) und ham..**

2 təs woan vüli Puam da.

1 Un te san owə olli kreissə kweest, wirii. Joo. Owə i hob n' Zigarettn prungə vo dahaam. Təs woa krous Woat.. Wenn moi , Papa ned hinkschaud hot, noch hob i olləwəöi so a haundvuj Zigarettl vo dā .. vo dā Khassa kschnöö.. rausknjammə, **und noch so woari zwischn ti Puamə tə tə Jani.** Tə kraousi.

2 jo...

1 Sou laung, pis i amoi kha prungə hob und hams ksokt, **wanns kha prinkst noch sogmas tein Papa tass tu prinks ti Zigarettl zə uns.**

[...]

1 Is olləs trinn kweest, und meini fimf Pengő san kaunz au(b)m kweest vəsteickt. Jetz hob i a wüü a Ködj wüjnj neimmə, pin i kschnöö in Khuchl eini, is kha Mensch to...am Schtui drauf ..am Seissl auwikschtie(g)n, ned Schtui, am Seissl auwikschtie(g)n, und kleich pumpt n Ködj owə tə Seissl is rumkflo(g)n. Und kheinkt hob i sch .. **jetz hob i əs Khasstl aunpockt,** und ... und .. und wo i sch kheingt pin, noch hob i kseen, tass ti Tiir keingə langsamm auf.

2 Oojjeoje

1 Olles is ausə ... rumm bumm .tschichi puh...Jeissesmarinjousef...

3 Wos hod ti Mama ksokt?

1 Naa, noch tei is af tə Laam há sand khummə, wos is? Tə erschti wo s tuat woa, woa tə Köjnjea, Te Huii Marci bácsi, Te hod aunkhodjnj, tass təs ned af mia fliekt und zukscho(b)m und i pin sch ookfoan. Middi fimf Pengő in te Haund. Neid?

[...]

1 **Hát so kaunst n hinkee(n) af Wiisn.** Ne.. Na, jeitz homa teinkt , jitz schlof i too. Owə tə Hungə is aa khummə. Hát, to pin es erschti moi wi in M.--Haus ... zamkhummə, Weöi ta ham hintn Zwetschkən khot, in Koartn. **An Hunge hob i khort** und kwusst hob i, tass tut Zwetschkən san.

[...]

1. Tut hot kwaunt tə W. Feri Bácsi und ti Lujza Néni, sei(n) Weip, tei ham sch kwisst sch' mal wos is mid mia is, weöi ti Lujza néni hod ksokt, na khumm L. i kip tə poa Fruhstuck. So a kudi Müli hob i kriekt und a Proud tazua. **Tes hob i ned kean khort, ti Mülli mim Proud,** ...

[...]

Wos?

3 Taunzn kaungə...

1 Taunzn? Hob i miessn. Wanns me kfojnj hod owe ned. Es woaa Maal, tə... tə .. **tei wos woa ned am scheinstn, təs Maal.**

[...]

*Te Leare. ... Kisvárdai...zu Kisvárdai kaungə, te hod nua owə sou keart, dass i so viüü kleant hob, szeretnék szántani, hat ökröt hajtani... sou... sou ..aafoch, tas hod me nedkfojn, tə **Vili bácsi hod mə sch' af ti Noutn keleant**, nouch hob i kleant a weöi nua, bis .. wi olləs, **pis mäs zwiide woa**, nun hob i aufkheat*

[...]

*Joo, noch tə Vili bácsi hod mol af aamoi ksokt jitz khaundə ea mea nimmə leanə, jitzt muast tu praktisiean, und noch is ti Kulturegyesület Szinfónikus zenekar khummə und noch vətuat aus pin i noch in Stott einikaungə, leanə weidə Keigə. Es is kaunz kuad kaungə. S woa ned so, tass i a Professiomist ned wean kheinnə, **owə ti Musi hob i olləwəi kean. Kean khopt.***

*Wo woama jetz pəin Taunzn... Taunzn hob i kuad kheinnə. Owə am peistn mid meinə Schwiegəmuadə. Ach, **Ti Liszka, ti hod so Pujga taunzn kheinnə**, koa kha Meinsch. Oweriaa.*

[...]

*Ojjajaj... Hát res is soo kweest, zi ... **undəm Krieg pin i rauskhummə af Österreich.***

[...]

*Ooje... tes woa aa interesant, wii i mi mid mein Mama treffe hob. Af **Nocht pi i olləwəi in Toaf einikhaungə. Und to undən Tog hob i kschlofə in anən Bauenhaus, hundəd Mark hob i zoijd, af an Maunəd.** Und kaunzn Tog nix tau(n),*

[...]

*Na, und Mama hot natiealich Kschichtn mocht mid mia. Österreichə Maal hi(n), österreichə Maal hea, moagn in dəFrua foama haam. Und hod mi terwiischt, **und in aundrən Tog sama sch kfoan zən G. Béla hi(n),***

[...]

*Touch , haman Krieg khopt, und jitz hama am Peag auwi i kaunz plomban hama und niedekseizt, und so kschaud in Krost, na, na, keimə , noch san aufkschtaund, umkhəd und is te russischə Sodoot tut kschatundn. No, dawai, und mei(n) Mama tei woa klei, ooo Papa, te hod kleich wos si russisch kheinə hod, ... Schnops khot und tən Papa hinkeim und ... und owə ea woa toch neigirig wos mi ham. Zu də olli Packl aunkschaut, vo Mei(n) Packl as Lee....hod iam kfojn, **owə ten plaoen Schtoff, wos i khopt hob**, ten hot ti I. Néni so kschnöö umikschmissn, tuthi(n) wo es e sch tuachschaud hod.*

[...]

*Und noch san mə sch hi(n)khummə und noch san ti ti.. katolikus ifjuság kweest, **noch sama tuthi(n)kaungə** und so sama zamkhummə, so mid sipzein joa hama sch kheiret.*

3

Jo

[...]

*Te nagypapa tea woa ned so freindlich mid uns, mid Khində. Tea hot sii ned so pəwegt mit ti Khində waast? Tes wao pissl so schtreingə Meinsch. Und kschrüjtd mit uns naa. **Af ten kaun i mi koa ned so ned erinnean** tass ea mid und wos kschrüjtd hätt odə wos vətöjd hätt, naa*

T4 2006 júlís 31.

1. adatgyűjtő, 2. adatközlő

1. *Wos hams zən Fruhschtuck keisn?*

2. *An Hewəl Kakao, mei(n) Frau ti isst olləwöüa Nescafe, I mit Süßli, und sii mid Zuckə.*

*Ja ned weinig Zucke. Und noch hob i too... **hát tən Terass hama jeitz frisch kmocht** und tuat rinnt tə to so ausi...und Dochrinnə, tut is a so Kittə trau(n) tes hob i so weiknjaummə, auffrischn ..., ei(n)schtreichə frisch. teis hob i kmocht. In Koatn turi umedumschauə...*

[...]

*Hát a poa Joa woas neid in de fimfundviazikə seichundviazikə Joa hamsəs ned aunklee loosn unsoweidə und noch vüli hams aunkfaunkt noch pei də Kiach umədum, so wii jitz ham. Jitz is sch' a pis leingə neid? Jitz tama sch' podj in Koom owi. Und na hát ti Ouadnung, hát ti soog i olləweöi, hát jitz is tei in Kultuahos təs Haos neid? **Tas Kino hams weikrissn.** Wii woas təs waass i söwə neid,*

[...]

*hams ksokt təs wead weikrissn, und noch mochəns a krousn, am krousn Soj mid anə Bühnə, nauhə hát zə leitiz hams kha Kōdj mea to, wohea, si ham ksokt tamoi wiima təs Kultahos kmacht hom, **mi ham ti Wossəleitung kmocht trin,***

[...]

*Und to hindri schau umədum. Krotsou is wii to frau(n). Hát teis is a Schreiklich. há wamoi tut ti Fuß heaweiijg ausschaut in də Haoptkoosn frau(n) ned? Hát tut preicht ti jo ti Zungə oo. Vagy a Haoptpans və tə Erkelkoosn owizu keest af tə lingi Seitin, ned? Hát tes is jo owəschreiklich. **Pis zən Khindekoatn hi(n). is soowos Oaks. Hát ...***

[...]

*Hát tut tohea in Hauptkoosn, hát to woa jo tamoi sch' ... To woa ti Lujzi kisasszony. Ned ti Anusch, Woat, ti Annusch woa, padon, weöi ti Lujzi ti woard kha Khindekertnerin. Nua ti hod neiwəiarə Schweistə, ti woa ti, ti a kljeanti Khindəkertnerin, und ti is schtoak schei(n), kei? Und sii jitz hát noch aunloogn, iwəhaupt noch sch' voa fimwundviazikə Joa hát **sii aa nochhea aa a Khindəkertnerin woan.** Weöi iahnə Votte tea woa to Tiaoazt.*

[...]

*Tamoj woa soo, pis zwöjwi sansma tuat kweest, weöi sokt ma woa təs ned, tass nau Mittogeisn ham, to kaoucht owə souwos, owəprunge vo də Kuchl, um zwöjwi sama zaus. und um zwaa zuruck. Vo(n) zwa pis viieri sama widrum tut kweest. **Iiwən Nammitog.ned?** Owə aundəscht, hát tə woa easchtkljassik kuad. Hát to woan soo vüü, Jeisseseini. Khama koa ned soogn.*

[...]

*Woa so Mittlereiwe Schui tamoi, ned? wei tut hama sch' hát vüü heihə kljeant, wiies soktma too weide,weö tamoi wirii nau pin kaungə in viarti no woan eascht seiks Kljass. Und hint noch sands ocht Kljass woan. Und so tass mi tut eini san kaungə, und mi san schtoak vüü einikaungə tut in Schui, **und olli Tog zfuab,** und ned mim Bus,...*

[...]

Ea woa Schpeingl und Installatea hát so a Wossəleitung, ned? Hát eingə Badezimma əs easchti ham a mi

1. *Jo, təs wassi, əs Wossəleitung, jo...*

2. ***Und in Khenei hama aa kfuntn tamoi.** Weö tut is touch te Kkenei umukhumə tut pei eink, tut keed jo af te aundri Seidn umi. Und so keed owi.*

[...]

*Wöi tut woa ti TSZ tamoi, Ned? Tas tei hát tei ham a Wossə kriekt, und noch to in tə... ti Souchən, Kosztanyi und ti ... **hát to am Eick pei də Eakl Koosn,** təs woa ti ... Szantórium.*

[...]

*Krod, Krod in Weihnochtstoog. əs, a Sunndoog woad teis. Um hojwə zeini is tə Ua schtee(m)pliiim. Hams einikschoosn, weöü ti Paaunzə san vo, vo undn khummə hin, und tut hom aa einikschoosn, und noch ... is ti Ua schtee(m)pliiim. Te Louch woad soou launk tut, **kaunnst tu ti nimmə errinnean af ten Louch?***

1. *Aften Louch? Naa...*

[...]

2. *Noch is richtig a Russ einikhummə, und ea hod si so hi(n)kleigt voa də Treppe dea Tiia, ned? und ea khummə is, hod ea əs kleign, und də Russ is einekhummə, und hi(n) und hea **tut und af amoi tə M. mit olli zwaa Fiaß einikscheissn,** tass ea pə də Tiia nauskfojfn is.*

Saját gyűjtés 2012**T5** 2012 02. 18.

1. adatközlő, 2. adatgyűjtő

1. *I pin in Khindəkoatn kaungə.. Tes is ned so kweest, wii hei(n)t, hei(n)t hams so vüü Schpüü ti Kində, tass ned wissn mid wöjnj tas Schpüjn, mi ham aa Hutəschrouss khot, unt tann an Pojlink, Pojlink. **Unt ti Maal ham a Toukə khot, und a Peit-Schtaatl zun Schpüjn,** unt Schluss is kweest. **Teis is a kaunzən, a kaunzən aundri Wöj dj.***

1. *... tea wo weidekljeant hod, tea is vo də viati Klaas in Polgári kaungə und vo də Polgári is ea in Kimnaazium kaungə, noch hod ea maturiat. Tei wo ned weitekljeant ham, ... **i hob a Haundweagə wöjn sei(n)** e Huizhandweagə, tuachaus, i hop ti seiks Kljassn auskljeant, noch voa fufzein Joa host ned kheinnə in Lea kee(n). Jitz tei Zeid to hamma missn in Tunnestogschui kee. **Olli Tunnestog hamma missn nawiehamaksokt, vo zwaa pis viiri in Tunnestokschui,** owə hát, tes is ja krot nua tə Naumme kweest, ned? Noch pin kaungə Pachtastroon(g), to woari pein Pfeintnə Peick zwa un hojwi Joa Pacht astroon(g). Tut pin i kweest a hojwə Joa, noch pin i in Lean kaungə owe in Schtott eini. In Tabán. Host tu teis Woat sch kheat?*

[...]

*I kee, söövə einkhafə, i tu mə olləs kaouchə, wei, i kouch mid Schmojz. **I khaun əs Öü ned leidn.** I khau(n) ned, i wüəs ned. I hob a sou a izé khot, ... öö tágitás, főér. Sokt te Touktə, .. sog i Herr Touktə! Tea wo mi operieat hod. I hob es pishea mid Schmojz khaoucht. Terf i weidə mit ten, tass i əs middə ohne wos poa Problem khot khob, terf i weidə mid Schmojz eissn? Sok tea, wii ojd san sii? Sog i vierundochzig. Wann sei vierundochtig Joa mid Schmojz klebt ham eisəns nua weidə.,*

[...]

*.. noch pin i owikhummə un noch pin sch' zun Operiaun fiatich kweest, [...], sokte zurück, **sü missn zruck in Sanatorium** sii san nau ned herkricht zə də Operatiaun. San ned kuad hergericht. Sog i: Koutt sei Taunk!*

[...]

*Und mei(n) Pruade is a kha Sodoot kweest, ea is owə mit zwaaundsiepzig Joa kschoam. **Tea hod vü Problem khot mim Heaz. I need.***

[...]

*Sogi: To san khañ Teitschn Nooo, smotrii, ea wead sch schauə, neid? Noch is ea hi(n) und hot ti Schubloodkhostn ausə zaad, aaa dobre , owi kheinkt tən ollin Hemədə Jeitz pin i tuat kschaundn kha ojds Heiməd, kha kuads Heiməd...Naja teis woa jo olləs nix kweest ned woa. Tes kaunzi tə Fuacht wu mə khot ham, tə schrecklich, **und noch vəschoussn hams toch ti,ti... in Pfeitnə Peick sei(n) Schwiigətouchtə,** ti....i hob sii haamtrogn toudə. I und a...an aundə Keal zə Zeit.*

[...]

2. *Und wie hot əs Wiatshaos khaasn?*

1 *Fraunkhausə... Fraunkhausə Wiatshaos woan zwaa, ans woa weidə trunt, wu is tə Gazdabolt*

2 *Uhm jo...*

1 *tut is a a... i waas ned, ob woan ti kschwistrich odə, ... kurzum, und tut hams, **təs woa nau ned ouffə təs Wiatshaos,***

[...]

Owə too hams, an Russ hams vəschloogn. Tas weast sch kheart hom, neid?

2. *Na, na, ...ned kheat*

1. ***wii ti Wöj djkossn owəkhummt, int Hauptkossn,** təs Eickhaos, tut woat a..., jitz is a a Élelmiszerüzlet und təs wora Wiatshaos. [...]. is ə Russ einikhummə und hod iam ti Priəftoschn weiknjaummə. Hát əs Köj dj hoj dj ea ned vüü pnutzt mea selbe, neid? Nau is aussı tə Russ, nau hod ea ksokt: **Fia tein weast teie zöj nj.***

[...]

...In de Wöj djkoosn hod sei(n) Passl kwaunt, hod a Speis khot, mi soogn Speis

2 *Jo...*

***Und te hod əs Kuchlkaastl hinzaat, voa də Tia,** hod ma koa ned kseen tass tut wos is, und so is ea pis zə də Auswiisung Kitelepítés, is ea tutu kweest, ...*

[...]

*Soktə einigi tea hod mea Khurage khot wirii.. soktə nemsokat fogunk miezeknek dolgozni máma. Jeiz hama missn in də in də Tuawüülə Lungən Sanatorium ti Toudi troogn. ... Jeitz sama tuat eini... **Hát pein***

Toa is a Russ kweest, hát ksee(gn) hát soktə to kheimmə hea. Hát wos...hát reidn hama jo neid kheinnə, owe so teitn...dobre, mi kheinn kee...

[...]

Und wo woa tə Jawuj? Es woa a Wiatshaos, te hod Jawuj khassn neid?

1. Hát te, tes is jo tə Schujz kweest.
2. A soo... jitz waas i.
I hob teinkt jetzt sog i tu waast joo ee neid wos tes ist, te Ojo. **Wanns ksokt ham**, aso, János Bácsi, kérem ezt, Jawuj!!! Af ollən hod ea ksokt jawoj.

[...]

Hát tut is aa easchte a Peane Wiatshaus kweest, Na tə Estele, a kwisse Estele, tea hod jo aa zwaa Heisə weidə traumī kwaunt, **tea hod a Peanerin kheired**, ti Peanə Kati, ...

[...]

- 1 Friə is teis so kweest, wann aanə sou neimlich zein Joa öütte woa, zə tein ham sch' sii ksoukt.
2. Uhm
1. Owe jeitz ...unt tass ti Öütten tu sokt ham, tes is ned kweest. Heind...? Owe ti Schwiiegetouchtə tei ham Muttə, ... ned? Mei(n) Weip, **ti hod noch Mama und Papa ksokt ze meini Öütten**.

[...]

Hát, hami kheinə teitsch weidəreedn . Zə də Brillə sogn mi Au(n)kljoos. Und olləs soogn ma aundəscht ti Wudigesse [...] **Zen Khujb soogns Kheiwü**, a borjúnak, zən Tschiko, sogts Füü, ..

[...]

Und noch so is olləwəöü a pisl scheinə kmocht woan owejitz hamsəs zu schein . Zu schein, i weads aa soogn worum. Tei ham too va tə Tschechei hams Peink,...padokat, Tisch, sowos scheinəs, ti koa ned tohea kheat. Und es so vüü Shtui, und es so, so...aa turch te Weig [...],...Sii soogn olləwəil, M.-bácsi khummes umə, schauəs umedum , **soogi: I kee am Shtouck ned auwi**. Mi troogn ian auwi. Gyönyörüen megcsinálták.

[...]

...owə min Zigeine ham mi khan Problem khot. Nii. **Es is voakhummə in an Joa amoi zwaamoi, tass sii an Heind kschtujn ham**, na und ti schein da in Haos noch khujd und hams tichtig ookhaut. Tə ham die Schwamməl hams uns teritették. [...]Mein Weib hod sii peissə kheinnt. Owə sou souwos sauwəs, wiies tut woa, kha Fußpoudn woa neid, **mit Lamm waon olləs schneeweis, zwischən ti Zigeinə trinn**.

[...]

Táncmulatság volt. **Und waast wivüü Pensionieare woan, huhu... af tə Eisenpaun aa und af tə Elektrischi aa**. Mi soogn ti Elektrischiut ti teitschn Schtrooßenpaun.

[...]

Owə mi ham an Maurer khot, tea in M. sei(n) Haos pauəd hot, mit ten seinə Muadə hob i kredt, an ojdjəs Weib, und sokt sii: Təsis owə frieə ned soo kweest, mi ham uns ned traut tuach Wudigess tuachkee. Sogi jitz hear i teis in easchti moi.**Von Paad san vüü af Wudigess khumə**. Te Udvardi. Ti kaunzi Udvardi san olli va Paad khumma. Te san olli Ungarn kweest. Hát iwəhaupt in ... a kitelepítés után.

T6 2012. február 7.

1. adatközlő, 2. adatgyűjtő, 3. második adatközlő

1. *Há wann mei(n) Mama tad leim ti taad mea wissn, E., wann mei(n) Mama hod von Toaf vüü kwisst, weöü sii immə am Plotz kaungə ianəAoupst vəkhaḞə, neid? Am Plotz, und mid dia am Moargd khummt ma mid oo an aundri Leit zam, ... und noch is hogy jo tei hod mea vagy tea hod sc hinri Aoupst, tea hod mea , vag y wiie hojd ked, aani hod teis khot, tə aundri sölles, und noch is hojdj so kaungə...*
2. *Wie woa es frie, san ti Leid so zamkhummə?*
1. *Ha joo, vo...in Wində, hát pen... , Friiə woas es jo nua olləwəöü, hát ... in Maundog woa kha Feansee. Olli Maundog woa kha Feansee(n), noch hams tei Leid, ham si so zamkseitz, sowii ti O. Lujza iarə Eöüten, tə E.Kató iari Eöütən, und meini Eöütən, nach tə P. Józsi bácsi in də Wojdjkoosn, middə Midi néni, noch san sui... hams hojdj so an Klub kmocht ,ned? Amoj sans zə tei kaungə, in andən Maundog .. Owə nua in Wində in Summə hams kha Zeit khod, **nochə sans kaunge am Föjdj**. Noch hams schein wos kreidt wos keisn,*
- [...]
- 1 *ja nojo noch is hojdj olləs voakhummə wos frie woa, wiies na jung woan, noch hams hojdj olləhaund Witz vəzöjdj, un noch tə Józsi bácsi hod vəzöjdj sans kaungə Taunzn und ti , i waas ned weöüli, no, jo i waas, ...owə i waas in Naumə ned, wie sii khassn hod, tes Maal, ... ti Muadə hod sii ned fuatlossn, **noch is ea khaunge und hod sii ausəkheipt pein Feinste** und noch is tə Kiddl ookrissn, hindn, wei sii heingepliim, ned? Nochə hát sans kschnöö kaungə zə Józsi bácsi seinə Mama ...*
- [...]
- 2 *Wii mocht ma teis, Krumpianstruu(d)l?*
- 1 *Há, wii mocht ma teis... hát tud ma ti Krumpian sii(dn) hát in kaunzn noch weads kschöjd und noch tuachtruckt, **un noch weads ookmischt mid Eie, ned mid kaunzn nua mit Eiekööb**. Und noch an Zuckə trauf, und und tes schein umkried und Eie wers , wead aufkschloon(g)n, und təs wead aa einikmischt, noch tut ma hudj eini an Vanillizuckə vagy wos hogy ein Zimmət, noch wead so traufstaun wii in Toupfə. Noch pisl a schmojz vagy an Puttə eini tass ned so truckə is und noch weeds zampau, kaunst tes ned schtoak auseinad, ja, hogy a Toupfe vagy a Krumpianschtrudl. Owə ti Krumpianschtrudl kaunt ma sujzig a mochə. **To tud ma noch an Zwiüwü eini a Sojz an... an anproodə zwiüwü , ned, und nouch mid tən Krumpian zammischn und noch tann an Khimü eini, und an Pfeiffə, un sou** und noch so zamrujn noch is ə sojzeni Krumpianschtruuudl.Zu tein Khama tringə owe mi ham siisik khod, owə... **soo kaunmas aa mochə**. Owə sunst jitzt fojd mar ned so kschnöö wos ein ...*
- [...]
- Wei mi woa nau jung i pin pein meini Eöüten kweest, in Haos wii mi kheirat hom , und ham ned vüü Köjdj khot, mi san olləwəöü middi Eöüten amoi tohinkaungə amoi tut kweest taham ham kmocht Peöwə.*
- [...]
- 3 *zun Feßler?*
- 1 *Pein Feßlə woama neid, wei wann ti Feßler san fierəkhumme zən Józsi bácsi zən B., owə hindri zə de Sch. Rici néni host tu die kheint?*
- 2 *Na.*
- 1 *Toch, ti Irénke kheinnt, **ti X. Irén, zə tei iri Eöüten sama kaungə**. Wei tei ham kaini Khində khot, ti Irénke is an au(n)knjaumes Maal.*
- 2 *Hob ned kwisst ...*
- 1 *Ned? Tei hams au(n)knjaummə, weöü sii ham khani Khində khot, und ti , sii hams au(n)knjaumə, noch sama zu tei kaungə, **weö te Rici néni iarə Mau(n) hod kean kmulat**, waast? Und noch sama hojdj tut hi(n) und noch sans von , ti M. a tut kweeist. [...] a hauwe Leid hindri in də Rákóczi Koosn, Mensch tut is zukaungə... Tei ham hát Fosching hams khojdn , und mi ham hojdj ti Musi keim, ...*
- [...]
1. *Mi ham , meini Eöüten ham tut kheinə əs Haus khaufə wo mei(n) Krausmuttə hod iarə Haus khod, owə di hojd hams es vəkhaft und meini Eöten ham təs khaft af Schuid und ti wii es sei, tə jungi ham kha Köjdj ham khot, ham nua ti Krausötən, woan, nem tudom , kezeseke, tei san kuadkschauntin fia ianə **und san kaungə af tə Szövetkezet**, tut sans hi(n)kaungə und ham aufknjaumə. Te Sch. J. bácsi war tə Voamund in tere Paung, weö jitz ti Wudigessə Pauən, tei wu vüü Köjdj ham khot, tei ham ianə Köjdj tut einitau(n).*
- [...]

Hát tei wo nix ham tei kriiegn jo kha Köj dj. Tozumoi hams kha Köj dj keim soligi tei wo nix khot ham , wo ti Eöten nix khot ham, ti Khinde ham nix kriekt, und mei(n) Krausvoode und mei(n) Krausmutte von Voode aus, tei ham jo wos khot und so hams noch keim meini Eüöten a Köj dj. So hams aufknaumə a Köj dj af Raten, na homs missn, tozumoi woan Weicksln, nem csekk, Weicksln woan und olli Mauned hams missn in Weicksl zojn. Und to s hams missn owə mochə, weöü wannst tes zwaamoi, treimoi ned mocht ham noch sans sch zə di Krauseöün kaungə hogy wos neichs is...

[...]

3 Ti B. kaun jo vüü vezöjn, i kaun ned so vüü ...

1 *Hát i pin jo eüte wii tu um zein Joa, i hob mea efoan, pist tu nau ojje, in Kheaschnprunnə kweest. So hams ksokt, so ham ti Khinde füe pen noankhoj dj, ned, to woast nau in Kheaschnprunne.*

[...]

*No pin i owə mid iarə fatkaungə, und noch isi noch amoi , wii ti Wudigessə Schtroosn to einizusig wiema keet, eini nach Budapest, jitzt keed jo tə Pus, owə tazumoi is jo kha Pus kaungə, ow jo ea is sch kaungə owə es zu teier woad zun Zojn, ti Leid sans zfuaskaungə eini oawedn. **Tei san ned min Pus kfoan,***

[...]

2 *Es kaps zwaa khindeschuin?*

1 *Joo. Zwaa. I waas nua zwaa. Villeicht, naa, nua zwaa woan. Tut traum, wu jitz a nau a Óvoda is tut woa ani, und to arund tei, wu jitz es Szent László Ház is.*

2 *I pina a tuzthi(n) kaunge.*

1 *Tu aa? **Nua noch tes is an ojdjs Haos.***

[...]

2 *Und wii woas in de...?*

1 *Hát in də Schui, tes woa sch schwiirig. **Weöü i pin i soo aanə easchti kljaas aikschrüem woan,** wu ma teitsch und ungarisch ham kleant, vegyes. Und ti Schujz kedvesnövér woad mei(n) első osztályú kedvesnövér.*

[...]

*owə ned K. , ti G. Rici néni. Ti khein nua tei, tei woa in Sakristei, wii soktma tein, ...hát sii hod olləs kmocht in Pfoare, **owə zamkramt hot sii ned in Pfoarə.** To woan sch aundri Leid so..*

[...]

Ja, noch san a to unsri wudigessə Zieginə, jo mi ham khot Zigeinə,. Owə tei san ned schtöjn kaungə, tes khan ma ned soogn... Owe, so in Fruhjoa, vagy wii tə Hullə Hod pliät, noch sans khummə zu ti Leid, noch ham in Hullə ianəookhauft, ned? Und tei ham

3 *...wii tei(n) Mama kschrän hod wei(gn) tə Hullə...*

1 *Jo weöi es so hot sii ookschnidn, tass nua tə shtamm is piəm. **No hot sii ksokt, ti Zigeinerin: Prauchst ned schreia, afs Joa wead vüü scheinə!** Tapei is afs Joa koa nix kwoxn, nua Plaal. ...*

T7 2012 03. 02.

1. adatgyűjtő, 2 és 3. adatközlők

- 1 *Ham Sii Khotzn?*
 2 *Khotz? Aa Khotz... und.. a krousi.. so krouis is sii, .. I waas nimmə ob sii is odə ea, weöi tei san sch' Sochən woan...kschiddn. Tə Hund aa und ti Khotz aa. Tə Hund woa a Pua, jitz is ea nix, is a Eunuch, und ti Khotz ti woa a an Sochn .. a Pua .. ti Khotz. mei(n) Kott Khotz, und seit tein, heinkt iarə Paoch so schtoag oowi.. waast? und sii.. und jeide sokt, tass tei so a krausi Khotz , was host, was kipst'n iarə. Frisst tei zu vüü? Tei isst ned zu vüü, und öö... und am Sochən ... **am Puugl is sii koa ned tick.***
 3 *Naa nua tə Paoch heikt too.*
 2 *Nua tə Paochg heinkt too. Und wann sii sitzt is sii so a krousn Sochn , mint egy nagy gombóc.*
 3 *Tei ham jitz ... Ti Khində ham kriekt am seikstn kəpuatstook so a krousi aa.. aa sziami ..*

[...]

3. *na és ezeknek a Kuchl konyháját mutatta (a TV)... so oamseelig was tahaamkweest is... Krumbian, Möö, Fisujn und Kraud. Noch kschlocht hama. Kschlocht... Nincs hentesbolt. **Saukraud mid Fisujn zam, noch Saukraud min Füstölthús,**und noch ti Fisujn middi Krumbian... OO, hát nua was tahaam kweest is.*
 2. *Jitz mochas aa sou...*
 3. *Und waas was koucht ham? Kelkáposzta főzelék mit Tampfnuu(d)l...*

T 15 2012 04. 20.

1. adatgyűjtő, 2 és 3 adatközlők

[...]

- 1 *Und wivüü Peickə sans hia kweest?*
 2 *Woan vüü..*
 1 *Mei(n) Kukeinl, Tə Pfeintnepeick ...*
 3 *und mi sans a naoch MarxPeick olləwəö kaungə.*
 2 *In de Wöjdkoosn woa tə Marx Peick.. To in də Eakl Koosn , a P.-ékkel szemben tut woa tə a Pfeintnə Peick, az a P. Edit nagyapja volt... und mea Peick woa ...*
 3 *a Liziméni volt lent velünk szemben...*
 2 *A Sautn ə Peick, Marhofer Peick volt und Holl Peick... A Holl K. -nak és a N.-nak a...*
 1 *Sou jetzt ...*
 3 *unt te Gräfl...Gräfl Peick...*
 1 *SovüüPeicke...*
 2 *jo, tə Fleischhocke woan a vüüü.... und zən Peick troogəs əs Praud in di Simbl*
 3 *scheini weissi Tichl hinei... und Samt aa*
 1 *schei(n) hi(n)kleikt.. unt tə Peicke hot mit.. a vékony fát ... mid Pittlhujz hams ti, in Peickowə afkhaazt, und wi tes, wii haas wead,... hams olləs s kluad aussəzoogn*
 3 *ausəkhiad olləs...*
 2 *und auskhiad, in Peickoowə, und noch hams ei(n)kschousn) bevettették a kenyeret. Tut ..*
 3 *...hams a ei(n)schauwi khopt, hams trauf təs...*
 2 *Peickschauwü əs Praud,*
 3 *...ráborította, olyan szépen csinálta...*
 2 *...und middə... middə. Piaschtn ...*
 3 *...bekenték... vízzel, lemosták...*
 2 *...Einschtriichə, ... tən Taag, es woa reinəs Wossə... und ei(n)kschousə und es hod noch tauəd a Sehtud pis pochə woan, nau hams auskschoussn, unt schei(n) widə, wiesfiatig woan is pochə woad noch hams s se schei(n) hi(n)kleikt. Unt Namittog san ti Leid kaungə und ham es tut Praud khujt. Unt tafia hams wos zojd. I waas ned wivüü.*
 3 *...nem tudom én se már..*
 2 *...tes khaun i mi ned erinnern.. hát ezt a nagymama tudná...*
 3 *szerettünk menni a pékhez..*
 2 *igen... und tuat woa ti Peick Ainl, a Pfendtner, az öreg, **ten ojdñ Xaverl sei(n) Frao), ...--- felvétel vége***

Kérdéssor 2012, 2016

K1 -2012

1. Az anya ruhája új.
2. Jakab biciklije új
3. Még nem láttam Jakab új biciklijét
4. Megmondtam az édesapámnak, hogy nem megyek hozzá Michaelhez
5. Megmondta a lánynak, hogy nem jön többet...
6. Mondtam Péternek
7. Nem mondtam semmit Wettinek
8. Hoztam valamit a gyerekeknek
9. A ház a felségé
10. Nem tudunk minden évben Németországba menni
11. Felőlem azt teszel, amit akarsz

K2-2012

12. Ott lakott egy kis városban
13. Micsoda szerencséje van!
14. Ez az én keresztem veletek
15. Van pénzed?
16. A nagyapámnak három lova van. Tegnap a temetőben láttam az egyiket legelni.
17. Ma spenótot ettünk
18. Csak egy méter széles és két méter hosszú volt
19. A gyerek egy hónapos,
20. A disznó egy mázsás

K3 -2012

21. Az orvosnak meg kell néznie egy beteg macska lábát
22. Az orvosnak meg kell néznie egy beteg asszony lábát
23. A kutya megette a könyv lapjait
24. A Rici nyitva hagyta a disznóól ajtaját és a disznó kiszaladt
25. A háznak a teteje beszakadt
26. Nem mondtam semmit a Wastl apjának
27. Nem mondtam semmit a Wetli apjának
28. Ez az apa kalapja
29. Az apa kalapja ez
30. Ez az anya háza
31. Bent volt az apa házában
32. Bent volt az anya házában.
33. Megtalálta az apa kalapját
34. Megtalálta az apám kalapját
35. Ez az apám új öltönye
36. Még nem láttam édesapám új öltönyét
37. Van egy folt édesapám új öltönyén
38. Édesanyám tehene elpusztult
39. Láttam édesanyám tehenét az utcán
40. Hoztam vizet édesanyám tehenének
41. Senkinek a munkája sem elég jó neki

42. Egy hétig vigyáztam egy idős asszony kutyájára
43. A levesbe bele kell főzni egy fiatal csirke lábát
44. Néhány ember kutyája ugat az utcán
45. Sok asszony tyúkját ellopták.
46. Néhány ember kalapját elfújta a szél
47. Ki ez? Ez a Mátyás anyja
48. Ez kinek az anyja?
49. Láttam az anyját
50. Ez az ön kalapja
51. Mít talált? Az apja kalapját.
52. Ő annak a fia, aki ott megy az utcán
53. Ott megy az a férfi, akinek a fia orvos
54. Ez az a férfi, akinek a fia orvos
55. Abban a házban laktam, aminek a kertje a községhez tart
56. Ez az a nő, akinek a lánya a boltban dolgozik.
57. Ez az a fa, aminek letörött az ága
58. A barátom fiának a kocsijával mentünk a városba

K4-2012

59. Kijön a házból
 60. A kutya a ház körül futott
 61. Páty felé mentünk
 62. Tizenketten ültünk az asztalnál
 63. Elküldtem a fiút egy üveg borért
 64. 50 Ft-ért vettem a kalapot
 65. Imádkozom a lányoméért
 66. Imádkoztam a fiúért
 67. Az orvosnak nem volt semmije sem a betegség ellen
 68. A nagyapám mesélt nekem a dédapámról
 69. A nagymamám sokat mesélt Sybilla Weißről.
 70. A bátyám semmit se szólt nekem az új feleségéről
-
71. Elvette tőle a könyvet
 72. Elvette tőle a könyvét
 73. A fiúk elloptak a nagymamától két tyúkot
 74. Leültünk az asztalhoz
 75. Odatoljuk a széket az ablakhoz
 76. Elmegyünk a Dunához.
 77. Benézel a postára?
 78. Szó nélkül kiment a kapun
 79. A pénzért tette
 80. Délben jönnek a vendégek
 81. Leengedte egy kötélén
 82. Az anyám miatt nem tanulhattam.
 83. Miattad nem tudok aludni
 84. Hiszek Istenben

85. Sehol nem voltam egész évben
86. Hová akar utazni, a Holdra?
87. Hétféjére hideg lesz.
88. Évféjére meglátjuk, hogy állunk.
89. A képet a falra akasztottam.
90. Az iskolában nem írhattunk a táblára
91. az orvos ráragasztotta a kötést a sebre.
92. *Senki sem volt az utcán*
93. Kimentem a *Weichsplesre*
94. Sokat gondolok rád
95. A nagyapám hátrament a ház mögé
96. Odaállunk a fal mögé, mert nagy szél jön
97. A kis egér beszaladt az ajtó mögé
98. A kutya beszaladt a híd alá
99. A macska bemegy az asztal alá
100. Odaállunk a fa alá, mert esik.
101. keresték a csendörök, ezalatt elfutott Pátyig
102. átmegyek a hídon.
103. Átadta a kerítésen a csomagot.
104. eldugta a pénzt a lepedők közé
105. A tányérok közé tettem a pénzt
106. Így nem mehatsz az emberek közé
107. A könyvet odatettük a váza mellé
108. Gyere, ülj mellém
109. Azt mondta a gyerekeknek, álljon az anyja mellé
110. A képet az óra fölé akasztjuk
111. Emeld a kezed a fejed fölé

K4 -2016

112. Estig
113. Nappal, napközben
114. Kiakasztotta a táblát az ajtóra.
115. A tányért a kanál és a villa közé teszem.

K5-2012

116. Szeretném tudni, hogy jössz-e hozzánk
117. Szeretném tudni, hogy jöttök-e holnap hozzánk
118. Szeretném tudni, hogy vettetek e ma már kenyeret.
119. Szeretném tudni, kik vagytok
120. Nem tudom, hogy ki vagy.
121. Meg fogom kérdezni a tanárt, hogy tanulsz
122. Szeretném látni, hogy futsz.
123. Szeretném tudni, hogy tudtok futni
124. Szeretném tudni, hol vagy ilyenkor
125. Szeretném tudni, hogy holnap kivel táncolsz.
126. Szeretném tudni, kikkel táncoltok holnap
127. Szeretném tudni, hogy esténként mit olvasol
128. Szeretném tudni, hogy esténként mit olvastok

129. Mondd meg, hogy kitől hallottad
130. Mérges vagyok, hogy nem jöttél el hozzánk.
131. A gyerek nem hagyta abba a sírást
132. Szólt az apjának, hogy a tehén nem eszik.
133. Elfutott az orvos házáig
134. Kapott az apától egy könyvet
135. A házat eladták, és a pénzből vettek egy újat
136. A víz lecsorgott a tetőről
137. Menj a ház mögé, ott találsz egy lapátot.
138. A hegy mögött volt egy kis ház
139. A gyerek elbújt a fa mögé
140. A ház előtt áll
141. Kimegy a ház elé
142. A háború alatt nehéz volt
143. A kutya bemegy az asztal alá
144. Felment a hegyre
145. Felrepült az égbe
146. Az asztal fölé akasztottuk a lámpát
147. *A háború után az emberek szegények voltak*
148. A nagymamám kiment a nagyapám után a földre
149. Vacsora után elmentek a vendégek.
150. Vettem a nagyapámnak egy nadrágot
151. Az asztal mellett áll
152. Ül le a bácsi mellé!
153. Egész nap ott ült a beteg mellett
154. A temetőn keresztül mentem haza
155. Keresztülmentem a piacon
156. Jöttem a kalapért
157. A ló futott a fiúval szemben
158. Nem volt semmije sem az eső ellen.
159. Látsz valamit az égen?
160. Beszéltél már a plébánossal?
161. Most kezdett el havazni
162. Szerencsére nem jön velünk
163. És mit csinált a pénzzel?